Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989

Alexandru Purcăruș

PRIN OCHII INAMICULUI

MIHAIL GORBACIOV ȘI POLITICA SA ÎN PERCEPȚIA STATELOR UNITE ALE AMERICII 1985-1991

INSTITUTUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989

Alexandru Purcăruș

PRIN OCHII INAMICULUI

MIHAIL GORBACIOV ȘI POLITICA SA ÎN PERCEPȚIA STATELOR UNITE ALE AMERICII, 1985-1991

Alexandru Purcăruș

PRIN OCHII INAMICULUI

MIHAIL GORBACIOV ȘI POLITICA SA ÎN PERCEPȚIA STATELOR UNITE ALE AMERICII, 1985-1991

Referenți științifici:
Prof. univ. dr. Constantin Hlihor
dr. Constantin Corneanu
Copertă și Redactor: Dan Mărgărit
Tehnoredactare: Claudiu Florin Stan
Foto coperta I: Președintele american Ronald Reagan, vicepreședintele George H.W. Bush și Mihail Gorbaciov, New York, 7 decembrie 1988.
SURSA: US National Archives and Records Administration

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
PURCĂRUŞ, ALEXANDRU
Prin ochii inamicului : Mihail Gorbaciov şi politica sa în percepţia Statelor Unite ale Americii, 1985-191 /
Alexandru Purcăruş ; pref.: Constantin Hlihor. - Târgovişte : Cetatea de Scaun, 2014
Bibliogr.
Index
ISBN 978-606-537-268-9
I. Hlihor, Constantin (pref.)
94(47)"1985/1991" Gorbacůev,M.S.
929 Gorbacůev,M.S.

ISBN 978-606-537-268-9

Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2014
www.cetateadescaun.ro , editura@cetateadescaun.ro

Părinților mei,
Elena și Vasile

CUPRINS

Prefață

Rolul liderilor politici a fost întotdeauna important pentru istorici, în încercarea lor de a înțelege politica dusă de aceștia atât pe plan intern, cât și mondial. Cele mai importante evenimente istorice sunt asociate, în mintea noastră, cu imagini ale oamenilor de stat care au fost direct implicați în luarea deciziilor importante într-un moment sau altul al istoriei unui popor. Analiza Războiului Civil American nu poate fi făcută fără să fie cercetate faptele și realizările lui Abraham Lincoln, ca președinte al Statelor Unite. Nu ne putem imagina evenimentele celui de Al Doilea Război Mondial fără să nu ne apropiem de faptele unor astfel de lideri charismatici cum au fost Winston Churchill și Franklin D. Roosevelt sau malefici precum Adolf Hitler și Iosif Stalin. Este greu de înțeles cum a fost posibil să fie rezolvată una dintre cele mai grave crize ale Războiului Rece, cum a fost cea a rachetelor cubaneze, fără să fie subliniat rolul jucat de John F. Kennedy și de Nikita Hrușciov în cadrul negocierilor tensionate din timpul confruntării.

Despre ultimul lider al fostului imperiu sovietic s-au scris mii de studii și articole, încât cu greu se mai poate aduce ceva nou în istoriografia problemei. Și totuși, lucrarea *Prin ochii inamicului. Mihail Gorbaciov și politica sa în percepția Statelor Unite ale Americii* surprinde cititorul pasionat de istoria recentă a popoarelor din fostul spațiu sovietic prin încercarea de reconstrucție a imaginii liderului de la Kremlin cu ajutorul unor tehnici și metode specifice postmodernismului. În Occident, încă din anii '70-'80, oamenii de știință din domeniul psihologiei sociale dar și teoreticieni ai relațiilor internaționale, cum este Robert Jervis, au început să exploreze rolul jucat de „percepție” și „percepție greșită”/ *misperception* în deciziile de politică internațională, acordând o atenție deosebită raportului dintre ceea ce liderii percep ca pericol din partea altui stat sau actor nonstatal și ce dovezi reale au că aceste intenții și capabilități

militare pot să conducă la apariția unui pericol de securitate. Istoricii care au scris ani mai târziu și au avut acces deplin la documente justificative au putut prezenta argumentat intențiile acestor lideri, cu o acuratețe chiar mai pronunțată decât cea a adversarilor lor politici din epoca respectivă. Este dificil de răspuns la întrebarea: De ce înșiși oamenii de stat au tendința de a denatura uneori, în mod deliberat, semnalele pe care și le trimit cu privire la capacitățile și intențiile lor? De cele mai multe ori se suprapun explicații multiple. Iată opinia lui Hans J. Morgenthau: „Cu cât un individ este mai îndepărtat de o anumită luptă de putere, cu atât este mai probabil să-i înțeleagă esența sa reală. Deci nu din întâmplare străinii posedă deseori o mai bună înțelegere a politicii unei anumite națiuni decât localnicii, iar cercetătorii sunt mai bine dotați decât politicienii pentru a înțelege despre ce este vorba în politică. Pe de altă parte, cei din urmă au o tendință de neînfrânt de a se înșela asupra a ceea ce fac, referindu-se la politicile lor nu în termeni de putere, ci fie în termenii principiilor etice și legale, fie ai necesităților biologice”.[1] În plus, după cum s-a afirmat în literatura de specialitate, „percepțiile pe care le au oamenii politici despre evoluția vieții internaționale sunt determinate de informațiile pe care le primesc prin intermediul instituțiilor specializate, dar și de imaginile pe care media le promovează în spațiul public”.[2]

Ipoteza de lucru care a stat la baza volumului elaborat de domnul Alexandru Purcăruș este împrumutată din teoria reprezentărilor sociale aplicată relațiilor internaționale, care pleacă de la premisa potrivit căreia percepția amenințării joacă un rol central în politicile de securitate ale statelor. Modul cum liderii politici sunt percepuți de opinia publică și de alți șefi de stat poate influența natura relațiilor internaționale la un moment dat. În timpul Războiului Rece, liderii sovietici începând cu Stalin și terminând cu Brejnev erau percepuți de opinia publică

---

[1] Hans J. Morgenthau, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 130.

[2] Nicolae Melinescu, *O viziune despre televiziune*, București, Master Print Super Off Set, 2013, *passim*.

occidentală ca vectorii de expansiune ai comunismului la scară mondială. Mihail Gorbaciov avea să producă în opinia publică occidentală și la nivelul *lidership*-ului marilor puteri o răsturnare fundamentală de imagine, care va influența decisiv mersul istoriei în perioada de final a Războiului Rece.

Un alt element care circumscrie volumul elaborat de domnul Alexandru Purcăruș în rândul lucrărilor de interes pentru specialiștii Războiului Rece este acela potrivit căruia imaginea adevărului istoric privind oamenii politici și faptele lor – cu referire la momente sau procese sociale, politice, culturale reflectate în memoria colectivă a unei societăți – nu rămâne o constantă pe parcursul evoluției sale. Pe de altă parte, percepțiile asupra unui fapt istoric atât la nivelul opiniei publice, cât și la nivelul specialiștilor/ istoricilor sunt puternic influențate de o serie de schimbări intervenite în mentalul colectiv, practica socială și politică și, nu în ultimul rând, de înnoirea metodelor și tehnicilor de cercetare, analiză și descriere. Uneori aceste rupturi iau forma unor cotituri decisive – *turning points* – cu impact decisiv asupra evoluției în toate domeniile unei societăți de la praxis la cunoaștere, inclusiv în cel al modului cum percepem, cercetăm și prezentăm istoria. După un asemenea *point turning* consumat scria Pierre Nora *„Fiecare istorie este de natură critică, și toți istoricii au încercat să denunțe mitologiile ipocrite ale predecesorilor lor".* Ieșirea din comunism a fost pentru popoarele din fostul spațiu sovietic, dar și din centrul și sud-estul continentului european, un *turning point* urmat firesc de un proces de rescriere a istoriei. Confruntarea dintre SUA și URSS, în perioada de final a Războiului Rece, precum și rolul jucat de liderii acestora au stat în atenția cercetătorilor și a istoricilor, generând o literatură bogată, polemică și complexă.

Fără a recurge la un exercițiu de istorie contrafactuală, domnul Alexandru Purcăruș nu își propune să devină parte a polemicii amintite, ci să analizeze rolul decidenților de la Washington și al serviciilor speciale americane care au contribuit la formarea unei percepții corecte asupra imperiului sovietic în perioada destrămării acestuia, dar și a liderului său

Mihail Gorbaciov. Intenția autorului, mărturisită în studiul introductiv, este aceea de a prezenta „percepția furnizorilor și utilizatorilor de informații americani despre Uniunea Sovietică în epoca Gorbaciov (1985-1991)”. Autorul încearcă să răspundă la întrebările: *„Când s-a produs schimbarea de optică și de conduită a SUA față de Moscova? Ce a motivat-o? Ce informații și analize ale serviciilor de informații au fundamentat-o?”*

Prin această tehnică de cercetare, domnul Alexandru Purcăruș a intenționat, de asemenea, să evite „poziția de partizanat cu care a fost abordată anterior de cele mai multe ori tema, pentru a se demonstra fie eșecul analiștilor și al savanților de a anticipa desfășurări viitoare, fie – dimpotrivă – pentru a le sublinia merite închipuite”. Acest tip de investigație științifică, bazat pe cercetarea rolului percepțiilor în decizia politică, nu presupune ignorarea surselor primare, dimpotrivă. Acesta este și motivul pentru care domnul Alexandru Purcăruș a valorificat, cu predilecție, documentele care au ajuns pe masa decidenților de la Washington întocmite de către CIA, Departamentul de Stat sau alte instituții cu atribuții în acest sens. Pe cât posibil, au fost supuse analizei și materialele provenite din mediul jurnalistic, deoarece percepția liderilor a fost nu de puține ori „corectată” de ceea ce opinia publică a crezut cu referire la amenințările de securitate venite de la Kremlin și de la sateliții săi. Nu au fost neglijate nici strategiile de securitate elaborate la Washington, întrucât acestea sintetizau percepțiile și traduceau aceste percepții în acțiuni de politică externă. Imaginea liderului sovietic Mihail Gorbaciov a fost ajustată cu pricepere de domnul Alexandru Purcăruș și prin cercetarea unei vaste literaturi de specialitate, a memoriilor unora dintre cei direct implicați în stabilirea politicii externe americane sau a unor martori și observatori ai evenimentelor.

Lectura acestei cărți zugrăvește un lider politic cu o imagine apropiată de cea conturată de fostul consilier al lui Mihail Gorbaciov, Anatoli Cerneaev. Acesta nota: „Gorbaciov nu a fost un mare om politic, însă el a dus la capăt o misiune istorică pentru ruși – salvarea de un regim comunist totalitar. Acest lucru este

cel mai important pentru istorie”.[3] Gorbaciov a ocupat cu siguranță un loc unic în istoria poporului rus și a lumii, pentru că a contribuit mai mult decât orice alt politician al epocii sale la încheierea Războiului Rece, după cum se poate vedea și din paginile prezentei cărți.

Constantin Hlihor

[3] *Apud* Andrei Grachev, *Gorbachev*, Moscow, Vagrius, 2001, p. 178.

ARGUMENT

MOTTO:

„Prima lecție pe care trebuie să o învețe un cercetător al politicii internaționale și pe care nu trebuie să o uite în veci este că problemele internaționale sunt de o complexitate ce face imposibile soluțiile simple și profețiile credibile. Aici se desparte drumul omului de știință de cel al șarlatanului. [...] Chestiunile internaționale rezervă surprize pentru oricine încearcă să întrevadă viitorul prin prisma cunoștințelor sale despre trecut și a semnelor prezentului".[4] Hans J. Morgenthau

La 25 decembrie 1991, de Crăciun, Mihail Gorbaciov își anunța demisia din funcția de președinte al Uniunii Sovietice, stat care își înceta, oficial, existența în prima zi a anului următor. Prăbușirea Imperiului sovietic – considerată de către președintele rus Vladimir Putin drept „cea mai mare catastrofă geopolitică a veacului al XX-lea"[5] – a fost însă un proces agonizant, de durată. Rămâne încă subiect de dezbatere în ce măsură semnele acestui deznodământ au fost corect identificate și descifrate de către lumea academică sau de către comunitatea occidentală de informații.

Potrivit unei opinii radicale, care este ilustrată aici de Leon Aron, *„în anii premergători lui 1991,* ***niciun expert, universitar, oficial, sau politician*** (**subl.n.**) *nu a prevăzut colapsul iminent al Uniunii Sovietice și, odată cu dictatura, și al economiei planificate sau a controlului Kremlinului asupra imperiului domestic și est-european"*.[6] Și reputatul istoric John Lewis Gaddis susține această

---

[4] Hans J. Morgenthau, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 61.

[5] Depeșă BBC: *Putin deplores collapse of USSR*, 25 aprilie 2005.

[6] Leon Aron, *Tot ceea ce credeai despre dispariția Uniunii Sovietice este greșit,* în „Foreign Policy România", nr. 23, iulie/ august 2011, p. 67.

idee: „ceea ce n-a înțeles **nimeni** (**subl.n.**), la începutul anului 1989, a fost că Uniunea Sovietică, imperiul său, ideologia sa – și, în consecință, însuși Războiul Rece – erau o movilă de nisip gata să se surpe”.[7]

În replică, unii sovietologi au pretins că demersul științific nu este similar „ghicitului într-un glob de cristal”, activitatea de cercetare în acest domeniu putând fi cel mai bine apreciată în raport cu proporția în care a fost înțeleasă și descrisă corect funcționarea sistemului sovietic.[8]

Alți autori au mers însă mai departe, făcând direct trimitere la studii și monografii, anterioare anului 1991, în care era prognozată destrămarea URSS. Probabil, cea mai citată este celebra lucrare a disidentului sovietic Andrei Amalrik – *Va supraviețui Uniunea Sovietică în 1984?* – apărută în 1969. Aceasta nu este o excepție, cum s-ar crede.[9] De pildă, tot în 1969, sub

---

[7] John Lewis Gaddis, *Războiul Rece*, București, Rao International Publishing Company, 2009,p. 306. Gaddis a mai exprimat această opinie și în alte ocazii: „Am fost surprinși **cu toții** (**subl. n.**). Sfârșitul abrupt al Războiului Rece, neașteptatul război fierbinte din Golful Persic și brusca dezintegrare a Uniunii Sovietice ne-au uluit pe toți, indiferent dacă am fost în guverne, în academii, în presă sau în grupuri de reflecție. Altfel, nu a fost nimic neplauzibil în aceste evenimente – Războiul Rece trebuia să se termine cândva, războiul a fost întotdeauna o posibilitate în Orientul Mijlociu, iar căderea comunismului era previzibilă de mai mulți ani – dar faptul că acestea s-au întâmplat atât de neașteptat arată că deficiențele persistă în modul în care prinții contemporani și prezicătorii își concep munca de a vedea viitorul curs al afacerilor mondiale”. Citat de Florin Abraham, *Colapsul regimurilor comuniste între „eveniment inevitabil” și „hazard istoric”*, în Constantin Corneanu, Adrian Pop (ed.), „Prăbușirea Imperiului Sovietic. «Lecții» în retrospectivă”, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012, p. 30.

[8] Mark Kramer, *What Happened to the Soviet Union? How and Why American Sovietologists Were Caught by Surprise by Christopher I. Xenakis – Review*, în „Political Science Quarterly”, vol. 118, nr. 4 (iarna, 2003/ 2004), pp. 689-690.

[9] „În pofida faptului că în 1969 disidentul sovietic Andrei Amalrik a scris o carte cu titlul extrem de sugestiv și provocator, respectiv *Va supraviețui Uniunea Sovietică în 1984?*, realitățile sovietice de la mijlocul anilor '80 nu lăsau să se întrevadă, la nivel de analiști ai serviciilor de informații occidentale și sovietologi, sfârșitul din acel 25 decembrie 1991”. Constantin

coordonarea lui Zbigniew Brzezinski, era publicată, sub titlul *Dilemele schimbării în politica sovietică*, o culegere de 14 articole, dintre care șase considerau „colapsul drept o posibilitate serioasă, deși nu imediată”.[10] Pentru a mai oferi un singur exemplu, nu trebuie ignorată contribuția lui Hélène Carrère d'Encausse, care își intitula cartea, ieșită de sub tipar în 1978, *Imperiul Spulberat. Revolta națiunilor în URSS*.[11]

Unele previziuni șochează, privite retrospectiv, prin clarviziune și precizie. Astfel, jurnalistul britanic Bernard Levin publica, în septembrie 1977, în *Times* (Londra), un articol în care arăta că forțele politice, sociale și naționaliste care au generat mișcările de disidență din Europa satelizată vor produce aceleași efecte în Patria Sovietelor, înșiși liderii sovietici fiind cei care vor deveni agenții prefacerii acesteia:

„Ei nu conspiră, ei nu sunt în legătură cu agențiile de spionaj occidentale, ei nu comit sabotaje. Ei sunt în orice privință funcționari sovietici model. Sau, mai degrabă, în orice privință cu excepția uneia: au recunoscut în sinea lor adevărul despre țara lor și au jurat în sinea lor că vor face ceva în acest sens.

Așa se va întâmpla. Nu vor fi împușcături în stradă, nici baricade, nici greve generale, nici spânzurarea opresorilor de stâlpi de iluminat, nici prădarea sau incendierea sediilor guvernului, nici ocuparea posturilor de radio, nici dezertarea în masă a militarilor. Dar, într-o zi nu prea îndepărtată, unele fețe noi vor apărea în Biroul Politic – sunt sigur că deja au apărut în autoritățile administrative municipale sau chiar regionale – și încet, foarte încet, alte fețe de asemenea proaspete li se vor alătura. Până într-o zi când se vor uita unii la alții și vor înțelege că nu mai este nevoie să ascundă adevărul în inimile lor. Și fitilul va fi aprins. Nu e nimic romantic sau fantastic în această prognoză; este cea mai

---

Corneanu, *Operațiunea „Farewell” și demantelarea Uniunii Sovietice*, în Constantin Corneanu, Adrian Pop *op. cit.*, p. 122.

[10] *Apud*, Seymour Martin Lipset și Gyorgy Bence, *Anticipations of the Failure of Communism*, în „Theory and Society”, vol. 23, nr. 2/ aprilie 1994, p. 177.

[11] Hélène Carrère d'Encausse, *Imperiul Spulberat. Revolta națiunilor în URSS*, București, Editura Remember, 1993, *passim*.

cumpătată extrapolare a faptelor cunoscute și a evidenței dovedite. Aceasta, sau ceva similar, se va întâmpla. Când se va întâmpla nu este nici posibil, nici util să ghicim; dar sunt sigur că va fi în timpul vieții unor oameni mult mai în vârstă decât mine... dar hai să presupunem, de dragul acurateții, pe 14 iulie 1989”.[12]

La rândul lor, experții din serviciile de informații americane au luat inițiativa desecretizării unor rapoarte referitoare la Uniunea Sovietică, care au fost publicate, sub egida Agenției Centrale de Informații (CIA), în 1999 și 2001[13], scopul fiind acela de a da la iveală faptul că instituția nu a eșuat în demersul său de a anticipa evoluțiile din URSS, așa cum era de multe ori acuzată.

Și printre politicienii epocii au existat unii care și-au exprimat cu tărie convingerea că Uniunea Sovietică este „un colos cu picioare de lut”, care nu poate supraviețui. În 1975, Ronald Reagan caracteriza comunismul drept „o aberație temporară care va ajunge să dispară de pe pământ, pentru că este contrară înseși naturii umane”.[14] Apoi, în 1981, de la înălțimea funcției de președinte al Statelor Unite, Reagan și-a reiterat credința: „Vestul nu va controla comunismul, îl va transcende. Nu se va deranja să îl... denunțe, îl va respinge ca pe un capitol bizar în istoria umanității, ale cărui ultime pagini se scriu chiar acum”.[15] Un exemplu chiar mai convingător este cel al politicianului și sociologului american Daniel Patrick Moynihan. Iată ce afirma acesta, în ianuarie 1980, într-un discurs ținut înaintea Senatului: „Indicii stagnării economice și chiar ai declinului sunt extraordinari. Indicii dezordinii sociale – patologie socială nu este un termen prea exagerat – sunt chiar mai ridicați. Evenimentul definitoriu al deceniului ar putea fi prăbușirea Imperiului sovietic”. În octombrie 1984, înainte ca Gorbaciov să intre pe scenă, Moynihan a proclamat: „Războiul Rece s-a încheiat, Occidentul a câștigat... Uniunea Sovietică... s-a prăbușit. Ca societate, pur și simplu nu

---

[12] Seymour Martin Lipset și Gyorgy Bence, *op. cit.*, pp. 200-201.
[13] Catherine Durandin, *CIA în război*, București, Editura Incitatus, 2003, p. 210.
[14] John Lewis Gaddis, *op. cit.*, p. 276.
[15] *Ibidem*, p. 282.

funcționează. Nimeni nu mai crede în ea”. În privința strategiei pe care responsabilii de la Washington trebuia s-o adopte, Moynihan propunea, cu alt prilej, „așteptarea”, și conchidea: „Se vor prăbuși”.[16] Desigur, unii istorici ar putea obiecta că astfel de declarații pot fi privite ca mostre de *wishful thinking* sau ca simple profeții hazardate, dar nimeni nu poate contesta existența lor.

Studiul de față nu își propune să devină parte a polemicii amintite mai sus. Privind lucrurile din perspectiva rezultatului politicii americane față de Uniunea Sovietică, în etapa finală a Războiului Rece, se poate aprecia că aceasta a fost una de succes. Fără a recurge la un exercițiu de istorie contrafactuală, cu greu se poate închipui în prezent un epilog al confruntării dintre super-puteri mai favorabil SUA. Și nu este vorba doar de volatilizarea URSS, de renunțarea Moscovei la ideologia comunistă, ci și despre modul în care a fost gestionată succesiunea acesteia și a uriașului său arsenal nuclear. Sau despre modul în care Europa satelizată a fost atrasă ferm pe orbita Occidentului. Or, dacă nu considerăm că Imperiul comunist a făcut pur și simplu implozie, fără nicio presiune din exterior, trebuie să admitem că o parte din merit aparține decidenților de la Washington și chiar serviciilor speciale americane.

În plus, pentru cercetătorul zilelor noastre este evident faptul că atitudinea Statelor Unite față de Uniunea Sovietică a cunoscut dezvoltări dramatice și spectaculoase în timpul mandatului lui Gorbaciov (antagonismul specific fiind treptat înlocuit de colaborare și, în anumite domenii, chiar de parteneriat), care nu pot fi generate decât de o modificare a percepției elitei politice americane față de inamicul său ireconciliabil. La finalul acestor evoluții, liderii de la Washington au putut chiar proclama sfârșitul Războiului Rece, din postura de învingători.

Prin urmare, intenția autorului studiului de față este aceea de a prezenta care a fost percepția furnizorilor și utilizatorilor de informații americani despre Uniunea Sovietică în epoca

[16] Seymour Martin Lipset și Gyorgy Bence, *op. cit.*, pp. 201-202.

Gorbaciov (1985-1991). Când s-a produs schimbarea de optică și de conduită față de Moscova? Ce a motivat-o? Ce informații și analize ale serviciilor de informații au fundamentat-o? Iată câteva dintre întrebările cărora vom căuta să le oferim un posibil răspuns în cele ce urmează.

Vom încerca, astfel, să evităm poziția de partizanat cu care a fost abordată anterior de cele mai multe ori tema, pentru a se demonstra fie eșecul analiștilor și al savanților de a anticipa desfășurări viitoare, fie – dimpotrivă – pentru a le sublinia merite închipuite. O altă lacună a acestui tip de „investigație științifică" este legată de ignorarea surselor primare. Tocmai de aceea, vom încerca să valorificăm cu predilecție documentele care au ieșit de sub pecetea secretului, documente întocmite de către CIA, Departamentul de Stat sau alte instituții cu atribuții în acest sens. Pe cât posibil, acestea vor fi comparate cu analize provenite din mediul civil. Neglijate au fost, din punctul nostru de vedere, și strategiile de securitate elaborate la Washington, de aceea le vom supune discuției. Acestora li se va adăuga vasta literatură de specialitate, dar și memoriile unora dintre cei direct implicați în stabilirea politicii externe americane sau a unor martori și observatori ai evenimentelor.

În încheiere, doresc să îi mulțumesc domnului profesor univ. dr. Constantin Hlihor, care a avut amabilitatea de a scrie prefața acestei lucrări. De asemenea, le sunt îndatorat bunilor mei prieteni Laurențiu-Cristian Dumitru și Constantin Corneanu pentru sprijinul pe care mi l-au acordat în elaborarea și publicarea studiului de față.

I. Percepția în relațiile internaționale

Este un truism că „lumea fizică și cea perceptuală nu sunt unul și același lucru"[17] sau că realitatea „este o interpretare construită prin comunicare".[18]

---

[17] J.G. Seamon și D.T. Kenrick citați de Dumitru Zamfir, Ștefan Vlăduțescu, *Percepția și audiopercepția. O abordare cognitiv-constructiv-operațională*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2003, p. 14. Iată aceeași idee în exprimarea plastică a istoricului Lucian Boia: „Trăim într-o lume de imagini,

Iată de ce procesele perceptive au un rol important în înțelegerea și explicarea comportamentului uman.

Acest fapt este valabil și în politica externă a unui stat, întrucât omul politic (pentru a-l parafraza pe Paul Watzlawick, care se referea la analiști politici) – atunci când acționează în arena internațională – nu are de-a face cu „realități absolute ci doar cu reprezentări subiective și adesea contradictorii ale realității”.[19]

Prin urmare, atenția acordată percepției în psihologie este îndreptățită și a avut rezultate remarcabile în planul cunoașterii, existând în prezent o bibliografie bogată dedicată subiectului. Din păcate, nu același lucru s-a întâmplat în studiile privitoare la relațiile internaționale, mulți specialiști preferând să-și concentreze efortul pe factorii „obiectivi”, precum structurile organizatorice, procesul luării deciziilor, rolul și interesele aparatului birocratic sau constrângerile externe. Hans J. Morgenthau era categoric în această privință: *„A căuta indicii pentru a înțelege politica externă exclusiv* ***în motivele decidenților (subl.n.)*** *este, în același timp, inutil și înșelător. Este inutil deoarece motivele sunt cele mai iluzorii dintre datele psihologice, deformate frecvent cum sunt, dincolo de orice posibilitate de recunoaștere, de interesele și emoțiile actorului și observatorului. Cunoaștem, într-adevăr care ne sunt motivele? Ce știm despre motivele altora?”*[20] Două observații se impun. În primul rând, Morgenthau își manifestă rezervele față de ideea că, singură, percepția pe care

---

de imagini multiple și contradictorii. **Nu sorbim realitatea, ci doar percepem inepuizabilele imagini ale ei (subl.n.)**. De altfel, ce altceva înseamnă fiecare dintre noi decât o sumă de imagini, imaginea sa despre sine și imaginile tuturor celorlalți despre el? În mod obiectiv, *existăm*, dar nu avem acces la noi înșine decât printr-un joc de imagini”. Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, Humanitas, 2013, p. 17.

[18] Alex Mucchielli, citat de Dumitru Zamfir, Ștefan Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 15.

[19] Paul Watzlawick, citat de Constantin Hlihor, *Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. Considerații teoretice și metodologice*, București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005, pp. 229-230.

[20] Hans J. Morgenthau, *op. cit.*, p. 45.

un politician o are față de un eveniment îi determină sau explică acțiunile. Apoi, după cum observa Keith L. Shimko[21], Morgenthau însuși recunoștea importanța variabilelor psihologice, atunci când definea puterea politică – propriul său concept cheie în analiza relațiilor internaționale – drept „**o relație psihologică** (**subl.n.**) între cei care o exercită și cei asupra cărora este exercitată”.[22]

Pentru alți cercetători, cărora ne raliem, utilizarea percepției în analiza de politică externă nu poate fi evitată:

„Relațiile internaționale sunt constituite din acțiuni și interacțiuni ale statelor și ale altor entități. Statele iau măsuri pentru a-și promova interesele, așa cum sunt definite și percepute de către liderii lor. Până la un punct, conducătorii își fundamentează deciziile de politică externă pe factori obiectivi – politici, economici, militari, geografici și alții. Dar, de asemenea, ei trebuie să facă judecăți și alegeri pe baza propriilor valori și percepții. În relațiile internaționale, acțiunile și politicile sunt fundamentate nu doar pe interese și ținte percepute subiectiv, dar de asemenea pe percepția subiectivă a intereselor și intențiilor altora”.[23]

Dar ce este percepția și cum poate ea fi definită? În sens larg, percepția este un „proces psihic senzorial complex de prelucrare a informației primite de individ prin organele sale de simț: o procesare de senzații”.[24]

În teoria relațiilor internaționale au fost propuse mai multe definiții ale percepției. Dintre acestea, o reținem pe cea oferită de Constantin Hlihor, care are, în opinia noastră, meritul de a fi exaustivă: *„În realitatea geopolitică* (și în relațiile internaționale – n.n.), *percepția este un proces psihosocio-cognitiv prin care actorii obțin informații cu privire la caracteristicile economice și*

---

[21] Keith L. Shimko, *Images and Arms Control: Perceptions of the Soviet Union in the Reagan Administration*, The University of Michigan, The University of Michigan Press, 1991, p. 1.

[22] Hans J. Morgenthau, *op. cit.*, p. 68.

[23] Raymond L. Garthoff, *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*, Washington, DC, The Brookings Institution, 1994, p. 20.

[24] Dumitru Zamfir, Ștefan Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 17.

strategice ale unui spațiu geografic, își formează o imagine coerentă asupra poziției proprii sau a adversarilor/ competitorilor în ecuația de putere, ca și o viziune funcțională a sistemului relațiilor internaționale pentru a-și impune/ apăra propriul interes în acel spațiu.

Actorii câmpului geopolitic percep câmpul geopolitic, își fac o imagine, mai mult sau mai puțin adecvată, în funcție de natura și calitatea informațiilor asupra resurselor, avantajelor/ facilităților economice și strategice pe care un spațiu geografic le oferă, dar mai ales încearcă să cunoască intențiile și comportamentul altor actori în acel câmp".[25]

După cum se poate observa din definiția de mai sus, percepția este condiționată de informație. Prin urmare, în cazul decidenților din domeniul politicii externe, percepția nu este directă, ci – de cele mai multe ori – mediată, întrucât sunt dependenți de percepția altora, respectiv de cea a furnizorilor de informații și analize (a serviciilor de informații).

La 30 octombrie 2013, în plin scandal al interceptării de către SUA a comunicațiilor aliaților (inclusiv cele ale cancelarului german Angela Merkel), James Clapper, directorul comunității serviciilor de informații americane (*Director of National Intelligence – DNI*), a fost audiat de către Comisia de Informații din Camera Reprezentanților, prilej cu care a dezvăluit că descifrarea intențiilor liderilor străini reprezintă un „principiu fundamental" pentru orice agenție specială:

„Timp de 50 de ani de când lucrez în informații, a cunoaște ***intențiile*** (**subl.n.**) *liderilor este un principiu fundamental pentru ceea ce încercăm să colectăm și să analizăm"*. El a completat spunând că, astfel, se încearcă să se stabilească *„dacă ceea ce spun corespunde cu ceea ce se întâmplă. Este indispensabil pentru noi să știm încotro merge statul, care le este politica, cum are consecințe asupra noastră într-o întreagă serie de domenii"*.[26]

---

[25] Constantin Hlihor, *op. cit.*, pp. 237-238.

[26] Depeșă BBC: *US Intelligence Chief Clapper Defends Spying Policy*, 30 octombrie 2013.

În paranteză fie spus, în august 2014, presa germană a dezvăluit că secretarul de Stat american Hillary Clinton, și ulterior succesorul său, John Kerry, ar fi fost spionați de către serviciile secrete germane.[27]

Dar raporturile dintre factorii de decizie și serviciile de informații sunt de multe ori dificile. Politicienii afirmă constant că au nevoie de date exacte și relevante, ceea ce este adevărat. Pe de altă parte, atunci când acestea nu le convin din diferite motive, au tendința de a considera, pur și simplu, că furnizorul este incompetent[28], situație în care veștile nedorite sunt ignorate. La rândul lor, furnizorii de informații au uneori tendința de a produce evaluări care să vină în întâmpinarea așteptărilor superiorilor, cu ignorarea evidențelor.[29] Alteori, materialul furnizat de experți poate fi folosit de oamenii de stat doar pentru a justifica măsuri adoptate din cu totul alte rațiuni.

Nu trebuie uitat nici faptul că serviciile de informații nu sunt infailibile. Au existat, în istorie, nenumărate cazuri în care au fost blamate pentru că au eșuat în misiunea lor (atacul japonezilor asupra bazei americane din Pearl Harbor în 1941 sau atacurile teroriste din 11 septembrie 2001 fiind printre cele mai invocate exemple).[30] Prin urmare, percepția eronată a serviciilor speciale determină o percepție eronată din partea politicienilor.

În plus, mintea unui decident în politica externă nu este *tabula rasa*, ea conține tipare complicate și interdependente, precum credințe, atitudini, valori, experiențe, emoții, stil, memorie, concepții personale despre lume și viață etc.[31] Or,

---

[27] Depeșă BBC: *Germany accused of spying on Kerry and Clinton*, 16 august 2014.

[28] Robert Jervis, *Why Intelligence and Policymakers Clash*, în „Political Science Quarterly”, volumul 125, nr. 2/ vara 2010, p. 185.

[29] Abram N. Shulsky, Gary J. Schmitt, *Războiul tăcut. Introducere în universul informațiilor secrete*, Iași, Polirom, 2008, pp. 111-112.

[30] Ionel Nițu, *Analiza de intelligence. O abordare din perspectiva teoriilor schimbării*, București, Editura RAO, 2012, p. 177.

[31] Valerie M. Hudson, *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis*, în Steve Smith, Amelia Hadfield, Timothy Dunne, „Foreign Policy: Theories, Actors, Cases”, Oxford, New York, Oxford University Press, 2008, p. 20.

acestea sunt elemente subiective care condiționează și influențează percepția. De aceea, există riscul ca elita conducătoare a unui stat să devină prizoniera propriilor ideologii, viziuni, aprehensiuni și chiar prejudecăți, pe care le poate proiecta *erga omnes*, viciind realitatea. Astfel, ideologia marxistă, de pildă, a marcat iremediabil perspectiva liderilor sovietici asupra politicii externe. Extinzând și aplicând conceptul „luptei de clasă” la nivelul relațiilor internaționale, sovieticii au dezvoltat un veritabil complex al „cetății asediate”, presupunând că sunt permanent victimele unei conspirații capitaliste vizând distrugerea „patriei proletariatului învingător”.[32] La 17 martie 1948, la Bruxelles, Marea Britanie, Franța, Belgia, Olanda și Luxemburg (alarmate de lovitura de stat comunistă din Cehoslovacia) au încheiat un tratat prin care era creată Uniunea Europei Occidentale, alianță politico-militară cu caracter strict defensiv. Iată cum era aceasta privită de către Moscova: *„Prin conținutul său, tratatul de la Bruxelles poate fi împărțit în două părți principale. Prima parte cuprinde obligațiile reciproce de ordin militar ale țărilor semnatare și dezvăluie rolul lui de instrument de provocare a unui război împotriva Uniunii Sovietice și a țărilor de democrație populară. Partea a doua conține obligațiile reciproce ale țărilor semnatare în vederea menținerii bazelor zdruncinate ale capitalismului european, precum și a luptei comune împotriva mișcării democratice și antiimperialiste, în permanentă creștere, a popoarelor din Europa și din țările coloniale și dependente”.*[33] În mod paradoxal, aceeași dogmă marxist-leninistă mai proclama însă și că istoria a condamnat definitiv capitalismul, care ar fi intrat în etapa crizei finale, ceea ce presupunea că între „statele imperialiste” existau tensiuni majore care urmau să conducă, în mod inexorabil, la un război autodistructiv al sistemului (de altfel, Moscova punea ambele conflagrații mondiale pe seama

---

[32] Vojtech Mastny, *NATO in the Beholder's Eye: Soviet Perceptions and Policies, 1949-56*, Washington, DC, Woodrow Wilson International Center For Scholars, martie 2002, [p. 2].

[33] B.M. Haloșa, *Blocul agresiv al Atlanticului de Nord*, București, Editura Militară, 1963, pp. 45-46.

„ascuțirii contradicțiilor dintre imperialiști”). În consecință, Kremlinul nu credea inițial în soliditatea legăturilor euroatlantice sau în dorința benevolă a statelor din Vestul Europei de a se plasa sub umbrela de securitate a Statelor Unite, idee infirmată mai târziu de constituirea și succesul NATO.[34]

În psihologie este un bun câștigat faptul că interesele influențează în mod semnificativ selecția perceptivă, astfel încât există tendința de a vedea ceea ce ne convine și de a remarca mai greu ceea ce contravine așteptărilor și aspirațiilor noastre. În mod similar, și în relațiile internaționale percepția unui actor asupra altuia este afectată de propriul interes. Prin urmare, același eveniment poate fi receptat în mod distinct de către diferite capitale. Pentru ilustrare, revoluția portocalie din Ucraina (2004-2005) este relevantă. Moscova a privit desfășurările de la Kiev cu îngrijorare pronunțată, considerându-le inspirate de SUA, care ar fi acționat pentru a instala un guvern pro-occidental. Din perspectiva Kremlinului, americanii ar fi urmărit nu doar izolarea Federației Ruse, ci chiar „contaminarea” cetățenilor din acest stat cu „virusul protestelor”, în vederea umilirii sau chiar schimbării regimului.[35] La 18 decembrie 2012, secretarul Consiliului de Securitate al Federației Ruse, generalul Nikolai Platonovici Patrușev, a acuzat Occidentul – într-un interviu acordat cotidianului *Komsomolskaia Pravda* – că se implică în organizarea diverselor mișcări de contestare populară din spațiul ex-sovietic: „Revoluțiile sunt importate din străinătate, iar scenariile sunt pregătite cu grijă de specialiștii occidentali”. El a continuat: *„Condițiile nu sunt întrunite pentru o «revoluție a culorilor» în Rusia [...], iar noi nu vom permite ca scenarii similare să fie realizate în țara noastră”.*[36] În schimb, administrația George W. Bush a salutat Revoluția portocalie, ca pe un episod al

---

[34] Vojtech Mastny, *op. cit.*, [p. 2] și [p. 13].

[35] Jeanne L. Wilson, *Colour Revolutions: The View From Moscow and Beijing*, în „Journal of Communist Studies and Transition Politics”, vol. 25, 2-3/ iunie 2009, pp. 369-370 și urm.

[36] Depeșă a Agenției RIA Novosti: *No „Color Revolutions” in Russia – Security Council Chief*, 18 decembrie 2012.

democratizării regiunii, și a propus un modest ajutor financiar pentru Ucraina.[37]

Nu-i de mirare că aceeași retorică a revenit recent, în contextul anexării peninsulei Crimeea de către Federația Rusă. De pildă, la 24 aprilie 2014, ministrul rus de Externe, Serghei Lavrov, a repetat acuzațiile binecunoscute la adresa Vestului: *„SUA și UE – haideți să spunem lucrurilor pe nume – au încercat să creeze o nouă «revoluție colorată», de schimbare a regimului, contrar Constituției". El a mai susținut că „puțini analiști serioși au dubii că în joc nu este atât soarta Ucrainei, cât faptul că aceasta a fost pur și simplu folosită și se încearcă în continuare folosirea sa drept pion într-un joc geopolitic".*[38] De la sine înțeles, Casa Albă a acuzat conduita Moscovei. La 2 mai 2014, președintele american Barack Obama a afirmat că Rusia este cea care destabilizează Ucraina: *„Pe măsură ce forțele ucrainene acționează pentru restabilirea ordinii în estul Ucrainei, este evident pentru întreaga lume că aceste grupuri susținute de ruși nu sunt formate din protestatari pașnici. Sunt militanți înarmați până în dinți care primesc sprijin semnificativ din partea Rusiei"*.[39]

Persistența acestui tip de discurs dă seamă despre continuitatea interesului. În același timp, semnalează și continuitatea percepției. După cum sublinia Robert Jervis, odată ce o persoană (sau un actor al relațiilor internaționale) a proiectat o anumită imagine despre altul, și mai ales dacă această imagine este ostilă, va deforma și va decupa informațiile ulterioare, chiar dacă acestea nu sunt concludente, pentru a se potrivi în puzzle.[40]

---

[37] Steven Woehrel, *Ukraine's Orange Revolution and US Policy*, Congressional Research Service, The Library of Congress, 1 aprilie 2005, pp. 7-10.

[38] Depeșă a Agenției RIA Novosti: *West Tried to Stage Another Color Revolution in Ukraine – Lavrov*, 24 aprilie 2014.

[39] The White House, *Remarks by President Obama and German Chancellor Merkel in Joint Press Conference*, 2 mai 2014, la http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/05/02/remarks-president-obama-and-german-chancellor-merkel-joint-press-confere.

[40] Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1976, p. 68.

Fără a avea pretenția că am epuizat subiectul, am socotit util să prezentăm sumar aceste aspecte privitoare la importanța percepției în relațiile internaționale, în speranța că, astfel, secțiunile următoare ale lucrării de față vor fi mai bine înțelese.

II. Premisele receptării lui Gorbaciov: Uniunea Sovietică în percepția americană

Ordinea bipolară a fost una simplă și, prin urmare, inteligibilă. Două mari blocuri politico-militare, cu ideologii, valori și moduri de viață incompatibile, erau angajate într-o competiție „existențială".[41] În mare, percepția mutuală (atât la nivelul opiniei publice, cât și la nivelul decidenților) poate fi rezumată printr-o replică celebră dintr-o piesă a lui Jean-Paul Sartre: „L'enfer, c'est les Autres" (Infernul sunt ceilalți).[42]

Iată cum era caracterizată Uniunea Sovietică de către Washington în *Documentul nr. 68 al Consiliului Securității Naționale* (*National Security Council Paper – NSC – 68*) din 1950:

„[...] Societatea noastră se găsește ***provocată de moarte*** *de către sistemul sovietic* (**subl.n.**). *Niciun alt sistem de valori nu este atât de ireconciliabil cu al nostru, atât de implacabil în scopul său de a ne distruge, atât de capabil de a întoarce în favoarea sa tendințele cele mai periculoase și divergente ale societății noastre, niciun sistem nu evocă atât de eficient și de puternic elementele iraționale ale naturii umane de pretutindeni, și niciun altul nu are suportul unui centru mare și în creștere de putere armată"*.[43]

Pozițiile fiind atât de clare și de ferme, Războiul Rece nu putea fi decât „un joc de sumă nulă", care nu se putea termina decât prin înfrângerea totală a uneia dintre părți. Numai

---

[41] Sintagma „amenințare existențială" a fost folosită de către Daniel Lieberfeld (*Talking with the Enemy*, Westport, Praeger, 1999) pentru a desemna o amenințare majoră la adresa securității naționale, amenințare de natură să afecteze însăși existența națională. *Apud* Barbara Farnham, *Reagan and the Gorbachev Revolution: Perceiving the End of Threat*, în „Political Science Quarterly", vol. 116, nr. 2, vara 2001, p. 227.

[42] Jean-Paul Sartre, *Huis clos*, Paris, Gallimard, 2000, p. 92.

[43] S. Nelson Drew, *NSC-68: Forging the Strategy of Containment*, Washington, DC, National Defense University Press, 1996, p. 42.

instinctul de autoconservare a impus o limită a acestei confruntări, făcând ca cele două superputeri ale epocii să evite o ciocnire militară directă.

„Axioma” a fost formulată negru pe alb în NSC 68: „Odată cu apariția terifiantelor arme de distrugere în masă, fiecare individ se confruntă cu omniprezenta posibilitate a anihilării, în ipoteza în care conflictul intră în faza războiului total”.[44] În plus, recurgerea la arme nu putea soluționa disputa ideologică dintre cele două părți:

„Recurgerea la război este nu numai ultima opțiune pentru o societate liberă, ci este, de asemenea, un act care nu poate pune capăt în mod definitiv conflictului fundamental din domeniul ideologic. Ideea sclaviei poate fi învinsă doar prin demonstrarea persistentă și de durată a superiorității ideii de libertate. Singură, victoria militară va afecta numai parțial și, poate, numai temporar conflictul fundamental, pentru că, deși capacitatea Kremlinului de a amenința securitatea noastră ar putea fi distrusă pentru o perioadă, resurgența forțelor totalitare și restabilirea sistemului sovietic sau a echivalentului său nu vor întârzia mult, dacă nu sunt făcute progrese importante în conflictul fundamental”. În consecință, concluzia planificatorilor americani era aceea că *„nu avem altă șansă decât să demonstrăm superioritatea ideii de libertate prin aplicarea sa constructivă și să încercăm să schimbăm situația mondială prin mijloace nerăzboinice, într-o manieră care să frustreze planul Kremlinului și **să grăbească prăbușirea sistemului sovietic”*** (**subl.n.**).[45]

Am citat din acest act, care a stat multă vreme la baza politicii SUA față de Uniunea Sovietică, pentru a arăta liniile de permanență și continuitate ale atitudinii Casei Albe față de Kremlin, pe durata Războiului Rece. Astfel, dincolo de alternanța dintre crize și „destindere” în relațiile bilaterale, este evident că, pentru Washington, sistemul sovietic a reprezentat principala și cea mai gravă amenințare în perioada 1947-1991. În mentalul

---

44 *Ibidem*, p. 38.
45 *Ibidem*, pp. 44-45.

colectiv american, imaginea „convențională" a Uniunii Sovietice era aceea a inamicului prin excelență, a unui stat totalitar și agresiv, care aspiră să aservească întreaga lume și pe toți oamenii. Or, după cum sublinia și Tony Judt, modul în care conducătorii americani înțelegeau lumea era determinat de propriile așteptări.[46] Drept urmare, liderii sovietici și conduita lor au fost receptați, în mod implacabil, prin intermediul acestei grile de interpretare a realității.

Se poate replica, desigur, că este puțin probabil ca un document adoptat în 1950 să reverbereze și să producă efecte în ultima decadă a Războiului Rece. NSC 68 a fost desecretizat în 1975. La 4 mai 1977, Ronald Reagan i-a dedicat un comentariu radiodifuzat.[47] Când, în februarie 2001, au fost adunate în volum intervențiile sale radiofonice (între 1975 și 1979, a avut nu mai puțin de 600), așa cum și le scrisese singur, a fost o surpriză pentru mulți istorici și politologi să descopere că Reagan își conturase deja atitudinea față de problemele interne și externe ale Statelor Unite, cu mult înainte de a deveni președinte. Neașteptată a fost și măsura în care șeful statului american a urmat în politica sa (inclusiv față de URSS) ideile cuprinse în aceste mesaje timpurii pe care le-a adresat concetățenilor săi.[48] În discursul său din 1977, Reagan citează fraze cheie din NSC 68: „Uniunea Sovietică, animată de o credință fanatică care este în antiteză cu a noastră, *caută să-și impună autoritatea asupra restului lumii*" sau „Kremlinul ne recunoaște drept *singura* amenințare la adresa țelurilor sale de dominație mondială". Și continuă afirmând că americanii trebuie să înțeleagă că Războiul Rece este un război real, iar nu imaginar, și că miza este supraviețuirea lumii libere. Numai cu disciplină și sacrificiu,

---

[46] Tony Judt, *Europa iluziilor*, Iași, Polirom, 2000, p. 277.
[47] Kiron K. Skinner, Annelise Anderson, Martin Anderson, *Reagan, In His Own Hand: The Writings of Ronald Reagan that Reveal His Revolutionary Vision for America*, New York, Touchstone, 2001, p. 109.
[48] Edoardo M. Airoldi, Stephen E. Fienberg, Kiron K. Skinner, *Whose Ideas? Whose Words? Authorship of Ronald Reagan's Radio Addresses*, în „Political Science & Politics", nr. 3/ iulie 2007, p. 501.

americanii și aliații lor pot dobândi puterea militară superioară celei sovietice, fără de care politica de îngrădire este un bluff. Apoi încheie: *„Acestea erau constatările și recomandările făcute lui Harry Truman acum 27 de ani. Voi continua mâine. Acesta este Ronald Reagan. Mulțumesc pentru atenție”*.[49] Iar în partea a doua a discursului său rezumă cele spuse anterior, afirmă că lucrurile stau încă mai rău decât în vremea lui Truman și conchide că NSC 68 este un document mai actual decât oricând.[50]

În mod vădit, Reagan a fost influențat de NSC 68, din care a preluat ideea superiorității democrației americane și convingerea că Uniunea Sovietică poate fi, într-un final, convertită. Înainte de a deveni președinte, el a avut o lungă conversație cu Richard Allen, cel care mai târziu avea să-i devină primul consilier pe probleme de securitate națională, căruia i-a dezvăluit viziunea sa referitoare la relațiile cu Moscova: *„Ideea mea privind politica americană față de Uniunea Sovietică este simplă, iar unii ar considera-o chiar simplistă”*, a spus Reagan. *„Este aceasta: Noi câștigăm, iar ei pierd. Ce părere ai despre asta?”*[51] De asemenea, religios din fire, era marcat de spectrul unei apocalipse nucleare, evocat și în NSC 68. În memoriile sale, el și-a prezentat astfel repulsia față de aceste arme: *„Nimeni nu ar putea «câștiga» un război nuclear. Totuși, atâta vreme cât ar exista arme nucleare, ar exista permanent și riscul ca ele să fie folosite și odată lansată o armă nucleară, cine știe până unde s-ar ajunge. Visul meu a devenit atunci o lume fără arme nucleare”.*[52]

În ianuarie 1981, aproape imediat după preluarea prerogativelor prezidențiale, Ronald Reagan le-a declarat reporterilor că nu are de ce să caute un răspuns în privința intențiilor sovietice, deoarece toți conducătorii sovietici, începând din timpul revoluției bolșevice, au repetat obsesiv „hotărârea că obiectivul lor trebuie să fie promovarea revoluției mondiale și a

---

[49] Kiron K. Skinner, Annelise Anderson, Martin Anderson, *op. cit.*, p. 111.
[50] *Ibidem*, pp. 111-112.
[51] Sean Wilentz, *The Age of Reagan. A History, 1974-2008*, New York, Harper Collins, 2008, p. 151.
[52] Henry Kissinger, *Diplomația*, București, Editura All, 1998, p. 706.

unui stat global socialist sau comunist".[53] În 1983, anul în care a anunțat dezvoltarea sistemului antirachetă numit Inițiativa de Apărare Strategică (*Strategic Defense Initiative – SDI*), el a calificat Uniunea Sovietică drept un „imperiu al răului": *„Vă îndemn să vă ridicați împotriva celor care doresc să pună Statele Unite într-o poziție de inferioritate militară și morală... Vă îndemn să vă feriți de tentația mândriei – tentația de a considera, plini de înfumurare, că vă aflați deasupra acestor lucruri și că ambele părți sunt la fel de vinovate, ignorând adevărul istoric și* ***impulsurile agresive ale unui imperiu al răului****"* (**subl.n.**).[54] În replică, liderul sovietic Iuri Andropov l-a numit pe președintele american „*nebun și mincinos*".[55]

La 17 ianuarie 1983, Casa Albă a aprobat o directivă de securitate națională cu titlul *Relațiile SUA cu URSS*, care reflecta convingerile lui Reagan:

„Politica SUA față de Uniunea Sovietică va consta din trei elemente: rezistență externă la imperialismul sovietic; presiune internă asupra URSS pentru a slăbi sursele imperialismului sovietic; și negocierile pentru a elimina, pe baza unei stricte reciprocități, dezacordurile majore".

Concret, în plan internațional, Washingtonul își propunea nu doar să îngrădească expansionismul sovietic, ci chiar, în timp, să-i determine refluxul. Întrucât agresivitatea sovietică avea rădăcini interne, Casa Albă și-a asumat o agendă ambițioasă referitoare la Moscova, proclamându-și misiunea de a promova un proces de schimbare în Uniunea Sovietică, astfel încât să se ajungă la un sistem politic și economic mai pluralist, în care puterea elitei să fie redusă în mod gradual. Din perspectiva americană, un rol important urma să revină negocierilor prin

---

[53] Barbara Farnham, *op. cit.*, p. 228.

[54] John Lewis Gaddis, *op. cit.*, p. 284.

[55] Benjamin B. Fischer, *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare* (Intelligence Monograph), Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, septembrie 1997, p. 1.

care, pe bază de reciprocitate, interesele americane să fie protejate.[56]

Retorica lui Reagan reflecta nu doar convingerile personale puternic anticomuniste și antisovietice, ci era justificată și de anumite acțiuni relativ recente ale Moscovei, considerate belicoase. În 1975-1976, partidul marxist Frontul Național pentru Eliberarea Angolei (FNLA) a preluat puterea în această țară, ca urmare a implicării militare substanțiale a Cubei lui Fidel Castro.[57] În octombrie 1976, Moscova s-a grăbit să încheie cu Angola un acord de prietenie și cooperare.[58] În 1977-1978, a urmat Etiopia. Serviciile americane de informații au descoperit că sovieticii trimiseseră militari, inclusiv ofițeri de rang înalt, printre care și un general. La 27 mai 1978, președintele Jimmy Carter s-a întâlnit la Casa Albă cu ministrul de Externe sovietic, Andrei Gromîko, căruia i-a reproșat acest fapt. Demnitarul sovietic i-a răspuns că nu există un „Napoleon sovietic în Africa".[59] Etiopia a devenit o republică socialistă prosovietică. Mult mai aproape de teritoriul SUA, în America Centrală, Frontul Sandinist a preluat puterea în Nicaragua, care ajunsese să fie privită la Casa Albă drept o nouă Cubă.[60]

Cuba însăși rămânea un motiv de disensiuni între Moscova și Washington. Pe parcursul anului 1979, prezența unei brigăzi de luptă sovietice pe insulă a dus la tensionarea relațiilor dintre superputeri.[61] În noiembrie 1978, americanii identificaseră în

---

[56] The White House, *National Security Decision Directive Number 75. US Relations with the USSR*, Washington, DC, 17 ianuarie 1983, p. 1, la http://www.foia.cia.gov, pagină accesată la 12 septembrie 2013.
[57] Chris Saunders, Sue Onslow, *The Cold War and Southern Africa, 1976-1990*, în Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad (editori), „The Cambridge History of the Cold War", vol. 3 – „Endings", Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p. 225.
[58] Martin McCauley, *Rusia, America și Războiul Rece. 1949-1991*, Iași, Polirom, 1999, p. 87.
[59] Olav Njølstad, *The Collapse of Superpower Detente, 1975-1980*, în „The Cambridge History of the Cold War", vol. 3, pp. 146-147.
[60] Peter Calvocoressi, *Politica Mondială după 1945*, București, Allfa, 2000, pp. 763-765.
[61] Martin McCauley, *op. cit.*, p. 92.

Cuba și avioane MiG-23. Deși militari ai Armatei Roșii continuaseră să existe în Cuba și după criza dramatică din 1962, ei au fost (re)descoperiți de serviciile americane de informații, ceea ce a stârnit iritare și temeri la Casa Albă.[62] Thomas R. Johnson a caracterizat episodul drept „unul dintre cele mai bizare din istoria" SUA și a serviciilor sale de informații.[63]

Președintele Carter a cerut Kremlinului să-și evacueze militarii. La 27 septembrie 1979, Leonid Brejnev a convocat Biroul Politic al CC al PCUS, pentru a oferi un răspuns Washingtonului, răspuns care constituia, de fapt, un refuz: *„Deținem în Cuba un centru de instrucție militară care a existat acolo de mai mult de 17 ani. Își îndeplinește funcția de antrenament în conformitate cu un acord cu guvernul cubanez. Nu face nimic mai mult și nici nu poate face mai mult. Puteți să fiți relaxat în această privință. Într-o conversație cu Andrei A. Gromîko, însuși Secretarul de Stat C. Vance a remarcat de asemenea că Uniunea Sovietică nu a făcut nimic care să contravină acordului din 1962, iar personalul militar sovietic care este staționat în Cuba nu prezintă niciun fel de amenințare la adresa Statelor Unite"*.[64]

În acest context, invazia Armatei Roșii în Afganistan, din 27 decembrie 1979, a părut parte a unui val expansionist al Uniunii Sovietice. Președintele Carter a caracterizat evenimentul drept *„cel mai serios pericol pentru pace de la Al Doilea Război Mondial încoace"* – punându-l astfel mai presus de Blocada Berlinului, Războiul din Coreea sau criza rachetelor din Cuba.[65]

---

62 Alexandru Purcăruș, *A doua (mini)criză cubaneză*, în „Istorie și civilizație", nr. 10/ iulie 2010, pp. 69-71.

63 Thomas R. Johnson, *American Cryptology during the Cold War, 1945-1989, Book III: Retrenchment and Reform, 1972-1980*, Center for Cryptologic History, National Security Agency, 1998, p. 256. De remarcat că acest volum, elaborat pentru uzul intern, a fost declasificat în 2007.

64 Vezi stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCUS în „Cold War International History Project Bulletin",vol. 8-9, iarna 1996/ 1997, p. 192.

65 Yael S. Aronoff, *In like a Lamb, out like a Lion: The Political Conversion of Jimmy Carter*, în „Political Science Quarterly", vol. 121, nr. 3, (vara) 2006, p. 444.

La nivelul publicului, sondajele de opinie dezvăluiau că majoritatea americanilor considera că principalul obiectiv al Moscovei era obținerea dominației mondiale, (57% în iunie 1978; 55% în octombrie 1979, 73% în februarie 1980, 66% în noiembrie 1980 și 69% în septembrie 1981), mulți crezând că Uniunea Sovietică ar fi chiar dispusă să riște un război major pentru a-și atinge scopul.[66]

Existau, chiar la Moscova, voci care trăgeau un semnal de alarmă asupra acestei abordări. La 22 aprilie 1982, Viaceslav Dașicev (membru de seamă al Academiei de Științe) i-a prezentat lui Leonid Brejnev studiul *O analiză a situației prezente a relațiilor Est-Vest*, în care afirma: „Intervenția trupelor noastre în Afganistan, fără niciun dubiu, a încălcat limitele admise ale confruntării Est-Vest pe arena lumii a treia".[67] În 1988, Dașicev avea să se exprime încă mai radical: *„Pentru SUA și aliații săi, detenta era acceptabilă numai dacă statutul politic internațional și militar-strategic era menținut. Dar, după cum Occidentul a văzut, conducerea sovietică a profitat activ de destindere pentru a-și întări forțele militare. SUA, paralizate de catastrofa din Vietnam, au fost frustrate de extinderea influenței sovietice în Africa, Orientul Mijlociu și în alte regiuni. În Occident, toate acestea au fost interpretate drept o creștere suplimentară a amenințării sovietice".* Concluzia sa era că, *„în ochii majorității covârșitoare a publicului occidental, Uniunea Sovietică [a devenit] o putere periculoasă a cărei conducere năzuiește prin mijloace militare să lichideze democrațiile burgheze și să instituie un sistem comunist de tip sovietic în întreaga lume".*[68]

---

[66] Tom W. Smith, *The Polls: American Attitudes Toward the Soviet Union and Communism*, în „The Public Opinion Quarterly", vol. 47, nr. 2, (vara) 1983, p. 281.

[67] Martin McCauley, *op. cit.*, p. 169.

[68] Citat de Harry Gelman, Soviet-*American Mutual Perceptions in the 1980s – How Far Have We Come, and How Far Are We Going*, The RAND Corporation, noiembrie 1988, pp. 2-3. Harry Gelman se referă la un articol publicat în „Literaturnaia Gazeta", din 18 mai 1988, de **Aleksandr** Dașicev. Este, probabil, o eroare. Compară cu Padma Desai, *Perestroika in Perspective: The Design and Dilemmas of Soviet Reform*, Londra, IB Tauris & Co Ltd, 1989, p.

După ce, la 20 ianuarie 1981, Ronald Reagan s-a instalat la Casa Albă, au apărut alte acțiuni ale Kremlinului, care i-au întărit convingerile despre conduita agresivă a Moscovei. De data aceasta, sovieticii acționau brutal în propria sferă europeană de influență. În Polonia, generalul Wojciech Jaruzelski (devenit șef al partidului comunist și al guvernului) a instituit legea marțială și a trecut la represalii împotriva membrilor sindicatului Solidaritatea și a greviștilor. Deși măsurile sale dure puteau fi motivate de teama față de o intervenție sovietică, Reagan a decis adoptarea unor sancțiuni economice împotriva Poloniei și Uniunii Sovietice.[69]

Ulterior, la 1 septembrie 1983, un avion Boeing 747 al Liniilor Aeriene Coreene (zborul KAL 007), care a intrat – din cauza unei regretabile erori – în spațiul aerian al URSS deasupra insulei Sahalin, a fost doborât de un avion de vânătoare sovietic Su-15. Aeronava se deplasa pe ruta Alaska – Seul și avea la bord 269 de persoane (pasageri și echipaj), printre care se aflau și 63 de cetățeni americani (inclusiv congresmenul american Larry McDonald[70]). Incidentul l-a tulburat pe Reagan, cu atât mai mult cu cât sovieticii nu și-au asumat nicio vină și nu au exprimat niciun regret, însuși Iuri Andropov susținând că totul nu fusese altceva decât o provocare a serviciilor speciale americane.[71] Președintele american a calificat incidentul drept „un act de barbarism", generat de o societate care nu are niciun respect față de viața umană sau față de drepturile individului, o societate care „caută constant să se extindă și să domine alte națiuni".[72] Nu doar sfidarea sovieticilor l-a afectat pe Reagan. El a conștientizat că riscul izbucnirii accidentale a unui război nuclear devastator

---

84. Citând același articol, Padma Desai îl atribuie lui **Viaceslav** Dașicev. Vezi și Henry Kissinger, *op. cit.*, pp. 723-724.

[69] Martin McCauley, *op. cit.*, p. 98. Vezi și Peter Calvocoressi, *op. cit.*, p. 51.

[70] Constantin Hlihor, Ecaterina Hlihor, *Comunicarea în conflictele internaționale. Secolul XX și începutul secolului XXI*, București, Editura Comunicare.ro, 2010, p. 162.

[71] John Lewis Gaddis, *op. cit.*, p. 287. Vezi și Martin McCauley, *op. cit.*, pp. 100-101.

[72] Benjamin B. Fischer, *op. cit.*, p. 19.

între superputeri este cât se poate de real și a afirmat că întâmplarea arată cât de aproape de prăpastie ajunsese lumea și cât de mult se impunea controlul armamentelor.[73]

Un simplu film de televiziune, „The Day After”, care prezenta efectele terifiante ale unui cataclism nuclear, i-a lăsat aceeași impresie cutremurătoare. La 10 octombrie 1983, Reagan nota în jurnal că, după vizionare, a rămas „profund deprimat”.[74]

Aproape imediat, a urmat un alt șoc. În intervalul 2-11 noiembrie 1983, Statele Unite, împreună cu aliații săi din NATO, au desfășurat aplicația militară „Able Archer”. Exercițiile de acest tip nu erau ceva nou pentru observatorii din Pactul de la Varșovia, care le urmăriseră în anii anteriori. Ei au remarcat însă un nivel sporit de participare a conducătorilor. În plus, aplicația implica simularea procedurilor privind inițierea unui atac nuclear, în ipoteza escaladării unui conflict de la faza convențională la cea nucleară.[75] Sovieticii au monitorizat foarte atent exercițiul. Încă din 1981, ei evaluaseră discursurile lui Reagan și politica sa și ajunseseră să se teamă de un eventual atac surpriză din partea americanilor. De fapt, au fost în alarmă nucleară nu mai puțin de doi ani.[76] La sfârșitul lunii septembrie 1983, Andropov își exprimase public îngrijorarea că un război ar putea izbucni și acuzase „psihoza militară nesăbuită” din Statele Unite.[77] În atmosfera bilaterală tensionată, la Moscova s-a instaurat o stare de anxietate accentuată, cu atât mai mult cu cât, la 23 noiembrie 1983, în Bundestag urma să fie aprobată amplasarea, pe teritoriul Germaniei Occidentale, a rachetelor americane cu rază medie Pershing II, în virtutea unui plan al NATO de la începutul anilor '80 de a contrabalansa amenințarea

---

[73] Barbara Farnham, *op. cit.*, p. 232.
[74] Ronald Reagan, Douglas Brinkley (ed.), *The Reagan Diaries Unabridged*, vol. 1, New York, Harper Collins, 2009, p. 273.
[75] John Lewis Gaddis, *op. cit.*, p. 287. Vezi și Vojtech Mastny, *How Able Was „Able Archer”? Nuclear Trigger and Intelligence in Perspective*, în „Journal of Cold War Studies”, vol. 11, nr. 1, (iarna) 2009, p. 118.
[76] Tim Weiner, *CIA – o istorie secretă*, București, Litera Internațional, 2011, p. 405.
[77] Vojtech Mastny, *op. cit.*, p. 118.

noilor rachete sovietice SS-20. Ca răspuns la desfășurarea exercițiului „Able Archer", Kremlinul a ridicat starea de alertă a unui număr de aproximativ douăsprezece bombardiere strategice purtătoare de arme nucleare, staționate în Germania de Est și Polonia.[78] Americanii au aflat de aprehensiunile sovieticilor la câteva săptămâni de la încheierea manevrelor militare, când ofițerul KGB Oleg Gordievski – care spiona de fapt în beneficiul Serviciului de Informații Secrete al Marii Britanii – a transmis un raport în acest sens. În paralel, în Uniunea Sovietică se desfășura o campanie mediatică aproape isterică referitoare la pericolul declanșării unui război. La Moscova, Reagan era comparat cu Hitler și se vorbea despre legăturile sale cu Mafia. În presă, existau articole alarmiste, peste tot erau organizate marșuri pentru pace, la radio erau difuzate fragmente din celebrul discurs al lui Stalin din 1941, adresat trupelor care defilau prin Piața Roșie.[79] Populația era panicată. E greu de spus însă în ce măsură conducătorii sovietici înșiși chiar se gândeau că pot deveni victima unui iminent atac sau era vorba doar de propagandă îndreptată împotriva amplasării rachetelor Pershing II în Europa. Fapt este că Reagan a fost mișcat de paranoia sovietică. După cum mărturisea mai târziu, a fost foarte surprins să afle că mulți oameni din vârful ierarhiei sovietice erau sincer speriați de americani și că priveau SUA drept un potențial agresor capabil să inițieze o primă lovitură nucleară.[80]

Dacă ambii adversari împărtășeau temerea față de un Armaghedon nuclear, însemna că există loc pentru îmbunătățirea relațiilor prin dialog și negociere. Președintele american făcuse primii pași în acest sens încă de la debutul mandatului său. În 1981, Reagan i-a scris lui Leonid Brejnev, gest care constituia o veritabilă invitație în acest sens: *„Se sugerează adeseori... că noi avem planuri expansioniste și că, în felul acesta, constituim o amenințare la adresa securității țării dumneavoastră*

---

[78] Jeffrey T. Richelson, *Un secol de spionaj. Serviciile de informații în secolul XX*, București, Humanitas, 2000, p. 432.
[79] Benjamin B. Fischer, *op. cit.*, p. 27.
[80] *Ibidem*, p. 27.

și a statelor nou create. Nu numai că nu există nicio dovadă care să sprijine această acuzație, dar există chiar proba solidă a faptului că Statele Unite, chiar atunci când ar fi putut domina lumea fără pericolul vreunui risc, nu au făcut niciun efort pentru aceasta... Mi-aș permite să spun că nu există absolut niciun temei pentru acuzația că Statele Unite sunt vinovate de imperialism sau de încercări de a-și impune voința altor țări, prin folosirea forței... Domnule președinte, oare nu ar trebui să ne intereseze eliminarea obstacolelor care împiedică popoarele noastre, pe care dumneavoastră și eu le reprezentăm, să-și realizeze cele mai scumpe idealuri?”[81] La 11 iulie 1983, Reagan a făcut un gest similar, scriindu-i lui Iuri Andropov, pentru a-l asigura încă o dată că Washingtonul nu are planuri agresive.[82] Mai mult, la 16 ianuarie 1984, Reagan a ținut un discurs televizat în care a invocat necesitatea îmbunătățirii relațiilor dintre superputeri, relații care să aibă la bază „o mai bună colaborare și înțelegere”. De asemenea, el s-a referit la speranța existenței unei lumi fără arme nucleare. Pe un ton cald și conciliator, președintele american a recurs chiar la un exercițiu de imaginație, povestind despre o întâlnire fictivă între un copil rus și unul american care descoperă că lucrurile ce îi apropie le covârșesc pe cele care îi despart. Apoi a făcut un apel direct către Kremlin, cerând întărirea păcii și reducerea înarmării. *„Haideți să începem acum”* – a încheiat el.[83] Sovieticii au răspuns denunțând campania propagandistică declanșată de Reagan pentru a-și asigura un nou mandat la Casa Albă. Din păcate, conjunctura nu era favorabilă dialogului, iar președintele american nu își găsise încă un interlocutor pe măsură. Andropov avea să moară la 9 februarie 1984. Nici următorul conducător sovietic, Konstantin Cernenko, nu i-a oferit lui Reagan prilejul unei discuții *„de la bărbat la bărbat”,* așa cum acesta din urmă și-ar fi dorit, potrivit însemnărilor din jurnalul său.[84] Cernenko a decedat la 10 martie 1985.

---

[81] Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 696.
[82] *Ibidem*, p. 696.
[83] Sean Wilentz, *op. cit.*, pp. 167-168.
[84] Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 696.

Dincolo de imaginea de forță și de vitalitate pe care Uniunea Sovietică încerca să o proiecteze în afară, comunitatea americană de informații a început să deslușească semnele crizei sistemice pe care aceasta o traversa. Un document al CIA din iunie 1983, intitulat în mod expresiv *Pierderea de viteză a industriei sovietice, 1976-1982*[85], prezintă dificultățile economice cu care se confrunta Moscova: *„În timp ce încearcă să revigoreze creșterea economiei sovietice, noii conducători avându-l în frunte pe secretarul general Andropov trebuie să se confrunte cu o serie de probleme deosebit de dificile în industrie. Creșterea industrială, care s-a aflat în declin după cel de Al Doilea Război Mondial, a scăzut într-o manieră uimitor de rapidă în perioada 1976-1982. Creșterea anuală a producției industriale era, în medie, de peste 9% în anii '50, de 6,4% în anii '60 și de 5,9% în anii 1971-1975. Pentru anii 1976-1980, creșterea anuală nu a fost decât de 3,2% și a scăzut la 2,4% în 1981-1982. Scăderea brutală a productivității – adică a eficacității articulației dintre muncă și capital – este încă și mai dramatică. În pofida unor eforturi considerabile, sovieticii au fost incapabili să blocheze această deteriorare [...]”*.[86] În plus, prioritățile militare (precum operațiunile din Afganistan) deveneau o povară tot mai mare pentru economie. Este interesant că autorul studiului, atunci când trece în revistă cauzele care au dus la performanța mediocră a industriei sovietice, se referă pe larg și la „factorul social”. Pe scurt, tocmai în „Patria proletariatului victorios”, muncitorii erau nemulțumiți de condițiile de viață, ceea ce ducea la o creștere a pesimismului și a lipsei de motivație, care se traducea în absenteism, dezinteres, lipsă de disciplină și alcoolism.[87]

Nu este singura analiză elaborată de CIA în această perioadă care scoate la iveală anumite tare ale regimului sovietic. Din

---

[85] Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *The Slowdown in Soviet Industry, 1976-1982. A Research Paper*, iunie 1983, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 15 mai 2013.
[86] Catherine Durandin, *op. cit.*, p. 205.
[87] CIA, Directorate of Intelligence, *The Slowdown in Soviet Industry, 1976-1982*, p. 8.

punctul nostru de vedere, dintre toate se distinge însă memorandumul semnat de Herbert E. Meyer, vicepreședinte al Consiliului Național de Informații al SUA (*National Intelligence Council – NIC*), la 30 noiembrie 1983, când tensiunile dintre Moscova și Washington erau în toi. Materialul – adresat directorului Agenției Centrale de Informații (William J. Casey) și adjunctului său (John McMahon) – purta un titlu anost: *De ce este lumea un loc atât de periculos*? Probabil, Casey a fost intrigat și de prima propoziție a textului – „Nivelul violenței globale a crescut la fel de brusc și de neașteptat precum febra unui copil" – mai potrivită pentru începutul unui roman decât pentru cel al unei analize de *intelligence*. Apoi, Meyer enumera câteva evenimente recente, precum doborârea avionului coreean de linie, asasinarea prim-ministrului Maurice Rupert Bishop din Republica Grenada (în urma căreia SUA invadează această țară din Caraibe la 25 octombrie) și atacul terorist asupra cartierului general al pușcașilor marini americani din Beirut (23 octombrie 1983) etc. Exista vreo legătură între acestea? *„Cred că actuala explozie de violență este mai mult decât o coincidență. Mai precis, cred că semnalează începutul unei noi etape a luptei globale dintre Lumea Liberă și Uniunea Sovietică. Afirmația mea se bazează pe percepția că politicile SUA au schimbat fundamental cursul istoriei într-o direcție favorabilă intereselor și securității noastre și ale aliaților noștri. Ceea ce vedem acum este un efort al sovieticilor de a riposta, în același sens în care Mafia ripostează când agențiile de impunere a legii lansează un program eficient de combatere a criminalității. Permiteți-mi să recunosc acum că nu pot dovedi aceasta – dacă definiția pe care dumneavoastră o dați probei se reduce la interceptări, fotografii și documente sustrase. Desigur, aceste lucruri contează. Contează enorm. Dar pentru reala înțelegere a unui fenomen ciudat precum Uniunea Sovietică, trebuie mers dincolo de inventarul faptelor; este nevoie de asemenea de un exercițiu de imaginație".*[88]

---

[88] Herbert E. Meyer, *Why Is the World So Dangerous?*, National Intelligence Council, 30 noiembrie 1983, p. 1, la http://www.foia.cia.gov, pagină

Continuarea este însă și mai surprinzătoare. Practic, pe parcursul celor 8 pagini ale documentului, Meyer susținea că **Moscova a pierdut Războiul Rece și că nu este departe momentul în care se va prăbuși**. Iată câteva dintre judecățile sale: **1.** „Uniunea Sovietică a eșuat total să devină o țară”; **2.** „Economia sovietică se îndreaptă spre dezastru”; **3.** „Uniunea Sovietică este un coșmar demografic”; **4.** „Sateliții est-europeni devin din ce în ce mai dificil de controlat”. Fiecare dintre aceste puncte era expus pe câteva rânduri. Concluzia? „Dacă Uniunea Sovietică nu-și împlinește ambiția de a înlocui SUA ca principala putere a lumii în – cu mare aproximație – următorii 20 de ani, nu va reuși niciodată”.[89] Potrivit lui Meyer, această părere era împărtășită de mai mulți sovietologi pe care-i consultase.

Să vedem un pasaj chiar mai expresiv: *„A fost mult timp la modă să privim Războiul Rece ca pe o caracteristică permanentă a politicii globale, una care va dăinui pentru următoarele câteva generații, cel puțin. Dar mi se pare mult mai verosimil că președintele Reagan a avut perfectă dreptate când a observat în discursul său de la Notre Dame că Uniunea Sovietică – «unul dintre cele mai triste și mai bizare capitole ale istoriei» – ajunge la paginile sale finale. (**Ar trebui într-adevăr să urmăm sugestia președintelui de a începe planificarea pentru o lume post-sovietică*** (**subl.n.**); *Uniunea Sovietică și oamenii săi nu vor dispărea de pe planetă, și nu ne-am gândit încă serios ce fel de structură politică și economică e probabil să apară.) **Pe scurt, Lumea Liberă a surclasat Uniunea Sovietică din punct de vedere economic, a zdrobit-o ideologic, și a înfrânat-o politic**”* (**subl.n.**).[90]

Oricât ar părea de paradoxal, miza lui Meyer nu era de a convinge că timpul nu mai are răbdare cu o Uniune Sovietică agonizantă (după cum o spune, într-o formulare care amintește de Marin Preda), ci de a explica pericolul care pândește SUA, din cauza acestei stări de fapt. Pentru a se face înțeles, el recurge la

---

consultată la 5 septembrie 2013.

[89] *Ibidem*, pp. 5-6.

[90] *Ibidem*, p. 8.

parabola, extrem de plastică, a „ambiției zădărnicite”. Bunăoară, un oarecare vicepreședinte al unei companii, înțelege, în preajma vârstei de 45 de ani, că și-a atins limitele profesionale și că nu va ajunge niciodată să conducă firma în care muncește. Conștientizarea acestei realități, oricât de dureroasă ar fi, îl poate duce la acceptarea situației. Dar e în firea omului să nu se învoiască întotdeauna cu soarta. Caz în care individul cu pricina poate recurge la gesturi nesăbuite, ce îl pot împinge chiar pe poarta unei închisori. Se va împăca Moscova cu evidența sau se va simți tentată ca, în momentul colapsului, să tragă toată lumea după ea în prăpastie, prin violență armată?[91]

Care a fost impactul acestei analize extraordinare? Meyer a mărturisit, în 2011, că printre membrii comunității americane de informații ajunsese să se afirme, în șoaptă, că și-ar fi pierdut mințile. Lucrurile s-au complicat și mai mult după ce, în urma unei scurgeri de informații, doi jurnaliști faimoși în epocă, Rowland Evans și Robert Novak, au scris un articol despre memorandum. Pentru Meyer, totul se putea transforma într-un dezastru. De aceea, a fost extrem de nervos când Bill Casey l-a chemat în biroul său. Șeful CIA i-a spus, pe un ton serios: *„Herb, în acest moment ai cel mai mic fan club din Washington”*. Și a continuat râzând: *„Relaxează-te, e format din mine și din președinte”.* Apoi i s-a ordonat să continue.[92]

Drept pentru care, Herbert E. Meyer a recidivat. La 28 iunie 1984, el a transmis directorului CIA un nou memorandum, intitulat *Ce e de făcut cu rușii?* Prima parte a documentului relua sintetic ideile principale ale materialului anterior. În continuare, Meyer repeta predicția vizând disoluția inamicului fundamental al Washingtonului:

„Din momentul în care Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a preluat puterea în 1917, obiectivul principal al propagandei sale a fost de a convinge nu numai proprii oameni, dar, de asemenea, pe

---

91 *Ibidem*, pp. 7-8.

92 Paul Kengor, *Predicting the Soviet Collapse*, în „National Review”, 14 iulie 2011, la http://www.nationalreview.com/articles/271828/predicting-soviet-collapse-paul-kengor, pagină accesată la 7 septembrie 2013.

noi, cei din Occident, că revoluția partidului este ireversibilă, că Uniunea Sovietică organizată de Lenin & Co. este un stat stabil, permanent. Atât de reușit a fost acest efort al propagandei, încât timp de decenii gândirea convențională aici, în Occident, a fost așa: Uniunea Sovietică se află aici pentru a rămâne. Un corolar al înțelepciunii convenționale este că însăși rivalitatea dintre SUA și URSS reprezintă o caracteristică permanentă a vieții pe pământ.

Cu toate acestea, noua perspectivă pe care am conturat-o în De ce este lumea un loc atât de periculos*, și pe care am recapitulat-o pe scurt aici, contestă în mod fundamental atât înțelepciunea convențională cât și corolarul său.* ***Această perspectivă recunoaște Uniunea Sovietică drept ceea ce este – un imperiu – și admite faptul că, la fel ca toate imperiile, și acesta trebuie, în cele din urmă, să se dezintegreze. Mai mult decât atât, acest punct de vedere susține că începuturile acestei descompuneri sunt evidente acum***" (**subl.n.**).[93]

Pentru Meyer era evident că, în competiția globală, Uniunea Sovietică își pierduse suflul și nu mai putea recupera avansul Occidentului. Economia americană înregistra o creștere anuală de 9 procente, cheltuielile militare ale SUA erau în creștere, Moscova era privată de credite din partea Vestului, iar accesul la tehnologia de vârf îi fusese restricționat. Balanța de putere în Europa era din nou înclinată în favoarea NATO, după amplasarea rachetelor cu rază medie Pershing II. Prin adoptarea programului „Războiul Stelelor" (Inițiativa de Apărare Strategică), America exercita o presiune suplimentară asupra adversarilor, care – conștienți de reușita unor proiecte la fel de ambițioase, precum Manhattan sau Apollo – nu aveau cum să îi pună la îndoială implementarea. În Nicaragua, Mozambic, Angola, Cambodgia și Afganistan apăruseră puternice insurgențe antisovietice, care limitau insinuarea puterii Kremlinului în Lumea a Treia.

---

[93] Herbert E. Meyer, *What Should We Do About The Russians*, National Intelligence Council, 28 iunie 1984, p. 4, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 5 septembrie 2013.

În plus, intervenția militară americană în Grenada destrămase mitul caracterului ireversibil al revoluțiilor comuniste.[94]

De la raportul anterior apăruseră chiar semne noi ale comei în care se zbătea URSS. Între acestea se numărau desemnarea lui Konstantin Cernenko în poziția de urmaș al lui Andropov, scăderea accentuată a nivelului de trai, apariția unui sentiment de pesimism la nivelul populației, vizibil inclusiv în rata astronomică a avorturilor (între 60 și 70% la nivelul întregii Uniuni Sovietice). În paranteză fie spus, punctul din urmă l-a șocat pe Reagan, care însă s-a ferit să invoce, public, incredibilele cifre.[95] Până și creațiile artistice începeau să reflecte sumbra realitate. Meyer citează un fragment dintr-un cântec al lui Bulat Okudjava, *Imperiul Roman* (*Rimskaia Imperiia*, 1979), care fusese interpretat recent pe scena unui cabaret moscovit:

„Imperiul Roman, la vremea prăbușirii sale,
Menținea aparența unei ordini de fier,
La locul său era Cezarul, înconjurat de tovarășii de arme,
Viața era minunată, dacă te iei după scripte.
Dar criticii vor spune că «tovarăși de arme»
Nu-i latină vorbă,
Că această greșeală golește de sens întreg acest cânt.
Poate, poate, poate nu-i latină vorbă".[96]

Adică, după cum ar fi spus Horațiu: *„Quid rides? Mutato nomine, de te fabula narratur".* Comparația dintre Uniunea Sovietică și Imperiul Roman era evidentă.[97]

Ce se putea întâmpla în viitorul apropiat? Meyer întrevedea trei posibile evoluții:

1. „Sovieticii ar putea întreprinde reforme fundamentale". În acest caz, era dificil de presupus că orice încercare de

---

[94] *Ibidem*, pp. 3-4.

[95] *Ibidem*, p. 5. Vezi și Paul Kengor, *op. cit.*

[96] Herbert E. Meyer, *What Should We Do About The Russians*, pp. 5-6. Vezi și Hilary Chung (ed.), *In the Party Spirit. Socialist Realism and Literary Practice in the Soviet Union, East Germany and China*, Amsterdam, Rodopi B.V.Editions, 1996, p. XVII.

[97] Boris Kagarlitsky, *The Disintegration of the Monolith*, Londra, Verso, 1992, p. 22.

primenire ar fi avut sorți reali de izbândă. Economia nu putea fi redresată fără reduceri substanțiale în bugetul apărării sau fără reforme de substanță, remedii care puteau afecta puterea partidului. În egală măsură, problema demografică era, practic, fără soluție. Așadar, chiar dacă elita sovietică ar fi fost dispusă să-și asume riscurile schimbării, era greu de crezut că efectele ar fi condus la inversarea tendințelor negative.

2. „**Sovietele ar putea s-o dea în bară**". Înscrisă pe o violentă spirală descendentă, URSS dispărea, locul ei fiind luat de un tip diferit de societate, fie ea democratică sau tot represivă. Iarăși, nu se putea anticipa natura relațiilor dintre centrul rus al puterii imperiale și restul republicilor, fapt este că noua structură ar fi fost absorbită de propriile probleme și, deci, mai puțin amenințătoare la adresa Vestului.

3. „**Sovieticii ar putea decide** «**să rupă pisica-n două**»". Conștienți de dimensiunile catastrofei, liderii de la Kremlin puteau recurge la măsuri disperate și periculoase, menite să schimbe, dintr-o lovitură, corelația forțelor: o acțiune preventivă la adresa Statelor Unite, invadarea Europei Occidentale sau o incursiune în zona Golfului Persic.[98]

Pentru specialistul american, era vital ca SUA să articuleze și să implementeze o strategie privitoare la relațiile cu Moscova, astfel încât sovieticii să nu fie tentați să caute o soluție externă la problemele lor interne și, mai ales, să nu recurgă la război.

Meyer propunea chiar câteva linii directoare ale acestei strategii. În primul rând, având în vedere că prăbușirea Uniunii Sovietice era un proces ireversibil, al cărui final era doar o chestiune de timp, nu avea rost ca administrația americană să încerce să găsească un catalizator. Nu numai că nu era nevoie să fie aruncate bombe asupra sovieticilor, dar era deopotrivă periculos și stupid. Pentru vicepreședintele Consiliului Național de Informații al SUA, Moscova trebuia lăsată pur și simplu pe seama Istoriei, cel mai puternic aliat al americanilor, în situația dată. În al doilea rând, Washingtonul nu trebuia să-și schimbe

---

[98] Herbert E. Meyer, *op. cit.*, pp. 6-7.

abordarea politică, ci să rămână ferm în a nu acorda sprijin financiar și tehnologic putredului regim sovietic. Oricum, Moscova nu avea să folosească resursele pentru îmbunătățirea standardelor de viață, ci pentru dezvoltarea unor arme noi. În al treilea rând, ideal ar fi fost ca liderii de la Kremlin să-și dedice energiile și abilitățile în scopul reformării sistemului, astfel încât să se ajungă la o Uniune Sovietică liberă, prosperă, sigură și stabilă, adică la un stat democratic în sensul clasic al cuvântului. Dacă ar fi existat până și cel mai mic indiciu că lucrurile se îndreptau în această direcție, Casa Albă trebuia să încurajeze și să susțină demersul rivalilor. În al patrulea rând, era absolut vital ca, în anii următori, Kremlinul să nu ajungă cumva la concluzia că ar putea să se salveze distrugând SUA. Se impunea ca apărarea americană să fie întărită, astfel încât să descurajeze orice acțiune militară, deznădăjduită și hazardată, a sovieticilor.[99]

Nu știm exact cum a fost primit de către Reagan acest material și în ce măsură a fost transpus în practică. Privind retrospectiv, este însă evident că politica americană a urmat, în perioada următoare (inclusiv în epoca administrației George H.W. Bush), punctele esențiale ale strategiei formulate de Herbert E. Meyer. Pentru meritele sale, acestuia i-a fost conferită ulterior cea mai înaltă distincție a comunității americane de informații ce se poate oferi unui lucrător în domeniu (*National Intelligence Distinguished Service Medal*).[100] Meritele sale au fost însă ignorate aproape total de istorici, deși raportul *Ce e de făcut cu rușii?* a fost desecretizat încă din 1995. John Lewis Gaddis – în monumentala sa lucrare *Strategii de îngrădire: o evaluare critică a politicii de securitate națională americană în timpul Războiului Rece*[101] (ediția revizuită din 2005!) –nici măcar nu-l pomenește.

---

[99] *Ibidem*, pp. 7-9.

[100] Mark Lawrence Schrad, *Vodka Politics: Alcohol, Autocracy, and the Secret History of the Russian State*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2014, p. 285.

[101] John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2005, *passim*.

De fapt, Meyer este absent din aproape toate cărțile dedicate Războiului Rece. Din punctul nostru de vedere, Herbert E. Meyer poate fi comparat cu George F. Kennan, autorul politicii americane de stăvilire.

Concluzionând, în martie 1985, Washingtonul percepea Moscova drept principala amenințare. În paralel, administrația de la Casa Albă era convinsă de superioritatea democrației americane, dar și de faptul că Imperiul Sovietic este „un colos cu picioare de lut", a cărui existență nu este un dat istoric imuabil. Statele Unite mizau pe menținerea superiorității militare, dar și pe o politică externă intransigentă – care să tempereze orice eventuală acțiune agresivă a URSS – și lăsau deschisă, în același timp, portița dialogului.

III. Gorbaciov, adversarul charismatic

La 11 martie 1985, când a câștigat poziția de lider sovietic, Gorbaciov nu era un necunoscut pentru CIA. El căpătase vizibilitate de mai mulți ani și se bucura de atenție, dar și de o anumită simpatie printre specialiștii Agenției.

Într-un *Buletin informativ zilnic* (*National Intelligence Daily – NID*) din 28 noiembrie 1978 al CIA erau prezentate succint schimbările de la vârful elitei sovietice, cea mai importantă fiind numirea lui Konstantin Cernenko în Biroul Politic. În continuare se afirma: „Interesele lui Brejnev au fost de asemenea servite prin numirea de către Plen a unui mai tânăr conducător provincial în Secretariat, pentru a-l înlocui pe responsabilul cu agricultura, Fedor Kulakov, decedat – o mutare care pregătește chestiunea identificării unui succesor pe termen lung al lui Brejnev".[102]

La 19 decembrie 1978, într-un material similar, erau deja expuse inițiativele noului secretar cu agricultura al partidului: „Ședința specială a Academiei pe probleme de agricultură s-a desfășurat la numai nouă zile de la numirea lui Gorbaciov în Secretariat, sugerând că una dintre prioritățile sale în noua

---

[102] Central Intelligence Agency, *National Intelligence Daily*, 28 noiembrie 1978, p. 1, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 12 ianuarie 2013.

poziție va fi integrarea Academiei în eforturile de cercetare ale națiunii în domeniul agriculturii. Ca rezultat al acestei întâlniri, Academia formulează acum proiectul unui program, care va specifica zonele care reclamă o atenție sporită a Academiei în dezvoltarea agriculturii sovietice până în 1985”.[103]

A doua zi după moartea lui Iuri Andropov, survenită la 9 februarie 1984, CIA a elaborat un material privitor la moștenirea politică a acestuia. Numele lui Gorbaciov era din nou pomenit în contextul unei eventuale ascensiuni la vârful puterii sovietice: „După câte se pare, Andropov l-a pregătit pe Gorbaciov, pentru a-i deveni succesor”. În continuare, se menționa că ambasada americană primise recent chiar o informație conform căreia Gorbaciov ar fi fost deja „uns” urmaș al lui Andropov. Analiștii americani apreciau însă că seniorii din Biroul Politic – septuagenarii Gromîko, Cernenko, Ustinov și Tihonov – ar fi mai degrabă reticenți în a-l accepta drept lider pe „tânărul”, de doar 52 de ani, Gorbaciov.[104] Merită menționat că specialiștii considerau că Cernenko avea reale șanse de a fi favorit, în pofida problemelor de sănătate. La 13 februarie Konstantin Cernenko era ales în funcția de Secretar General al PCUS.

După o îndelungată și constantă monitorizare, în 1985 Gorbaciov era considerat un jucător dispus să înfrunte problemele economice majore și să evite astfel căderea Uniunii Sovietice într-o criză de natură să producă haos intern și eventuale aventuri belicoase în afară.[105] Prin urmare, era apreciat pentru capacitatea de a menține stabilitatea (și predictibilitatea) URSS, nimeni nebănuind că ar putea să adopte măsuri care, în ultimă

---

[103] *Idem*, *National Intelligence Daily*, 19 decembrie 1978, p. 8, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 12 ianuarie 2013.

[104] *Idem*, *Memorandum. Andropov's Legacy and the Future*, 10 februarie 1984, p. 3, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 15 ianuarie 2013.

[105] Robert M. Gates, *From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*, New York, Simon & Schuster, 2006, p. 327.

instanță, să conducă la disoluția Imperiului sovietic însuși.[106] De asemenea, aducea un aer de prospețime și dinamism, în comparație cu predecesorii săi mult mai vârstnici și mai conservatori. Apoi, se spera, după o perioadă tensionată în relația bilaterală, că Gorbaciov va fi absorbit de problemele interne și va mai relaxa competiția cu Occidentul.[107]

Potrivit memoriilor lui Robert M. Gates (reputat analist pe probleme sovietice al Agenției și, mai târziu, director al acestei instituții și secretar al Apărării), *„CIA a fost* ***entuziasmată*** (**subl.n.**) *de Gorbaciov încă de când acesta a apărut drept protejatul lui Andropov la începutul lui 1983. Știam multe despre el. Chiar și așa, ne-a luat câțiva ani să-l înțelegem – să-i cuprindem îndrăzneala și curajul, dar de asemenea contradicțiile omului, și limitele îndrăznelii și curajului, dar și ale viziunii sale. L-am supraestimat în privințe importante și l-am subapreciat în altele, la fel de importante”*.[108]

În plus, Agenția a prognozat cu succes că Gorbaciov era cel care îl va înlocui pe Konstantin Cernenko (decedat la 10 martie 1985):

„Noi în CIA eram convinși dinainte că Gorbaciov îi va urma lui Cernenko. La 5 februarie 1985, i-am spus președintelui că cei doi probabili succesori ai lui Cernenko erau Gorbaciov și Romanov (șeful Partidului Comunist din Leningrad), cu Gorbaciov ca favorit evident. L-am descris drept cel mai pragmatic, mai deschis la abordări proaspete ale problemelor economice sovietice. Avea puțină experiență în politica externă, dar o abilitate dovedită de a proiecta o imagine de flexibilitate, fără a se abate de la pozițiile perene sovietice. Am scris apoi despre potențialul de schimbare sub Gorbaciov: «Dacă Gorbaciov este ales, aceasta ar putea conduce la manifestarea unui mai articulat, încrezător de sine fel de conducere sovietică. El ar putea presa spre soluții mai inovative

---

[106] John Diamond, *The CIA and the Culture of Failure: US Intelligence from the End of the Cold War to the Invasion of Iraq*, Stanford, California, Stanford University Press, 2008, p. 38.
[107] Robert M. Gates, *op. cit.*, p. 328.
[108] *Ibidem*, p. 327.

la problemele economice sovietice și spre o mai mare flexibilitate și inițiativă în abordarea oportunităților și provocărilor externe»”.[109]

Receptarea noului stăpân de la Kremlin avea însă o doză de ambiguitate. Pe de o parte, Gorbaciov rămânea un produs al sistemului, un *aparatcik* tipic, a cărui carieră a fost sprijinită de ideologul șef al comuniștilor, Mihail Suslov, și, mai ales, de Iuri Andropov, fostul șef al temutului KGB și, din noiembrie 1982, secretar general al partidului. Pe de altă parte, mai ales în timpul vizitelor din Canada (1983) și Marea Britanie (1984), Gorbaciov izbutise să-și seducă interlocutorii, lăsând impresia unei persoane degajate, sincere și cu simțul umorului.

Charles Powell, consultantul în domeniul afacerilor externe al lui Margaret Thatcher, descria în termeni elogioși purtarea noii „vedete” sovietice: *„Nu știam sigur în ce măsură va fi Gorbaciov cel ales, însă părea să fie.* ***Vizita a fost extraordinară*** (**subl.n.**). *Îți dădeai seama încă din prima secundă că Thatcher și Gorbaciov erau interesați unul de altul… era o adevărată chimie între ei”*.[110]

Un raport amplu, extrem de detaliat, al periplului britanic al lui Gorbaciov a fost elaborat de John Browne, membru al Camerei Comunelor, care a avut oportunitatea de a-l observa direct pe Gorbaciov în decembrie 1984. Politicianul britanic a făcut parte din comitetul care l-a întâmpinat și l-a însoțit în diversele activități oficiale. Textul de 20 de pagini, datat 20 mai 1985 și intitulat *Domnul Gorbaciov – Un Kennedy la Kremlin? Impresii despre om, stil și impactul probabil asupra relațiilor Est-Vest*, a ajuns pe masa de lucru a președintelui Reagan și, probabil, a fost special redactat pentru responsabilii americani. Iată fragmentul introductiv:

„De decenii, Uniunea Sovietică a fost condusă de oameni șterși, care s-au pitit, în mod conștient, după un zid de secrete. În martie 1985, se pare că s-a renunțat la această imagine. Un nou tip de conducător a fost ales – un conducător care, deși deloc mare la

---

[109] *Ibidem*, pp. 328-329.
[110] Victor Sebestyen, *1989. Prăbușirea imperiului sovietic*, București, Litera Internațional, 2009, p. 123.

stat, are o prezență impunătoare – un om cu o privire pătrunzătoare și cu un zâmbet, cu toate acestea, binevoitor, care transmite încredere și forță interioară. Acest om este Mihail Sergheevici Gorbaciov, a cărui semnătură se află pe fotografia (a se vedea mai sus) care-l arată așezat la biroul lui Lenin din Clerkenwell, Londra, în decembrie 1984. El reprezintă o nouă generație de lideri sovietici. Aduce cu sine o combinație proaspătă de loialitate profundă față de Partidul Comunist și o abilitate de conducere evidentă. Deși este un produs clar al sistemului sovietic, Domnul Gorbaciov nu numai că emană încredere de sine, dar are și un stil personal charismatic, care se poate dovedi a fi de mare folos Uniunii Sovietice". Cam în același mod era portretizată și soția lui Gorbaciov, Raisa, o doamnă elegantă, educată și atractivă. Având în vedere toate acestea, John Browne își asuma riscul de a fi ridiculizat sau ignorat, concluzionând că Mihail Gorbaciov și Raisa aveau potențialul de a deveni echivalentul sovietic al perechii Jack și Jacqueline Kennedy.[111]

Pe tot parcursul expunerii, John Browne se dovedește un bun cunoscător al istoriei Rusiei, pe care o evocă, dar și al realităților sovietice. Trebuie precizat că el nu făcea un inventar subiectiv al unor închipuite calități ale liderului sovietic. Raportul său este echilibrat, argumentat și presărat cu exemple concrete, care îi justifică aserțiunile. În plus, se remarcă luarea aminte a detaliilor. Analiza merge până la interpretarea limbajului trupului (Kinezică – „Gesturile explică mentalitatea și, de aceea, cunoașterea manifestărilor kinezice ale oamenilor constituie una dintre modalitățile cele mai eficiente de a pătrunde în universul lor interior"[112]) și a comunicării non-verbale – semn că parlamentarul britanic era fie un cititor împătimit, fie perspicace din năs-

---

[111] John Browne, *Mr. Gorbachev – A Kennedy in the Kremlin?*, 20 mai 1985, The Reagan Files, p. 1, la http://www.thereaganfiles.com/19850520.pdf, pagină consultată la 5 noiembrie 2013.

[112] Mihai Dinu, *Fundamentele comunicării interpersonale*, București, Bic All, 2004, p. 227.

care, fie o persoană care a beneficiat de o pregătire de specialitate[113]:

„Din primele momente ale întâlnirii cu Domnul Gorbaciov a devenit limpede că este inteligent, iscoditor și ager. Nu numai că a pus constant întrebări, dar a ascultat de asemenea meticulos și atent răspunsurile. Această calitate are implicații politice importante prin faptul că oamenii presupun că oricine este sincer interesat în ceea ce au de spus este probabil demn de respectul lor. Aceste calități, împreună cu zâmbetul său reținut, dar totuși călduros, îl fac atractiv și cât se poate de fascinant. Cu toate acestea, poate fi extrem de ferm când își folosește vocea, ochii străpungători și chiar gesturile, pentru a sublinia ceva.

Am observat un exemplu viu al acestor două extreme ale expresivității. Pilda a apărut când l-am întrebat de ce Uniunea Sovietică încurajează și finanțează în continuare terorismul în America Latină. Mi-a răspuns, în timp ce m-a bătut în mod repetat pe umăr, chiar înainte ca interpretul să traducă întrebarea mea. Aceasta mi-a creat impresia clară că, probabil, înțelege engleza. M-a întrebat dacă i-aș considera pe coloniștii care au luptat în Războiul American de Independență teroriști sau luptători pentru libertate. Întreaga sa expresie s-a schimbat abrupt apoi, când m-a atins încet pe încheietura mâinii spunând «dar desigur ne opunem total teroriștilor izolați precum cei care l-au ucis pe Dr. Morro în Italia»".[114]

Practic, întregul material este construit în această manieră. Browne îl descrie pe Gorbaciov ca fiind pragmatic, stăpânit, curios, dornic să învețe, ba chiar deschis pentru adoptarea și adaptarea unor practici și reguli occidentale, care să îmbunătățească funcționarea sistemului sovietic. El insistă pe reliefarea

---

113 „Ce-i face pe agenții serviciilor secrete și ai CIA atât de buni la detectarea mincinoșilor este se pare un amestec dintre natură și educație. Talentul lor înnăscut pentru detectarea limbajului trupului i-a adus probabil către această slujbă, iar apoi ani întregi de studiu conștient al comunicării nonverbale i-au făcut maeștri în detectarea minciunilor". Tonya Reiman, *Limbajul trupului. Cum să ai succes atât în planul profesional, cât și în cel personal*, București, Curtea Veche, 2010, p. 266.

114 John Browne, *op. cit.*, p. 2.

nonconformismului pe care îl afișa demnitarul sovietic (care a preferat să viziteze Catedrala Sfântul Paul din Londra și reședința oficială a premierului britanic din Downing Street 10, în dauna unui pelerinaj la mormântul lui Marx[115]).

Pe de altă parte, Gorbaciov știa să fie autoritar cu membrii propriei delegații (deși încerca să pozeze, cu modestie, în ipostaza de *primus inter pares*), dar și suficient de abil încât să ocolească răspunsuri clare la anumite întrebări adresate de parlamentarii britanici, întrebări care l-ar fi pus în dificultate (precum cele legate de politica sovietică față de Afganistan sau cele referitoare la persecutarea evreilor și creștinilor în URSS). Pe scurt, Browne afirma că Gorbaciov etala „o forță interioară deosebită bazată pe convingere, control și încredere" și că se deosebea de ceilalți lideri sovietici prin creativitate și flexibilitate.[116]

Cum a putut un asemenea om să fie propulsat în fruntea Imperiului sovietic? Politicianul britanic oferea propria explicație, plecând de la criza economică, socială și militară pe care o traversa, în opinia sa, Uniunea Sovietică. În aceste condiții, *nomenklatura*, care ținea să-și prezerve privilegiile și stilul de viață, înțelegea că schimbarea era necesară și dezirabilă, iar Gorbaciov, a cărui loialitate politică și ideologică era de necontestat, primise misiunea de a revigora atmosfera internă.

Pentru a nu stărui prea mult asupra acestui material (prezentat integral în Anexa nr. 2), să mai spunem doar că, în finalul său, conținea o succintă comparație între cei doi mari lideri

---

[115] De remarcat împrejurarea că, în memoriile sale, Gorbaciov se sfiește să menționeze motivul pentru care nu a mai ajuns la mormântul lui Marx: „Apoi am avut întâlniri cu miniștrii, cu lideri ai partidelor politice, cu reprezentanți ai cercurilor de afaceri. Am vizitat fabrica de automobile Austin-Rover, sediul companiei John Brown, Complexul de cercetare Jealott's Hill, Camera de Comerț și Industrie, British Museum, Biblioteca Memorială Karl Marx. Și iată că, la mormântul lui Marx, unde s-a dus o parte a delegației noastre, eu, printr-un concurs de împrejurări, nu am ajuns". Mihail Sergheevici Gorbaciov, *Amintiri. Viața mea înainte și după perestroika*, București, Editura Litera, 2013, p. 349.

[116] John Browne, *op. cit.*, pp. 3-6.

rivali: Reagan și Gorbaciov. Conștient că un summit al superputerilor SUA și URSS este inevitabil, Browne a simțit nevoia să le furnizeze americanilor un atuu sau măcar să le transmită un avertisment. Din punctul său de vedere, atât Reagan (cu care se întâlnise, de asemenea, personal, chiar cu o lună înainte de elaborarea notei), cât și Gorbaciov erau impunători din punct de vedere fizic și charismatici. Ambii radiau forță interioară și erau excelenți comunicatori. Însă Gorbaciov era proaspăt intrat „în jocul de șah global", și acest simplu fapt îl transforma într-o știre de senzație pentru jurnaliști. Politicianul britanic intuia sau anticipa „gorbimania" care avea să cuprindă presa occidentală și se temea ca Reagan să nu fie pus pe picior de inferioritate. De aceea, el recomanda ca prima întâlnire bilaterală să nu se desfășoare pe teritoriul Statelor Unite, știut fiind că presa americană avea tendința de a-și sprijini mai mult președintele atunci când acesta se afla pe pământ străin. În plus, Browne îl sfătuia pe Reagan să nu se lase atras de Gorbaciov, mai ales în fața camerelor de televiziune, într-un concurs de telegenie, din care ar fi putut ieși în dezavantaj.[117]

Nu e de mirare că, plecând de la informări similare provenite de la partenerii din Canada și Marea Britanie, schițele de profil vizându-l pe Gorbaciov pe care specialiștii americani încercau să le încropească ajunseseră să semene, după cum remarca Gates, mai degrabă cu niște „fluturași electorali".[118] În plus, CIA nu a reușit niciodată să recruteze spioni capabili să pătrundă în intimitatea elitei conducătoare sovietice, astfel că analiștii de la Washington simțeau o anumită frustrare, întrucât se vedeau nevoiți să folosească date provenite de la aliați. Pe bună dreptate, ei se întrebau dacă nu cumva le-a scăpat ceva esențial și grav despre Gorbaciov.[119] În consecință, Agenția a rămas circumspectă. Dincolo de acest fapt, în analizele din acea perioadă care l-au vizat pe Gorbaciov erau deja prezente anumite nuanțe care con-

---

[117] *Ibidem*, p. 18.
[118] Robert M. Gates, *op. cit.*, p. 329.
[119] *Ibidem*, pp. 560-561 și p. 329. Vezi și John Diamond, *op. cit.*, p. 39.

turau profilul unui personaj și al unei personalități inedite pentru Uniunea Sovietică.

Și la Casa Albă, ascensiunea noului „țar" a fost privită cu o oarecare relaxare. Jack Matlock, consilierul principal al președintelui Reagan pe probleme sovietice, nu se sfia să-și etaleze satisfacția: *„Atât acasă, cât și în străinătate, toți erau sătui să vadă Imperiul sovietic zbătându-se sub incompetenți infirmi"* – afirma el. *„Gorbaciov era ca o gură de aer proaspăt. Merge, vorbește, costumul stă bine pe el... a uluit pe toată lumea"*.[120] Alți oamenii din stafful președintelui american au avut prilejul de a-și forma o impresie chiar la Moscova, participând la înmormântarea lui Konstantin Cernenko, prezidată de succesorul său. Punctele de vedere nu concordau în totalitate. Astfel, vicepreședintele George H.W. Bush se arăta mai degrabă rezervat și reticent, încercând să treacă dincolo de aparențe: *„O să ofere liniei sovietice un ambalaj mai atrăgător pentru consumul occidental, într-o manieră mult mai eficientă decât predecesorii săi. Are un zâmbet dezarmant, o privire caldă și un mod captivant de a aborda subiecte delicate... apoi de a da înapoi pentru a stabili o comunicare autentică cu interlocutorii săi. Poate să fie foarte ferm. De exemplu, când am ridicat problema drepturilor omului... a răspuns cu același exces de retorică pe care l-am auzit și înainte: «În interiorul granițelor voastre reprimați drepturile omului». (Se referea la afro-americani). Însă ar fi trebuit să adauge: «Suntem pregătiți să abordăm acest subiect... haideți să îl discutăm»".*[121] În schimb, George Shultz, secretar de stat al SUA, demonstra, în raportul său, un entuziasm necenzurat: *„Prin Gorbaciov avem în Uniunea Sovietică un tip de lider total diferit"* – remarca el. *„Gorbaciov e rapid, proaspăt, captivant și cu vederi largi. Am fost impresionat sincer de modul în care gândește, de intensitatea și de energia intelectuală a acestui nou om de pe scenă"*.[122]

---

[120] Victor Sebestyen, *op. cit.*, p. 118.
[121] *Ibidem*, p. 124.
[122] *Ibidem*, p. 124.

Potrivit unui mit care putea fi auzit la Washington – deși destrămat de mult de către specialiști[123] – președintele Reagan nu ar fi fost interesat de lecturarea și aprofundarea rapoartelor furnizate de serviciile speciale. Dispunem, din fericire, de unele documente referitoare la liderul sovietic, create pentru a-i fi direct supuse atenției lui Reagan și care contrazic flagrant imaginea sa de ignorant în materie de informații. Un asemenea text, din 27 iunie 1985, era însoțit de un mesaj succint (desecretizat în ianuarie 2011) al lui William J. Casey, directorul CIA (1981-1987): *„Stimate Domnule Președinte, puteți găsi aceasta drept o lectură potrivită în timpul zborului. Este un tablou bun al stilului, obiectivelor și metodelor de acțiune ale lui Gorbaciov, așa cum s-au manifestat în primele 100 de zile de conducere. Veți simpatiza luarea în colimator a masivului aparat birocratic"*.[124]

Sinteza începea cu următorul paragraf:

„În primele 100 de zile la conducere, Gorbaciov s-a dovedit a fi cel mai agresiv și mai activ lider sovietic de la Hrușciov încoace. E dispus să ia decizii controversate și chiar nepopulare – precum campania anti-alcool – și să rupă tradiția de până acum, permițându-și să critice acțiunile colegilor săi din Biroul Politic".[125]

Schița de portret dezvăluia un șef sovietic atipic, activ și populist. Este interesant că, la secțiunea „Stilul lui Gorbaciov", era creionată o posibilă motivație aflată la originea activității sale nonconformiste:

„Gorbaciov a arătat clar faptul că el consideră că politicile sale sunt justificate de problemele externe și interne în creștere cu care se confruntă URSS:

---

123 Nick Dujmovic, *Ronald Reagan, Intelligence, William Casey, And CIA: A Reappraisal*, în „Ronald Reagan, Intelligence and the End of the Cold War", Center for the Study of Intelligence, The Ronald Reagan Presidential Library, 2 noiembrie 2011, pp. 9-19.

124 Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Gorbachev, the New Broom*, iunie 1985, la http://www.foia.cia.gov/Reagan/19850601.pdf, pagină consultată la 21 mai 2013.

125 *Ibidem*, p. 1.

*– Și-a împânzit discursurile cu un limbaj care **evocă imaginea unei crize, și sugerează că URSS se găsește acum într-un punct de cotitură*** (**subl.n.**).

– A decis să facă apel la conștiința națională rusească și să impună un control strict asupra ordinii și disciplinei.

– La Plenara Comitetului Central din aprilie, a fost foarte critic la adresa relaxării economice din timpul lui Brejnev și a lipsei de respect față de deciziile luate de conducere.

– În discursul său de la conferința S&T (Știință și Tehnologie, n.n.), la începutul lunii iunie, a avertizat că o creștere economică accelerată este un imperativ ca urmare a necesității de a menține nivelurile actuale de consum în paralel cu investițiile în domeniul apărării reclamate de prezentele tensiuni internaționale".[126]

Chiar dacă ideea nu era formulată explicit, experții americani lăsau să se înțeleagă că Gorbaciov era conștient de situația extrem de dificilă în care se afla Moscova.

Un material similar îl reprezintă *Biografia curentă*, actualizată de CIA, în august 1985, din care spicuim:

„Mihail (Sergheevici) Gorbaciov

(n.) 2 martie 1931 – Secretar General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Adresă: Comitetul Central al Partidului Comunist, Staraia Ploșciad nr. 4, Moscova, Uniunea Sovietică.

*Alegerea lui Mihail Gorbaciov, la 11 martie 1985 – pentru a-i succede lui Konstantin U. Cernenko ca secretar general al partidului comunist **– marchează o nouă epocă în istoria Uniunii Sovietice*** (**subl.n.**). *Articulat, bine educat și încrezător, Gorbaciov «întruchipează stilul și substanța noii generații de la Moscova», potrivit lui Serge Schmemann, în New York Times Magazine (3 martie 1985). **Cel mai tânăr lider sovietic de când Iosif Stalin i-a urmat lui Lenin în 1924*** (**subl.n.**), *Gorbaciov a slujit douăzeci și doi de ani ca oficial al partidului în sudul districtului Stavropol, înainte de a fi numit secretar cu agricultura al Comitetului Central al partidului în 1978, și de a ajunge, curând, parte a cercului intim al Kremlinului. De la alegerea sa, a continuat programul de*

[126] *Ibidem*, p. 3.

reformă politică și socială inițiat de mentorul său, Iuri Andropov, și, în timp ce a menținut o poziție dură față de Statele Unite, ***a semnalat o dorință de a urma un curs al coexistenței pașnice, în spiritul detentei din anii 1970*** **(subl.n.)**".[127]

Biografia conține date generale de ordin personal și insistă asupra acelui *cursus honorum* prin care s-a remarcat proaspătul conducător sovietic. O atenție specială era acordată aptitudinilor și calităților sale:

„Când Gorbaciov a condus o delegație sovietică într-o vizită de schimb la Parlamentul Britanic, în decembrie 1984, însoțit de către rafinata sa soție, a demonstrat simț al umorului, inteligență vioaie și stil sofisticat, care l-au făcut imediat o senzație media. Chiar Margaret Thatcher, premierul, al cărei anticomunism este dincolo de orice îndoială, a fost foarte impresionată de el și a remarcat: «Îmi place domnul Gorbaciov. Putem face afaceri împreună».[128]

Autorii materialului observau că lui Gorbaciov îi lipsește *„instinctul criminal"* prezent la predecesorii săi, că era prea tânăr pentru a fi fost influențat direct de stalinism și că s-a format într-o epocă în care Uniunea Sovietică se afla în plină dezvoltare și extindere a puterii sale, ceea ce îl făcea să fie mai degrabă încrezător în sistem. Dar avertizau că stilul său relaxat nu îl transformă automat într-un liberal. Drept ilustrare era citat Andrei Gromîko, care îl caracterizase astfel: *„Tovarăși, acest om are un zâmbet plăcut, dar dinți de oțel"*.[129]

În privința politicii interne, se presupunea că noul lider sovietic va continua reformele lui Andropov, punând accent pe întărirea puterii personale, reorganizarea partidului (prin înlăturarea birocraților corupți și ineficienți) și revitalizarea și modernizarea economiei. De asemenea, se estima că va încerca, potrivit propriilor declarații, să mențină capacitatea Uniunii

---

[127] Central Intelligence Agency, *Gorbachev, Mikhail Sergeyevich – Current Biography*, august 1985, p. 19, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 11 decembrie 2012.
[128] *Ibidem*, p. 21.
[129] *Ibidem*, p. 22.

Sovietice de a se apăra, ceea ce, în jargonul sovietic, însemna că Moscova nu înțelegea să abandoneze cursa înarmărilor. În relațiile cu Statele Unite și Occidentul, se aprecia că Gorbaciov va fi favorabil destinderii, fiind preocupat mai ales de problemele interne. Deși nu era foarte experimentat în plan diplomatic, se considera că este suficient de abil încât să se arate un rival redutabil. În paralel, era de așteptat să tindă spre consolidarea legăturilor cu celelalte state comuniste, cu China în particular.

În mod paradoxal, liderul inamicului fundamental al SUA era privit fără prejudecăți, aproape cu bunăvoință și simpatie. Nu doar specialiștii serviciilor speciale aveau o astfel de percepție a „starului" de la Kremlin.

Pentru comparație, prezentăm câteva fragmente dintr-un material cu titlul *Gorbaciov și Europa*, semnat, la 18 noiembrie 1985, de reputatul analist și diplomat Ronald D. Asmus, pentru Radio Europa Liberă:

„M.S. Gorbaciov: O nouă abordare a politicii externe?

Cel mai tânăr lider sovietic de la Stalin și cel mai bine educat de la Lenin, Secretarul General Mihail Gorbaciov a impresionat până acum occidentalii atât în plan intern, cât și în călătoriile sale externe, drept un om de stat articulat, modest, cu picioarele pe pământ, și inteligent; chiar și soția sa a atras atenția ca o femeie elegantă, care a făcut mult pentru a modifica clișeele obișnuite privitoare la consoartele liderilor de partid sovietici. O reacție tipic occidentală a fost oferită de către un om de afaceri american, care l-a întâlnit pe Gorbaciov în decembrie 1984, în timpul unei vizite în Uniunea Sovietică: «nedogmatic, pragmatic, manierat și bine informat despre politica americană și politica externă». După ce și-a fermecat gazdele în Canada în 1983 și pe premierul britanic Margaret Thatcher în 1984, Gorbaciov a finalizat recent primul său periplu continental cu o vizită puternic mediatizată în Franța".[130]

---

[130] Ronald D. Asmus, *Gorbachev and Europe*, Radio Free Europe, 18 noiembrie 1985, p. 1, la http://osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/101-2-20.shtml, pagină consultată la 5 septembrie 2012.

Ronald D. Asmus remarca faptul că observatorii occidentali au fost interesați nu doar de stilul lui Gorbaciov, ci și de intențiile sale, mulți interpretând vizita la Paris ca pe un semn că încearcă să seducă Europa de Vest, inițiind astfel o schimbare în politica externă sovietică. Era aceasta o tentativă de a testa soliditatea coaliției transatlantice? De a crea breșe între Washington și partenerii săi europeni? Gorbaciov însuși negase acest lucru chiar în fața Adunării Naționale din Paris, susținând că nu urmărește o politică de „echilibru a puterii" a la Metternich, asmuțirea unui stat împotriva altuia sau crearea unor „axe", ci o politică de destindere la nivel mondial și de consolidare a securității globale. Mai mult, subliniase că sovieticii sunt realiști și înțeleg cât de puternice sunt legăturile politice și economice care unesc Statele Unite și Europa Occidentală.[131]

Comentatorii anticipau că el va aborda diferit și relațiile cu Europa Răsăriteană, poate acordând într-un grad mai mare autonomie unora dintre aliații mai recalcitranți ai Moscovei. În acest sens, nu era trecut cu vederea că venirea lui Gorbaciov la pupitrul de comandă fusese primită cu entuziasm de elita comunistă din statele-satelit, cu excepția câtorva „dinozauri". Se presupunea că noul lider ar fi mai deschis spre o politică dinamică și plină de imaginație, mergând până la respectarea intereselor statelor din „lagărul roșu". Erau deja evocate reforme probabile în URSS, care puteau inspira măsuri similare și în alte capitale din Europa Răsăriteană.[132]

Potrivit unui studiu recent, experții de la Washington ar fi mers chiar mai departe, realizând o evaluare psihologică la distanță a liderului sovietic. Concluzia lor a fost aceea că *„Gorbaciov întruchipa tipul de gândire feminină și era reprezentantul culturii agrare"*. Pe scurt, persoanele care au acest profil sunt tentate să acorde mai multă atenție formei decât fondului, să neglijeze interesul logic și să caute permanent să se afle în centrul atenției. Dominanta feminină este asociată cu următoarele cuvinte cheie:

---

131 *Ibidem*, pp. 1-3.
132 *Ibidem*, pp. 5-7.

emoții, intuiție, fatalism, stabilitate, conservatorism, conformism și adaptare.[133]

Plecând de la această evaluare, specialiștii americani ar fi conceput chiar *„o strategie specială de **comportament și comunicare** cu președintele URSS"*. Aceasta miza pe valorificarea tipului particular de gândire a liderului sovietic, astfel încât să se obțină influențarea sa subtilă. Treptat, americanii ar fi încercat să inducă în conștiința lui Gorbaciov ideea că este *„un personaj istoric remarcabil"*, un om menit să lase urme și să schimbe astfel lumea. Se încerca măgulirea ego-ului său, pentru a-l face mai maleabil și mai deschis în raport cu Occidentul, dacă nu chiar manipulabil. Această strategie ar fi fost implementată atât în timpul administrației Reagan cât și în cea a lui Bush, fiind aplicată mai ales în contextul pregătirii unor întrevederi bilaterale la vârf.[134]

Există anumite indicii care susțin această ipoteză. Astfel, la 18 octombrie 1985, Robert McFarlane, consilierul de securitate națională, a alcătuit pentru președintele Reagan un memorandum, care avea drept subiect unele sugestii privind modul în care Gorbaciov putea fi manevrat, plecând de la sugestiile lui Oleg Gordievski (fost șef de rezidentură KGB la Londra), care defectase în vara lui 1985. În paranteză fie spus, cam în aceeași perioadă, însuși William J. Casey, Directorul Informațiilor Centrale, s-a deplasat cu avionul la Londra, unde s-a întâlnit în secret cu Gordievski, pentru a se informa despre Gorbaciov.[135] Iată fragmentul introductiv al acestui text:

„Vă amintiți că Margaret Thatcher v-a oferit un document care rezumă punctele elaborate de către defectorul sovietic Gordievski referitoare la comportamentul față de Gorbaciov. Gordievski a lucrat pentru serviciile britanice cu ani înainte de a defecta și a

---

133 Manuela Vârlan, *Evaluare psihologică la distanță a liderilor în gestionarea crizelor*, în Cristian Dobre, „Psihologie militară – în slujba interesului național", București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", 2013, p. 149.
134 *Ibidem*, pp. 149-150.
135 Jeffrey T. Richelson, *op.cit.*, p. 436.

furnizat informația care a fundamentat recenta expulzare în masă a agenților sovietici din Marea Britanie. Prin urmare, se pare că nu există dubii rezonabile despre bona fides. Felul său de a vedea lucrurile este acela al unui om care a activat în cea mai «sensibilă» organizație de securitate sovietică și a fost bine informat despre atitudinile celor din jurul său și ale superiorilor săi, dar care n-a avut acces direct la cele mai înalte niveluri ale politicii. Observațiile și evaluările sale sunt în general în concordanță cu ale mele".[136]

Memorandumul conținea cele 12 teze formulate de Gordievski, dar și comentariul lui McFarlane pe marginea fiecăreia dintre ele. Gordievski aprecia că Uniunea Sovietică era extrem de îngrijorată de Inițiativa de Apărare Strategică, programul inițiat de Reagan în 1983. Moscova își dorea cu ardoare să evite angajarea într-o cursă a înarmărilor care s-ar fi dovedit devastatoare pentru economia sovietică și așa fragilă, dar aceasta nu însemna că nu va investi în apărare strategică, dacă s-ar vedea nevoită, măsură care ar putea fi ușor justificată în fața propriilor cetățeni printr-o campanie de propagandă împotriva Statelor Unite. În acest context, prioritățile lui Gorbaciov vizau controlul înarmărilor și relația cu Washingtonul. În opinia lui Gordievski, Gorbaciov avea două motive pentru îmbunătățirea legăturilor bilaterale: pe de o parte resimțea nevoia de a căpăta acces la tehnologia și știința americane, pe de altă parte dorea să înregistreze un succes diplomatic personal. *„Este de asemenea important din punct de vedere psihologic pentru ruși să simtă că sunt egalii Statelor Unite. Cooperarea sovieto-americană în cel de Al Doilea Război Mondial este foarte măgulitoare pentru ei"*.[137] McFarlane era de acord cu această interpretare și socotea că Washingtonul dispunea de un atu, putând să speculeze nevoia lui Gorbaciov de a bifa mici victorii în plan extern. De asemenea,

---

136 Robert C. McFarlane, *Memorandum for the President. Gordiyevsky's Suggestions*, The White House, Washington, DC, 30 octombrie 1985, p. 1, la http://www.thereaganfiles.com/19851030-gordiyevsky.pdf, pagină consultată la 13 decembrie 2013.
137 *Ibidem*, pp. 4-5.

nu costa nimic să i se dea de înțeles că este privit drept un egal al omologului său american sau să fie flatat, amintindu-i-se despre victoriile sovietice din marea conflagrație mondială.[138]

Având în vedere cele expuse, nu este exclus ca, în timp, americanii să fi desăvârșit o veritabilă strategie de influențare subtilă a liderului sovietic. Însă, în lipsa altor documente care să confirme această teorie, o menționăm deocamdată cu rezerva de rigoare.

În concluzie, Gorbaciov s-a bucurat din partea americanilor de o percepție neutră, dacă nu chiar binevoitoare, fără precedent la vreun alt „țar” sovietic. Este adevărat că în CIA existau și voci care îi contestau vocația de reformator. Reagan însă a rămas mai degrabă rezervat și circumspect în ceea ce-l privește. Prima sa reacție la aflarea dispariției lui Cernenko a fost una de frustrare: *„Cum se presupune că aș putea ajunge undeva cu rușii, dacă ei țin să-mi tot moară?”*[139] Apoi, când nu mai exista niciun dubiu în privința celui care avea să devină noul stăpân de la Kremlin, președintele american a rămas alert, fiind animat de neliniște: *„Nu pot pretinde că am crezut din start că Mihail Gorbaciov urma să aparțină unui tip diferit de conducător sovietic. În schimb... eram îngrijorat”*.[140] În autobiografia sa, el mai notează că nu era convins că avea să se confrunte cu un personaj inedit pentru sovietici: *„Întâlnire cu ambasadorul nostru în Uniunea Sovietică, Art Hartman. El confirmă ce cred, că Gorbaciov va fi la fel de dur ca oricare dintre liderii lor. Dacă nu ar fi un îndoctrinat confirmat, nu ar fi fost niciodată ales de către Biroul Politic”*.[141]

IV. Schimbarea perspectivei americane asupra Moscovei în cel de-al doilea mandat al lui Reagan

Treptat, pe parcursul anului 1985, interesul administrației de la Washington s-a deplasat dinspre descifrarea personalității lui

---

138 *Ibidem*, p. 3.

139 Ronald Wilson Reagan, *An American Life: An Autobiography*, New York, Simon & Schuster, 2011, p. 611.

140 *Ibidem*, p. 614.

141 *Ibidem*, p. 614.

Gorbaciov spre enormele misiuni interne pe care acesta trebuia să le îndeplinească. *Estimarea Consiliului Național de Informații – Constrângerile interne ale sistemului sovietic*, din noiembrie 1985, este grăitoare în acest sens. „Aprecierile-cheie” cu care debutează documentul sunt o veritabilă diagnoză:

„URSS este afectată de un ***complex de maladii interne care s-au agravat*** (**subl.n.**) *în mod serios la sfârșitul anilor 1970 și începutul anilor 1980. Atenuarea lor reprezintă una dintre cele mai semnificative și dificile provocări cu care se confruntă regimul lui Gorbaciov.*

După majoritatea standardelor contemporane, Uniunea Sovietică este un stat foarte stabil. În următorii cinci ani, și pentru viitorul previzibil, deficiențele societății nu vor periclita sistemul de control politic care garantează dominația Kremlinului, nici nu vor amenința economia cu colapsul. Dar, pentru sfârșitul anilor 1980 și mai târziu, afacerile interne ale URSS vor fi marcate de eforturile regimului de a se lupta cu aceste probleme variate, ceea ce va avea, de asemenea, o influență asupra conduitei de securitate națională și externe sovietice”.[142]

Ulterior, concluziile acestui raport i-au fost prezentate personal lui Reagan, de către cei mai proeminenți sovietologi ai Agenției, Robert Gates și Fritz Ermarth. Un al treilea kremlinolog a participat la discuții, dar numele său a rămas până în prezent secret. Întâlnirea a avut loc la 13 noiembrie 1985, în Biroul Oval din Casa Albă.[143]

Pe seama lui Reagan circula, în epocă, o glumă potrivit căreia i-ar fi ars biblioteca, incident în care „i-au ars ambele cărți”, inclusiv cea pe care nu o terminase de colorat.[144] Malițiozitatea făcea trimitere la prezumtiva lene intelectuală a președintelui.

---

[142] A se vedea CIA, *National Intelligence Estimate (NIE) 11-18-85, November 1985, Domestic Stresses on the Soviet System*, p. 3, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 5 noiembrie 2012.
[143] National Security Council, *Meeting with Soviet Analysts*, 12 noiembrie 1985, p.1, la http://www.foia.cia.gov/collection/reagan-collection, pagină consultată la 18 noiembrie 2012.
[144] Nick Dujmovic, *op. cit.*, p. 10.

S-ar putea presupune că ședința de la Casa Albă era menită să-i facă munca mai lesnicioasă, invitații având rolul de a-i oferi rezumatul celor douăzeci de pagini ale *Estimării*. În treacăt fie spus, în agenda de lucru se spunea, cu o ironie probabil neintenționată: *„suntem bucuroși să vă punem la* ***dispoziție esența și aroma*** *acestui studiu* (**subl.n.**) *și să discutăm împreună cu dumneavoastră implicațiile sale”*.[145] Pe de altă parte, trebuie menționat că Reagan avea programată o întrevedere cu Gorbaciov. Or, consultarea experților era necesară pentru lămurirea tuturor aspectelor conținute în raport, cu atât mai mult cu cât el contura tabloul neverosimil al unui „mastodont” sovietic aflat în suferință: „(Textul n.n.) *se referă la alienarea, alcoolismul, abuzul de droguri, infracționalitatea, declinul încrederii în sistem și în conducere, renașterea religiei și a opoziției cu care noul lider va trebui să lupte”*.[146]

O eroare comună a analizei de *intelligence* constă în exagerarea unor tendințe, ceea ce duce la subaprecierea sau, din contră, la supraevaluarea adversarului. Tabloul destrămării accelerate a Uniunii Sovietice era atât de șocant, încât specialiștii înșiși s-au temut ca nu cumva să fie greșit înțeleși. De aceea, au strecurat fraza: ***„Aceasta nu înseamnă că Uniunea Sovietică este pe cale să se prăbușească”*** (**subl.n.**).[147]

De remarcat că sovietologii CIA și-au cântărit atent cuvintele și au ținut să nu se hazardeze atunci când au propus predicții:

„Gorbaciov se confruntă cu dificultăți interne severe – economice, sociale. El are nevoie de o pauză și de sprijin sau de cooperare economică cu Occidentul. Trebuie să evite noi cheltuieli majore și neanticipate cu apărarea. [...] ***Nu credem că planul său de a reface economia sovietică va avea succes*** (**subl.n.**). *Prin urmare, ne așteptăm ca presiunea asupra sa să crească treptat și, la un anumit moment – poate atât de devreme ca în următorii doi, trei ani – sovieticii să ia în calcul concesii reale în privința forțelor*

---

[145] CIA, *DCI Talking Points Meeting with the President, 13 November 1985*, p. 1, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 18 noiembrie 2012.
[146] *Ibidem*, p. 1.
[147] *Ibidem*, p. 1.

strategice și a politicii externe – dacă SUA mențin presiunea în competiția strategică și în Lumea a Treia”.[148]

Un an mai târziu, CIA a elaborat un document care își propunea să prezinte politica Moscovei față de Washington: *Estimarea Specială a Consiliului Național de Informații – Politica lui Gorbaciov față de Statele Unite, 1986-1988*.

Pe scurt, acesta relua unele dintre ipotezele de lucru deja amintite. Experții americani opinau că liderul sovietic are în continuare nevoie de răgaz pentru implementarea reformelor, mai ales a celor din domeniul economic. Pentru a se concentra asupra aspectelor interne, era de așteptat ca Gorbaciov să meargă în continuare pe calea destinderii în relațiile cu SUA. Relaxarea nu însemna anularea competiției globale, Moscova dorind doar să-și reafirme pe termen lung poziția de superputere. Din cauza impasului financiar, Kremlinul se vedea obligat să atenueze cursa înarmării, de aceea insista pentru aranjamente bilaterale referitoare la controlul armamentelor, Gorbaciov părând dispus să negocieze reducerea drastică a forțelor nucleare ofensive. Pentru sovietici, un motiv real de îngrijorare îl constituia Inițiativa americană de Apărare Strategică, care îi punea într-o situație de evidentă inferioritate față de rivalul lor. Deși vulnerabilă din acest punct de vedere, Uniunea Sovietică nu dădea semne că ar fi capabilă de concesii frapante, mai degrabă se preconiza că va pretinde compromisuri din partea SUA. Se estima că Gorbaciov va continua să-și urmărească și impună interesele în Lumea a Treia și că va căuta să submineze coeziunea Vestului.[149]

Raportul era însoțit de o anexă care detalia politica sovietică față de statele-satelit din Europa, față de China, Orientul Mijlociu, Afganistan și aliații Statelor Unite.

În privința țărilor din sfera sovietică de influență, se aprecia că Gorbaciov va menține linia fermă stabilită de predecesorii săi:

---

[148] *Ibidem*, p. 1.

[149] A se vedea Central Intelligence Agency, *Special National Intelligence Estimate (SNIE 11-9-86), Gorbachev's Policy Toward the United States, 1986-1988,* septembrie 1986, pp. 3-4, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 22 decembrie 2012.

„Nu este interesat de nicio liberalizare fundamentală a relațiilor sovieto-est-europene și a reafirmat principiile de bază ale Doctrinei Brejnev – Europa Răsăriteană se află în lagărul sovietic pentru a rămâne, iar orice mutare pentru a schimba aceasta reprezintă o amenințare la adresa păcii. Pretențiile economice sporite, schimbările de conducere și alte constrângeri interne din Europa Răsăriteană, ca și incertitudinile despre limitele precise ale toleranței sovietice sunt de natură să producă probleme pentru Moscova în această regiune”.[150]

În 1988, Agenția a realizat o analiză care avea drept subiect distinct relațiile dintre Moscova și sateliții săi europeni: *Estimarea Consiliului Național de Informații – Politica sovietică față de Europa Răsăriteană în timpul lui Gorbaciov*. Față de materialul anterior, aceasta aducea unele note particulare. Americanii considerau că politica lui Gorbaciov crescuse potențialul pentru instabilitate în zonă. Chiar dacă liderul sovietic nu le impusese „tovarășilor” săi europeni să imite programul de reforme economice, politice și sociale din Uniunea Sovietică, în statele-satelit se făceau resimțite tensiuni diverse. Unele dintre ele începuseră să experimenteze mici schimbări, după modelul sovietic. Societatea dădea semne de nerăbdare, pe măsură ce frustrările se acumulau. Problemele economice erau la fel de acute precum cele cu care se confrunta Moscova. Din această cauză, sovieticii nu puteau miza pe resursele regiunii. O altă îngrijorare capitală era legată de felul în care va fi gestionată succesiunea în unele capitale, pe măsură ce liderii comuniști înaintau în vârstă. Sovieticii se puteau confrunta cu revolte populare în România, Ungaria și Polonia; politicile Kremlinului puteau fi repudiate deschis de conducătorii „ortodocși” din România și Germania de Est; exista și riscul ca în unele țări reformele să scape de sub control, mergând până la eliminarea supremației partidului comunist.[151]

---

[150] *Ibidem*, p. 23.

[151] A se vedea Central Intelligence Agency, *National Intelligence Estimate (NIE 11/12-9-88), Soviet Policy Toward Eastern Europe under Gorbachev*, mai 1988, în Benjamin B. Fischer (ed.), „At Cold War's End: US Intelligence

Din perspectiva noastră, cel mai interesant capitol al studiului se referea la România, de aceea îl redăm integral:

„România: Criză iminentă?

Potențialul pentru o criză amenințătoare la adresa regimului este în creștere în România, țara cea mai puțin afectată de politicile lui Gorbaciov și cea mai sfidătoare la adresa criticilor. Problemele României sunt domestice, din cauza măsurilor severe de austeritate ale regimului Ceaușescu și politicilor interne draconice.

O revoltă majoră în Brașov, implicând un număr estimat între 5000 și 10 000 de protestatari, în noiembrie 1987, a fost cea mai vizibilă manifestare a nemulțumirii publice ascendente, care a generat greve generalizate, demonstrații și acte de sabotaj. Până acum, nemulțumirile au rămas izolate și localizate: nu există opoziție organizată, iar forțele de Securitate sunt bine echipate pentru a suprima protestele – cu provizii de alimente, dar și cu bastoane.

Evidentă este, de asemenea, creșterea agitației în cadrul ierarhiei de partid în sine. Dezamăgirea cadrelor – alimentată de protestele populare și de transformarea partidului în «țapul ispășitor» pentru eșecurile economice ale lui Ceaușescu – l-a izolat. Critica publică a lui Gorbaciov față de stilul de guvernare al lui Ceaușescu și larga cunoașterea a problemelor medicale ale lui Ceaușescu accelerează această tendință, pe măsură ce funcționarii din întregul sistem încearcă să se distanțeze de el, pentru a evita să devină victime ale curățeniei post-Ceaușescu. Nemulțumirea în cadrul partidului a fost difuză până în prezent, iar îndepărtarea de către Ceaușescu a unor personaje-cheie a oprit apariția unui factor de opoziție.

Aceste presiuni economice și politice se adaugă situației interne tot mai volatile, oricum, mai multe scenarii posibile ar putea conduce la o revoltă pe scară largă:

---

on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991”, Washington, DC, Central Intelligence Agency, 1999, pp. 154-155.

– *Decesul lui Ceaușescu sau incapacitatea.* Ceaușescu suferă de cancer de prostată și a slăbit vizibil în ultimul an (deși își menține un program aglomerat). Dacă el va deceda în timpul mandatului, va fi, probabil, înlocuit de un colectiv care ar include-o pe soția sa, Elena, și pe alți loiali; un astfel de regim ar fi, probabil, implicat rapid într-o luptă extinsă pentru succesiune.

– *O lovitură de palat.* Cel mai probabil scenariu al crizei ar consta în creșterea nemulțumirii populare, stimulând și mai mult insatisfacția în cadrul partidului și creând premisele pentru înlăturarea lui Ceaușescu. El va fi, probabil, urmat de un colectiv de figuri aflate în prezent în cadrul conducerii partidului; Elena și restul clanului ar fi măturați împreună cu Ceaușescu.

– *O explozie a nemulțumirii populare.* Izbucniri simultane de protest ar putea declanșa o revoltă mai extinsă, copleșind resursele Securității și ducând la destrămarea ordinii publice. Cvasi-anarhia care ar rezulta ar putea duce la confiscarea puterii de către militari.

Pozițiile sovietice

Atât timp cât România nu va cădea într-o dezordine completă, Moscova ar avea, probabil, mai mult de câștigat decât de pierdut într-un scenariu de criză. O conducere post-Ceaușescu ar oferi oportunități pentru restabilirea influenței pierdute; iar realitățile geopolitice și economice ale României vor reprezenta constrângeri severe pentru orice regim succesor la București.

Intervenția militară nu ar fi nici măcar o eventualitate plauzibilă, cu excepția cazului în care ar exista semne de anarhie incipientă în România sau semne ale apariției unei conduceri care să amenințe cu retragerea României din Pactul de la Varșovia. Niciuna nu este probabilă.

Impactul în Europa de Est

Cu excepția invaziei sovietice, evenimentele din România nu ar avea repercusiuni majore în altă parte. Și nici nu ar afecta agenda mai largă a lui Gorbaciov, în care o criză românească nu ar fi legată de politicile sovietice sau de tactici de presiune; într-adevăr, o criză provocată de proastă guvernare a lui Ceaușescu ar

întări argumentul lui Gorbaciov că stabilitatea reclamă o revigorare economică și politică. Cu toate acestea:

– relațiile româno-maghiare ar fi grav tensionate în cazul în care violența internă în România s-ar transforma în violență etnică îndreptată împotriva minorității maghiare din Transilvania.

– și Iugoslavia ar fi implicată, în cazul vărsării de sânge sau de haos în România, care ar genera un exod al românilor în căutarea unui refugiu în străinătate prin Iugoslavia”.[152]

După cum se poate observa din cele expuse până acum, americanii au sesizat, în timpul administrației Reagan, fragilitatea tot mai accentuată a Uniunii Sovietice și criza majoră pe care o traversa.

Un inamic slăbit rămâne însă tot un inamic. De aceea, „șoimii apărării” (*defense hawks*) din Statul Major Interarme American au continuat să vadă în Uniunea Sovietică un inamic implacabil, care deținea în continuare capabilități militare redutabile. Pentru a nu lăsa garda jos, Statul Major a recomandat pe parcursul anilor 1980 un nivel ridicat de pregătire militară pentru întregul spectru de conflicte, de la cele convenționale limitate până la un război nuclear.[153]

În 1986, în SUA a fost adoptată Legea Goldwater – Nichols privind reorganizarea Departamentului Apărării. Acest act normativ prevedea ca președinții americani să prezinte membrilor Congresului un document cardinal: strategia de securitate națională.[154] Ca atare, administrația Reagan a adoptat, în ianuarie 1987, *Strategia de Securitate Națională a Statelor Unite*. Aceasta reitera că Moscova rămânea principalul inamic al Washingtonului:

„Cea mai semnificativă amenințare pentru securitatea și interesele naționale ale Statelor Unite este provocarea globa-

---

[152] *Ibidem*, p. 169.
[153] Steven L. Rearden, *Council Of War. A History of the Joint Chiefs of Staff 1942-1991*, Washington, DC, National Defense University Press, 2012, p. 459.
[154] Don M. Snider, *The National Security Strategy: Documenting Strategic Vision*, Strategic Studies Institute, US Army War College, 15 martie 1995, p. 2.

lă reprezentată de Uniunea Sovietică (**subl.n.**). *În timp ce doar câțiva oameni din Biroul Politic pot pretinde cu oarecare îndreptățire că știu cu exactitate planurile tactice, pe termen scurt ale Kremlinului, direcția strategică pe termen lung a politicii externe sovietice este clară. Motivată de cerințele sistemului politic menținut și dominat de ideologia marxist-leninistă și de partidul politic care o întruchipează, Moscova încearcă să modifice sistemul internațional actual și să impună hegemonia sovietică globală. Aceste obiective sovietice cu bătaie lungă constituie cadrul conceptual general al politicii externe și de apărare sovietice".*[155]

În percepția planificatorilor americani, statul totalitar sovietic ducea o politică expansionistă, sprijinea grupările implicate în războaie de „eliberare națională", oferea arme și instruire militară grupărilor teroriste și promova și exploata instabilitatea regională. Legăturile Moscovei cu terorismul mondial erau dincolo de orice îndoială. Mai mult, Kremlinul se implicase într-un război ilegal în Afganistan. Consilieri sovietici (și chiar trupe combatante) erau, de asemenea, prezenți în diferite regiuni ale globului. Conducerea sovietică investea masiv în înarmare, puterea militară fiind, de fapt, principala sursă a influenței Moscovei în lume. Americanii apreciau că 15-17 procente din produsul național brut erau dedicate cheltuielilor militare. Armata Roșie dispunea de mai mult de 5 milioane de oameni, cărora li se adăugau cei din trupele de grăniceri și din forțele de securitate, estimați la încă un milion. Deși economia era slăbită, sovieticii încercau să obțină tehnologie de ultimă generație și tehnică militară din Occident, atât pe căi legale cât și ilegale.

Peste exact un an, în ianuarie 1988, Casa Albă a conceput o nouă *Strategie de Securitate Națională*. Deși, în linii mari, raportarea la Kremlin se menținea aceeași, pot fi sesizate nuanțe noi:

*„**Cea mai semnificativă amenințare pentru** interesele de **securitate ale SUA rămâne provocarea globală reprezentată de Uniunea Sovietică*** (**subl.n.**). *În ciuda reformelor adoptate*

---

[155] The White House, *National Security Strategy of the United States*, Washington, DC, ianuarie 1987, p. 6.

recent de conducerea Uniunii Sovietice – reforme neclare din punctul de vedere al semnificației și duratei – puterea militară sovietică și diplomația activă continuă să conteste cu impetuozitate interesele noastre vitale în multe părți ale lumii. Uniunea Sovietică acordă o mare importanță creării și exploatării unor diviziuni în interiorul și între aliații occidentali".[156] Moscova dovedea, în continuare, o conduită agresivă față de statele în curs de dezvoltare. În Strategie erau remarcate evoluțiile ce îi puteau fi atribuite lui Gorbaciov, fără ca acesta să fie evocat în mod explicit:

„Ca urmare a schimbărilor în stilul de conducere, Uniunea Sovietică a reușit să proiecteze o imagine internațională mai favorabilă. Reformele interne anunțate și inițiativele de politică externă au dat naștere, în unele cazuri, la speranțe privind schimbări fundamentale în comportamentul sovietic. Noul stil al politicii sovietice are impact politic. Moscova se mișcă în direcții noi, oferind un evantai de inițiative, punând sub semnul întrebării ipoteze vechi, atrăgând un sprijin internațional proaspăt și plasând uneori guvernele occidentale în defensivă.

Acest fapt reprezintă o provocare mult mai sofisticată, nouă și continuă, pentru politica occidentală. Rămâne de văzut dacă recentele schimbări constituie o oportunitate reală pentru îmbunătățiri fundamentale în relațiile cu Uniunea Sovietică. Suntem deschiși în această direcție. Recunoscând caracterul predominant contradictoriu și competitiv al relației noastre, trebuie să menținem un dialog cu Uniunea Sovietică, cu scopul de a profita de oportunități pentru relații mai constructive".[157]

În preambulul Strategiei, Ronald Reagan susținea că va saluta schimbările reale care ar putea apărea în Uniunea Sovietică. Desigur, discuțiile referitoare la „noua gândire", care se făceau auzite în birourile de la Kremlin, erau îmbucurătoare, dar Moscova trebuia să-și probeze noua orientare internă și internațională prin gesturi concrete, precum abandonarea aspirațiilor ex-

---

[156] The White House, *National Security Strategy of the United States*, Washington, DC, ianuarie 1988, p. 5.
[157] *Ibidem*, p. 5.

pansioniste sau relaxarea politicii de înarmare. Americanii, sublinia președintele SUA, vor evalua Uniunea Sovietică observând cu atenție acțiunile Moscovei, iar nu retorica sa.[158]

Unele evenimente de la Moscova păreau să sugereze, în mod neașteptat, că Uniunea Sovietică se pregătește să treacă la reformarea regimului său politic. Astfel, în vara anului 1988, s-a desfășurat cea de-a XIX-a Conferință a PCUS, în cursul căreia au fost adoptate unele decizii vizând trecerea la alegeri libere și instaurarea statului de drept, prin separarea puterilor, funcționarea independentă a justiției și a forului legislativ, introducerea prezumției de nevinovăție etc. De asemenea, documentele conferinței făceau trimitere la respectarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor.[159] În opinia ambasadorului american în capitala sovietică, Jack Matlock, *„ceea ce descriau «tezele» era ceva mai aproape de social-democrația europeană”.* Ambasadorul american era convins că, *„dacă libertățile de expresie, a presei și a întrunirilor vor fi într-adevăr garantate, dacă alegerile cu candidați multipli și vot secret vor fi permise, dacă principiile independenței justiției vor primi forța legală, atunci nu am niciun dubiu că monopolul Partidului Comunist asupra puterii politice se va încheia curând”*. El considera *că „Gorbaciov este, în sfârșit, pregătit să treacă Rubiconul și să abandoneze ideologia marxistă care a definit și a justificat dictatura Partidului Comunist în Uniunea Sovietică”.* În consecință, Matlock i-a mărturisit președintelui Reagan că, dacă acestea reforme vor deveni realitate, *„Uniunea Sovietică nu va mai putea să fie niciodată ceea ce a fost în trecut”*.[160]

Acest moment – în cursul căruia, potrivit lui Archie Brown, *„dintr-un reformator al sistemului din interiorul său, Gorbaciov s-a*

---

[158] *Ibidem*, p. V.

[159] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.*, pp. 480-485. A se vedea și Adrian Pop, *Originile și tipologia revoluțiilor est-europene*, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 201.

[160] Mark L. Haas, *The United States and the End of the Cold War: Reactions to Shifts in Soviet Power, Policies, or Domestic Politics?*, în „International Organization”, vol. 61, nr. 1/ 2007, p. 167.

metamorfozat într-un transformator sistemic al acestuia"[161] – a avut un impact semnificativ asupra lui Reagan.

Conform lui Mark L. Haas, schimbarea de atitudine a lui Reagan față de Kremlin nu a fost o consecință a diminuării puterii sovietice (după cum susțin realiștii), nici a adoptării de către Moscova a unei politici externe mai cooperante (după cum argumentează constructiviștii), ci tocmai rezultatul schimbărilor din politica internă a URSS: *„Contrar previziunilor realiste, factorii de decizie din SUA nu au judecat amenințarea sovietică mai ales prin capacitățile acestui stat,* ***ci prin intențiile percepute*** (**subl.n.**) *ale liderilor sovietici".*[162]

Pentru americani, susține autorul citat mai sus, simpla intenție a liderului sovietic de a încerca reformarea sistemului sovietic în sensul liberalizării sale, chiar dacă nu începuse să producă efecte, a fost mai importantă decât relaxarea conduitei Moscovei în politica externă. Propunerile lui Gorbaciov vizând crearea unor instituții mai democratice în URSS au relevat buna credință a acestuia și au dat asigurări rezonabile că procesul de liberalizare inițiat de Kremlin nu mai putea fi oprit cu ușurință.[163]

Un alt factor care a favorizat schimbarea percepției reciproce a superputerilor a fost dialogul nemijlocit dintre cei doi lideri în cadrul unor întâlniri bilaterale. Credința în virtuțile comunicării interpersonale face parte din tradiția americană. Astfel, Franklin D. Roosevelt a dorit să aibă un tête-à-tête cu Iosif V. Stalin, fiind încredințat că își va convinge interlocutorul să-i aprobe viziunea referitoare la organizarea postbelică a planetei: *„[...] Roosevelt avea nevoie de contacte personale. Știa că numai dacă se va întâlni cu Stalin vor putea începe să discute despre cum ar trebui să arate lumea în viitor. Președintele a început să facă presiuni asupra sovieticului pentru stabilirea unei întrevederi imediate.*

---

[161] Citat de Adrian Pop, *op. cit.*, p. 201.
[162] Mark L. Haas, *op. cit.*, p. 175.
[163] *Ibidem*, *passim*.

Roosevelt era sigur că sub influența farmecului său personal, Stalin va sfârși prin a avea încredere în el *"* (**subl.n.**).[164]

Acest factor subiectiv a fost încadrat de către specialiștii în comunicare printre *procesele perceptive interpersonale* și denumit *Self-fulfilling prophecy* (profeția autoîmplinită; Karl Popper, în lucrarea *Mizeria Istoricismului*, vorbește despre „efectul Oedip"): *„Profețiile care se autoîmplinesc sunt predicții care ajung să se realizeze tocmai pentru că lumea se așteaptă la asta. [...] Cea mai cunoscută ipostază a profețiilor care se autoîmplinesc o reprezintă așa-numitul* efect Pygmalion. *Inspirat de legenda antică grecească despre sculptorul cu același nume care, îndrăgostit de propria sa creație, statuia unei fete superbe, i-a înduplecat pe zei să o însuflețească,* ***acest efect constă în transformarea spectaculoasă a unui subiect uman ca urmare a credinței nestrămutate a celui care se angajează să îl modeleze*** *"* (**subl.n.**).[165]

Desigur, se poate întâmpla ca, în practică, „profeția" să nu se adeverească, nefiind altceva decât o formă de autoamăgire. La 16 iunie 2001, președinții George W. Bush și Vladimir Putin s-au întâlnit pentru prima oară, la Ljubljana, în Slovenia. La sfârșitul convorbirilor, liderul american a declarat satisfăcut jurnaliștilor: *„L-am privit în ochi. Mi s-a părut foarte simplu și demn de încredere și am avut un dialog foarte bun. Am reușit să înțeleg ce-i în sufletul său"*.[166] George W. Bush se pricepea să flateze un om, dar știa mai puțin cum „să-l citească". În 2011, vicepreședintele SUA Joe Biden s-a întâlnit, la Moscova, cu Vladimir Putin (premierul Federației Ruse în acea perioadă). Cu acest prilej, Biden i-a mărturisit stăpânului *de facto* al Rusiei: *„Domnule prim-ministru, mă uit în ochii*

---

[164] Susan Butler (ed.), *My Dear Mr. Stalin. Corespondența completă dintre Franklin D. Roosevelt și Joseph V. Stalin*, București, Editura Historia, 2006, p. 27.

[165] Mihai Dinu, *op. cit.*, pp. 54-55.

[166] Depeșă BBC: *Bush and Putin: Best of friends*, 16 iunie 2001.

dumneavoastră și nu cred că aveți suflet”. Putin a schițat un zâmbet și a răspuns sec: *„Ne înțelegem unul pe altul”*.[167]

Președintele Reagan împărtășea optimismul și determinarea lui Franklin D. Roosevelt de a-și influența interlocutorul. În memoriile sale, el mărturisește că avea unele pretenții de la așteptata întrevedere: *„George Shultz mi-a spus că, și dacă singurul rezultat al acestei prime întâlniri cu Mihail Gorbaciov va fi o înțelegere să avem alt summit, va fi un succes. Dar am dorit să înfăptuiesc mai mult decât atât. Eram încredințat că, dacă urma să înlăturăm vreodată barierele de neîncredere care ne divizau statele,* ***trebuia să începem prin stabilirea unor relații personale între conducătorii celor mai puternice două națiuni de pe Pământ*** (**subl.n.**)”.[168]

Gorbaciov fusese înștiințat de dorința lui Reagan încă din timpul funeraliilor lui Cernenko, când vicepreședintele George H.W. Bush i-a înmânat o scrisoare din partea Casei Albe, conținând propunerea unei întrevederi. Proaspătul lider sovietic și-a manifestat interesul, având rezerve doar în privința locului sugerat de partea americană. Până la urmă, după un schimb de mesaje, s-a ajuns la un compromis, Geneva fiind acceptată de ambele părți.[169]

Gorbaciov avea propriile motive pentru a veni în întâmpinarea lui Reagan. În primul rând, el dorea să-și cunoască și să-și evalueze adversarul. În martie 1985, șeful de la Kremlin a ținut să afle de la ambasadorul sovietic la Washington, Anatoli Fedorovici Dobrînin, ce fel de om este Reagan. Se putea discuta cu el? Era un pragmatic sau un anticomunist fanatic? După cum i-a destăinuit ulterior lui Dobrînin – care era mai degrabă rezervat – Gorbaciov se arăta nerăbdător: *„Acum timpul este scurt,*

---

[167] Depeșă Reuters: *US Vice President Biden says Putin has no soul: New Yorker*, 21 iulie 2014.
[168] Ronald Wilson Reagan, *op. cit.*, p. 12.
[169] Martin McCauley, *op. cit.*, p. 107.

avem nevoie să-l cunoaștem pe Reagan și, mai important, să inițiem un dialog personal cu președintele american".[170]

În al doilea rând, Gorbaciov intenționa să promoveze o imagine nouă a diplomației sovietice, încercând să pozeze într-un campion al păcii, într-un adept al abandonării cursei înarmărilor. În plus, el căuta să creeze breșe în solidaritatea euro-atlantică și să-l izoleze astfel pe Reagan.[171]

Întâlnirea la nivel înalt de la Geneva (19-21 noiembrie 1985) nu a avut rezultate spectaculoase. Cu toate acestea, cei doi adversari au convenit să preîntâmpine orice tip de război între Uniunea Sovietică și SUA. Mai mult, s-au angajat să nu se mai implice într-o nouă cursă a înarmărilor, iar Gorbaciov a declarat că trupele sovietice nu vor rămâne în Afganistan. Desigur, au existat și disensiuni, mai ales legate de Inițiativa Apărării Strategice.[172]

Foto 1. „Discuție la gura sobei". Președintele american Ronald Reagan și liderul sovietic Mihail Gorbaciov, în cadrul primei întâlniri bilaterale, Geneva, 19 noiembrie 1985.

---

[170] William D. Jackson, *Soviet Reassessment of Ronald Reagan 1985-1988*, în „Political Science Quarterly", vol. 113, nr. 4/ iarna 1998-1999, p. 621.
[171] *Ibidem*, p. 621.
[172] Martin McCauley, *op. cit.*, p. 108.

Gheața fusese spartă. Mai târziu, când și-au așternut memoriile pe hârtie, ambii au rememorat evenimentul cu nostalgie. Gorbaciov destăinuie că, inițial, după primul schimb de replici, prejudecățile păreau să-i domine pe amândoi. El însuși l-a caracterizat pe Reagan drept „dinozaur", iar acesta, la rândul său, l-ar fi numit în intimitatea propriei delegații „un bolșevic căpățânos".[173] La un moment dat, în cursul negocierilor care au durat aproape 15 ore, președintele american și-a invitat interlocutorul la o mică plimbare, apoi i-a cerut să-l însoțească într-un foișor din curtea vilei, unde au avut o discuție *„la gura sobei"*. *„Marele Pedepsitor"* al comunismului, decis să joace acum rolul de *„Mare Pacificator"*[174], a făcut primul gest de bunăvoință: *„Suntem aici, tu și cu mine, doi bărbați într-o cameră, probabil, singurii doi oameni din lume care ar putea declanșa al III-lea Război Mondial. Dar, în același timp, am putea fi singurii doi oameni din lume care ar putea, poate, impune pacea în lume"*. Și a continuat pe același ton: *„Domnule Secretar General, noi nu ne suspectăm reciproc pentru că suntem înarmați; noi suntem înarmați pentru că nu avem încredere unul în celălalt".*[175] Reagan a evocat și „nebunia" distrugerii reciproce asigurate (*Mutual Assured Destruction* – *MAD*) și a făcut apel la necesitatea sporirii confienței bilaterale.[176] El a venit chiar cu o ofertă surprinzătoare și șocantă de conlucrare – ***„Cum ați evalua propunerea Statelor Unite de a colabora în cazul unei amenințări comune din cosmos?"*** (**subl.n.**) – care a fost bine primită de liderul sovietic.[177] În final, ambii au convenit asupra unor ulterioare întrevederi.

Ani mai târziu, Edmund Morris l-a întrebat pe Gorbaciov ce a văzut când s-a uitat în ochii lui Ronald Reagan, pentru prima

---

[173] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.*, p. 429.
[174] După formularea lui Peter Calvocoressi, *op. cit.*, p. 54.
[175] Ronald Wilson Reagan, *op. cit.*, p. 13.
[176] *Ibidem*, p. 13.
[177] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.*, p. 431.

dată. *„Răsăritul și cerul senin... L-am simțit imediat ca pe o persoană umană foarte autentică. Avea calibru”*.[178]

Foto 2. Ronald Reagan și Mihail Gorbaciov discută în timpul summitului din Geneva, 20 noiembrie 1985.

Șirul reunilor a continuat cu Reykjavic, Islanda (11-12 octombrie 1986). Întâlnirea nu s-a finalizat printr-un acord nou, deși cei doi lideri au convenit de principiu să elimine rachetele balistice cu rază medie din Europa („zero în Europa”). La insistențele părții sovietice ca americanii să renunțe la Inițiativa de Apărare Strategică, Reagan s-a ridicat și a părăsit pur și simplu încăperea.[179] În ciuda acestui moment tensionat, la conferința de presă care a urmat și la care a participat singur, Gorbaciov a cedat și a minimalizat incidentul. *„În ciuda dramatismului său, Reykjavic nu este o înfrângere, este o breșă. Am privit pentru prima oară dincolo de orizont”*[180] – a afirmat el. Revenit la Moscova, Gorbaciov a izbucnit însă într-o ședință a Biroului Politic, jignindu-l pe Reagan. După ce s-a liniștit, a spus că e totuși

---

[178] Valerie M. Hudson, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, Lanham, Rowman & Littlefield, 2014, p. 15.
[179] Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 708.
[180] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.*, p. 437.

convins că ambii sunt „sortiți să colaboreze”.[181] În opinia unor autori, acesta a reprezentat un moment de cotitură în istoria Războiului Rece, intransigența și hotărârea șefului de stat american ducând, în ultimă instanță, la îngenuncherea Uniunii Sovietice.[182] După mulți ani, când părăsise prima scenă a politicii, Gorbaciov a fost întrebat de George P. Shultz care a fost, după părerea sa, acel *turning point* ce a dus la sfârșitul confruntării epice dintre superputeri. Spre surprinderea lui Shultz, fostul stăpân de la Kremlin a răspuns, fără să ezite: Reykjavic. El a argumentat că, în Islanda, a avut posibilitatea să discute cu Reagan despre cele mai arzătoare probleme aflate pe agenda bilaterală.[183] Gorbaciov a vrut să asculte și părerea lui Shultz, iar replica acestuia a fost relativ acidă: *„Amplasarea rachetelor Pershing pe pământ german, despre care ați crezut că pot atinge Moscova”*.[184]

În perioada 7-10 decembrie 1987, Gorbaciov a vizitat Washingtonul (prima sa vizită în SUA). De data aceasta, el nu a mai insistat ca americanii să abandoneze programul „Războiul Stelelor”, ceea ce a dus la deblocarea negocierilor și ajungerea la o înțelegere cu președintele american. Tratatul cu privire la Armele Nucleare cu Rază Medie de Acțiune (*Intermediate-Range Nuclear Forces – INF Treaty*) era o împlinire remarcabilă prin care se decidea eliminarea stocurilor de rachete cu rază medie de acțiune cu focoase nucleare. Acordul, care a intrat în vigoare în 1988, prevedea distrugerea tuturor tipurilor de arme cu rază

---

[181] Martin McCauley, *op. cit.*, p. 110.

[182] „Dar **meritul decisiv în încheierea Războiului Rece** (**subl.n.**) îi revine președintelui Ronald Reagan, care, la 13 noiembrie 1986, a părăsit tratativele de la Reykjavik cu sovieticii privind Inițiativa de Apărare Strategică (*Strategic Defence Initiative – SDI*), după ce Gorbaciov ceruse reducerea SDI la o cercetare științifică de laborator”. A se vedea Mircea Soreanu, *NATO în timpul Războiului Rece*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 1-2/ 2009, p. 11.

[183] George P. Shultz, *A Perspective from Washington*, în Kiron K. Skinner (Editor) *Turning Points in Ending the Cold War*, Stanford, Calif., Hoover Press, 2007, pp. XXIII-XXIV.

[184] *Ibidem*, p. XXIV.

medie de acțiune până în 1991. De remarcat că Uniunea Sovietică era obligată să renunțe la de peste două ori mai multe lansatoare și rachete decât NATO.[185] În paranteză fie spus, la 28 iulie 2014, președintele american Barack Obama i-a trimis o scrisoare omologului său rus Vladimir Putin, prin care își exprima îngrijorarea față de încălcarea de către Moscova a Tratatului INF. Concret, la începutul anului 2014, Federația Rusă a testat o nouă rachetă de croazieră, în cadrul unui program inițiat încă din 2008. La 19 iunie 2013, Putin a caracterizat acțiunea lui Gorbaciov de a semna Acordul INF drept „cel puțin discutabilă".[186]

Foto 3: Ronald Reagan și Mihail Gorbaciov, summitul de la Reykjavik, Islanda, 12 octombrie 1986.

---

[185] Peter Calvocoressi, *op. cit.*, p. 56. Vezi și Thomas Parish, *Enciclopedia Războiului Rece*, București, Univers Enciclopedic, 2002, p. 285.

[186] Michael R. Gordon, *Russians' Test Called Breach of Missile Pact*, în „The New York Times", 29 iulie 2014, p. A1.

Foto 4: Ronald Reagan și Mihail Gorbaciov, în timpul summitului de la Washington, 10 decembrie 1987.

Dincolo de această schimbare semnificativă în relațiile dintre cele două state, lucrurile au evoluat și la nivelul legăturilor interumane. Reagan a simțit nevoia să propună ca adresarea dintre ei să se facă pe numele mic*: „Puteți să-mi spuneți Ronni. Iar eu, dacă îmi permiteți, am să vă spun Michael”*.[187] La 10 decembrie, în ultima zi a vizitei sale, Gorbaciov nu s-a sfiit să-și oprească mașina pentru a face o „baie de mulțime”. A coborât și a început să închege un dialog cu oamenii de pe stradă, fiind entuziasmat că americanii de rând l-au întâmpinat cu emoție, fără ostilitate. Era începutul „gorbimaniei” în Occident.[188] Vicepreședintele SUA, Bush, a asistat la întreaga scenă, cu oarecare invidie: *„Trebuia să plecăm de la ambasada sovietică spre Casa Albă în aceeași coloană de mașini, iar el întârzia, însă acest lucru nu părea să-l afecteze”* – povestește Bush*. „Mi-a spus la repezeală... să urc în aceeași mașină cu el. Pe măsură ce înaintam, vedeam mulțimi uriașe. La un moment dat, i-am spus că mi-aș fi dorit să aibă timp să se oprească și să discute cu oamenii, pentru că ar fi bine primit.*

---

[187] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.*, p. 441.
[188] Martin McCauley, *op. cit.*, p. 111.

Un minut mai târziu, limuzina s-a oprit brusc... Agenții serviciilor secrete din Uniunea Sovietică și SUA s-au mobilizat când el a ieșit într-o mulțime surprinsă și entuziastă... dând mâna cu ei și salutându-i în rusă... pentru el era ca adrenalina".[189] „Michael", în schimb, era încântat. De data aceasta, discursul său din Biroul Politic a fost cu totul altul: *„În Washington, poate pentru prima dată, am înțeles atât de clar cât de important este factorul uman în politicile internaționale... Pentru noi, Reagan apare drept un reprezentant și un purtător de cuvânt al celei mai conservatoare părți din cel mai conservator segment al capitalismului american și al complexului militar-industrial. Dar... politicienii... reprezintă de asemenea calități pur umane, interesele și aspirațiile oamenilor simpli, și pot fi ghidați de sentimente și aspirații strict normale... Acesta este un aspect important al noii gândiri internaționale și acum a produs rezultate".*[190]

În februarie 1988, Gorbaciov a făcut publică decizia sa ca trupele sovietice să fie retrase din Afganistan, iar în luna mai Armata Roșie a început să părăsească și Mongolia. În același an, a venit rândul lui Reagan să viziteze Moscova. Între 29 mai și 2 iunie, președintele american s-a întâlnit, pentru a patra oară, cu Gorbaciov. La 1 iunie, la Kremlin, cei doi au semnat actele de ratificare a Tratatului referitor la forțele nucleare cu raze medie de acțiune. Într-o conferință de presă ad-hoc, liderul de la Casa Albă a fost întrebat dacă mai consideră URSS drept un „imperiu al răului". Reagan a negat: *„Vorbeam despre alte vremuri, despre altă epocă".*[191] Iată cum relatează Gorbaciov episodul: *„Eu stăteam alături și mă gândeam: Așa deci. Cum spuneau vechii greci, «totul curge, totul se schimbă». Jurnalistul a tot insistat să afle de ce președintele SUA își schimbase părerea. Reagan a răspuns: «În bună măsură datorită conducerii acestei țări, domnul Gorbaciov. Și mi se pare că aici (adică în URSS) s-au petrecut anumite schimbări în cursul procesului de implementare a*

---

189 Victor Sebestyen, *op. cit.*, p. 252.
190 Valerie M. Hudson, *op. cit.*, p. 15.
191 Kiron K. Skinner, *Talking Across the Cold War Divide*, în Kiron K. Skinner, *op. cit.*, p. 2.

perestroikăi. Judecând după ceea ce citesc despre ea, cu multe dintre aceste schimbări s-ar putea să fiu de acord»".[192]

Și opinia publică americană suferise o modificare de percepție. Doar 30% dintre americani mai vedeau în Moscova o amenințare.[193] Câteva luni mai târziu, Margaret Thatcher proclama: **„Acum nu mai suntem în Război Rece"**.[194]

Foto 5: Ronald Reagan și Mihail Gorbaciov, Piața Roșie, Moscova, 31 mai 1988.

---

192 Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.*, pp. 444-445.
193 Martin McCauley, *op. cit.*, p. 111.
194 Kiron K. Skinner, *op. cit.*, p. 2.

În decembrie 1988, Gorbaciov a revenit pe tărâm american, pentru a ține un discurs în forul Organizației Națiunilor Unite. Cu acest prilej, el a evocat schimbările pozitive intervenite în raporturile dintre Washington și Moscova: *„Relațiile dintre Uniunea Sovietică și Statele Unite ale Americii numără cinci decenii și jumătate. S-a schimbat lumea, și cu ea s-au schimbat și caracterul, și rolul, locul acestor relații în politica mondială. Prea multă vreme ele au fost concepute sub semnul confruntării, ba uneori chiar al dușmăniei – fie sinceră, fie ascunsă. Dar, în ultimii ani, toată lumea a putut respira ușurată mulțumită schimbărilor în bine care s-au făcut simțite în însăși esența și atmosfera relațiilor dintre Moscova și Washington...”*[195] El a mai anunțat că Uniunea Sovietică își va reduce în mod unilateral efectivele militare cu jumătate de milion. De asemenea, trupele sovietice staționate în RDG, Cehoslovacia și Ungaria urmau să fie retrase. După eveniment, Gorbaciov s-a întâlnit cu Reagan și cu Bush Senior (președintele ales), la Governors Islands (New York City). Cu acest prilej, Gorbaciov a încercat să-și facă o idee despre cum vor fi influențate legăturile bilaterale de schimbarea de ștafetă de la Casa Albă. În acest context, Bush i-a vorbit despre continuitate și l-a informat că intenționează să-și formeze propria echipă și să formuleze propriile sale politici de securitate națională.[196] În schimb, Bush a fost curios să știe dacă Gorbaciov este încrezător în succesul reformelor din URSS. *„Nici măcar Iisus Hristos nu poate răspunde la această întrebare”*[197] – a replicat, cu oarecare iritare, oaspetele.

V. *Perestroika* eșuată: imaginea Uniunii Sovietice în epoca George H.W. Bush

La 20 ianuarie 1989, George H.W. Bush a preluat mandatul de președinte la Washington. Predând ștafeta, Reagan a ținut să

---

[195] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.*, p. 577.
[196] George Bush și Brent Scowcroft, *A World Transformed*, New York, Alfred A. Knopf, 1998, p. 7.
[197] Sean Wilentz, *op. cit.*, p. 273.

sublinieze unul dintre punctele cele mai importante ale moștenirii sale: **„Războiul Rece s-a încheiat”**.[198] Prea orgolios pentru a urma pur și simplu direcția trasată de predecesorul său, Bush își dorea să imprime relațiilor cu Moscova o notă personală. Problema era că nu se decisese încă în privința pașilor concreți pe care trebuia să îi facă. În plus, Bush nu agrea stilul șefului sovietic (***„Să fiu al naibii dacă Gorbaciov va domina opinia publică mondială”*** – nota el într-o scrisoare personală[199]) și nici nu avea încredere în sinceritatea de reformator a acestuia. În sfârșit, Bush se temea că exista posibilitatea ca Gorbaciov să fie răsturnat de la putere, iar el însuși va putea fi acuzat de către opinia publică americană sau chiar de către noii stăpâni de la Kremlin că s-ar fi grăbit să-i acorde sprijinul.[200] La numai trei săptămâni de la instalarea la Casa Albă, Bush a afirmat în fața Congresului:

„Faptul esențial este acela că sovieticii păstrează o mașinărie militară foarte puternică în slujba unor obiective care sunt încă prea adesea în conflict cu ale noastre. Deci, să luăm în serios noua deschidere, dar hai să fim de asemenea realiști. Și hai să fim puternici”.[201] După cum singur destăinuia, nu avea o viziune clară despre sensul schimbărilor de la Moscova: *„Oare am văzut noi ceea ce avea să se petreacă atunci când am preluat funcția? Nu, n-am făcut-o, și nici n-am putut planifica nimic”.*[202]

Și apropiații săi îl bănuiau pe Gorbaciov de intenții ascunse. Brent Scowcroft, asistent al președintelui pe probleme de securitate națională (Scowcroft fusese consilierul președintelui Gerald Ford în domeniul securității naționale, iar după alegerile din 1988 revenise la Casa Albă, la insistențele președintelui

---

198 *Ibidem*, p. 286.

199 Victor Sebestyen, *op. cit.*, p. 252.

200 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *La cele mai înalte niveluri. Relatare din culisele puterii referitoare la sfârșitul Războiului Rece*, Iași, Editura Elit, [1994], p. 212.

201 Melvyn P. Leffler, *For the Soul of Mankind: The United States, The Soviet Union, and the Cold War*, New York, Hill and Wang, 2007, p. 424.

202 John Lewis Gaddis, *Războiul Rece*, p. 307.

Bush[203]), avea o doză mare de scepticism în privința motivațiilor și scopurilor lui Gorbaciov, fiind convins că acesta urmărește doar să acorde URSS răgazul pentru a-și recăpăta dinamismul necesar reluării confruntării cu Occidentul, ceea ce îl făcea chiar mai periculos decât predecesorii săi, mai onești atunci când își asumau o logică a competiției globale.[204] Și secretarul de Stat al SUA, James A. Baker III, împărtășea un punct de vedere similar, crezând că Gorbaciov era interesat să creeze breșe între Europa și SUA.[205] Richard Cheney, secretarul Apărării, era încă mai categoric: *„Sunt unii care doresc să declare că Războiul Rece s-a sfârșit. Ei percep o diminuare semnificativă a amenințării... Dar eu consider că precauția este necesară. Securitatea națiunii noastre nu trebuie jucată la loterie, pentru ceea ce ar putea fi o aberație temporară în comportamentul adversarului nostru cel mai important”.*[206]

Prin urmare, la 15 februarie 1989, Bush a cerut instituțiilor abilitate, inclusiv serviciilor speciale, să treacă la revizuirea și actualizarea politicii americane față de Uniunea Sovietică și Europa Răsăriteană, proces care avea să întârzie însă mai mult decât era prevăzut, din pricina numeroaselor tergiversări birocratice.[207]

Dar încercarea de a descifra, anticipa și prognoza evoluțiile sovietice nu era apanajul strict al CIA. Și Departamentul de Stat avea preocupări similare. Un exemplu în acest sens îl reprezintă telegrama pe care Jack Matlock a expediat-o, la 3 februarie 1989,

---

[203] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 15 și p. 23.

[204] Brent Scowcroft: „Eram neîncrezător cu privire la motivele lui Gorbaciov și sceptic în privința perspectivelor sale. Încerca să ne copleșească cu amabilitatea sa. Temerea mea era că ar fi putut să ne convingă în ceea ce privea politica de dezarmare, fără ca Uniunea Sovietică să fie nevoită să-și modifice fundamental structura militară proprie și, prin urmare, într-un deceniu sau două, am fi putut să ne confruntăm cu o amenințare mai serioasă decât până atunci”. George Bush și Brent Scowcroft, *op. cit.*, pp. 13-14 și p. 134.

[205] James A. Baker III, *The Politics of Diplomacy: Revolution, War, and Peace, 1989-1992*, New York, G.P. Putnam's Sons, 1995, p. 70.

[206] Melvyn P. Leffler, *op. cit.*, p. 425.

[207] Bush și Brent Scowcroft, *op. cit.*, p. 40.

de la Moscova, superiorilor săi de la Washington. Autorul solicita Departamentului de Stat ca lucrarea sa – intitulată *Uniunea Sovietică în următorii cinci ani* – să fie transmisă și generalului Brent Scowcroft. Materialul propus de Matlock nu diferea în mod substanțial, nici ca ton, nici ca stil, nici ca abordare de cele pe care Agenția le elaborase anterior. Autorul, care a dorit să precizeze din prima frază că era vorba despre evaluarea sa personală, aprecia că Moscova va fi, pentru o perioadă lungă de timp, absorbită de problemele interne. În opinia sa, *perestroika* nu putea descătușa economia planificată din chingile care o împiedicau să fie viabilă și performantă, accentuând frustrările populare, ceea ce creștea potențialul unor izbucniri violente. Demnitarii sovietici, fie ei din aparatul birocratic de stat sau din partid, erau preocupați nu numai de aceste aspecte, colosul sovietic resimțind nevoia presantă de a se adapta lumii tehnologice moderne, ceea ce urma să aibă impact, inevitabil, și în sectorul militar, care putea fi astfel privat de o serie de resurse. Concluzia lui Matlock era că Uniunea Sovietică și-a declarat, asemeni unei corporații, „falimentul”.[208]

Telegrama era împărțită în două părți distincte. Prima se concentra asupra aspectelor domestice din URSS, în timp ce a doua parte era dedicată previzionării activității internaționale a Moscovei.

În linii mari, ambele se mențineau în linia rapoartelor CIA deja prezentate anterior, de aceea nu vom mai insista asupra lor. Având avantajul de a fi la fața locului, Matlock sesizează însă ceea ce nu era la fel de evident pentru un expert aflat într-un birou de la Washington – criza pe care o traversa sistemul sovietic nu afecta doar palierele politic, militar, economic și social, ci și pe

---

[208] A se vedea telegrama lui Jack Matlock către Departamentul de Stat, *The Soviet Union over the Next Four Years*, Ambasada SUA din Moscova, 3 februarie 1989, National Security Archive, The George Washington University, Washington, DC, [p. 2]. La http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB364/docs_am/1)%201989.02.03%20The%20Soviet%20Union%20over%20the%20Next%20Four%20Years.pdf, pagină accesată la 26 februarie 2013.

cel ideologic: „Tentativele anterioare de *reformă* au încercat să păstreze ideologia intactă și să modifice, simplu, modalitatea în care era aplicată. Aceasta a fost suficient pentru eliminarea aspectelor celor mai evidente ale terorii staliniste, dar nu și pentru îmbunătățirea eficienței manageriale a economiei. Când Gorbaciov a venit inițial la putere, se părea că și el era înclinat spre *ajustări* superficiale în gestionarea economiei. Cu toate acestea, pe măsură ce programul său s-a dezvoltat, a început tot mai mult să confrunte baza ideologică a vechilor practici și să schimbe vechile prezumții. Procesul a urmat mai multe căi. Unul a fost un atac generalizat la adresa stalinismului, care implicit – și uneori și explicit – nega că sistemul stalinist al monopolului de stat a reprezentat măcar o formă legitimă de socialism. Concomitent, a apărut o reabilitare graduală a gânditorilor marxiști, precum Buharin, cu intenția evidentă de a oferi variante și interpretări mai agreabile ale principiilor marxiste. Lenin a rămas sacrosant, dar trimiterile sale la subiectele zilei au fost atât de variate, încât cercetătorul atent poate găsi un citat pentru a sprijini virtual orice idee. *Leninismul*, prin urmare, a devenit ceea ce actualii lideri doresc să fie, chiar dacă aceasta reclamă o transformare recunoscută a însuși marxismului. Printre punctele ideologice majore pe care reformatorii încearcă să le impună sunt: rolul fundamental al pieței în stabilirea valorii economice (nu prea mai vedem mult din teoria marxistă a muncii și valorii); importanța creșterii inițiativei private și eliberării creativității individuale; necesitatea unor stimulente economice mai puternice, nevoia trecerii de la controlul *administrativ* la cel *economic* (a se citi de piață) al vieții economice și, dar nu în ultimul rând, o degradare *a luptei de clasă* într-o poziție subordonată interesului comun al umanității".[209]

Cu ale cuvinte, Matlock intuia că Moscova pășea pe drumul irevocabil al abandonării treptate a ideologiei marxist-leniniste, idee pe care puțini sovietologi din mediul academic ar fi fost dispuși s-o crediteze.

---

209 *Ibidem*, [pp. 4-5].

De altfel, pentru a avea o perspectivă cât mai completă și mai nuanțată asupra desfășurărilor surprinzătoare și rapide care se petreceau în marele stat rival, administrația Bush nu a ezitat să solicite consultanță din partea savanților independenți. În acest sens, Scowcroft a mandatat-o pe Condoleezza Rice (experta sa în probleme sovietice) să stabilească o listă cu universitari de top care se dedicaseră studierii Uniunii Sovietice și să organizeze o întrevedere cu aceștia. Întâlnirea experților cu președintele Bush a avut loc la 12 februarie 1989. Fuseseră convocați Adam Ulam (Universitatea Harvard), Marshall Goldman (Centrul pentru studii ruse – Wellesley și Harvard), Stephen Mayer, Robert Pfaltzgraff (Tufts) și Ed Hewett (Institutul Brookings). Dezbaterile au avut un caracter colocvial, cu atât mai mult cu cât se desfășurau în casa bunicului președintelui american, de la Walker's Point.

Dialogul a abordat teme precum natura și profunzimea reformelor din URSS, rolul lui Gorbaciov, efectele schimbărilor și reacțiile posibile ale conservatorilor din partid sau KGB. Bineînțeles, au fost trecute în revistă și aspecte legate de politica externă a Moscovei, în relația cu Statele Unite, dar și cu statele din lagărul comunist. Dincolo de anumite puncte de vedere particulare și divergente, specialiștii au agreat că Uniunea Sovietică suferă o metamorfoză prin care se dorește „umanizarea” sa în interior și transformarea sa într-un membru mai rezonabil al comunității internaționale. Meritul îi aparținea lui Gorbaciov, care se identificase cu *perestroika*, dar cursul pe care îndreptase Moscova nu mai putea fi schimbat radical, chiar în ipoteza dispariției sale. A fost evocat, în acest context, riscul îndepărtării sale printr-o lovitură de stat instrumentată de conservatori. În discuție au mai fost aduse evoluțiile din Europa Răsăriteană, unele state din zonă părând dispuse să renunțe la dictatura partidului unic. Aceasta ar fi putut alimenta sentimentele anti-sovietice ale populației, punând Uniunea Sovietică în fața dilemei de a alege între intervenția militară, cu rezultate de imagine și de prestigiu catastrofale, și renunțarea la controlul sferei sale de influență. În plus, schimbările pozitive din țările-satelit puteau influența

Moscova însăși, impulsionând republicile sovietice să pretindă autonomie. Concluzia a fost că, pe acest fond de vulnerabilitate a sovieticilor, Statele Unite trebuie să evite să stârnească aprehensiunea tradiționaliștilor, care ar putea fi tentați să revină la practicile stalinisto-brejneviste.[210] Nu a fost singura discuție de acest fel, altele desfășurându-se la Casa Albă.[211]

Chiar dacă relațiile americano-sovietice păreau în impas prin simpla întârziere a clarificării politicii *establishment*-ului de la Washington față de Moscova, contactele bilaterale au continuat la nivel neoficial. La mijlocul lunii ianuarie, fostul secretar de Stat Henry Kissinger a călătorit în URSS, ca reprezentant al Comisiei Trilaterale, dar având acordul administrației americane.[212] La 18 ianuarie, Kissinger s-a întâlnit cu Gorbaciov, căruia i-a înmânat o scrisoare semnată de Bush. Președintele american afirma că intenționează să continue progresele din vremea lui Reagan. În mod surprinzător, el îl anunța pe liderul sovietic despre faptul că are nevoie de timp pentru a-și decanta poziția și analiza opțiunile.[213] Kissinger mai avea un mesaj la fel de frapant. El propunea ca Moscova să se angajeze că nu va face uz de forță pentru a reprima procesul de liberalizare din Europa satelizată, iar, în schimb, Occidentul promitea să nu profite de pe urma schimbărilor din regiune pentru a afecta interesele sovietice.[214] În acest sens, echipe de oficiali americani și sovietici urmau să înceapă un „dialog politic" secret care să favorizeze desfășurarea evenimentelor din Europa Răsăriteană într-un mod ordonat, evitându-se instabilitatea sau chiar „exploziile politice".[215] Ulterior, Gorbaciov a informat Biroul Politic despre faptul că i se oferise,

---

[210] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, pp. 34-36.
[211] Victor Sebestyen, *op. cit.*, p. 249.
[212] Mark Kramer, *The Demise of the Soviet Bloc*, în Vladimir Tismăneanu și Bogdan C. Iacob (eds.), „The End and the Beginning: The Revolutions of 1989 and the Resurgence of History", Budapest, Central European University Press, 2012, p. 207.
[213] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 27.
[214] *Ibidem*, p. 24.
[215] Mark Kramer, *op. cit.*, p. 207.

prin Kissinger, „un condominium sovieto-american în Europa".[216] Gorbaciov i-a răspuns lui Kissinger, aparent neintrigat, că ideea merita să fie urmărită.[217]

La Washington, Bush, Scowcroft și Baker erau nerăbdători să treacă la revizuirea relațiilor cu Moscova. Dar studiul așteptat a întârziat mai mult decât era prevăzut inițial. **„Am primit prostii"**, scria, cu vădită frustrare, Baker.[218]

Pentru ca lucrurile să se complice și mai mult, în aprilie, CIA a elaborat *Estimarea Națională de Securitate* („National Intelligence Estimate – NIE") 11-4-89, *Politica sovietică față de Occident: Provocarea lui Gorbaciov*. De regulă, un astfel de document nu se limitează la simpla descriere a situației, având ambiția de a încerca să anticipeze cum se va dezvolta ea. Acest tip de material reprezintă „cea mai competentă evaluare cu privire la un anumit subiect a comunității americane de informații".[219] În mod normal, NIE include punctele de vedere ale tuturor agențiilor, căutându-se consensul. Când divergențele sunt prea mari, eventuala „opinie separată" este exprimată într-o „notă de subsol".[220] Din acest punct de vedere, NIE 11-4-89 frapează, pentru că integra o secțiune distinctă cu titlul „Dezacorduri".

Pe scurt, unii analiști percepeau schimbările politice din Uniunea Sovietică ca fiind în mare măsură tactice, motivate de nevoia de respiro a Moscovei în încleștarea globală. Ei considerau că imperativele ideologice ale marxism-leninismului și ostilitatea Kremlinului față de țările capitaliste erau de durată și subliniau că, în trecut, tentativele sovietice de reformă au eșuat, iar perioadele de „destindere" s-au dovedit tranzitorii. Alți analiști credeau, dimpotrivă, că politica lui Gorbaciov reflecta o regândire fundamentală a intereselor sovietice. Ei susțineau că principii ideologice fundamentale ale marxism-leninismului, precum lupta de clasă și conflictul ineluctabil dintre lagărul comunist și

---

216 *Ibidem*, p. 208.
217 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 27.
218 Melvyn P. Leffler, *op. cit.*, p. 426.
219 Abram N. Shulsky, Gary J. Schmitt, *op. cit.*, pp. 105-106.
220 *Ibidem*, p. 106.

cel capitalist, se aflau în plin proces de revizuire. Aceștia considerau că retragerea Armatei Roșii din Afganistan și evoluțiile din Europa Răsăriteană indicau o schimbare istorică în definirea, de către sovietici, a interesului național.[221]

Experții au convenit totuși că procesul declanșat de Gorbaciov crea noi oportunități pentru Occident, în atingerea unor obiective precum:reducerea puterii militare sovietice pe Bătrânul Continent, erodarea hegemoniei sovietice în Europa Răsăriteană, diminuarea sprijinului sovietic pentru radicalii de stânga din Lumea a Treia sau extinderea libertăților individuale în Uniunea Sovietică însăși.[222]

Iată opinia, succintă și relativ recentă, a lui Victor Sebestyen despre această estimare: „După multe analize – deoarece președintele nu considera documentul suficient de inventiv –, Condoleezza Rice a primit, în sfârșit, misiunea de a elabora politica administrației Bush cu privire la Uniunea Sovietică și Europa Centrală. Documentul strict secret *National Intelligence Estimate II-4-89* (*sic!*, n.n.) era mult mai bine scris și cu o atitudine mult mai pozitivă față de reformele din URSS. «Cel mai probabil, folosirea de către Uniunea Sovietică a puterii militare ca pârghie în relațiile externe va fi redusă și mai mult», se spunea în document. «Procesul inițiat de Gorbaciov... va duce la schimbări de durată în comportamentul sovieticilor». Însă concluzia finală era tipică pentru Bush. Imperiul sovietic se va prăbuși de la sine. America nu trebuie să facă nimic pentru a grăbi acest proces. A decis, cu precauție, să aștepte și să vadă”.[223]

Textul citat este nefericit scris și poate crea confuzii. În primul rând, cititorul poate înțelege că NIE 11-4-89 a fost conceput de către Condoleezza Rice.[224] În al doilea rând, nu se spune clar

---

[221] *NIE 11-4-89, Soviet Policy Toward the West: The Gorbachev Challenge, April 1989*, în Benjamin B. Fischer, *op. cit.*, p. 231.
[222] *Ibidem*, p. 252.
[223] Victor Sebestyen, *op. cit.*, p. 252.
[224] „În *National Intelligence Estimate II-4-89*, Condoleezza Rice, consilierul pentru probleme sovietice al lui Brent Scowcroft, avea să scrie «Cel mai probabil, folosirea de către Uniunea Sovietică a puterii militare ca pârghie

că este vorba despre două documente: NIE 11-4-89 și *Directivele de Securitate Națională* (NSD-23). Despre primul, din care și citează[225], afirmă autorul că „era mult mai bine scris”, în vreme ce critica sa se referă la NSD-23.

De fapt, Scowcroft i-a desemnat pe Robert Blackwill și Condoleezza Rice responsabili de articularea noii politici americane față de URSS.[226] Documentul secret – *Directive de Securitate Națională* (NSD-23) – a fost definitivat tot în aprilie 1989. Concluzia principală a materialului era că, date fiind schimbările din Uniunea Sovietică, „s-ar putea să avem posibilitatea să trecem dincolo de politica de îngrădire spre o politică a SUA care să promoveze activ integrarea Uniunii Sovietice în sistemul internațional actual”.[227] Dar colaborarea cu Moscova nu era de la sine înțeleasă, ci condiționată. Kremlinul trebuia să-și demonstreze bunele intenții, trecând de la fapte la vorbe. Între altele, Uniunea Sovietică trebuia să renunțe la „doctrina Brejnev”, și să-și reafirme adeziunea la principiile Cartei ONU, mai ales să se abțină de la folosirea forței și amenințarea cu forța împotriva independenței și integrității teritoriale a oricărui stat.[228] Un pasaj făcea trimitere la Gorbaciov, chiar dacă acesta nu era menționat explicit. Este interesant că eventualele relații de cooperare dintre SUA și URSS nu erau *intuitu personae* („având în vedere persoana”, lat.): „Politica noastră nu este concepută pentru a ajuta un anumit conducător sau o anumită echipă conducătoare din Uniunea Sovietică. Urmărim, în schimb, modificări

---

în relațiile externe va fi redusă și mai mult. Procesul inițiat de Gorbaciov... va duce la schimbări de durată în comportamentul sovieticilor»”. Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 150, nota nr. 124.

[225] A se vedea, spre comparație, *NIE 11-4-89, Soviet Policy Toward the West: The Gorbachev Challenge, April 1989,* în Benjamin B. Fischer, *op. cit.*, p. 234 și p. 249.

[226] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, p. 93. Vezi și Melvyn P. Leffler, *op. cit.*, p. 426.

[227] Svetlana Savranskaya, Thomas S. Blanton, Vladislav Martinovich Zubok (eds.), *Masterpieces of History: The Peaceful End of the Cold War in Eastern Europe, 1989*, Budapest, Central European University, 2010, p. 526.

[228] *Ibidem*, p. 526.

fundamentale în structura militară sovietică, instituțiile și practicile care pot fi inversate numai prin costuri mari pentru Uniunea Sovietică, din punct de vedere economic și politic". Acestea erau principalele limite ale documentului. În primul rând, americanii declarau că sprijină *perestroika*, iar nu pe Gorbaciov. Ulterior, Bush a fost nevoit să admită că „[...] omul ăsta (Gorbaciov, n.n.) e *perestroika*".[229] În al doilea rând, desfășurările din unele state-satelit, erau deja spectaculoase, făcând studiul invocat să pară depășit.

Directivele de Securitate Națională (NSD-23) au fost aprobate formal de Bush abia la 22 septembrie 1989, dar președintele american a început, în luna mai, să introducă în discursurile sale idei și chiar fragmente din acest document: „Ne apropiem de încheierea unei lupte postbelice istorice între două viziuni: una a tiraniei și conflictului și una a democrației și libertății... Scopul nostru este îndrăzneț, mai ambițios decât oricare altul pe care predecesorii mei l-ar fi crezut posibil... Este timpul pentru a trece dincolo de îngrădire la o nouă politică pentru anii 1990 – una care recunoaște întregul evantai de schimbări care au loc în întreaga lume și în Uniunea Sovietică". Scopul SUA țintea, a adăugat Bush, „mai departe de simpla îngrădire a expansionismului sovietic. Urmărim integrarea Uniunii Sovietice în comunitatea națiunilor".[230]

Noua atitudine americană părea mai agresivă, dar și mai nehotărâtă față de cea din perioada Reagan. Pe de o parte, sovieticii erau nelămuriți și nemulțumiți, iar pe de altă parte administrația de la Washington se afla în urma realităților din Europa Răsăriteană.

Astfel, încă din aprilie, Gorbaciov i-a mărturisit premierului britanic Margareth Thatcher, cu prilejul unei scurte vizite la Londra, că era „furios" pe americani care minează cooperarea bilaterală: *„De ce unui președinte care a făcut parte din administrația anterioară îi ia atâta timp să-și stabilească propria abordare?"*

---

[229] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 123.
[230] Melvyn P. Leffler, *op. cit.*, p. 426.

– a întrebat Gorbaciov. *„Nu se întâmplă nimic... doar hărțuiri meschine. Întreaga situație e de netolerat”* – a adăugat el.[231] Thatcher s-a simțit nevoită să-i dea dreptate și l-a sfătuit să aibă răbdare. După încheierea întrevederii, ea i-a scris chiar lui Bush despre temerile lui Gorbaciov. Cu șase săptămâni în urmă, ea îl sfătuise pe Baker să nu mai lase lucrurile să stagneze: *„Nu lăsați terenul necultivat”.*[232]

Până și presa americană critica lipsa de inițiativă a președintelui Bush. La 21 mai 1989, un editorial din *The New York Times* începea cu următorul paragraf: *„Imaginați-vă că o navă extraterestră s-ar apropia de pământ și ar transmite un mesaj: «Duceți-mă la conducătorul vostru». Cine ar fi acela? Fără îndoială, Mihail Sergheevici Gorbaciov”.*[233] Restul articolului scotea în evidență, prin comparație cu activitatea prodigioasă a liderului sovietic, apatia omologului său american. Bush a citit cu amărăciune acest text, care-i reproșa că pierde teren în fața lui Gorbaciov, mult mai prezent în atenția mass-media și a opiniei publice, la nivel mondial.[234]

Dincolo de materialele de presă sau de analizele, mai mult sau mai puțin inspirate, furnizate de experți sau de instituțiile abilitate, evoluțiile spectaculoase apărute pe parcursul anului 1989, în unele state din Europa Centrală și Răsăriteană, indicau faptul că retorica lui Gorbaciov nu reprezenta doar o tentativă de seducere a Occidentului, după cum se temuse inițial președintele Bush.

La nivel discursiv, liderul sovietic se lepădase, încă din noiembrie 1986, de „doctrina Brejnev”. El și-a făcut cunoscută poziția chiar în cadrul unei reuniuni a CAER, afirmând că „independența fiecărui partid, dreptul său de a lua decizii suverane asupra problemelor dezvoltării din fiecare țară, responsabilitatea sa față

---

231 Victor Sebestyen, *op. cit.*, p. 251.
232 *Ibidem*, p. 252.
233 *Take Me to Your Leader*, în „The New York Times”, 21 mai 1989, la http://www.nytimes.com/1989/05/21/opinion/take-me-to-your-leader.html, pagină accesată la 15 ianuarie 2014.
234 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 99.

de propriul popor" sunt principii fundamentale ale relațiilor dintre statele socialiste.[235] Într-un discurs ținut la Praga, în aprilie 1987, secretarul general al PCUS a repetat practic aceeași frază.[236] La 28 iunie 1988, într-o cuvântare adresată participanților la cea de-a XIX-a Conferință a PCUS, Gorbaciov a reluat, încă mai apăsat, aceeași idee: „[...] Impunerea dinafară – prin orice mijloace, nemaivorbind de mijloace militare – a unei structuri sociale, a unui mod de viață sau a unei politici face parte din arsenalul periculos al anilor trecuți. Suveranitatea și independența, drepturile egale și neamestecul devin norme recunoscute ale relațiilor internaționale".[237] Pentru a mai da un singur exemplu, la 7 decembrie 1988, Gorbaciov a reiterat mesajul, vorbind la Organizația Națiunilor Unite: *„Pentru noi este de asemenea limpede că principiul liberei opțiuni devine neapărat necesar. A nu recunoaște aceasta ar avea consecințe grele pentru lumea întreagă. Semnul cel mai vizibil este varietatea tot mai mare a modelelor de dezvoltare a diferitelor țări. Faptul că diversitatea se impune de la sine în lume face inutile încercările de a supraveghea de sus țările din jur, impunându-le un model de «democrație». Fără a mai aminti că valorile democratice își pierd adesea foarte repede meritele, atunci când sunt «exportate». Parcurgerea unei etape noi cere eliberarea de ideologie a relațiilor internaționale. Nu renunțăm la convingerile noastre, la filosofia și tradițiile noastre, nu cerem nimănui să le renege pe ale sale".*[238] Noua abordare sovietică a primit numele de „doctrina Sinatra" (aluzie la celebra melodie a lui Frank Sinatra, *My Way*), după expresia folosită, la

---

[235] Adrian Pop, *op. cit.*, p. 203.

[236] Gorbaciov: „Independența fiecărui partid, responsabilitatea sa față de propriul popor și dreptul său de a rezolva problemele dezvoltării din fiecare țară într-o manieră suverană – acestea sunt principii incontestabile pentru noi". A se vedea F. Stephen Larrabee, *The New Soviet Approach to Europe*, în „Proceedings of the Academy of Political Science", vol. 38, nr. 1 (The New Europe: Revolution in East-West Relations), 1991, p. 7.

[237] Adrian Pop, *op. cit.*, p. 203.

[238] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.*, pp. 568-569. Idem, *Memorii*, București, Nemira, 1994, pp. 213-214.

25 octombrie 1989, de către Ghenadi Gherasimov, purtătorul de cuvânt al Ministerului sovietic de Externe.[239]

Inspirate și impulsionate de *perestroika* și de „noua gândire”, unele partide comuniste din statele-satelit inițiaseră reforme surprinzătoare. În Polonia, din ianuarie 1989, *Solidaritatea* a redevenit un partener de discuții al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (comunist), condus din octombrie 1981 de generalul Wojciech Jaruzelski. La negocieri a fost cooptată și Biserica. În cadrul acestei „Mese Rotunde”, în aprilie, s-a convenit, printr-un acord politic, reorganizarea Guvernului și Parlamentului, organizarea de alegeri libere și dreptul opoziției de a avea candidați proprii, dar și de a avea acces liber la mijloacele de informare în masă. La alegerile din iunie 1989, PMUP a pierdut practic alegerile, dar și monopolul puterii.[240]

În Ungaria, lucrurile urmau un curs similar. La mijlocul lunii februarie 1989, Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar (comunist) accepta principiul tranziției spre multipartitism. Károly Grósz, liderul partidului, declara același lucru la 19 mai 1989. În iunie, puterea și opoziția reușeau să se pună de acord în privința organizării de alegeri libere în 1990.[241]

Americanii au înțeles că se află în fața unei oportunități istorice. ***„Obiectivul nostru principal ar trebui să fie să încercăm să îndepărtăm bocancul militar al Kremlinului de pe gâtul est-europenilor”,*** aprecia Scowcroft. Și Bush se gândea că exista șansa reală de a pune capăt divizării Europei și de a crea un continent unit bazat pe valorile occidentale.[242] Scoaterea statelor-satelit de sub dominația Moscovei reprezenta mai mult decât un scop în sine, era un mijloc de a reduce puterea și forța de atracție internațională a Uniunii Sovietice.

---

[239] Depeșă Reuters: *„Sinatra Doctrine” at Work in Warsaw Pact, Soviet Says*, 25 octombrie 1989.

[240] Ioan Scurtu, *Revoluția Română din 1989 în context internațional*, București, Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate, 2009, pp. 86-87.

[241] *Ibidem*, p. 88. Vezi și Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Polirom, 1998, p. 314.

[242] Melvyn P. Leffler, *op. cit.*, p. 428.

Dar liberalizarea nu era un proces ireversibil. Americanii au putut înțelege acest lucru urmărind ce se întâmpla în China, unde, la 4 iunie 1989, mișcarea pentru democrație era strivită sub șenilele tancurilor, peste 3000 de manifestanți fiind uciși. Începând din 1979, comuniștii chinezi trecuseră la o deschidere prudentă față de Occident și la reforme economice, care nu fuseseră însă însoțite de o relaxare în plan politic. În 1986, Hu Yaobang, liderul partidului, a cerut demisia retrogradului aparat de conducere, ceea ce l-a costat propria poziție. El a decedat la 15 aprilie 1989, demonstrațiile de doliu transformându-se, la Beijing, în unele de protest față de guvernanți. Aflat în prima sa vizită în China, Gorbaciov a nimerit în plin tumult protestatar. „În Uniunea Sovietică, ei îl au pe Gorbaciov. În China, noi pe cine avem?" – se putea citi pe o pancartă. Tulburările au continuat mult după plecarea liderului sovietic, fiind nevoie de intervenția brutală a armatei pentru înăbușirea manifestațiilor din Piața Tiananmen.[243]

Pe acest fundal dramatic, în iulie 1989 Bush a efectuat un turneu oficial în Polonia și Ungaria, unde s-a întâlnit atât cu diriguitorii comuniști, cât și cu reprezentanții de seamă ai opoziției democratice. Astfel, a putut să constate, la fața locului, cât de mare a fost impactul politicii lui Gorbaciov în aceste state. Tocmai de aceea, și pentru a nu-l antagoniza pe liderul sovietic, președintele american le-a atras atenția celor care-i concepeau discursurile să fie temperați: *„Indiferent cum ar fi privită această vizită, nu trebuie să pară un tur de onoare al învingătorului; nu am de gând să mă plimb bătându-mă cu pumnul în piept"*. Dintr-o dată, Bush a simțit nevoia să menajeze susceptibilitățile Kremlinului: *„Nu vreau să fac nimic pentru a le îngreuna viețile lui Gorbaciov și ale celorlalți... Nu vreau să-i scot ochii lui Gorbaciov"*.[244] După cum remarca Raymond L. Garthoff, Bush a înțeles cu această ocazie că trebuie să încurajeze alături de Moscova procesul de liberalizare, iar nu împotriva ei. Mai mult, încă

---

[243] John Lewis Gaddis, *op. cit.*, p. 311.
[244] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 113.

înainte de a reveni pe pământ american, el a decis că venise timpul pentru o întâlnire cu Gorbaciov, căruia i-a transmis o scrisoare în acest sens[245], deși unii dintre colaboratorii săi, precum Scowcroft, rămâneau reticenți.[246] Bush a ținut să le îndepărteze rezervele: *„Este mai bine să stăm de vorbă față în față, decât să ne trimitem scrisori, discursuri și propuneri de la unul la altul.* ***Vreau să-l văd de aproape, să am posibilitatea să-i citesc gândurile*** (**subl.n.***) și să am siguranța că m-a înțeles și el pe mine corect”*.[247] Când dorința i s-a împlinit, Bush a recunoscut chiar în fața lui Gorbaciov că, propunându-i o întrevedere, făcuse o cotitură de 180º față de poziția sa anterioară.[248]

Dar, până la preconizată întâlnire bilaterală la vârf, comunitatea americană de informații a continuat să monitorizeze cu atenție situația din URSS și să elaboreze estimări. Un rezultat relevant al acestui efort îl reprezintă raportul conceput, în septembrie 1989, de Oficiul CIA pentru Analize Sovietice (SOVA). Intitulat *Ruleta internă a lui Gorbaciov și instabilitatea în URSS*, textul purta semnătura lui Grey Hodnett, senior analist. Ceea ce surprinde este lipsa de menajamente cu care era criticat conducătorul sovietic. Spre exemplificare, se susținea că multe dintre dificultățile cărora Gorbaciov trebuia să le facă față nu erau atât o moștenire a trecutului brejnevist, ci efectele propriilor tentative de reformare. Potrivit lui Hodnett, lipsa de armonizare între politica de *Glasnost* (transparență) și *Perestroika* (restructurare) nu făcea decât să sporească tensiunile existente deja în Uniunea

---

[245] *Ibidem*, p. 124. Bush: „Dați-mi voie să intru rapid în subiectul acestei scrisori. Aș dori foarte mult să stau de vorbă cu dumneavoastră, dacă vă surâde această idee. Vreau să fac acest lucru fără miile de asistenți care privesc peste umărul nostru, fără informațiile omniprezente și, evident, fără presa care să strige la noi din cinci în cinci minute «cine câștigă?», «la ce înțelegeri s-a ajuns?» sau «întâlnirea noastră a fost un success sau un eșec?»”

[246] Raymond L. Garthoff, *The Great Transition. American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, Washington, DC, The Brookings Institution, 1994, p. 381.

[247] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 123.

[248] Mihail Gorbaciov, *Memorii*, p. 79.

Sovietică. Astfel, transparența crea, în rândul populației, un prag de așteptare ridicat, oamenii nutrind speranța îmbunătățirii nivelului de trai și o relaxare generală a societății, promisiuni pe care restructurarea nu le putea onora curând. Această cezură între aspirație și realitate era evidentă nu numai în domeniul economic, ci și în cel politic sau chiar în chestiunea naționalităților din Uniunea Sovietică, generând instabilitate în viitorul previzibil: *„Șansele ca Gorbaciov să depășească cu succes dilemele (multe provocate de el însuși) cu care se confruntă sunt, pe termen lung, îndoielnice în cel mai bun caz”*.[249] Erau inerente manifestări fățișe ale nemulțumirilor populare, mergând până la revoltă. Hodnett aprecia că liderul de la Kremlin, chiar dacă ar fi răspuns provocărilor prin măsuri dure, nu ar fi fost capabil să utilizeze forța brută, preferând mai degrabă să-și dea demisia decât să impună legea marțială. Pericolul putea veni de la oponenții săi: „Cursul spre liberalizare și disoluție imperială este perceput ca un pericol evident și prezent de către unii membri ai elitei politice sovietice, care sunt șocați de ceea ce consideră o distrugere a disciplinei sociale și o pierdere de control a regimului. Anxietatea, teama și mânia se pot cristaliza într-o tentativă de lovitură de stat, îndepărtare legală sau chiar asasinat”.[250] Conflicte interetnice puteau izbucni în regiunea baltică, Caucaz, Moldova sovietică, sau chiar Ucraina. În plus, pretențiile balticilor de a-și dobândi autonomia făceau inevitabilă încordarea legăturilor cu Moscova.

Un document mai important și mai relevant este însă *Estimarea Consiliului Național de Informații – Sistemul sovietic în criză: perspective pentru următorii doi ani*, din noiembrie 1989.

Raportul debuta cu „Aprecieri-cheie”, practic o sinteză a ideilor care urmau să fie dezvoltate, pe larg, în cuprinsul său.

Încă de la început, se aprecia că Uniunea Sovietică nu dispunea de capacitatea de a depăși, în perioada următorilor doi

---

[249] A se vedea Central Intelligence Agency, Office of Soviet Analysis, *SOV 89-10077, Gorbachev's Domestic Gambles and Instability in the USSR*, septembrie 1989, în Benjamin B. Fischer, *op. cit.*, p. 47.
[250] Ibidem, p. 46

ani, criza cu care se confrunta, aceasta având chiar potențialul de „a amenința viabilitatea sistemului". În acest sens, două aspecte rețineau mai ales atenția specialiștilor americani: în primul rând, ei subliniau că URSS era măcinată de tensiuni etnice care tindeau să se agraveze; în al doilea rând, afirmau că nu se întrevedea o rezolvare a gravelor probleme ale economiei sovietice. Dincolo de acest tablou sumbru, se considera însă că Gorbaciov deținea o poziție relativ sigură, ceea ce i-ar fi permis să încerce măsuri mai radicale pentru redresarea situației. Plecând de la aceste premise, analiștii conturau două posibile scenarii de evoluție. Potrivit primului, era anticipată continuarea și amplificarea liniei reformiste inițiate de liderul de la Kremlin, cu efecte totuși limitate și modeste. Celălalt scenariu, creditat de înșiși cei care l-au elaborat ca având perspective reduse de a deveni realitate, descria un viitor mai pesimist în care regimul și statul nu mai puteau fi salvate decât prin folosirea brută a forței, pe fondul unor eventuale revolte populare și al tensiunilor dintre baltici și Moscova.[251]

Este interesant că directorul adjunct pentru informații al CIA a simțit nevoia de a veni cu propriile nuanțe, realizând o „opinie separată", semnalată ca atare în text:

„Presupunând că Gorbaciov păstrează puterea și se abține de la recurgerea la represiune, este probabil ca următorii doi ani să aducă un avans semnificativ spre ***un sistem democratic pluralist*** (**subl.n.**) – *deși haotic, acompaniat de un grad mai înalt de instabilitate politică, de mișcări sociale și de conflicte interetnice decât cel considerat posibil de către prezenta evaluare. În aceste circumstanțe, credem că există o probabilitate importantă ca, în timpul perioadei avute în vedere, Gorbaciov să piardă treptat controlul evenimentelor. Puterea politică personală pe care a acumulat-o este posibil să se erodeze, iar poziția sa politică să fie sever testată. Esența crizei sovietice este că nici sistemul politic pe care Gorbaciov încearcă să îl schimbe, nici sistemul emergent pe*

---

[251] A se vedea CIA, *National Intelligence Estimate (NIE) 11-18-89, November 1989, The Soviet System in Crisis: Prospects for the Next Two Years*, în Benjamin B. Fischer, *op. cit.*, p. 53.

care îl clădește nu sunt potrivite pentru a răspunde efectiv noilor cereri populare masive și adâncirii crizei economice”.[252]

Trebuie spus că, pe lângă scenariile principale, anunțate încă din introducere, în raport mai erau evocate alte trei. Astfel, putea fi imaginată „o poveste de succes”, potrivit căreia economia sovietică ar fi fost revitalizată, partidul comunist ar fi devenit mai deschis, acceptând să tolereze și să colaboreze cu forțe politice din afara sa, în sensul unei tranziții democratice, în paralel cu îndeplinirea doleanțelor popoarelor din Uniunea Sovietică referitoare la o autonomie sporită. Nu era exclusă nici „revenirea la neostalinism”, în ipoteza în care Gorbaciov ar fi fost înlăturat printr-o lovitură de palat de către conservatori, care ar fi inițiat, cu sprijinul armatei, o nouă perioadă de represiuni, acțiune care nu era însă de natură să rezolve criza de sistem. În sfârșit, o altă variantă invoca „revoluția socială”:

„La celălalt capăt al spectrului, concesiile lui Gorbaciov față de populație, slăbirea severă a tuturor instituțiilor majore ale regimului și incompetența în administrarea economiei ar putea să-l facă să piardă controlul situației. Violența etnică, revendicările separatiste, provocările tot mai puternice la adresa conducerii Partidului Comunist și deteriorarea catastrofală a economiei pot declanșa o instabilitate generalizată și, poate, o revoluție socială. Aceasta poate include detașarea multor republici neruse și o perioadă prelungită de război civil”.[253]

Pot părea astăzi, privite retrospectiv, aceste încercări ale experților americani de a schița viitoruri alternative, eșuate sau insuficiente? Este adevărat că, în raport, nu există nicio frază de tipul „estimăm posibilă destrămarea Uniunii Sovietice în următorii doi ani”. Dar nu este mai puțin adevărat că, dacă suprapunem toate scenariile de mai sus, imaginea de ansamblu este cea a unei Uniuni Sovietice evoluând spre colaps. Dacă sunt luate în calcul doar trimiterile la trecerea Moscovei spre un sistem democratic multipartid sau la ruperea unor republici de centru,

---

[252] *Ibidem*, p. 55.
[253] *Ibidem*, p. 64.

atunci devine evident că analiștii de la Washington aveau percepția precarității extreme în care se găsește principalul lor inamic. Pentru ei era evident că Moscova traversa o criză profundă, nu doar economică, ci de sistem și că aceasta îi poate fi fatală. Până și „povestea de succes" admitea nu întărirea URSS, ci transformarea acesteia într-o societate pluralistă.

Dar, dacă furnizorii de informații și analiză nu pot fi acuzați că nu au descifrat corect sensul desfășurărilor din Uniunea Sovietică, care a fost impactul activității lor asupra decidenților politici americani? A fost documentul cunoscut și dezbătut la vârful puterii americane? Pentru a răspunde acestor întrebări, există – din fericire – mărturii utile:

*„**Bush a studiat*** (**subl.n.**), *de asemenea, un document de cea mai înaltă importanță: Evaluările Informațiilor Naționale (NIE) pregătit sub conducerea lui Robert Blackwill, care fusese însărcinat cu redactarea informărilor CIA pe parcursul celor trei vizite ale lui Bush la Moscova, în calitate de vicepreședinte. În momentul de față, Blackwill era Ofițer al Informațiilor Naționale pentru Uniunea Sovietică. Purtând ștampila SECRET și intitulat Aprecieri cheie* (*Sic!* în realitate, după cum am văzut, titlul era *Sistemul sovietic în criză: perspective pentru următorii doi ani*, n.n.)*, documentul lui Blackwill prezicea că dilema economică va face din anii 1990-1991 perioada cea mai tumultoasă din istoria sovietică".*[254]

Aceleași surse dezvăluie și aspecte din culisele elaborării documentului. Astfel, viziunea temperată a lui Robert Blackwill privind reformele lui Gorbaciov nu era unanim împărtășită în interiorul colectivului de experți americani. Unii dintre colegii săi de la SOVA, printre care se număra și Grey Hodnett, erau de părere că liderul sovietic risca să scape hățurile din mână, impasul economic putând genera unde de șoc la nivel social, mergând până la izbucnirea unei revoluții, ceea ce ar fi oferit un pretext liniei dure din partid pentru a se impune. Nu erau uitate nici fricțiunile dintre Țările Baltice și Moscova, care erau susceptibile

[254] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 182.

să degenereze, ducând la abandonarea Uniunii de către republici. În cele din urmă, tentația specialiștilor de a acoperi toate cursurile probabile de acțiune ale Moscovei s-a materializat, cu acordul directorului CIA, William Webster, prin inserarea „opiniei separate" în raportul final.[255]

Rezumând și simplificând cele expuse, dincolo de numeroasele variante, se conturau două scenarii opuse: conform celui optimist Gorbaciov va reuși să păstreze cursul, continuând reformele; conform celui pesimist Uniunea Sovietică avea să cunoască un nou regim dur, „ortodox".

În funcție de aceste reprezentări antagonice, americanii aveau să articuleze și previziunile privind atitudinea Moscovei în planul relațiilor internaționale. Dacă liderul sovietic păstra puterea, era de așteptat să rămână absorbit de chestiunile interne, menținându-se adeptul unei destinderi Est-Vest. Gorbaciov ar fi fost interesat de adoptarea unui acord referitor la controlul armamentelor, ar fi dorit îmbunătățirea legăturilor cu SUA și Europa Occidentală, ar fi fost dispus să tolereze schimbările din Europa Răsăriteană, chiar dacă astfel ar fi fost subminată influența sovietică, și ar fi redus angajamentele militare față de Lumea a Treia. Prin urmare, ar fi transformat Moscova într-un actor credibil. Dimpotrivă, în ipoteza revenirii la stalinism, se reintra în logica Războiului Rece.[256]

Trebuie menționat, în acest context, și modul în care erau percepute statele-satelit ale Moscovei:

„Transformările radicale în curs din Europa Răsăriteană vor avea probabil un impact major asupra destinului procesului de *perestroika* în URSS. Atâta vreme cât violența domestică generalizată este evitată, antisovietismul ținut în șah și apartenența la Pactul de la Varșovia menținută, Gorbaciov pare dispus să tolereze aproape orice schimbare politică în țările est-europene – **inclusiv abandonarea partidelor comuniste** (**subl.n.**). O continuare a unor asemenea reforme fundamentale în Europa Răsări-

---

[255] *Ibidem*, p. 183.
[256] CIA, *op. cit.*, p. 79.

teană va întări trendul spre reforme încă mai radicale în Uniunea Sovietică. Deși miza este mai mare acasă, disponibilitatea lui Gorbaciov de a accepta sisteme pluripartide în Europa Răsăriteană va face în timp mult mai dificil pentru el să respingă o asemenea direcție în URSS".[257]

După cum am reliefat deja, percepția unui actor internațional asupra altuia include și interesul. Plecând de la aceste scenarii, Washingtonul nu și-a propus să treacă, prin diverse mijloace, la încurajarea tensiunilor interetnice în Uniunea Sovietică, de pildă, sau la activizarea separatismului unor republici. Formulat altfel, în mod paradoxal, cel puțin pentru moment, SUA nu au urmărit direct să precipite demantelarea Uniunii Sovietice. În schimb a fost ales un obiectiv aparent lipsit de ambiție: „Asupra unui singur punct au căzut de acord cu toții – Statele Unite nu trebuie să-i facă lui Gorbaciov viața mai grea decât era. Dacă Bush va face un gest pe care tradiționaliștii să-l poată interpreta drept o încercare de a profita de tulburările interne sau externe ale Uniunii Sovietice, Gorbaciov va fi foarte vulnerabil în fața unei eventuale lovituri de stat".[258]

În prezent, când Uniunea Sovietică este istorie de mai mult de două decenii, putem fi descumpăniți de incapacitatea specialiștilor contemporani cu evenimentele extraordinare din intervalul 1985-1989 de a le pătrunde pe de-a-ntregul sensul. După ce am trecut în revistă analizele pregătite în laboratoarele CIA și ale Departamentului de Stat, socotim oportună compararea acestora cu un ambițios proiect paralel, care își propunea să arunce o privire asupra Moscovei în veacul al XXI-lea. Considerăm că demersul prezintă interes din două rațiuni: în primul rând developează modul în care se articulează și se construiește prognoza; în al doilea rând relevă limitele instrumentelor logice cu care operează specialistul, influențat deopotrivă de propriile prejudecăți, dar și de cele majoritare în societate și în mediul academic. Aceasta deoarece, după cum afirma Jack Matlock, „globurile de

---

[257] *Ibidem*, p. 72.
[258] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 184.

cristal nu sunt niciodată atât de clare pe cât ne-am dori, și ele tind să se aburească în vremuri de schimbări fundamentale și rapide”.[259]

În 1987, F. Douglas Whitehouse (sovietolog, absolvent al Colegiului Național de Război din SUA) a publicat, sub egida Universității Naționale de Apărare din Washington, un studiu dedicat posibilelor/ probabilelor alternative sovietice. Acesta făcea parte dintr-o culegere mai vastă, care avea drept temă planificarea strategică. Autorul începe prin a descrie metodologia și baza teoretică a încercării sale și subliniază că nu dorește să parieze pe cel mai verosimil parcurs pe care URSS îl va îmbrățișa în prima decadă a secolului al XXI-lea, ci doar să arate cum poate fi dezvoltată o strategie de răspuns a Statelor Unite, în funcție de anumite scenarii.

Or, din punctul nostru de vedere, interesante sunt astăzi tocmai respectivele scenarii închipuite de F. Douglas Whitehouse. Ambele porneau de la premisa angajamentului ferm al liderilor de la Kremlin față de crezul comunist. Ambele se raportau cu predilecție la modul în care sovieticii reușeau să își gestioneze resursele energetice. Simplificând cât mai mult prezentarea, potrivit primului scenariu, Uniunea Sovietică reușea cumva să-și prelungească agonia, supraviețuind tensiunilor din epoca Gorbaciov până la orizontul anilor 2010. Cunoscutele tare ale economiei planificate vor fi atunci accentuate de o acută criză demografică, dar mai ales de una energetică. Pe scurt, în primii ani ai secolului al XXI-lea, Uniunea Sovietică ar fi putut arăta ca o caricatură a celei din vremea gorbaciovistă. Celălalt exercițiu de imaginație propunea o variantă mai optimistă pentru Moscova. În 2010, declinul fusese oprit, iar sovieticii cunoșteau o perioadă de vitalitate grație unor descoperiri tehnologice de top în producția de energie, agricultură și în folosirea spațiului pentru dezvoltarea unor materiale inovatoare. Deși progresul nu se resimțea la nivelul populației, sovieticii își permiteau să investească în modernizarea armatei.

---

[259] Jack Matlock, *op. cit.*, [p. 2].

La prima vedere, construcțiile lui Douglas Whitehouse par puerile, dar meritul său este acela de a fi adus în atenție importanța resurselor naturale. În acest sens, este suficient să ne raportăm la modul în care Rusia lui Vladimir Putin utilizează propriile resurse energetice ca pe o veritabilă „armă". Autorul mai face trimitere la un set de două scenarii, elaborate, de data aceasta, plecând de la premisa apariției unor factori „surpriză" – o revoltă antisovietică generalizată în Europa de Est, izbucnită cândva, la debutul mileniului al III-lea sau opțiunea liderilor de la Kremlin pentru economia de piață. Iată un fragment care prezintă ipoteza secundă: „Socialismul de piață în URSS. Dacă apare o întreagă nouă generație de lideri sovietici, poate în a doua decadă a secolului 21, și dacă, sub presiunea unei economii șovăitoare și a disconfortului social acasă și a incapacității de a funcționa ca o mare putere în exterior, această conducere abolește planificarea centralizată și adoptă o formă oarecare de socialism de piață, care va fi impactul asupra obiectivelor noastre și cum vom reacționa? Prima dintre toate posibilitățile, Statele Unite (și restul Occidentului dezvoltat, de altfel) vor exclama, probabil: *Există din nou convergență*! Aceasta ar fi o eroare".[260]

Douglas Whitehouse nu este futurolog și nici nu se pretinde a fi. Scopul său fundamental nu este acela de a imagina viitoruri alternative, ci posibile răspunsuri ale Washingtonului la aceste virtuale provocări, plecând de la obiectivele și interesele sale majore de securitate. Exercițiul său relevă însă cât de dificilă este munca celui care trebuie să facă prognoze pe termen mediu și lung. Prin comparație, activitatea experților din cadrul CIA și a Departamentului de Stat își dezvăluie caracterul de seriozitate și profesionalism. La cincisprezece ani de la colapsul Imperiului sovietic, fostul diplomat american Jack Matlock a susținut că

---

[260] F. Douglas Whitehouse, *Coping with Alternative Soviet Futures: A Case Study in Strategic Planning*, în Perry M. Smith, Jerrold P. Allen, John H. Stewart II, F. Douglas Whitehouse, „Creating Strategic Vision. Long-Range Planning for National Security",Washington, DC, National Defense University Press, 1987, pp. 93-130.

serviciile speciale ale țării sale descifraseră sensul schimbărilor de la Moscova, chiar dacă nu au redactat un material explicit în acest sens, iar decidenții erau de asemenea conștienți de fragilitatea Uniunii Sovietice: *„Al treilea mit pe care îl voi menționa este acela că SUA au fost prinse nepregătite. Se afirmă, de obicei, că trebuie să fie adevărat, deoarece CIA nu a prevăzut niciodată destrămarea URSS. Aceasta este adevărat.* ***Mulțumesc lui Dumnezeu că CIA nu a prevăzut niciodată oficial destrămarea*** (**subl.n.**), *pentru că în momentul în care ar fi făcut-o, dacă ar fi făcut-o, s-ar fi aflat, și întregul proces de reformă în Uniunea Sovietică s-ar fi sfârșit.* ***Dar abținerea comunității de informații de a prezice formal că Uniunea Sovietică va face implozie nu înseamnă că politicienii noștri nu înțelegeau ce se întâmplă”***[261] (**subl.n.**). Având în vedere cele expuse, ne raliem opiniei formulate de Catherine Durandin: ***„Președintele american beneficiază de această sincopă sovietică despre care este perfect informat*** (**subl.n.**). *Ceea ce înseamnă că, citind arhivele declasificate ale CIA,* ***trebuie să încetăm cu ideea unei slăbiciuni a serviciilor americane privind starea informațiilor referitoare la URSS*** (**subl.n.**). *Blocajele economice și eșecurile ideologice sunt cunoscute și semnalate în mod sistematic încă de la începutul anilor '70; supravegherea stării de fapt de către responsabilii serviciilor de informații americane este solidă, dar este firesc ca, în măsura în care inamicul n-a capitulat deschis, el să fie în continuare considerat ca potențial periculos”.*[262]

Prin urmare, chiar înainte de întâlnirea la vârf americano-sovietică, Bush era conștient atât de reculul Uniunii Sovietice, cât și de situația dificilă în care se afla numărul unu de la Kremlin. În plus, în perioada în care Eduard Șevardnadze, ministrul sovietic de Externe, și James Baker, omologul său american, au pus la punct detaliile reuniunii informale, care urma să se desfășoare în

---

261 Markian Dobczansky (ed.), *The Fifteenth Anniversary of the End of the Soviet Union: Recollections and Perspectives*, Washington, DC, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2006, p. 7.

262 Catherine Durandin, *Statele Unite ale Americii, mare putere europeană*, Chișinău, Editura Cartier, 2007, p. 18.

decembrie, evoluțiile din Europa satelizată întrecuseră orice așteptări. La 23 august (când se comemorau cincizeci de ani de la semnarea pactului Ribbentrop-Molotov, care a permis anexarea statelor baltice de către Uniunea Sovietică), în Lituania, Letonia și Estonia avuseseră loc ample demonstrații, „fronturile populare" din aceste țări solicitând chiar ieșirea din URSS. La 18 octombrie 1989, în Republica Democrată Germană, sub presiunea valului de refugiați care își abandonau căminul în favoarea Republicii Federale Germane, Erich Honecker a fost nevoit să plece, după 18 ani, din funcția de secretar general al Partidului Socialist Unit (comunist). La 9 noiembrie, comuniștii est-germani au permis deschiderea și căderea, aproape incredibilă, a Zidului Berlinului. Mai mult, au anunțat că partidul renunță la rolul conducător și acceptă alegeri libere. La 28 noiembrie, cancelarul Helmuth Kohl a propus un plan în zece puncte vizând reunificarea celor două Germanii.[263] În paralel, la Praga, „revoluția de catifea" determina, la 24 noiembrie, demisia conducerii partidului comunist, permițându-i lui Václav Havel, purtătorul de cuvânt al „Forumului cetățenesc" să preia inițiativa. Până la 30 noiembrie, sub presiunea celor 200000 de manifestanți, comuniștii acceptau revendicări esențiale precum înlăturarea din Constituție a articolului care postula rolul conducător al partidului sau organizarea de alegeri libere.[264] Până și la Sofia, la 10 noiembrie, Todor Jivkov (conducătorul PC bulgar din 1954!) era înlăturat din fruntea partidului și statului de către Petăr Mladenov, un „gorbaciovist". Doar România părea, deocamdată, încremenită. Ce semnificație au toate acestea? Pe scurt, ca să folosim formularea inspirată a istoricilor Jean-Baptiste Duroselle și André Kaspi, „de acum înainte, democrațiile așa-zis populare aparţin trecutului. Brâul protector strategic al Uniunii Sovietice s-a topit ca un

---

[263] Jean-François Soulet, *op. cit.*, p. 319.
[264] Stelian Tănase, *Istoria căderii regimurilor comuniste: miracolul revoluției*, București, Humanitas, 2009, p. 252.

bulgăre de zăpadă la soare. Pactul de la Varșovia mai există doar pe hârtie".[265]

Americanii au înțeles foarte bine atât momentul de slăbiciune internă al Uniunii Sovietice, cât și refluxul său în plan extern. La 11 octombrie 1989, în timpul unei întâlniri cu secretarul general al NATO, Manfred Wörner, Bush a subliniat că este vital să-i convingă pe sovietici să permită schimbările din Europa Centrală și Republica Democrată Germană. Când Manfred Wörner a argumentat că Moscova nu va lăsa RDG să evadeze din Pactul de la Varșovia, Bush l-a contrazis cu optimism: *„Ar putea părea naiv, dar cine a prevăzut schimbările pe care le vedem astăzi?"*[266] Într-un memorandum din 17 noiembrie 1989, înaintat Casei Albe de către Departamentul de Stat, se afirmă că *„întâlnirea de la Malta prezintă o excelentă oportunitate pentru a determina schimbări politice în Europa Orientală".* Autorul atrăgea atenția că Gorbaciov nu trebuie lăsat să discute despre o eventuală disoluție simultană a Alianței Nord-Atlantice și a Pactului de la Varșovia. În același sens, liderului sovietic nu trebuia să i se creeze oportunitatea de a milita pentru o Germanie reunificată neutră.[267] Pentru Bush se conturau astfel două obiective majore: avea să încerce să reducă cât mai mult posibil prezența și influența sovietică în Europa și să integreze Germania Răsăriteană în NATO.

Ca atare, Gorbaciov nu mai avea ași în mânecă pe care să-i speculeze în cadrul negocierilor. Pentru a-și continua agenda sa internă, dar și cea externă, avea nevoie disperată ca Statele Unite să nu îl pună în dificultate, ba chiar să-i acorde o mână de ajutor, mai ales în plan economic. În consecință, la summitul de la Malta, din 2-3 decembrie 1989, Gorbaciov a oferit, sub aparența unor

---

[265] Jean-Baptiste Duroselle și André Kaspi, *Istoria relațiilor internaționale. 1948 – până în zilele noastre*, vol. II, București, Editura Științelor Sociale și Politice, 2006, p. 387.
[266] Vladislav M. Zubok, *A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2007, p. 328.
[267] Catherine Durandin, *op. cit.*, pp. 26-27.

gesturi de bunăvoință, o serie de concesii fără precedent pentru un lider sovietic.

Foto 6: Președintele american George H.W. Bush și liderul sovietic Mihail Gorbaciov, întâlnirea de la Malta, 2 decembrie 1989.

Mai întâi, în cadrul discuțiilor cu Bush, a evocat posibilitatea ca Moscova să nu mai vadă în Washington un inamic, fapt care putea fi anunțat public: *„În primul rând, președintele Statelor Unite trebuie să știe că Uniunea Sovietică nu va declanșa în niciun caz vreun război. Este un lucru atât de însemnat, încât am ținut să v-o repet personal. Ba, mai mult,* ***Uniunea Sovietică este gata să nu mai considere Statele Unite drept dușmanul său*** (**subl.n**.) *și să declare acest lucru în mod deschis".* Consecvent, a vorbit despre epoca înfruntării ca despre un capitol încheiat, referindu-se la *„experiența trecută, cea din timpul «Războiului Rece»"*.[268] Era

---

[268] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 93 și p. 85. Citatele sunt preluate din stenograma sovietică a întâlnirii de la Malta. Pentru transcriptul american, vezi Joshua R. Itzkowitz Shifrinson, *The Malta Summit and US-Soviet Relations: Testing the Waters Amidst Stormy Seas*, Cold War International History Project e-Dossier No. 40, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, DC, la

o declarație curajoasă, mai ales pentru că, la Moscova, generalii sovietici nu erau încă pregătiți să nu mai vadă în SUA un adversar ireconciliabil, a cărui simplă existență justificase întărirea militară a statului totalitar sovietic.[269]

Apoi, Gorbaciov a recunoscut statutul de putere europeană al SUA: *„Statele Unite sunt, în aceeași măsură cu URSS, parte interesată în chestiunile europene. Înțelegem foarte bine angajamentul Dumneavoastră în Europa. A înțelege altfel rolul Statelor Unite pe vechiul continent ar fi irealist, greșit".*[270] De la constituirea Alianței Nord-Atlantice, în 1949, Moscova căutase constant să-i mineze coeziunea și eficiența, dar și să-i scoată pe americani din Europa.[271] Pentru secretarul american de Stat, James A. Baker, aceasta a fost declarația cea mai încurajatoare făcută de Gorbaciov, întrucât acesta nu mai tindea să-i alunge pe americani de pe Bătrânul Continent.[272] Și Condoleezza Rice, aflată în sală, a remarcat această afirmație care părea neverosimilă: *„Lumea s-a schimbat complet... A fost momentul în care Gorbaciov a spus ceva ce nu am crezut să aud vreodată din gura unui lider sovietic. A spus direct și fără urmă de ranchiună că privea Statele Unite ca pe o putere europeană și ca pe un partener. Pentru noi, aceea a fost o schimbare revoluționară".*[273]

În al treilea rând, el nu s-a exprimat împotriva unei eventuale reunificări germane, posibilitate evocată de către Bush, dar și de către Baker. Astfel, când secretarul american de Stat a opinat că reunificarea Germaniei trebuie să se facă „respectând principiile

---

http://www.wilsoncenter.org/publication/the-malta-summit-and-us-soviet-relations-testing-the-waters-amidst-stormy-seas, pagină accesată la 3.04.2014.

[269] Pavel Palazchenko, *My Years with Gorbachev and Shevardnadze. The Memoir of a Soviet Interpreter*, The Pennsylvania State University, The Pennsylvania State University Press, 1997, p. 156.

[270] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 99.

[271] Despre aceasta, vezi pe larg Alexandru Purcăruș, *Moscova versus NATO, de la Stalin la Medvedev și Putin*, în Constantin Bușe, Ionel Cândea, „Studii de istorie", vol. 3, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăila, 2014, pp. 423-440.

[272] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 209.

[273] Victor Sebestyen, *op. cit.*, p. 367-368.

transparenței, pluralismului și liberei piețe", Gorbaciov s-a arătat iritat. Dar nemulțumirea sa nu privea reconstituirea statului german unit și nici desfășurarea acestui proces sub auspiciile valorilor occidentale. În mod paradoxal, Gorbaciov a afirmat că pluralismul și piața liberă reprezintă, în egală măsură, valori sovietice! Bush a intervenit în discuție, reamintind că acestea sunt îmbrățișate de Statele Unite și de Europa Occidentală de multă vreme, în timp ce la Moscova fuseseră impuse abia recent prin reformele liderului sovietic. Până la urmă, Baker a sugerat, cu diplomație, că acestea erau «valori democratice», universale, idee care l-a satisfăcut pe Gorbaciov.[274]

Surprinzător, au existat momente când șeful de la Kremlin și-a îndepărtat proprii interpreți, preferând să discute cu Bush doar prin mijlocirea translatorului american.[275]

Ce a primit în schimb? Președintele Bush s-a ferit să fie la fel de generos și nu a menționat că Uniunea Sovietică nu mai este un inamic al Statelor Unite, după cum observa chiar și translatorul sovietic Pavel Palajcenko[276], ci doar l-a încredințat pe Gorbaciov că administrația sa dorește ca *perestroika* să reușească. De asemenea, a prezentat proiectul unui parteneriat economic, care i-ar fi permis Moscovei să obțină clauza națiunii celei mai favorizate și să devină observator în cadrul Acordului General pentru Tarife și Comerț (*General Agreement on Tariffs and Trade* – GATT). Iar în privința Europei Centrale și Răsăritene, a subliniat că nu intenționează să tulbure procesele din zonă sau să prejudicieze interesele URSS: „Nu cred că punctele noastre de vedere sunt divergente. Noi suntem pentru autodeterminare și pentru dezbaterile ce le însoțesc. Aș dori să înțelegeți atitudinea noastră: valorile occidentale nu înseamnă absolut deloc că am dori să impunem sistemul nostru României, Cehoslovaciei sau RDG".[277] Merită relevat un fapt foarte important, din punctul nostru de vedere: toate aceste asigurări pur formale (de altfel,

---

[274] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, pp. 104-105.
[275] Martin McCauley, *op. cit.*, p. 112.
[276] Pavel Palazchenko, *op. cit.*, p. 156.
[277] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, pp. 103-104.

întâlnirea nu s-a soldat cu acorduri ferme[278]) erau exprimate într-o manieră care-i asigura lui Bush un evident ascendent asupra interlocutorului său sovietic. Astfel, liderul american a transmis, cu eleganță, că este conștient de poziția delicată și vulnerabilă în care se găsea Gorbaciov, accentuând în mod repetat că nu va profita de aceasta. Să vedem un exemplu: „Nădăjduiesc că ați observat că, în timpul schimbărilor din Europa de Est, Statele Unite nu au făcut declarații arogante, care ar fi putut aduce prejudicii Uniunii Sovietice. Cu toate că în Statele Unite sunt unii care mă acuză că sunt fricos, iar administrația mea încearcă să nu întreprindă nimic ce ar putea să vă zdruncine pozițiile. Dar mi-a fost sugerat cu insistență alt lucru: să mă cațăr, cum s-ar spune, pe zidul Berlinului și să dau declarații sforăitoare. Totuși, administrația mea nu va recurge niciodată la asemenea măsuri, ea încearcă să fie discretă".[279] Și atunci când a vorbit despre colaborarea economică, Bush a procedat în același chip: *„Am încercat să ne redactăm propunerile în așa fel încât să nu se creeze impresia că America «salvează» Uniunea Sovietică. Vorbim despre un program de cooperare, nu de un program de ajutorare"*.[280] Tocmai insistența lui Bush – jucată magistral[281] – de a scoate în evidență preocuparea sa de a nu îi face probleme lui Gorbaciov trebuia să-l facă pe acesta din urmă să înțeleagă că depinde de îngăduința americanilor. Aceasta întrucât, după cum s-a arătat în literatura de specialitate, *„în orice relație interpersonală, persoana care păstrează puterea – persoana care este în măsură să controleze comportamentul celeilalte persoane – este cea care este mai puțin interesată de recompensele și pedepsele controlate de către o altă persoană".*[282]

---

[278] Martin McCauley, *op. cit.*, p. 113.
[279] *Ibidem*, p. 89.
[280] *Ibidem*, p. 81.
[281] După cum remarca Hans J. Morgenthau, „actorul de pe scena politică nu poate evita «să joace teatru», ascunzându-și adevărata natură a acțiunilor politice în spatele unei ideologii politice". Hans J. Morgenthau, *op. cit.*, p. 130.
[282] Joseph A DeVito, *The Interpersonal Communication Book*, New York, Harper & Row, 1986, p. 273.

Întrevederea de la Malta s-a desfăşurat chiar lângă portul Valetta, pe timpul unei furtuni năprasnice pentru Mediterana, de aceea presa a numit evenimentul „summitul răului de mare”. Inițial se convenise ca discuțiile să aibă loc, succesiv, la bordul unui vas militar sovietic (crucișătorul „Slava”) și a unuia american (crucișătorul „USS Belknap”). Vremea rea a făcut însă ca, în locul acestora, să fie preferată nava sovietică de croazieră „Maxim Gorki”. În ciuda condițiilor dificile, Bush a spus unui reporter că „întâlnirea decurge admirabil”.[283] Avea motive să fie mulțumit. Până la final, cei doi șefi de stat au mai abordat și alte teme –precum respectarea drepturilor omului, situația din Țările Baltice și reducerea arsenalelor, ambii acceptând elaborarea unor tratate referitoare la reducerea forțelor convenționale în Europa (*Conventional Forces in Europe Treaty* – CFE) și a armelor strategice (*Strategic Arms Reduction Talks* – START) – fără ca divergențe majore să afecteze dialogul. Singurul moment mai tensionat a fost generat de Bush, care i-a reproșat lui Gorbaciov implicarea sovietică în America Centrală, în opinia sa singurul „element de ruptură” în relațiile bilaterale. Bush a condiționat chiar susținerea economică de felul în care Moscova avea să rezolve această chestiune.[284]

În aceste condiții, nu e de mirare că, din perspectiva președintelui american, summitul de la Malta a fost un „mare succes”.[285] Acum îl agrea pe numărul unu de la Kremlin și simțea, după cum spusese și Margaret Thatcher, că putea face treabă cu el. Și Gorbaciov ajunsese să creadă că legăturile se îmbunătățiseră considerabil în urma acestei întâlniri.[286] La finalul convorbirilor, cei doi lideri au participat, pentru prima dată în istoria întrevederilor bilaterale la nivel înalt, la o conferință comună de

---

[283] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, pp. 205-207. Vezi și Don Oberdorfer, *From the Cold War to a New Era. The United States and the Soviet Union, 1983-1991*, Baltimore and London, Johns Hopkins University Press, 1998, p. 375. De asemenea, a se vedea și Mikhail Sergeevich Gorbachev, *Memoirs*, New York, Doubleday, 1996, p. 510.
[284] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, pp. 199-200.
[285] Robert M. Gates, *op. cit.*, p. 482.
[286] Mikhail Sergeevich Gorbachev, *op. cit.*, p. 515.

presă. Ulterior, la 6 decembrie, Bush a declarat în cadrul unui interviu acordat publicației *Time* că, după discuțiile de la bordul vasului „Maxim Gorki", relația cu Gorbaciov devenise foarte personală: „Găsesc modalități să-l contactez într-un fel foarte calm. Pot să-i scriu, pot să-i dau telefon. Nu vom fi «prieteni prin corespondență», dar putem comunica".[287] Până și „războinicul rece" Scowcroft a mărturisit că lucrurile au decurs chiar mai bine decât a sperat.[288] Din partea sovietică, purtătorul de cuvânt al Ministerului de Externe, Ghenadi Gherasimov, a conchis inspirat: „Am îngropat Războiul Rece pe fundul Mării Mediterane".[289]

Ultimele zile ale anului 1989 au fost marcate de Malta. În decembrie, Revoluția română aducea sfârșitul stalinistului Nicolae Ceaușescu și a regimului său. La 24 decembrie, Baker a afirmat, în cadrul unei emisiuni de televiziune a postului NBC, că „*Statele Unite* (care invadaseră cu puțin timp înainte statul Panama pentru a-l dărâma de la putere pe dictatorul Manuel Noriega – n.n.) *nu ar obiecta dacă Pactul de la Varșovia ar găsi necesar să intervină în România".* Moscova însă a respins sugestia cu precauție.[290] De Anul Nou, Gorbaciov a transmis un mesaj televizat cetățenilor sovietici. Apoi a înregistrat un altul, dedicat special americanilor: „*În timpul întâlnirii de la Malta, președintele Bush și cu mine am căzut de acord că este esențial să renunțăm la Războiul Rece și să abandonăm și armele Războiului Rece, în așa fel încât anii '90 să inițieze o perioadă de cooperare adevărată".* Gorbaciov a ținut să atragă atenția asupra unei nedorite eventuale întreruperi a contactelor la vârf, cum se întâmplase în anul anterior. În 1990 – a spus el – americanii nu trebuie să se lase

---

[287] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 214.

[288] William C. Wohlforth (ed.), *Cold War Endgame: Oral History, Analysis, Debates*, The Pennsylvania State University, The Pennsylvania State University Press, 2003, p. 165.

[289] Adrian Pop, *op. cit.*, p. 206.

[290] Alesandru Duțu, *Revoluția din decembrie 1989. Cronologie*, Craiova, Editura Sitech, 2010, p. 229. Vezi și Adrian Pop, *op. cit.*, pp. 355-356.

pradă *„ezitărilor, atitudinilor șovăielnice, dubiilor și suspiciunilor”*.[291]

Dar anul 1990 nu a debutat sub cele mai bune auspicii pentru Gorbaciov. În ianuarie, după ce naționaliștii azeri au declanșat o campanie de persecutare a armenilor (soldată cu zeci de morți), trupele sovietice au intrat în Baku, capitala Azerbaidjanului. La 11 martie, Lituania și-a declarat independența față de Moscova. Patru zile mai târziu, guvernul sovietic a anunțat că actul este ilegal și a redus drastic livrările de gaz, petrol și cărbune. La 23 martie, parașutiștii și tancurile Armatei Roșii se aflau în Vilnius. Exista riscul ca lucrurile să degenereze (mai ales că se înregistraseră și victime), Kremlinul putând fi tentat să recurgă la rezolvarea *manu militari* a sfidării balticilor. Administrația americană se găsea într-o situație delicată. Pe de o parte, năzuința spre libertate a lituanienilor era justificată și legitimă, iar Bush a declarat în cadrul unei conferințe de presă ținută la 22 martie că SUA nu recunoscuseră niciodată anexarea Lituaniei de către Moscova. Pe de altă parte, Casa Albă nu putea să lase impresia că încurajează sau chiar instigă la disoluția Uniunii Sovietice, fărâmând astfel punțile de încredere care fuseseră create cu atâta efort. Bush a preferat să facă presiuni „discrete” – personale și confidențiale – asupra lui Gorbaciov pentru a-l tempera. În paralel, Casa Albă încerca să-și exercite influența și asupra președintelui lituanian, Vytautas Landsbergis, astfel încât să se ajungă la un compromis. Practic, SUA interveneau în afacerile interne ale statului sovietic, asumându-și un rol de mediator, și făceau aceasta cu acordul tacit al Kremlinului![292] Chiar dacă, pentru moment, criza a fost aplanată, aceasta marca începutul implacabil al destrămării Imperiului sovietic. La scurt timp, Letonia și Estonia și-au declarat, la rândul lor, independența.

Episodul a avut un impact puternic la Washington, unde, oricum, nu toți membrii administrației Bush se lăsaseră fermecați de stilul, aproape occidental, al șefului de la Kremlin. Unii

---

[291] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 219.
[292] *Ibidem*, pp. 252-257.

rămăseseră sceptici în ce-l privește, chiar și după Malta. Acest lucru a ieșit la iveală odată cu definitivarea *Strategiei de Securitate Națională*, în aceeași lună martie.

Prefața, semnată de președintele Bush, aducea un omagiu politicilor curajoase și perseverente prin care SUA reușiseră, după patru decenii de confruntare între cele două superputeri, să îngenuncheze Uniunea Sovietică. Chiar dacă nu explicit, Bush proclama atât sfârșitul Războiului Rece, cât și înfrângerea Moscovei:

„În urma celui de Al Doilea Război Mondial, Statele Unite și-au asumat o misiune inedită – responsabilitatea de a conduce și de a ajuta la apărarea națiunilor Lumii Libere. Această țară a luat măsuri îndrăznețe și fără precedent pentru a sprijini redresarea atât a aliaților, cât și a adversarilor învinși, pentru a oferi un scut în spatele căruia democrația să poată înflori și pentru a susține progresul economic la nivel mondial. Provocarea unei Uniuni Sovietice agresive și represive a fost îngrădită de un sistem de alianțe, pe care l-am creat și l-am condus. ***În acest demers istoric, America a reușit strălucit****"* (**subl.n.**).[293]

Prin urmare, se arăta mai departe, era inevitabil ca Uniunea Sovietică – stăvilită de o coaliție puternică de națiuni libere, decise să-i reziste – să fie obligată să se confrunte cu realitatea propriilor tare și contradicții interne.

În continuare, Bush afirma că atitudinea statornică nu va fi abandonată, întrucât obiectivele și interesele SUA rămâneau aceleași:

„Fermitatea noastră de peste patru decenii ne-a adus la acest moment de oportunitate istorică. Nu vom lăsa să treacă această oportunitate, nici nu vom da înapoi de la provocările create de noile condiții. Răspunsul nostru reclamă o viziune strategică – o percepție clară a obiectivelor noastre, a intereselor noastre și a

[293] The White House, *National Security Strategy of the United States*, Washington, DC, martie 1990, p. V.

mijloacelor disponibile pentru a le aduce la îndeplinire și pentru a le proteja”.[294]

În cuprinsul documentului erau recunoscute și meritele lui George Kennan, cel care articulase, în 1947, politica de „containment” (stăvilire) față de Uniunea Sovietică. „Sistemul sovietic suferă de deficiențe care îi vor slăbi, în cele din urmă, potențialul total” – susținuse Kennan în articolul *The Sources of Soviet Conduct* („Izvoarele comportamentului sovietic”), publicat în iulie 1947. Potrivit lui Kennan, acest lucru „le asigură Statelor Unite abordarea, cu o încredere moderată, a unei politici de «îngrădire» fermă, menită să îi confrunte pe ruși cu o contraforță dârză în fiecare punct unde ei dau semne că vor să pătrundă între interesele unei lumi stabile și pașnice”. Dacă SUA vor proceda astfel, Kennan profețea că Uniunea Sovietică se va prăbuși, mai devreme sau mai târziu: *„Stă în puterea Statelor Unite să mărească enorm presiunile sub care politica sovietică trebuie să opereze, să forțeze Kremlinul la un grad mult mai mare de moderație și circumspecție decât a trebuit să o facă în ultimii ani. În acest fel se vor promova tendințele care vor duce, în cele din urmă,* ***la dezmembrarea sau îmblânzirea puterii sovietice****”* (**subl.n.**).[295] Pasajul subliniat era citat în strategie, onorând astfel rolul jucat de Kennan.

Dar noile realități impuneau ca SUA să treacă dincolo de politica de stăvilire, scopul fiind „integrarea Uniunii Sovietice în sistemul internațional ca un partener constructiv”.[296] Cu alte cuvinte, Washingtonul dorea să convertească Uniunea Sovietică, dintr-un stat agresiv și imprevizibil, într-un actor clasic, predictibil, al relațiilor internaționale. Se sublinia că acest

---

[294] *Ibidem*, p. V.

[295] Michael Stürmer, *Putin și noua Rusie*, București, Litera Internațional, 2014, pp. 126-127; Stefano Guzzini, *Realism și relații internaționale*, Iași, Institutul European, 2000, p. 114. Despre Kennan, vezi, de asemenea, Robert Frazier, *Kennan, „Universalism,” and the Truman Doctrine*, în „Journal of Cold War Studies”, vol. 11, nr. 2, primăvara 2009, pp. 3-34.

[296] The White House, *op. cit.*, p. 9.

obiectiv era la îndemână, pentru prima dată în perioada postbelică.

Noile evoluții de la Moscova erau „aplaudate", dar Casa Albă aștepta să vadă cum sovieticii îmbrățișează valorile democratice. Documentul se inspira, în mod evident, din *Directivele de Securitate Națională* (NSD-23) – septembrie 1989, pe care le-am prezentat mai sus:

„Noi sprijinim puternic actualul proces dramatic de reformă politică și economică și avem o miză semnificativă în succesul său. ***Cu toate acestea, politica Statelor Unite nu depinde și nu poate depinde de un anumit lider sau de o echipă de lideri din URSS****. Așteptăm modificări fundamentale în instituțiile și practicile sovietice, care pot fi anulate doar cu mari costuri economice și politice.* ***În domeniul politic, democrația este cea mai bună asigurare a unor schimbări ireversibile*** **(subl. n.)**. *În domeniul militar, cu acordurile în vigoare – cu armele distruse, cu reconversia liniilor de producție și cu forțele demobilizate – oricărui viitor lider sovietic i se va părea costisitor, cronofag și dificil să țintească ajungerea la supremație militară și imposibil să încerce, fără să declanșeze o amplă avertizare strategică. Acesta trebuie să fie standardul nostru".*[297]

Este interesant că documentul reafirma susținerea Statelor Unite față de politica de reforme din Uniunea Sovietică, iar nu neapărat față de Gorbaciov. Din acest punct de vedere, nu e de mirare că unul dintre criticii strategiei a caracterizat-o drept „schizofrenică".[298]

Mai trebuie remarcat că Washingtonul considera că, indiferent de modul în care ar fi evoluat în decada următoare, Moscova rămânea o formidabilă putere militară, de aceea SUA urmau să continue efortul de modernizare a propriei apărări.[299]

La nivelul percepției publice, a americanului de rând, un sondaj de opinie realizat tot în martie 1990 dezvăluia că

---

[297] *Ibidem*, pp. 9-10.
[298] Don M. Snider, *op. cit.*, p. 8.
[299] The White House, *op. cit.*, p. 10.

aproximativ trei pătrimi dintre americani receptau cu încredere și optimism schimbările din Europa Răsăriteană și Uniunea Sovietică însăși și credeau că aceste națiuni se îndreptau spre democrație, mai curând decât spre o nouă formă de dictatură. Foarte interesant și grăitor, un procent similar se pronunța, cu toate acestea, în favoarea menținerii prezenței militare americane în Europa, cu costurile aferente.[300]

În aprilie 1990, CIA a elaborat *Estimarea Națională de Securitate 12-90 (Viitorul Europei Răsăritene)*. Specialiștii americani apreciau, fără nicio umbră de îndoială, că „**regimul comunist în Europa de Est este terminat, și nu va fi reînviat**" (**subl.n.**).[301] În continuare, în analiză se afirma că „Pactul de la Varșovia este mort, în esență, ca o alianță militară, iar eforturile sovietice de a-l transforma într-o alianță politică vor eșua în cele din urmă".[302]

În Uniunea Sovietică, Gorbaciov se confrunta cu noi provocări. La 1 mai, Ziua proletarilor din toate țările, el a fost huiduit de un mic grup de sovietici, în timp ce asista de la tribuna oficială la paradă. Din 1918, niciun alt lider sovietic nu mai îndurase o umilință similară.[303] Apoi, la 29 mai, Boris Elțîn a fost ales președinte al Sovietului Suprem al Republicii Sovietice Federale Socialiste Ruse (RSFSR). Gorbaciov avea o părere extrem de proastă față de Elțîn. Disensiunile dintre ei începuseră să iasă la iveală încă din 1987. Pe atunci, Elțîn era conducătorul organizației de partid din Moscova, care era cea mai mare din țară. La 21 octombrie 1987, la plenara CC, i-a imputat lui Gorbaciov că încurajează crearea unui nou cult al personalității. Confruntat cu reacția ostilă a celor prezenți, Elțîn a dat înapoi. Apoi, câteva zile mai târziu, a simulat chiar o tentativă de sinucidere, rănindu-se cu o foarfecă de birou. Gorbaciov l-a iertat

---

[300] Bruce Russett, *Doves, Hawks, and US Public Opinion*, în „Political Science Quarterly", vol. 105, Nr. 4 (iarna, 1990-1991), p. 521.
[301] Central Intelligence Agency, *NIE 12-90, April 1990, The Future of Eastern Europe*, în Benjamin B. Fischer, *op. cit.*, p. 182.
[302] *Ibidem*, pp. 183-184.
[303] Adrian Cioroianu, *Geopolitica Matrioșkăi. Rusia postsovietică în noua ordine mondială*, București, Curtea Veche Publishing, 2009, p. 77.

și i-a permis să-și păstreze locul în CC, dar l-a privit cu neîncredere, mai ales că Elțîn s-a manifestat mai departe ca un oponent radical și ca un populist.[304] Ca atare, liderul sovietic s-a prezentat în mai 1990 în Parlamentul rus și l-a acuzat pe Elțîn că dorește „să excomunice Rusia din socialism” și să destrame URSS, încercând astfel să împiedice alegerea celui mai înverșunat critic al său.[305] A fost informat că Elțîn va fi noul președinte al Rusiei în timp ce zbura deasupra Atlanticului, îndreptându-se spre America de Nord, unde avea programată o rundă de tratative cu Bush.

La Casa Albă, unde s-a desfășurat întrevederea (30 mai – 3 iunie), președintele SUA a profitat din plin de momentul de slăbiciune al lui Gorbaciov. Știa că acesta, pus în dificultate de contestarea internă, avea nevoie disperată de sprijinul economic al Occidentului. În plus, Gorbaciov folosea vizita ca pe un turneu de promovare, sperând să-i impresioneze pe cei de acasă cu simpatia de care se bucura din partea presei și a publicului american. Într-o primă fază a discuțiilor, Bush a tărăgănat semnarea acordului comercial (inclusiv acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate), condiționând-o de normalizarea situației din Lituania și de adoptarea de către Moscova a unei legi care să permită cetățenilor sovietici să emigreze liber. Fără ca acest dosar al negocierilor să fie închis, s-a trecut apoi la discutarea reunificării germane. Pus la colț, Gorbaciov a adoptat o poziție defetistă:

„**M. Gorbaciov:** Deci, dacă rezumăm: Statele Unite și Uniunea Sovietică sunt pentru ca Germania unificată, în momentul reglementării definitive, ținând cont de situația de la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, să decidă ea însăși cărei uniuni vrea să se alăture.

G. Bush: Eu aș propune o redactare un pic diferită: Statele Unite sunt în mod clar pentru ca Germania unificată să fie membră NATO, totuși, dacă ea va avea o opțiune diferită, noi nu o vom contesta, ci o vom respecta.

---

304 Mihail Sergheevici Gorbaciov, *Amintiri*, pp. 465-469.
305 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 272.

M. Gorbaciov: De acord. Adopt formula dumneavoastră".[306]

Gorbaciov a plusat chiar, afirmând că speră că militarii americani vor rămâne în Europa mult timp.[307]

Scowcroft avea să scrie mai târziu că aproape nu îi venea să-și creadă ochilor și urechilor.[308] Era, într-adevăr, un eveniment epocal. Istoricul Catherine Durandin a surprins foarte bine importanța sa: *„În fapt, jocul american constă în distrugerea ordinii de la Ialta, integrând în NATO Germania unificată. Această etapă, o Germanie unificată în NATO, semnează înfrângerea URSS ca putere victorioasă în 1945 și prăbușirea ideologiei comuniste, al cărei stindard era RDG. Gorbaciov pierde teren".*[309]

Ca și la Malta, Bush și-a jucat cu talent rolul, copleșindu-și interlocutorul cu asigurări formale și promisiuni de sprijin, dar și șantajându-l voalat.[310]

Abia a doua zi după ce Gorbaciov a consimțit la reunificarea Germaniei în NATO, Bush i-a oferit, la rândul său, mult doritul tratat comercial, care a fost semnat în Camera de Est a Casei Albe. În memoriile sale, Gorbaciov afirmă că acesta a fost „cel mai dificil subiect" aflat în discuție în timpul vizitei sale la Washington.[311] Președintele american l-a avertizat însă pe omologul său sovietic că nu va trimite documentul Congresului,

---

306 Mihail Narinski, *Liderii sovietici și reunificarea germană*, în „Magazin Istoric", nr. 4 (553)/ aprilie 2013, p. 67.

307 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 279.

308 George Bush și Brent Scowcroft, *op. cit.*, p. 282.

309 Catherine Durandin, *CIA în război*, p. 236.

310 „Pentru liderul sovietic, cel mai bun lucru pe care-l putea obține era să negocieze un aranjament care să stabilizeze situația în timp ce Uniunea Sovietică avea să devină un partener egal cu Statele Unite în procesul de făurire a «noii ordini mondiale». Cel puțin acesta era sentimentul nutrit de Gorbaciov, pe care Bush l-a exploatat cu pricepere în Malta și apoi la Washington. **Reprezentația actoricească dată de Bush merită toate laudele** (**subl. n.**). El și-a acoperit cu promisiuni omologul sovietic, i-a dat asigurări, l-a flatat și **l-a amenințat subtil** (**subl. n.**). Trebuia să-l seducă pe Gorbaciov cu planurile parteneriatului global în timp ce îi cerea acceptul pentru prăbușirea imperiului sovietic din Europa". Zbigniew Brzezinski, *A doua șansă. Trei președinți și criza superputerii americane*, București, Editura Antet, [2008], p. 48.

311 Mikhail Sergeevich Gorbachev, *op. cit.*, p. 539.

dacă Moscova nu va ridica sancțiunile impuse Lituaniei. În domeniul dezarmării, cele două părți au mai încheiat un acord referitor la armele chimice și un altul privitor la experiențele nucleare. La conferința comună de presă, Bush a declarat că el și Gorbaciov erau „întru totul de acord" că apartenența la una dintre cele două alianțe militare era „o chestiune în care trebuiau să hotărască germanii înșiși". Sovieticii nu au avut niciun fel de obiecții față de această afirmație.[312]

La sfârșitul summitului, Bush jubila. Le-a mărturisit apropiaților că, din punctul său de vedere, își îmbunătățise relația personală cu Gorbaciov. Cu toate acestea, „se temea că, în urma întâlnirii la cel mai înalt nivel, s-ar putea ca Gorbaciov să-și piardă puterea". Nu era vorba doar despre potențiala compromitere a conducătorului sovietic în fața propriilor cetățeni și în fața liniei dure a comuniștilor de la Moscova pentru că acceptase condițiile occidentale privind refacerea Germaniei; în timpul tratativelor, Bush observase că între membrii echipei sovietice existau divergențe, iar uneori Gorbaciov era contrazis de către unii colaboratori.[313] Era un semn evident că steaua roșie a acestuia începea, încet-încet, să pălească.

Peste numai câteva zile, Rusia lui Boris Elțîn deschidea „parada suveranităților și războiul legilor".[314] La 12 iunie, Parlamentul a aprobat Declarația de suveranitate, cu 907 voturi pentru, 13 voturi împotrivă și 9 abțineri. De asemenea, a proclamat supremația legislației republicane în fața celei sovietice.[315] Deși declarația conținea o decizie referitoare la rămânerea Rusiei în componența unei Uniuni înnoite, precedentul era creat, anticipând dezmembrarea URSS.[316]

---

312 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, pp. 288-289.
313 *Ibidem*, p. 290.
314 Mihail Sergheevici Gorbaciov, *Amintiri*, p. 502.
315 Anders Åslund, *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*, Washington, DC, Peterson Institute for International Economics, 2007, p. 75.
316 Adrian Cioroianu, *op. cit.*, p. 78.

În aceeași lună, o analiză a CIA avertiza asupra erodării constante a puterii și influenței lui Gorbaciov: „Recenta accelerare a evenimentelor politice din URSS ar putea produce curând discontinuități majore în politica sovietică și schimbări substanțiale în conducerea la vârf. Președintele Gorbaciov pierde controlul asupra proceselor politice și se va afla sub o presiune crescândă pentru a face o mișcare dramatică spre stânga sau spre dreapta, în încercarea de a recâștiga inițiativa politică". În acest context, era evocat și riscul unei lovituri de stat la adresa sa.[317]

În perioada 2-13 iulie, Gorbaciov a prezidat cel de-al XXVIII-lea Congres al PCUS. Lucrările au urmat ritualul cunoscut: Gorbaciov a ținut în plen un discurs prin care a încercat să-i motiveze pe cei prezenți, anunțându-i că *perestroika* mai are nevoie de doar doi ani pentru a deveni victorioasă; iar delegații l-au reales secretar general al partidului. Lovitura de teatru s-a produs însă în penultima zi a congresului, când Elțîn și-a manifestat fronda, prezentându-și demisia din PCUS.[318]

Cam în aceeași perioadă, Bush și Baker au decis, cu pragmatism, că venise vremea să nu mai joace totul pe o singură carte și să cultive relații și cu un alt potențial lider sovietic, în afara lui Gorbaciov, iar orientarea către Elțîn se impunea de la sine.[319] Mai târziu – când și-a așternut pe hârtie amintirile și a putut citi mărturiile unora dintre „partenerii" săi americani, dar și unele rapoarte ale CIA – Gorbaciov a scris cu amărăciune: „Dar, de la începutul anului 1990, așa cum se vede din documente care au fost apoi publicate și au devenit cunoscute, o serie de lucrători ai serviciilor secrete americane și personal ministrul american al Apărării, Dick Cheney, au început să-l convingă insistent pe președintele SUA să renunțe la «miza» sa monocentrică pe Gorbaciov și să-l susțină pe B. Elțîn. Argumentul lor principal era faptul că planurile politice ale lui Elțîn referitoare la dezmembrarea și lichidarea Uniunii Sovietice, ca și la introducerea în

---

317 Robert M. Gates, *op. cit.*, p. 518.
318 Adrian Cioroianu, *op. cit.*, pp. 79-80.
319 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 305.

Rusia a pieței libere, necontrolate de stat, răspund mai bine intereselor naționale ale SUA decât linia politică a lui Gorbaciov, care este preocupat de modalitățile de a «atenua» socialismul de stat și de a trece numai la o economie de stat «reglementată»".[320]

Dincolo de tristețea îndreptată spre trecut a părintelui politicii de *perestroika*, trebuie spus că decizia Casei Albe de a stabili și alte canale de comunicare cu Moscova nu însemna doar abandonarea cinică a lui Gorbaciov, ci – mai degrabă – asigurarea unei alternative. Deocamdată, soarta Uniunii Sovietice nu părea pecetluită.

De altfel, s-a dovedit că administrația de la Washington avea încă nevoie de Gorbaciov. În primele ore ale zilei de 2 august 1990, Irakul lui Saddam Hussein a ocupat micul emirat producător de petrol, Kuwait. În paranteză fie spus, CIA a eșuat lamentabil în anticiparea agresiunii irakiene. La 31 iulie, Agenția încă mai susținea că o invazie era improbabilă (de altfel, și cei din KGB fuseseră prinși pe picior greșit). Casa Albă a aflat despre agresiune abia când trupele irakiene se revărsau peste graniță.[321] La cererea SUA, Consiliul de Securitate al ONU a adoptat, în aceeași zi, Rezoluția nr. 660, care condamna invazia, cerea retragerea imediată și necondiționată a Irakului și solicita părților să înceapă negocieri. Până la 29 noiembrie, Consiliul va mai adopta încă 11 rezoluții pe această temă. Rezoluția nr. 678/ 29 noiembrie autoriza statele membre ONU să ia toate măsurile necesare împotriva Irakului, dacă acest stat nu se va retrage din Kuwait până la 15 ianuarie 1991, constituind baza legală a Războiului din Golf, în ipoteza în care Bagdadul nu se conforma.[322] În toată această perioadă, Moscova nu și-a exercitat dreptul de veto, plasându-se la „remorca americană".[323]

A fost nevoie de eforturi diplomatice considerabile, astfel încât Kremlinul să adopte această atitudine. Încă din prima zi,

---

320 Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.*, p. 546.
321 Tim Weiner, *op. cit.*, pp. 445-446.
322 Institutul de Istorie și Teorie Militară, *Războiul din Golf. Studiu politico-militar*, București, Editura Militară, 1991, pp. 43-44.
323 *Ibidem*, p. 29.

James Baker și Eduard Șevardnadze s-au întâlnit pe aeroportul Vnukovo 2 din Moscova și s-au pus de acord în privința unei declarații comune, care condamna invadarea emiratului de către armata lui Saddam Hussein. Gorbaciov se afla într-o situație neplăcută: Irakul era un stat aliat căruia Moscova îi furnizase armament. Mii de consilieri sovietici se aflau în țară, asistând armata irakiană. Ca să nu mai pomenim despre faptul că URSS avea printre locuitorii săi peste 50 de milioane de musulmani. Prin urmare, nu putea accepta cu ușurință o acțiune militară americană pentru a-l scoate pe Saddam din Kuwait. Bush a încercat să-i măgulească orgoliul, propunându-i o întrevedere într-o capitală neutră din Europa. Intenționa chiar să-i ofere un modest ajutor financiar. La 9 septembrie, cei doi șefi de stat s-au întâlnit la Helsinki, în Palatul prezidențial al președintelui finlandez, Mauno Koivisto, reușind să convină asupra unei declarații comune care conținea următorul fragment: *„Preferința noastră este să rezolvăm criza în mod pașnic și vom fi uniți împotriva agresiunii Irakului atâta timp cât există criza. Cu toate acestea, suntem hotărâți să vedem această criză terminată și, dacă actualele măsuri nu reușesc să-i pună capăt, suntem pregătiți să luăm în considerare măsuri adiționale, în conformitate cu Carta ONU. Trebuie să demonstrăm dincolo de orice dubiu că agresiunea nu folosește și nu va folosi".*[324]

Gorbaciov alesese să pozeze în liderul rațional și pacifist, apărător al dreptului internațional și, deși a susținut eliberarea necondiționată a Kuwaitului, a făcut tot posibilul să evite o confruntare terestră între americani și irakieni.[325]

La conferința de presă, el a fost întrebat de un reporter în ce măsură se poate face o legătură între abordarea sovietică și ajutorul financiar propus de Washington. „Ar fi foarte simplist și foarte superficial să se creadă că Uniunea Sovietică ar putea fi

---

324 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 335, nota nr. 1.
325 Institutul de Istorie și Teorie Militară, *op. cit.*, p. 29.

cumpărată cu dolari”[326] – a răspuns imperturbabil șeful de la Kremlin.

Bush și Gorbaciov s-au mai întâlnit la Paris, la 19 noiembrie 1990, la un summit al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE). Pe lângă semnarea Tratatului referitor la reducerea forțelor convenționale în Europa (*Conventional Forces in Europe Treaty – CFE*) potrivit căruia numărul total de tancuri, piese de artilerie și vehicule blindate de luptă pe care Moscova le putea păstra la vest de Munții Urali era cu aproape 70% mai mic decât în 1989[327], cei doi lideri au avut un tête-à-tête în timpul căruia au discutat, din nou, despre probleme legate de situația din Golful Persic. Între timp, la 3 octombrie 1990, Germania își sărbătorise, cu fast și bucurie, reunificarea, iar la 15 octombrie 1990 Gorbaciov fusese desemnat câștigător al Premiului Nobel pentru Pace, ca o recunoaștere a inițiativelor prin care a promovat pacea internațională – inclusiv cele care au condus la schimbările politice din Europa Răsăriteană. Totodată era aclamat pentru contribuția sa la încheierea Războiului Rece. În articolul din *The New York Times* care anunța acordarea prestigiosului premiu, erau prezentate datele unui sondaj de opinie care indicau că 49% (dintr-un eșantion de 960 de americani) dintre cei intervievați considerau că superputerile abandonaseră confruntarea, față de 43% care nu erau de acord cu această afirmație. În sondajele precedente, majoritatea americanilor considera că Războiul Rece nu luase încă sfârșit.[328]

---

[326] A se vedea *Joint News Conference of President Bush and Soviet President Mikhail Gorbachev in Helsinki, Finland*, 9 septembrie 1990, George Bush Presidential Library and Museum at Texas A&M University, la http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2207&year=1990&month=9, pagină consultată la 2 iulie 2014.

[327] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 365.

[328] Sheila Rule, *Evolution in Europe. Gorbachev Gets Nobel Peace Prize For Foreign Police Achievements*, „The New York Times”, 16 octombrie 1990, p. A1 și p. A12.

La Paris, Gorbaciov a cinat cu Bush la reședința ambasadorului Statelor Unite.[329] Discuția a fost cordială, pe alocuri chiar sentimentală. Bush a adoptat un ton cald, amical: „Mă bucur să vă văd. Mă gândesc mereu la dumneavoastră. Treceți printr-o perioadă dificilă. Desigur, nu vreau să mă amestec în treburile voastre interne, dar permiteți-mi să spun: vom încerca să facem tot ceea ce putem pentru a vă ajuta în misiunea dumneavoastră împovărătoare". Apoi l-a felicitat pe Gorbaciov pentru primirea Premiului Nobel, ba chiar l-a măgulit spunându-i că vestea a fost primită cu căldură la Washington. De asemenea, l-a încurajat, afirmând că această onoare reprezintă totodată expresia încrederii că va izbuti să ducă până la capăt reformele. Schimbând subiectul, Bush i-a mărturisit lui Gorbaciov că, în urmă cu câteva zile, fusese oaspetele cancelarului german Helmut Kohl, prilej cu care vizitase unele baze americane din Germania. Se uitase în ochii „băieților", care sunt „copiii și nepoții noștri" și se gândise că nu ar vrea să-i trimită la război, un sentiment pe care, desigur, îl împărtășise cândva și Gorbaciov privind la tinerii săi militari. În acest moment, Bush a abordat frontal subiectul care-l interesa cel mai mult: „În această privință, am nevoie de ajutorul dumneavoastră. Trebuie să adoptăm în cadrul ONU o rezoluție care să aprobe adoptarea măsurilor necesare, respectiv folosirea forței, pentru a-l convinge pe Saddam Hussein că trebuie să se conformeze cerințelor stabilite de ONU. Sincer vorbind, nu văd niciun alt mod de a-l convinge că trebuie să facă ceea ce toată lumea îi solicită".[330]

În opinia noastră, Bush și-a demonstrat astfel încă o dată măiestria de manipulator subtil al interlocutorului, de data aceasta apelând la „coarda sensibilă" a liderului sovietic. În limbaj comun, mesajul său era simplu: „Iată, mă gândesc la tine, știu

---

[329] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 360.

[330] *Record of a Conversation between M. S. Gorbachev and President of the US George Bush in Paris, November 19, 1990*, Digital Archive, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, DC, la http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118944, pagină consultată la 5 august 2014.

prin ce treci, te înțeleg, o să încerc să te ajut. Înțelege-mă și tu și ajută-mă! Să arătăm lumii că suntem împreună în povestea asta".

În continuare, Bush l-a comparat pe Saddam cu Hitler și a menționat că opinia publică americană susține, în mare măsură, intervenția, deși el însuși ar fi preferat să nu fie necesară. Președintele american i-a dat de înțeles omologului său că nu dorește să-i forțeze mâna în niciun fel, tocmai de aceea a preferat să-i vorbească între patru ochi: *„Cele două state ale noastre au fost inamice, dar în prezent colaborează. Chiar dacă în situația dată nu mă puteți ajuta, vom coopera cu toate acestea. Dar eu vă cer să mă ajutați să-i trimit lui Saddam acest semnal. Considerăm că va fi de ajuns [pentru a-l obliga] pe Saddam să facă ceea ce i se cere".*[331]

Gorbaciov s-a lăsat înduplecat. A spus că nu vrea să-l vadă pe Bush la ananghie, că ar fi de preferat ca războiul – care s-ar putea transforma pentru americani într-un alt Vietnam – să nu înceapă și s-a declarat de acord cu adoptarea rezoluției. A avut și o mică rezervă: rezoluția, care putea fi adoptată cât timp SUA dețineau conducerea rotativă a Consiliului de Securitate, trebuia să fie „bipolară". Adică să autorizeze folosirea forței pe de o parte, dar, pe de altă parte, să-i acorde și lui Saddam o ultimă șansă, respectiv o perioadă în care să se retragă din Kuwait – până la mijlocul lunii ianuarie 1991. Bush a acceptat imediat, apreciind că și chinezii (care au, la rândul lor, drept de veto), ar putea fi de acord cu o asemenea formulă.[332]

Prin urmare, adoptarea Rezoluției nr. 678/ 29 noiembrie, pe care am evocat-o anterior, nu a întâmpinat probleme. Rezultatul votului a fost 12 voturi pentru, două împotrivă (Cuba și Yemen – care, nefiind membri permanenți ai Consiliului de Securitate, nu aveau drept de veto) și o abținere (China).[333]

Operațiunea „Furtună în deșert" a început la 17 ianuarie 1991, după ce expiraseră toate ultimaturile ONU care ar fi

---

[331] *Ibidem*.
[332] *Ibidem*. Vezi și Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 360.
[333] Institutul de Istorie și Teorie Militară, *op. cit.*, p. 44.

trebuit să-l determine pe dictatorul irakian să se retragă din Kuwait. În Războiul din Golf, victoria forțelor multinaționale, conduse de SUA, a fost rapidă. La 28 februarie 1991, președintele Bush anunța deja încetarea luptelor. Irakienii fuseseră scoși din Kuwait. Armata lor nu mai reprezenta o amenințare: 29 dintre cele 42 de divizii fuseseră complet distruse, peste 3000 de tancuri și în jur de 1900 de tunuri fuseseră scoase din luptă. Numărul prizonierilor se ridica la aproape 200000. Irakul se văzuse forțat să accepte necondiționat toate rezoluțiile ONU.[334] Dar prima „victimă colaterală” a războiului se înregistrase la Moscova. La 20 decembrie 1990, Eduard Șevardnadze, ministrul sovietic de Externe, a demisionat.[335] Pierderea glacisului strategic în Europa, reunificarea Germaniei, revendicările tot mai puternice ale Statelor Baltice, și, în sfârșit, criza din Golf provocaseră mari nemulțumiri în rândul comuniștilor din linia dură, conservatoare. Șevardnadze era ținta unor critici acerbe pentru poziția sa de cedare în fața SUA, fiind în aceeași măsură afectat de atitudinea șefului său de la Kremlin, prea puțin dispus să-i ia apărarea în public.[336] Gorbaciov însuși se afla într-o poziție incomodă, confruntându-se nu numai cu provocările externe, ci și cu cele interne: probleme economice și sociale insurmontabile, dublate de răzvrătirea republicilor, tot mai sfidătoare la adresa Uniunii. Un *Raport Informativ Zilnic* (*National Intelligence Daily – NID*), emis de CIA la 24 ianuarie, cuprindea o secțiune intitulată „Crizele și momentele lor de cotitură”, în care se arăta, printre altele: „Gorbaciov a declanșat un conflict fără un program concret și cu șanse reduse de reușită pe termen lung. El nu va ieși decât cu mare greutate din această situație dificilă pentru care este răspunzător în mare măsură și nu e deloc imposibil să

---

[334] Despre Războiul din Golf, a se vedea, de pildă, Richard Alan Schwartz, *Encyclopedia of the Persian Gulf War*, Jefferson, NC, McFarland & Company, 1998, *passim*.
[335] Jacques Lévesque, *The Enigma of 1989. The USSR, and the Liberation of Eastern Europe*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1997, p. 249.
[336] Archie Brown, *The Gorbachev Factor*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1996, p. 278.

devină principala sa victimă".[337] Mai grav, chiar unele publicații sovietice începeau să pună la îndoială politicile liderului sovietic. Indirect, înfrângerea armatei lui Saddam Hussein reprezenta o umilință și pentru Uniunea Sovietică, întrucât, la urma urmei, mare parte din tehnica de luptă irakiană distrusă cu atâta ușurință de americani fusese furnizată de Moscova, care contribuise și la antrenarea militarilor irakieni. La 12 februarie, ziarul *Sovietskaia Rusia* își informa cititorii că hotărârea guvernanților sovietici de a permite coaliției formate de americani să folosească forța împotriva Irakului „pusese capăt existenței URSS ca mare putere".[338]

Un raport al Oficiului CIA pentru Analize Sovietice (SOVA), datat 25 aprilie 1991, era încă și mai devastator. Intitulat *Cazanul sovietic*, documentul surprinde astăzi prin acuitatea cu care a prevăzut desfășurările ulterioare. Prima frază este grăitoare: „Criza economică, aspirațiile spre independență și forțele anticomuniste destramă Imperiul sovietic și sistemul de guvernare".[339] Analiștii americani apreciau că Boris Elțîn devenise adversarul fostei ordini și avea șanse reale de a deveni primul președinte al Rusiei ales prin scrutin universal, căpătând astfel o legitimitate de netăgăduit. În schimb, credibilitatea lui Gorbaciov se apropia de zero, politicile sale neaducând rezultatele sperate, iar economia aflându-se într-o „spirală descendentă". Până și unii dintre apropiații săi începeau să-l părăsească. La nivelul opiniei publice, un sondaj de opinie dezvăluia că 52% dintre respondenți (cetățeni sovietici!) considerau că ipocrizia este trăsătura care-l caracterizează cel mai bine. În aceste condiții, se considera că dinozaurii comuniști ar putea fi tentați să încerce să-și impună controlul „cu sau fără Gorbaciov", dar se estima (cu acuratețe, după cum s-a putut vedea ulterior), că un eventual puci nu avea șanse de reușită. Specialiștii CIA intuiau, corect, că naționalismul, separatismul și aspirația spre independență reprezentau cea mai

---

[337] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 403.
[338] *Ibidem*, p. 426.
[339] Central Intelligence Agency, Office of Soviet Analysis, *The Soviet Cauldron*, 25 aprilie 1991, în Benjamin B. Fischer, *op. cit.*, p. 111.

directă amenințare la adresa Uniunii, mai ales în Ucraina, Bielorusia, Georgia și Țările Baltice.[340]

În aceste condiții, administrația de la Casa Albă nu avea niciun interes să arunce banii contribuabilului american în „cazanul sovietic”. Dimpotrivă. Spre dezamăgirea sa, Gorbaciov avea să constate că nu putea miza pe sprijinul financiar al SUA, în care își pusese atâtea speranțe, pentru a mai îndulci situația economică precară a Uniunii Sovietice. Deși, în iunie, primise cu satisfacție vestea că americanii acordau URSS un credit de 1,5 miliarde de dolari pentru a cumpăra grâne, ajutorul era practic nesemnificativ. Războiul din Golf costase 100 de miliarde de dolari, bani care fuseseră adunați imediat – le reproșa el interlocutorilor de la Washington – de ce nu s-ar fi strâns și pentru *perestroika* o sumă similară?[341] La 17 iulie, Gorbaciov s-a întâlnit la Londra cu Bush, în marja unei reuniuni a Grupului celor mai importante șapte state industrializate (G7). De data aceasta, el nu și-a putut reține amărăciunea, reproșându-i președintelui american că nu ar considera că este în interesul SUA ca URSS să se bucure de prosperitate. Ieșirea sa era generată și de șocul resimțit de modul în care fusese reflectată venirea sa la Londra de presa internațională. Obișnuit să fie aclamat de media din Occident, se vedea acum ridiculizat: era privit drept „cerșetorul comunist” care stătea cu „pălăria în mână” în fața „părinților capitalismului”. La finalul discuțiilor avute și cu alte autorități din Grupul Celor Șapte, liderul sovietic nu a obținut altceva decât gratuite urări de bine.[342]

Cei doi lideri s-au revăzut, peste numai câteva zile, la 30 iulie, cu prilejul primei vizite pe care Bush senior o făcea la Moscova, în calitate de președinte. A fost o întâlnire mai fructuoasă: după zece ani de negocieri dificile, tratatul START era, în sfârșit, semnat. Cu acest prilej, Bush s-a întâlnit și cu Boris Elțîn, care era, din 12 iunie 1991, primul președinte al Rusiei ales prin vot

---

340 *Ibidem*, pp. 111-119.
341 Martin McCauley, *op. cit.*, p. 124.
342 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, pp. 522-523.

universal. De aici, liderul american s-a îndreptat spre Kiev, unde a ținut un discurs în fața parlamentului ucrainian. Spre stoparea asistenței, el l-a lăudat pe Gorbaciov pentru eforturile sale, susținând că acesta a înfăptuit lucruri extraordinare, iar politica sa a avut drept obiective libertatea, democrația și bunăstarea economică. Mai mult, el le-a recomandat ucrainienilor să nu caute independența în dauna libertății și i-a avertizat că SUA nu-i vor sprijini pe cei care promovează „naționalismul sinucigaș, bazat pe ură etnică".[343] Nu doar ucrainienii au fost șocați. William Safire a comentat ironic evenimentul, în paginile cotidianului *The New York Times*, caracterizându-l drept „discursul laș din Kiev".[344] Poate că Bush s-a simțit dator să-i întoarcă lui Gorbaciov o mică favoare prin gestul său. Dar, mai presus de orice, el ar fi preferat de fapt să încurajeze menținerea unei Uniuni Sovietice slăbite și dependente economic de Occident, care ar fi deținut controlul ferm al armelor nucleare, în loc să se vadă nevoit să negocieze cu patru noi puteri nucleare (Rusia, Bielorusia, Ucraina și Kazahstan), a căror politică putea deveni imprevizibilă.[345]

La 1 august 1991, a fost publicată noua *Strategie de Securitate Națională*, care încerca să călăuzească politica SUA într-o lume post-Război Rece. De la adoptarea precedentului document, pe lângă Războiul din Golf, în urma căruia se putea vorbi despre „o nouă ordine mondială", se mai produsese un eveniment important, mai ales din punct de vedere simbolic: la 1 iulie 1991, la Praga, Pactul de la Varșovia se autodesființase.[346] În perspectivă, relațiile cu Uniunea Sovietică rămâneau o preocupare majoră. De remarcat că statutul URSS era mai degrabă incert – un fost

---

[343] Serhii Plokhy, *The Last Empire. The Final Days of the Soviet Union*, London, Oneworld Publications, 2014, p. 64.
[344] Sean Wilentz, *op. cit.*, p. 313.
[345] Pierre Lorrain, *Incredibila alianță Rusia-Statele Unite*, București, Editura Științelor Sociale și Politice, [2002], p. 77.
[346] Mioara Anton (ed.), *România și Tratatul de la Varșovia. Conferințele miniștrilor Afacerilor Externe și ale adjuncților lor (1966-1991)*, București, Editura Alpha MDN, 2009, p. 1230.

inamic, care nu putea fi însă privit ca un stat prieten – ca și viitorul său:

„De peste 40 de ani, marea strategie americană de îngrădire a reflectat o epocă de expansiune a puterii sovietice, a agresiunii sovietice și comunismului sovietic. Totuși, descoperim acum că Uniunea Sovietică este mult mai concentrată asupra sa, întrucât se luptă cu propriile crize interne. Nu știm pe ce drum va apuca Uniunea Sovietică în cele din urmă, dar o revenire a superputerii inamice cu care ne-am confruntat peste 40 de ani este puțin probabilă”. Cu toate acestea, Uniunea Sovietică rămânea singurul stat care avea capacitatea militară de a distruge societatea americană printr-un singur atac cataclismic, iar modernizarea forțelor sale strategice continua, în ciuda formidabilelor constrângeri economice.[347]

Strategia aprecia că unele „elemente ale relațiilor americano-sovietice vor rămâne competitive și există întotdeauna pericolul unei reapariții a confruntării”. De asemenea, evoluția relațiilor bilaterale avea să depindă de modul în care Uniunea Sovietică avea să își rezolve problemele, întrucât: „Ordinea internă a unui stat se reflectă în cele din urmă în comportamentul său extern. Vom rămâne atenți la potențialele consecințe strategice ale unei reveniri la politicile totalitare”.[348]

În aceeași lună, s-a dovedit că administrația de la Washington avea de ce să-și manifeste circumspecția față de Moscova. La 19 august 1991, comuniștii antireformiști au încercat o lovitură de stat împotriva președintelui URSS. De altfel, Gorbaciov a fost avertizat, încă din 20 iunie, chiar de către Casa Albă, că urmează să aibă loc o tentativă de înlăturare a sa de la putere.[349] Puciul a eșuat la 21 august, în urma acțiunilor decisive ale popularului și energicului Elțîn. Arestat pentru o scurtă perioadă, Gorbaciov a fost reinstalat în funcțiile deținute. Dar, după cum observa

---

347 The White House, *National Security Strategy of the United States*, Washington, DC, august 1991, p. 1.
348 *Ibidem*, p. 6.
349 Vasile Buga, *Din enigmele puciului de la Moscova din august 1991*, în Constantin Corneanu, Adrian Pop, *op. cit.*, p. 187.

istoricul rus Roi Medvedev, istoria Uniunii Sovietice s-a încheiat odată cu acest capitol, chiar dacă „agonia... a mai continuat câteva luni".[350]

Prima analiză elaborată de CIA după puciul de la Moscova, în septembrie 1991, avea aceeași concluzie: „**URSS și sistemul său comunist au murit**" (**subl.n.**). Până și titlul acestei Estimări speciale (*SNIE*) era grăitor – *Republicile din* ***fosta URSS*** (**subl.n.**)*: Perspective pentru anul următor*. Dar, dacă Uniunea Sovietică decedase, era mai complicat de deslușit ce fel de structură îi va lua locul. În acest sens, erau conturate trei posibile scenarii: 1. URSS se va transforma într-o confederație (republicile urmau să-și coordoneze economia, apărarea și politica externă); 2. unele dintre fostele republici sovietice alegeau să închege o formă de asociere politică limitată, în timp ce altele, precum Ucraina, și-ar fi urmat propriul drum; 3. Uniunea Sovietică se va dezintegra.[351] După cum se poate lesne constata, ultimele două scenarii combinate întrezăreau viitorul.

Bush și Gorbaciov s-au mai întâlnit, pentru ultima oară într-un context oficial, la Madrid, în 29-30 octombrie 1991, cu ocazia unei conferințe de pace pentru Orientul Mijlociu. Conferința era patronată de SUA și Uniunea Sovietică, dorindu-se emblematică pentru noul parteneriat americano-sovietic. La Madrid, Gorbaciov era de nerecunoscut, părând mai degrabă absent sau absorbit de grijile legate de casă. În convorbirile particulare cu Bush, a vorbit despre complexitatea crizei cu care se confrunta, afirmând că ar fi stupid ca liderii republicilor să meargă pe calea „secesiunii". La conferința comună, președintele american a ținut să-l încurajeze în fața reporterilor și a lumii întregi: **„Încă ești stăpân pe situație!"**[352]

---

[350] *Ibidem*, p. 209.

[351] Central Intelligence Agency, *The Republics of the Former USSR: The Outlook for the Next Year (SNIE 11-18.2-91)*, septembrie 1991, în Benjamin B. Fischer, *op. cit.*, pp. 185-214.

[352] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, pp. 570-572.

La 1 decembrie 1991, aproape 90,3% dintre votanții ucraineni s-au declarat în favoarea separării de Uniunea Sovietică.[353] Bush își anunțase public intenția de a recunoaște independența Ucrainei încă de la 28 noiembrie, spre amărăciunea conducătorului sovietic.[354] La 8 decembrie, fără știința lui Gorbaciov, Boris Elțîn (Rusia), Leonid Kravciuk (Ucraina) și Stanislav Șușkevici (Bielorusia) s-au întâlnit lângă Brest, în pădurea Belovejskaia și au convenit asupra dispariției Uniunii Sovietice în calitate de subiect de drept internațional. În mod grăitor, ei l-au informat asupra acestei decizii mai întâi pe Bush și abia apoi pe Gorbaciov.[355] La 21 decembrie, în capitala kazahă Alma Ata, 11 dintre cele 15 foste republici sovietice (fără cele trei state baltice și Georgia) decideau constituirea Comunității Statelor Independente (CSI). În aceste condiții, lui Gorbaciov – care din 24 august se retrăsese din funcția de secretar general al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică – nu-i mai rămânea decât să-și prezinte demisia din funcția de președinte al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste. O va face la 25 decembrie, într-o alocuțiune televizată. Cu câteva ore înainte de a face acest anunț, el l-a sunat pe Bush, la Camp David: *„Dragul meu George, numai bine! Dă-mi voie să încep cu ceva plăcut. Un Crăciun fericit ție, Barbarei și familiei tale!”* Conversația a fost caldă, un rememeber emoționant al legăturii care se creease între ei de-a lungul timpului, întrerupt din când în când de exprimarea speranței în viitor. La finalul dialogului, Bush a promis că va întreține prietenia cu Gorbaciov și cu consoarta sa, Raisa: *„Barbara și cu mine prețuim nespus de mult această prietenie”*.[356]

Uniunea Sovietică încetase să mai existe. În timp ce drapelul roșu era coborât de pe Kremlin, Bush își ținea, din Biroul Oval, propriul discurs televizat. Cu acest prilej, el l-a omagiat pe ex-președintele sovietic pentru eforturile depuse în sprijinul păcii mondiale. Fără a vorbi despre înfrângerea URSS, pentru a-l

---

[353] Adrian Cioroianu, *op. cit.*, p. 115.
[354] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 573.
[355] Martin McCauley, *op. cit.*, p. 127.
[356] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 591.

menaja pe Gorbaciov, a proclamat doar sfârșitul Războiului Rece: *„Timp de peste patruzeci de ani, Statele Unite au condus Occidentul în lupta împotriva comunismului și a amenințării pe care o reprezenta el la adresa valorilor noastre principale. Această confruntare a luat sfârșit".*[357]

Brent Scowcroft împărtășea același sentiment de ușurare și de satisfacție abia cenzurată:

„Se terminase. Un eveniment pe care nu mi-aș fi imaginat niciodată că îl voi vedea în timpul vieții mele chiar s-a produs. Mi-a lăsat o senzație de amorțeală, de neîncredere. Nu pentru că nu l-am văzut venind. Eram obișnuit, chiar oarecum călit, să privesc la un Gorbaciov în mod constant asediat, dar semnele unei deteriorări rapide după tentativa de lovitură de stat erau fără echivoc. Nu, evenimentele indicau o tendință clară; era mai ales incapacitatea pură de a înțelege că un astfel de eveniment istoric s-ar putea produce într-adevăr. Reacția mea inițială la coborârea steagului de pe Kremlin pentru ultima oară a fost una de mândrie față de rolul nostru în atingerea acestui rezultat. ***Am muncit din greu pentru a împinge Uniunea Sovietică în această direcție, într-un ritm care să nu provoace o explozie la Moscova și, cu atât mai puțin, o conflagrație mondială*** (**subl.n.**) – *care nu era în perspectivă istorică un eveniment neașteptat în timpul agoniei marilor imperii".*[358] Desigur, admite Scowcroft, americanii își făcuseră partea lor de treabă. De rest se ocupase Gorbaciov, care avusese meritul de a încerca să reformeze un sistem care nu putea fi reformat.

---

[357] *Ibidem*, p. 592.
[358] George Bush și Brent Scowcroft, *op. cit.*, p. 563.

Concluzii

În 1835, la apariția *Democrației* lui Tocqueville, probabil că mulți cititori au fost nedumeriți de afirmația profetică a acestuia, conform căreia viitorul va fi marcat de confruntarea globală dintre ruși și americani.[359] Istoria avea să-i dea dreptate.

A fost nevoie de un „război de șaptezeci și șapte de ani" (1914-1991), dacă acceptăm teza istoricului Neagu Djuvara, pentru a determina puterea „căreia îi revenea de acuma rolul de a domina ultima fază a civilizației occidentale.[360]

În 1991, la finalul ultimului capitol al conflictului, Războiul Rece, nu exista niciun dubiu în privința învingătorului.

---

[359] „**Pe pământ sunt acum două mari popoare care, pornite din două puncte diferite, par că avansează spre același scop: rușii și americanii** (**subl.n.**). Ambele au crescut în obscuritate; și în timp ce lumea se uita în altă parte, ele au ajuns în primul rang al națiunilor și oamenii au descoperit, aproape în același timp, și nașterea și măreția lor. Toate celelalte popoare par că au atins limitele trasate de natură și că de acum înainte nu trebuie decât să le păstreze; dar aceste două popoare sunt în creștere; toți ceilalți, fie că s-au oprit, fie că avansează foarte greu doar cele două evoluează într-un ritm susținut și rapid pe un drum căruia nimeni nu-i vede capătul. Americanul combate obstacolele pe care i le pune în față natura; rusul se luptă cu oamenii. Unul luptă cu pustietatea și barbaria, celălalt cu civilizația înarmată cu toate armele ei; astfel, victoriile americanului sunt obținute cu brăzdarul plugarului, cele ale rusului – cu sabia soldatului. **Pentru a-și atinge scopul, primul se sprijină pe interesul personal pe care îl lasă să acționeze fără să-l dirijeze, pe forța și rațiunea indivizilor. Cel de-al doilea concentrează într-un singur om întreaga putere a societății. Primul are ca principal mijloc de acțiune libertatea, cel de-al doilea – servitutea. Punctele lor de plecare sunt diferite, căile diverse; totuși, fiecare dintre ei pare a fi chemat, datorită unui plan secret al Providenței, să țină într-o zi, în mâinile sale, destinele unei jumătăți de lume** (**subl.n.**)". Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America*, vol. I, București, Humanitas, 1995, pp. 501-502.

[360] Neagu Djuvara, *Războiul de șaptezeci și șapte de ani și premisele hegemoniei americane (1914-1991). Eseu de istorie-politologie*, București, Humanitas, 2008, p. 6.

Începând din 1989, Uniunea Sovietică a pierdut întâi glacisul strategic construit cu atâta efort de către Stalin, la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial[361], în timp ce Statele Unite și-au menținut prezența militară în Europa, ba mai mult, au consolidat NATO prin reunificarea Germaniei în cadrul Alianței, un an mai târziu. Apoi, URSS însăși s-a destrămat în 1991, rezultatul fiind 15 republici independente, dintre care cea mai importantă, Federația Rusă, a fost împinsă din punct de vedere geopolitic într-o „fundătură continentală". Și mai semnificativ, Rusia a revenit teritorial la granițele din vremea lui Petru cel Mare[362], și – cu atât mai dureros – s-a despărțit de Ucraina. A devenit, dintr-o superputere mondială, o simplă putere regională, abandonând exclusiv Statelor Unite râvnitul statut. Economia sa era secătuită, fiind dependentă de sprijinul Vestului. La nivel militar, Pactul de la Varșovia s-a desființat, iar Moscova a acceptat reduceri semnificative ale arsenalului său. Din punct de vedere ideologic, Rusia și-a renegat însăși ideologia în virtutea căreia pretinsese preeminența planetară și s-a convertit, fie și de fațadă, la valorile Occidentului: economie de piață, stat de drept, separația puterilor, alegeri libere etc. După cum observa François Furet, comunismul se termină în neant, iar dispariția Imperiului sovietic lasă în urmă o *tabula rasa*: ***„nici principii, nici coduri, nici instituții, nici măcar o istorie"***.[363]

Oare ce alt rezultat ar fi fost mai dezirabil pentru Washington? Cum ar fi putut fi atins și cu ce costuri, umane și materiale? O capitulare necondiționată a Kremlinului – în urma unei conflagrații apocaliptice ce ar fi reclamat pierderi, umane și

---

361 Laurențiu Constantiniu, *Uniunea Sovietică între obsesia securității și insecurității*, București, Editura Corint, 2010, p. 265.

362 Henry Kissinger, *Are nevoie America de o politică externă? Către diplomația secolului XXI*, [București], Incitatus, 2002, p. 63. Frontierele Rusiei au fost restrânse „la ceea ce fuseseră cam la 1600 spre Vest, adică imediat după domnia lui Ivan cel Groaznic" – Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geostrategice*, București, Univers Enciclopedic, 2000, p. 103.

363 François Furet, *Trecutul unei istorii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, București, Humanitas, 1996, pp. 7-8.

materiale, de neconceput inclusiv pentru câștigător – și care ar fi dus la ocuparea militară a unei Moscove fumegânde și la dictarea constituției de către un general american?

Victoria SUA este nu doar deplină, ci și elegantă, fiind obținută în mod pașnic, în urma unei perioade de destindere și de negocieri intense. La sfârșitul Primului Război Mondial, Rusia bolșevică, ulterior Uniunea Sovietică, s-a văzut izolată, un stat paria al sistemului internațional, căpătând complexul de cetate asediată și fiind nevoită să colaboreze cu alte state revizioniste, precum Germania. După Al Doilea Război Mondial, Uniunea Sovietică s-a regăsit în tabăra coaliției învingătoare, trupele Armatei Roșii avansând până la Berlin și impunând propriul sistem social-politic țărilor „eliberate”, ceea ce i-a permis ulterior să amenințe Occidentul și să ridice ambiții globale. La sfârșitul Războiului Rece, SUA și-au asumat misiunea de a transforma fostul adversar de moarte într-un actor clasic și responsabil al comunității internaționale. Și, pe cât este posibil, au încercat să menajeze respectul de sine al Rusiei și vanitatea sa rănită. Moscovei i s-a oferit rolul de partener, de mai mică anvergură, e adevărat, al SUA, rol cu care trebuia să se acomodeze treptat.

Dar eleganța nu exclude echivocul. Războiul Rece a început fără o declarație și s-a încheiat fără un tratat.[364] Se mai poate vorbi despre câștigători și perdanți? A fost Moscova într-adevăr atrasă pe orbita Occidentului? Fostul consilier pe probleme de securitate națională al președintelui Carter, Zbigniew Brzezinski,

---

[364] Don Juan Manuel de Castille et Leon a inventat expresia „Război Rece” în secolul al XIV-lea, pentru a descrie conflictul din Spania între creștini și musulmani; un conflict în care ostilitățile au început fără declarație de război și s-au sfârșit fără un tratat de pace. Bernard Mannes Baruch a folosit din nou termenul într-un discurs rostit în Columbia, la 16 aprilie 1947, pentru a caracteriza starea relațiilor internaționale din perioada postbelică. Cam în aceeași perioadă, Walter Lippman a publicat o carte cu același titlu, de aceea e greu de spus cine a „reînviat” acest termen. Constantin Hlihor, *Colapsul imperiului sovietic. O explicație prin teoria rarității evenimentelor din istoria universală*, în Constantin Corneanu, Adrian Pop, *op. cit.*, pp. 71-72.Vezi și André Fontaine, *Istoria Războiului Rece*, vol. I, București, Editura Militară, 1992, p. 8.

a surprins foarte bine situația: *„Spre deosebire de Germania și Japonia, Rusia n-a fost nici ocupată, și nici supusă «reeducării» politice de către învingătorii Războiului Rece și nici nu s-a ocupat de o reconstrucție socială extinsă sub directa lor supraveghere. Pentru majoritatea rușilor, rezultatul a fost ambiguu și confuz. Majoritatea, la început, nu s-a simțit învinsă; mulți, mai târziu, au fost decepționați; puțini au fost receptivi față de tutelajul vestic”.*[365]

Nimeni însă n-a putut să nege nuda realitate, de neînchipuit, poate, doar cu câteva zile înainte: prăbușirea Uniunii Sovietice. Cauzele acestui deznodământ sunt multiple și disparate, de ordin intern și extern, astfel încât este imposibil s-o distingem pe cea principală. Una dintre ele, oricum, este slăbiciunea fundamentală și originară a regimului sovietic însuși, care s-a dovedit incapabil să asigure prosperitatea promisă tocmai clasei muncitoare pe care se lăuda că o reprezintă. Uniunea Sovietică a pierdut Războiul Rece, înainte de toate, în frigiderul propriilor cetățeni, chiar dacă liderii sovietici nu ar fi admis niciodată acest lucru, după cum s-a văzut la 24 iulie 1959, în timpul celebrei „dispute din bucătărie” dintre vicepreședintele Statelor Unite, Richard Nixon, și premierul sovietic Nikita Hrușciov.[366] În 1986, membrii Biroului Politic, care anterior nu avuseseră acces la astfel de informații, aveau să afle cu perplexitate cum era construit bugetul sovietic. Cifrele erau amețitoare. Aproximativ 40% (*sic!*) din buget era destinat cheltuielilor legate de apărare.

---

[365] Zbigniew Brzezinski, *Triada geostrategică. Conviețuirea cu China, Europa, Rusia*, București, Historia, 2006, p. 115.

[366] La 24 iulie 1959, Statele Unite au deschis o expoziție de produse industriale și electrocasnice de larg consum în Uniunea Sovietică, într-o clădire din apropierea Parcului Sokolniki din Moscova. La inaugurare a participat, din partea americană, vicepreședintele Richard Nixon, iar, din partea sovietică, însuși conducătorul sovietic Nikita Hrușciov. Evenimentul avea să devină faimos pentru celebra „dezbatere din bucătărie” dintre cei doi lideri. Nixon și Hrușciov s-au oprit în fața unei bucătării echipate complet și au început o polemică despre progresele tehnologice ale țărilor lor. Vezi Yale Richmond, *The 1959 Kitchen Debate*, în „Russian Life”, iulie/ august 2009 pp. 42-47. De asemenea, vezi Sarah T. Phillips, Shane Hamilton, *The Kitchen Debate and Cold War Consumer Politics: A Brief History with Documents*, Bedford, St. Martin's, 2014, *passim*.

Pe lângă acestea, Moscova își subvenționa nu doar sateliții din Europa, ci și statele clientelare din întreaga lume. Vietnamul înghițea anual 40 de miliarde de ruble. Cuba era mai ieftină, costa doar 25 de miliarde de ruble, Siria 6 miliarde, și așa mai departe. Din anii 1950, sovieticii au furnizat mari cantități de echipament și tehnică militară (inclusiv tancuri, avioane și rachete) unor state precum Irak, Libia și Siria, fără a primi nicio rublă.[367] „Uniunea Sovietică a acordat dreptul de a produce pistoale-mitralieră Kalașnikov unui număr de 18 țări, în general, ca pe un dar oferit gratis". Pe lângă acestea, aruncătorul de grenade RPG-7, pușca-mitralieră Kalașnikov PK, tancul T-54 etc ***„erau oferite gratuit oricui declara că luptă împotriva capitalismului"***.[368]

În schimb, cetățeanul sovietic, ca și cel din statele-satelit, nu avea acces la cele mai obișnuite bunuri de larg consum și îndura o serie de privațiuni umilitoare: *„Aceasta se făcea pe socoteala Uniunii Sovietice, unde în jumătate dintre maternități nu era apă caldă, iar în jumătate dintre școli nu erau toalete încălzite; pe socoteala țării care nu putea să se hrănească singură și să pună la dispoziția ofițerilor ei locuințe".*[369] Nu-i de mirare că sovieticul era pesimist, apatic, lipsit de motivație și de inițiativă. Chiulea de la muncă sau muncea fără tragere de inimă și bea peste măsură. În consecință, pierderile economice erau enorme. Muncitorul care avusese „șansa" de a se fi născut în Patria Proletariatului nu mai dorea nici măcar să aibă copii: rata avorturilor, la nivelul întregii Uniuni Sovietice, era incredibilă și oscila între 60 și 70%. Datele nu puteau fi contestate nici de către cei mai înverșunați reprezentanți ai liniei dure de la Moscova. De altfel, aceștia nu puteau uita că, în Berlinul de Est, în august 1961, a fost nevoie de ridicarea unui zid, pentru a-i împiedica pe nemți să evadeze din „raiul comunist", lăsând țara pustie. Până și glumele reflectau această neagră realitate. Bunăoara, potrivit uneia, un profesor al unei școli sovietice de provincie le spune copiilor: „«**Uniunea**

---

[367] Vladislav M. Zubok, *op. cit.*, p. 299.
[368] Victor Suvorov, *O să vă îngropăm! Cronica mărețului deceniu*, Iași, Polirom, 2012, pp. 290-291.
[369] *Ibidem*, p. 291.

Sovietică este acolo unde sunt cele mai bune spitale, cele mai bune școli, cele mai bune avioane, cele mai bune uzine, cele mai bune jucării și dulciuri». Unii elevi încep să strige: «**Vrem și noi să trăim în Uniunea Sovietică!**»”[370]

Dar tocmai arsenalul militar formidabil, obținut cu atâtea sacrificii din partea omului de rând, și pe baza căruia Kremlinul proiecta în exterior o imagine de forță, își dezvăluia limitele. În 1979, Uniunea Sovietică a invadat Afganistanul. În curând, după ce SUA au început să se implice furnizând mujahedinilor echipament și expertiză militară, armata sovietică a început să sufere mari pierderi de vieți și tehnică de luptă. Orgoliul sovietic a mai primit o lovitură în 1982, în timpul războiului din Liban. Într-o singură zi, forțele aeriene israeliene, dotate cu avioane americane F-16 și beneficiind de un sistem sofisticat de comandă, control, comunicații și informații, au reușit să doboare mai mult de șaptezeci de MIG-uri siriene.[371] Elita conducătoare de la Moscova a fost nevoită să admită că Uniunea Sovietică era depășită nu numai din punct de vedere militar, dar și în domeniul tehnologiei informatice. Cu toate acestea, URSS rămânea o superputere, una a fricii. După cum remarca istoricul Mark Almond, „sărăcia și imobilitatea sunt secretele supraviețuirii sale”.[372] Iar coeziunea îi este menținută de constanta invocare a pericolului extern, care permite și funcționarea unei economii de război. Moscova comunistă și sistemul său nomenclaturist ar fi putut continua, poate până în zilele noastre, așa cum se întâmplă în Coreea de Nord, dacă această „rețetă” a menținerii puterii ar fi

---

370 Nikolai Zlobin, *Humor as Political Protest*, în „Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization”, vol. 4, nr. 2/ primăvara 1996, p. 224.

371 Michael Stürmer, *op. cit.*, p. 135. Alți autori vorbesc despre 85 de avioane distruse. A se vedea Gordan M. Clarke, *The 1982 Israeli War in Lebanon: Implications for Modern Conventional Warfare*, Washington, DC, The National War College, National Defense University, aprilie 1983, p. 3.

372 Mark Almond, *1989 fără Gorbaciov. Ce s-ar fi întâmplat dacă nu s-ar fi prăbușit comunismul?*, în Niall Ferguson (coordonator), „Istorie virtuală. Evoluții alternative și ipoteze contrafactuale”, Iași, Polirom, 2013, p. 254 și p. 265.

fost păstrată.[373] Dar panica și lipsa de speranță s-au insinuat chiar și în birourile potentaților sovietici, care au decis că e nevoie de o schimbare: Uniunea Sovietică avea nevoie de un respiro în confruntarea aprigă a Războiului Rece, pentru a reduce decalajele față de Occident și pentru a revitaliza societatea. „Chipul uman” al socialismului urma să fie Gorbaciov.

Dar vulnerabilitatea Uniunii Sovietice era evidentă nu doar pentru *aparatcikii*, ci și pentru adversarul ei ireconciliabil, SUA. Rapoartele de la începutul anilor '80 ale experților de la Langley stau mărturie în acest sens. După cum am văzut mai sus, la 30 noiembrie 1983, Herbert E. Meyer, vicepreședinte al Consiliului Național de Informații al SUA, argumenta, într-o analiză secretă adresată CIA, că Moscova a pierdut Războiul Rece și că nu este departe momentul în care se va prăbuși, impunându-se, de aceea, planificarea pentru o lume post-sovietică. La 28 iunie 1984, el a revenit cu un alt memorandum în care oferea chiar o strategie privitoare la relațiile cu Uniunea Sovietică. Marea sa temere era ca nu cumva sovieticii, conștientizând dezastrul în care se găsesc, să nu încerce să își exporte necazurile la scară globală, antrenând SUA într-un război. Meyer propunea câteva linii directoare de bun simț, care în prezent ar putea părea banale: SUA aveau nevoie să-și întărească apărarea, pentru a descuraja orice gest belicos și nebunesc al Kremlinului; decăderea URSS era iminentă, de aceea n-avea rost ca Washingtonul să provoace Moscova, oferindu-i pretexte pentru un conflict „cald”; pur și simplu era suficient să-i fie refuzat accesul la resurse financiare și tehnologie de ultimă generație, pentru ca aceasta să-și piardă suflul; în ipoteza în care decideau să treacă la reforme, sovieticii puteau fi încurajați în acest sens, dar fără să le fie acordat sprijin economic – sistemul nu putea fi reformat, iar banii nu ar fi ajuns oricum la cetățenii de rând, ci ar fi fost eventual folosiți pentru înarmare. La începutul Războiului Rece, Kennan recomandase „îngrădirea”, la sfârșitul său Herbert E. Meyer recomanda, sintetizăm noi, „carantina”: bolnavul era

[373] *Ibidem*, p. 254.

incurabil și recalcitrant, periculos pentru el și pentru cei din jur, de aceea leacurile nu-și aveau rostul, trebuia lăsat să se stingă de la sine. Întâmplător sau nu, aceasta a fost strategia urmată de președinții Reagan și Bush.

După o perioadă de tensiuni bilaterale fără precedent de la criza rachetelor din Cuba (1962), în 1985 Uniunea Sovietică era văzută, de către președintele Reagan, dar și de către majoritatea compatrioților săi, drept un Imperiu al răului. Intrarea în scenă a lui Gorbaciov nu a schimbat cu nimic lucrurile. Tânărul lider sovietic a fost privit inițial cu mefiență la Washington, mai ales din pricina stilului său degajat și a charismei personale. Nimeni nu s-a înșelat în privința sa. Era un nomenklaturist din noua generație, care încerca să revigoreze sistemul și să facă mai atrăgătoare ideologia comunistă. Într-un sens, părea chiar mai periculos decât predecesorii săi, întrucât avea capacitatea de a corupe o parte a opiniei publice occidentale.[374] În 1985 SUA dețineau însă un mare avantaj: își cunoșteau inamicul. Administrația de la Casa Albă era informată atât despre șubrezirea edificiului sovietic, cât și despre nevoia conducătorului său de a beneficia de un mediu internațional lipsit de confruntări, iar astfel se creau premisele pentru ca Uniunea Sovietică să piardă Războiul Rece și pe plan extern. Reagan a sesizat oportunitatea și a deschis poarta dialogului bilateral, presându-l în paralel pe Gorbaciov prin menținerea programului Războiul Stelelor. Primele întâlniri au rămas tensionate și, pentru a convinge Washingtonul că este într-adevăr interesat de destindere, liderul sovietic s-a văzut nevoit să supraliciteze, avansând o serie de inițiative, precum retragerea din Afganistan sau reducerea unilaterală a propriilor efective militare. Când a reușit să convingă, în sfârșit, Occidentul asupra bunelor sale intenții în plan internațional, Gorbaciov își pierdea deja susținerea propriilor cetățeni, nemulțumiți că politica sa de „restructurare” și „deschidere”, în loc să le îmbunătățească viața, le-o îngreuna. În propria-i țară,

---

[374] Cancelarul Helmut Kohl, înainte de a-l întâlni, compara talentul de propagandist al lui Gorbaciov cu cel al lui Goebbels.*Ibidem*, p. 253.

liderul sovietic ajunsese subiect de bancuri. Iată unul dintre ele, povestit mai târziu de el însuși: *„Doi bărbați stau la o coadă pentru a cumpăra vodka. Trece o oră, trec două, iar ei mai că nu s-au mișcat. Toată lumea e prost dispusă. Până la urmă, unul dintre bărbați nu mai poate îndura. «**Până aici! M-am săturat de viața asta, peste tot sunt cozi, nu poți să cumperi nimic, iar rafturile magazinelor sunt goale. Toate astea se întâmplă din cauza lui Gorbaciov și a prostiei lui de perestroika. Mi-ajunge. Mă duc la Kremlin chiar acum și-l omor**». După alte două ore, omul revine în rând, încă furios, și exclamă: «**La dracu cu toate! La Kremlin coada ălora care vor să-l curețe pe Gorbaciov este mai mare decât asta**»”.*[375] Bush este cel care a știut să profite din plin de acest „călcâi al lui Ahile” al omologului său, jucând de data aceasta pe cartea unui iluzoriu sprijin economic, dar și speculând narcisismul lui Gorbaciov, care simțea tot mai mult nevoia de a fi apreciat afară, pe măsură ce era tot mai criticat acasă. În schimb, a pretins doar ca Gorbaciov să fie consecvent cu principiile pe care și le asumase la nivel retoric și să nu recurgă la forță pentru a opri evoluțiile din statele-satelit, pe care, de altfel, chiar el le inspirase și le încurajase. În opinia noastră, Malta reprezintă momentul de cotitură al Războiului Rece. Odată ce Uniunea Sovietică a pierdut brâul de securitate din Europa Răsăriteană și a contemplat pasiv prăbușirea regimurilor comuniste în această regiune, soarta sa era pecetluită. Până și dictatorul român Nicolae Ceaușescu a sesizat, încă de la 4 decembrie 1989, că politica Moscovei subminează înseși regimurile comuniste și i-a reproșat acest fapt lui Gorbaciov: „Noi suntem foarte preocupați de ce se întâmplă în câteva țări socialiste din Europa. Înțelegem perfecționarea, înnoirea, însă nu de aceasta vreau să vorbesc acum, dar forma în care se acționează **pune foarte serios în pericol nu numai socialismul ci și existența partidelor comuniste din țările**

---

[375] Nikolai Zlobin, *op. cit.*, p. 224.

respective (**subl.n.**). Dacă se lasă să se continue acest curs, **se va ajunge la o situație foarte gravă**" (**subl.n.**).[376]

Pe măsură ce contactele bilaterale au sporit, la nivelul relațiilor interpersonale Gorbaciov a căpătat, treptat, simpatia omologilor săi americani. Dincolo de această scară umană, el a fost însă considerat de Casa Albă interesant și dezirabil doar în măsura în care mergea pe drumul reformelor care apropiau URSS de Occident. În plus, capitalul său de stimă și de încredere nu a fost transferat automat și asupra Uniunii Sovietice, care a rămas – practic până la căderea sa – un inamic, chiar dacă unul suferind.

În mod paradoxal, după ce și-a învins fără drept de apel inamicul, la nivelul opiniei publice mondiale și chiar printre specialiștii în relații internaționale s-a ajuns la minimalizarea, ignorarea sau chiar la negarea rolului jucat de SUA în încheierea Războiului Rece. De ce s-a întâmplat asta?

În primul rând, Washingtonul nu au putut să poarte în fața lumii coroana de lauri a învingătorului, pentru a nu ofensa Rusia, statul succesor al fostului adversar, pe care încerca acum să-l aducă în rândul actorilor decenți ai sistemului internațional. Abia în ianuarie 1992, Bush a declarat triumfător, în timp ce adresa Congresului discursul despre starea națiunii, că SUA „câștigaseră Războiul Rece", primind ovațiile prelungite ale celor prezenți.[377] Dar Bush nu a putut să spună: ***„Am urmărit distrugerea Uniunii Sovietice și am făcut toate eforturile în această direcție, iar astăzi, iată, marele nostru dușman pur și simplu nu mai există".*** După cum nu putea să mărturisească public, asumându-și un machiavelism feroce, că l-a manipulat cu cinism pe Gorbaciov.[378] În mod ironic, acesta din urmă a asistat

[376] Lavinia Betea, *Ultima vizită a lui Nicolae Ceaușescu la Moscova. Stenograma discuției dintre Nicolae Ceaușescu și M.S. Gorbaciov din 4 decembrie 1989 (I)*, în „Sfera Politicii", nr. 142/ 2009, p. 87.

[377] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 593.

[378] Istoricul Catherine Durandin nu are motive să se autocenzureze: „Gorbaciov a fost, deci, **manevrat** (**subl.n.**) de echipele lui Reagan și ale lui Bush". „Fiecare (Bush, Kohl, Mitterrand, Thatcher – **n.n.**) pretinde că ar fi

cu amărăciune, dintr-o poziție neoficială, la cuvântarea președintelui american și a declarat pentru postul NBC că simte nevoia să-și critice „prietenul”, pe Bush senior: „***Nu sunt de părere că sfârșitul Războiului Rece trebuie privit ca o victorie a uneia dintre părți. Dacă această afirmație a fost făcută din motive legate de campania electorală, pot s-o trec cu vederea fără probleme. Dacă însă Bush chiar crede așa ceva… Nu pot să fiu de acord… Sfârșitul Războiului Rece este o victorie repurtată în comun, pentru care merită felicitați toți politicienii care au făcut-o posibilă”***.[379]

Mai mult, au existat chiar foști oficiali americani care au refuzat administrațiilor de la Washington vreun merit în destrămarea Uniunii Sovietice. Poate cea mai șocantă declarație de acest tip îi aparține lui Jack F. Matlock (ambasadorul american la Moscova între 1987 și 1991): *„Unul dintre miturile pe care le auzim – și despre care cred că este foarte dăunător – este acela că noi am câștigat Războiul Rece, de parcă ar fi fost o victorie împotriva unei alte țări. Președintele Reagan a avut mai multă acuratețe în memoriile sale, când a spus că a fost victoria unui sistem asupra altuia. Voi adăuga la aceasta: când Războiul Rece s-a încheiat, sistemul sovietic nu mai era ceea ce fusese.* ***Colaborând pentru a sfârși Războiul Rece, Gorbaciov nu a făcut concesii care erau contrare intereselor statului său*** (**subl.n.**). *Acordurile erau în interesul ambelor țări. A fost o soluție câștigătoare pentru ambele țări […]. Sunt un mare admirator al președintelui Reagan și al diplomației sale – așa cum cei care au citit cărțile mele știu – dar nu el a fost cel care a învins comunismul. Omul care a învins comunismul în Uniunea Sovietică a fost Gorbaciov”.*[380]

înțeles psihologia profundă a lui Gorbaciov și își permite să dea sfaturi celorlalți privind **manipularea** personajului (**subl.n.**), în scopul de a progresa fără ciocniri”. Catherine Durandin, *Statele Unite ale Americii, mare putere europeană*, p. 30. și p. 39.

[379] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 593.

[380] Markian Dobczansky, *op. cit.*, p. 6.

Este, desigur, un punct de vedere. Dar susținând această idee în 2006 (la 15 ani de la demantelarea URSS), Matlock exagerează și derutează prin simplificare. O posibilă explicație pentru atitudinea lui ar fi dorința de a-l proteja pe fostul lider sovietic de reproșurile care i-au fost constant aduse în Rusia pentru că ar fi avut o poziție defetistă, de cedare în fața Occidentului. Dacă este așa, Matlock izbutește doar să-l incrimineze, apropiindu-se în mod bizar de poziția unor radicali de la Moscova. Ca să oferim un singur exemplu recent, la începutul lunii aprilie 2014, un grup de deputați ruși a cerut deschiderea unei anchete penale împotriva părintelui perestroikăi, pentru dezmembrarea URSS în 1991 și pentru trădarea intereselor naționale.[381]

În al doilea rând, profitând de faptul că administrația americană nu și-a clamat victoria, „interpreții marxiști ai relațiilor internaționale" din chiar Statele Unite au declanșat încă din 1991 o discuție academică legată de întâmplările majore la care asistaseră. Iată cum descrie Henry Kissinger ideile acestora: „Imperiul sovietic nu fusese niciodată o amenințare reală. Politica americană fie fusese irelevantă, fie amânase transformarea socială sovietică. Politica democrațiilor pe o perioadă de patruzeci de ani nu avea niciun merit semnificativ, nici măcar pentru schimbările de politică *externă* sovietică. Și de vreme ce nimic nu fusese realizat de fapt, evenimentele pur și simplu se petrecuseră cum voiseră ele, din prăbușirea Imperiului sovietic nu se putea extrage nicio lecție – mai ales niciuna implicând necesitatea angajamentului american în crearea unei noi ordini mondiale, pe care terminarea Războiului Rece o făcea necesară. Dezbaterea americană devenise un circ întreg".[382]

În al treilea rând, a intervenit tentativa sovietologilor și a kremlinologilor de a se disculpa pentru eșecul anticipării căderii comunismului. Întrucât majoritatea lor nu a putut să descifreze și să înțeleagă sensul schimbărilor de la Moscova, unii s-au

---

[381] Depeșă AFP: *Russian MPs want Gorbachev probed for treason over USSR breakup*, 10 aprilie 2014. Depeșă REUTERS: *Group of deputies wants Gorbachev investigated over Soviet break-up*, 10 aprilie 2014.
[382] Henry Kissinger, *Diplomația*, pp. 722-723.

scuzat apelând la o logică îndoielnică, de tipul: „dispariția ideologiei comuniste și destrămarea URSS au fost impredictibile, prin urmare nimeni (nici politicienii, nici serviciile de informații, nici savanții) nu le-a putut prognoza. Or, dacă nimeni nu le-a putut prognoza, nu ni se poate imputa nici nouă lipsa de acuitate și de intuiție". Dar, după cum s-a văzut din paginile acestei cărți, lucrurile nu au stat deloc așa. Ca să-l cităm pe Leszek Kolakowski, unul dintre disidenții polonezi care a întrevăzut viitorul, *„mulți au prevăzut căderea Imperiului sovietic și s-a dovedit că aveau dreptate". Kolakowski crede că aceștia au reușit pentru că n-au pariat, facil, „pe cel mai sigur mod de a face previziuni",* respectiv pe supoziția *„că ziua de mâine va semăna foarte mult cu cea de astăzi".*[383] Apoi, realitatea este că, după cum observa Catherine Durandin, „experții CIA s-au înșelat mai puțin decât universitarii specializați în URSS", iar „echipele politice (americane – n.n.) au fost mai îndrăznețe decât spionii și analiștii care le informau".[384]

---

[383] Leszek Kolakowski, *Printre patetice ruine*, în Vladimir Tismăneanu (coordonator), *„Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor"*, Iași, Polirom, 1999, p. 64.
[384] Catherine Durandin, *CIA în război*, pp. 211-212.

ANEXE

1. Herbert E. Meyer (vicepreședintele Consiliului Național de Informații – SUA), *Ce e de făcut cu rușii?*, 1984

NIC #03770-84

Directorul Agenției Centrale de Informații
Washington, DC, 20505

Consiliul Național de Informații28 iunie 1984
APROBAT PENTRU PUBLICARE NOV. 1995

MEMORIU PENTRU:Directorul Agenției Centrale de Informații
DE LA: Herbert E. Meyer, vicepreședinte
Consiliul Național de Informații
SUBIECT:*Ce e de făcut cu rușii?*

De aproape 40 de ani, noi și predecesorii noștri din comunitățile de informații și factorii de decizie în politică externă neam consacrat cea mai mare parte a timpului și energiei pentru a găsi un răspuns la o singură întrebare: Ce e de făcut cu rușii?

Această căutare a căpătat un caracter special de urgență în ultimele câteva luni, când evenimentele, acțiunile și atitudinile sovieticilor s-au combinat, concentrând o atenție fără precedent asupra rivalităților din cadrul superputerii și, mai mult, a apărut spectrul unui conflict serios SUA – URSS: sovieticii s-au retras de la trei runde de negocieri pentru reducerea armamentelor, l-au îngropat pe Iuri Andropov după o domnie scurtă, dar violentă, care a inclus și doborârea zborului KAL 007, au recunoscut public că, timp de un an, au mințit în legătură cu starea de sănătate a lui Andropov și l-au ales ca nou lider pe Konstantin Cernenko, în mod vizibil bolnav. Sovieticii au hărțuit zboruri comerciale occidentale către și dinspre Berlin, au deschis focul asupra unui elicopter al armatei americane de-a lungul graniței dintre Germania și Cehoslovacia și au anunțat prezența unor submarine sovietice cu armament nuclear în largul coastei de est

a Statelor Unite. Au lansat o serie de exerciții militare care i-au înspăimântat pe unii observatori occidentali, au boicotat Jocurile Olimpice de Vară de la Los Angeles din 1984, au lansat un baraj de propagandă anti-SUA mai strident și susținut decât oricare altul din ultimul timp și, în general, au încercat să stârnească temeri de război care, ca ton și conținut, seamănă nefiresc de mult cu cele din 1927, despre care istoricii cred că le-a pregătit Stalin ca parte a unui efort (reușit) de a-și reprima inamicii interni.

Ca participant la actualul val de întâlniri, sesiuni de *brainstorming*, bârfe, prânzuri de lucru, chiar și cine festive – și ca un observator avid al unor astfel de valuri anterioare – sunt uimit de un punct slab recurent: ne concentrăm întotdeauna pe necesitatea unei politici; niciodată nu ne concentrăm pe nevoia de strategie. Dar fără o strategie – mobilizarea forțelor politice, economice, psihologice și militare ale unei națiuni pentru obținerea sprijinului maxim pentru politicile adoptate de aceasta –, nicio politică, indiferent de calitatea ei, nu va avea forța necesară pentru a supraviețui atunci când apar problemele. Nu prea e de mirare că atât de multe dintre politicile față de sovietici pe care le-am urmat în ultimii 40 de ani – sub republicani, democrați, liberali sau conservatori – au fost în cele din urmă distruse ca niște clădiri șubrede lovite de tornadă.

O strategie eficientă de tratare a Uniunii Sovietice ne este acum la îndemână, iar acest memoriu își propune să o descrie. Cheia acestei strategii stă în percepția nouă, aproape revoluționară față de URSS care începe să se impună printre specialiști, universitari și observatori din întregul Occident. Percepția este una pe care o împărtășesc la rândul meu – în parte pentru că explică mult din actualul comportament al sovieticilor – și pe care am detaliat-o într-un memoriu anterior, intitulat *De ce este lumea un loc atât de periculos?* Pentru a recapitula pe scurt:

După 67 de ani de regim comunist, Uniunea Sovietică rămâne un imperiu tipic secolului al XIX-lea, format din mai mult de 100 de grupuri naționale și dominat de ruși. Nu există niciun grup național major care să fie mulțumit de actualul aranjament

controlat de ruși; nici vreunul care să nu tânjească după libertate politică și economică.

Deoarece sistemul imperial este el însuși imperfect, toate imperiile vor decădea în cele din urmă. Și în cele din urmă istoria pare să ajungă din urmă ultimul imperiu supraviețuitor din lume. Deceniile de accent excesiv pus pe producția militară au distrus baza industrială și tehnologică civilă a țării. Mai exact, sovieticii nu au reușit deloc să genereze genul de inovații de care sunt tot mai dependente economiile moderne: robotică, micro-electronică, comunicații computerizate și sisteme de procesare a informației. Chiar dacă sovieticii ar putea dezvolta astfel de sisteme, nu le pot implementa fără a pierde controlul politic de care depinde chiar supraviețuirea Partidului Comunist. Pentru că, după 40 de ani în care intelectualii occidentali s-au temut că tehnologia va duce inexorabil la societăți de tip *Big Brother* în întreaga lume, s-a dovedit acum că tehnologia, sub forma computerelor personale și a altor echipamente de acest fel, a dus comunicațiile și procesarea informațiilor dincolo de controlul oricărei autorități centrale. Fără să dorească sau să fie capabilă să dezvolte și să adopte astfel de inovații – așa cum facem noi în Occident cu un entuziasm solid – Uniunea Sovietică nu mai poate produce acum multe în afară de armament. Ca urmare, economia sovietică a început să stagneze și ar putea chiar începe să se reducă – o tendință care a început să facă chiar și producția de armament mai costisitoare și mai ineficientă.

În același timp, Uniunea Sovietică a devenit neajutorată și din punct de vedere demografic. Astăzi, numai aproximativ jumătate din populația țării poate vorbi rusa; pentru o societate industrializată, avansată din punct de vedere tehnologic, acest lucru este intolerabil. Mai mult, rata natalității în Rusia a fost atât de scăzută, încât în următorii ani populația activă a Republicii Ruse, care include aproape două treimi din capacitatea de producție industrială totală a Uniunii Sovietice, va scădea de fapt. Nu este vorba numai despre o scădere a ratei de creștere; este o scădere a numărului total de persoane care vin în fiecare dimineață, bete sau treze, la muncă. Mai mult, ratele de natalitate mari din

republicile musulmane au început să atragă tot mai multe investiții pentru școli, spitale, drumuri și așa mai departe. Astfel, tot mai puțini ruși trebuie să muncească tot mai mult pentru a susține tot mai mulți non-ruși. Această situație nu poate continua la nesfârșit. Dar nici tendința în sine nu poate fi inversată în mai puțin de câteva decenii.

Toate acestea se combină cu o nemulțumire și dezorganizare chiar în sânul lumii comuniste. Eforturile Moscovei de a reduce presiunile economice interne prin transferarea poverii către sateliții săi est-europeni întâmpină tot mai multă rezistență din partea liderilor țărilor-satelit, care se tem, pe bună dreptate, pentru propria lor stabilitate la putere. Una dintre reflectările acestei temeri este nivelul în creștere al opoziției liderilor est-europeni față de planurile Moscovei de creștere a cheltuielilor pentru apărare în statele satelite;o alta este reprezentată de eforturile vocale fără precedent ale acestor lideri de a-i aduce pe sovietici înapoi la masa negocierilor pentru reducerea armamentelor. În mod evident, sovieticii au suficientă putere militară pentru a merge pe calea lor, dar acum cresc șansele ca sovieticii să aibă nevoie să și folosească această putere. Și pretutindeni în lumea comunistă – în pofida oricăror teze ale filosofiei marxiste – națiunile comuniste se află în război între ele. Mai precis, Uniunea Sovietică și China, care au fost implicate în lupte de-a lungul graniței comune, luptă acum împotriva sau prin intermediul unor „înlocuitori”: China împotriva Vietnamului, Vietnamul împotriva Cambodgiei.

Din punctul de vedere al Moscovei, istoria nu ar fi putut alege un moment mai prost pentru a ajunge din urmă imperiul sovietic. După o perioadă de derivă, Statele Unite conduc din nou Occidentul înainte:

Economia noastră se reface – creșterea a ajuns recent la o rată anuală de peste 9 la sută, un nivel care bucură pe toată lumea, cu excepția pesimiștilor de serviciu de pe Wall Street – în timp ce economiștii serioși dispută doar mărimea și amploarea acestui boom.

Cheltuielile pentru apărare ale Statelor Unite sunt în creștere, cu o dezbatere în Congres și cu discuții electorale legate numai de dimensiunile adecvate ale acestei creșteri.

Noi și aliații noștri am început să limităm fluxul de credite către Uniunea Sovietică.

Noi și aliații noștri am început să oprim afluxul de tehnologie către Uniunea Sovietică.

Prin amplasarea inițială de rachete Pershing II și rachete de croazieră, NATO începe în cele din urmă să readucă în favoarea sa echilibrul de forțe din Europa.

Odată cu apariția a cinci revolte anticomuniste – în Nicaragua, Mozambic, Angola, Cambodgia și Afganistan – efortul sovietic pentru dominație în Lumea a Treia a fost încetinit. Și, desigur, faptul că noi am folosit forța militară pentru eliberarea Grenadei a zdruncinat mitul că revoluțiile comuniste ar fi ireversibile. Iar acum chiar piesele lor de domino se prăbușesc.

Mai mult, acum ne aflăm în pragul unei schimbări istorice a chiar naturii războiului. Tehnologia mută avantajul de la ofensivă către defensivă. Deoarece Statele Unite sunt o putere defensivă, în timp ce Uniunea Sovietică rămâne o putere ofensivă, avantajul pe termen lung se mută acum în direcția noastră. Acesta este, desigur, motivul pentru care sovieticii se tem atât de mult de accentul pus de noi pe armamentul de înaltă tehnologie, așa cum este cazul rachetelor de croazieră și al muniției cu ghidaj de precizie; înseamnă că Statele Unite au recunoscut și au și acționat în conformitate cu noua realitate. Aceasta explică și de ce sovieticii sunt atât de supărați din cauza Inițiativei de Apărare Strategică a președintelui, deși este un proiect pe termen mai lung. Ținând cont de istoria minunată de succese înregistrate de țara noastră când combinăm capacitățile științifice și tehnologice cu forța industrială – și ne gândim la proiectele Manhattan și Apollo –, sovieticii trebuie că se gândesc că în cele din urmă vom reuși. Și, când se va întâmpla asta, rachetele sovietice nu vor mai fi o amenințare pentru nimeni.

Din momentul în care Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a preluat puterea în 1917, obiectivul principal al propagandei

sale a fost de a convinge nu numai proprii oameni, dar, de asemenea, pe noi, cei din Occident, că revoluția partidului este ireversibilă, că Uniunea Sovietică organizată de Lenin & Co. este un stat stabil, permanent. Atât de reușit a fost acest efort al propagandei, încât timp de decenii gândirea convențională aici, în Occident, a fost așa: Uniunea Sovietică se află aici pentru a rămâne. Un corolar al înțelepciunii convenționale este că însăși rivalitatea dintre SUA și URSS reprezintă o caracteristică permanentă a vieții pe pământ.

Cu toate acestea, noua perspectivă pe care am conturat-o în *De ce este lumea un loc atât de periculos*, și pe care am recapitulat-o pe scurt aici, contestă în mod fundamental atât înțelepciunea convențională cât și corolarul său. Această perspectivă recunoaște Uniunea Sovietică drept ceea ce este – un imperiu – și admite faptul că, la fel ca toate imperiile, și acesta trebuie, în cele din urmă, să se dezintegreze. Mai mult decât atât, acest punct de vedere susține că începuturile acestei descompuneri sunt evidente acum. Într-adevăr, după publicarea memoriului anterior, au continuat să se adune informații care sugerează că decăderea progresează:

Alegerea lui Konstantin Cernenko ca succesor al lui Andropov arată clar că birocrația nu poate înghiți nici chiar eforturile modeste de reformă economică începute după moartea lui Brejnev. Conducerea politică a încetat practic și să discute despre reformă; deci probabil că stagnarea va continua.

Standardele de viață în Uniunea Sovietică încep să scadă. Marshall Goldman, specialist în Uniunea Sovietică la Harvard University, spune acum că aprovizionarea cu alimente în afara zonei Moscova – Leningrad este deficitară și că au fost impuse raționalizări în 12 orașe. Conform ultimelor numere ale publicațiilor medicale sovietice, cinci dintre cele șapte principale boli transmisibile sunt scăpate de sub control: poliomielita, difteria, scarlatina, tusea convulsivă, pojarul. Demograful Murray Feshbach de la Georgetown University – unul dintre cei mai competenți și de încredere observatori ai vieții sovietice – afirmă că, potrivit statisticilor sovietice publicate, incidența pojarului

este atât de mare, încât ajunge doar cu puțin sub nivelul pe care îl acordă epidemiologii problemei subnutriției de masă. Cercetările anterioare ale lui Feshbach au arătat că în întreaga Uniune Sovietică mortalitatea infantilă este în creștere, iar speranța de viață în scădere.

Populația sovietică este cuprinsă de un sentiment de pesimism profund. O reflectare a acestuia este rata avorturilor, care, în întreaga Uniune Sovietică, este cuprinsă între 60 și 70 la sută, iar în cazul slavilor și balticilor ajunge la 75–80 la sută. Nu putem atribui aceste rate cutremurătoare doar proastei calități a produselor anticoncepționale disponibile și deciziilor unor părinți practici și raționali care vor să limiteze dimensiunile familiilor pentru că nu au suficient spațiu locativ pentru a-și păstra confortul. Mai degrabă trebuie să considerăm aceste rate, cel puțin în parte, drept o indicație a felului în care apreciază cuplul obișnuit viața în Uniunea Sovietică. După cum spune Frank Shakespeare, aceste rate ale avortului reflectă o viziune a viitorului care e sumbru și fără speranță, până aproape de punctul sinuciderii naționale.

Lucrările artistice sunt deseori un indicator important al percepției unei societăți asupra propriilor perspective, iar artiștii sovietici se îndreaptă acum către noi teme ale declinului care se profilează. Un cântăreț/ poet pe nume Bulat Okudjava a prezentat în ultima vreme într-un cabaret din Moscova un mic număr care compară în mod neașteptat Uniunea Sovietică din zilele noastre cu Imperiul Roman în ultima sa perioadă. Iată prima strofă:

„Imperiul Roman, la vremea prăbușirii sale,
Menținea aparența unei ordini de fier,
La locul său era Cezarul, înconjurat de tovarășii de arme,
Viața era minunată, dacă te iei după scripte.
Dar criticii vor spune că «tovarăși de arme»
Nu-i latină vorbă,
Că această greșeală golește de sens întreg acest cânt.
Poate, poate, poate nu-i latină vorbă”.

Pentru prima dată, în ziarele și revistele sovietice apar articole care vorbesc despre „contradicțiile socialismului” și sugerează vag nevoia de schimbări structurale de bază. Date fiind limitările asupra a ceea ce poate spune cineva în presa sovietică – și să rămână în libertate pentru a mai spune și altă dată – acestea sunt lucruri cu adevărat explozive. În mod clar, comentatorii trimit semnale puternice că, din punctul lor de vedere, sunt necesare schimbări fundamentale și, cu cât mai curând, cu atât mai bine, pentru ca regimul să supraviețuiască în actuala sa formă.

Sentimentul de pesimism care se răspândește și declinul care se profilează ar putea explica și actualul comportament al sovieticilor. Într-un mod vag, dar profund, liderii sovietici încep să recunoască faptul că ceva a mers îngrozitor de rău. Nu vorbim aici despre un incident în relațiile cu SUA sau o perioadă de ghinioane; vorbim despre o schimbare fundamentală percepută în balanța viitorului puterii. Istoria nu mai este de partea Moscovei – dacă a fost vreodată –, iar liderii sovietici simt că nu au voința, energia, resursele și, cel mai mult, timpul pentru a o recâștiga de partea lor. De aici, actuala izbucnire de retorică și acțiuni ranchiunoase și înțepătoare. Este ca prima reacție a unui om foarte meschin, a cărui carieră a evoluat din victorie în victorie, peste trupurile zdrobite ale dușmanilor – și care, având în față victoria finală, tocmai a aflat că suferă de o boală incurabilă.

Implicațiile tuturor acestor lucruri sunt cutremurătoare. Dacă, într-adevăr, Uniunea Sovietică este un imperiu aflat la începutul declinului său, este posibilă una dintre următoarele trei variante:

Sovieticii ar putea întreprinde reforme fundamentale. Aceasta rămâne o posibilitate și, în mod evident, trebuie să urmărim cu atenție orice indicii. Dar pare probabil că liderii sovietici nu vor face schimbările necesare, fie pentru a inversa aceste tendințe, fie pentru a le face față. Liderii de la Kremlin pot impulsiona rata de creștere economică numai reducând bugetul pentru apărare sau aplicând reforme economice masive. Oricare

dintre aceste remedii ar amenința controlul asupra puterii exercitat de Partidul Comunist, iar acesta este un preț pe care liderii de la Kremlin nu au fost niciodată dispuși să-l plătească.Coșmarul demografic este la fel de dificil de rezolvat. Moscova nu poate transfera capacități de producție industrială dinspre Rusia către republici non-ruse și, în special, către republici non-slave. Dacă ar face acest lucru, aceste republici ar avea mai multă putere asupra Moscovei decât este dispusă să riște Moscova. Iar Moscova nu poate importa muncitori pentru fabricile rusești din republicile musulmane, deoarece aceștia (a) nu vorbesc rusa, (b) nu vor să vină și (c) ar fi respinși de muncitorii ruși, care ar trebui să împartă resursele locative și alimentare sărăcăcioase cu persoane pe care le consideră inferioare din punct de vedere rasial.

Sovieticii ar putea s-o dea în bară. Asta înseamnă că ar putea să nu reușească să oprească decăderea imperiului lor și, în timp, să permită Uniunii Sovietice să alunece într-o spirală descendentă din care ar putea rezulta un alt tip de societate. Ca să fie clar, nu avem nicio idee despre cum ar putea arăta această societate. Ar putea fi o societate „mai bună", ceea ce ar însemna o societate mai liberă și mai democratică. Sau ar putea fi diferită față de societatea actuală, dar exact la fel de rea și de represivă. Și nu putem decât să ghicim în legătură cu viitoarele relații dintre Republica Rusă – puterea imperială, ca să zicem așa – și cele 14 republici non-ruse care formează acum Uniunea Sovietică. Dar este clar că orice tip de cădere liberă a imperiului va produce o structură politică mai puțin amenințătoare pentru Occident decât regimul actual, cel puțin pentru o vreme.

Sovieticii ar putea decide «să rupă pisica-n două». Confruntați cu o situație de tip „acum ori niciodată", liderii sovietici ar putea alege o variantă foarte riscantă, cu scopul de a schimba raportul de forțe înainte de a fi prea târziu. Așa cum vă amintiți, aceasta este opțiunea din centrul memoriului *De ce este lumea un loc atât de periculos?* Mesajul raționamentului meu era că, odată ce liderii sovietici percep că timpul nu le mai este aliat, gama de opțiuni pe care vor fi dispuși să o ia în considerare se va

extinde în mod inevitabil. Așadar, trebuie să ne pregătim pentru posibilitatea ca sovieticii să facă ceva foarte, foarte periculos – de exemplu, o acaparare a Golfului Persic, un atac asupra Europei de Vest, chiar și un prim atac asupra SUA. Din nou, ca și în memoriul anterior, subliniez că nu putem prezice niciuna dintre aceste acțiuni. Pur și simplu arăt – și acesta este suficient de îngrijorător – că pentru unii sovietici aceste acțiuni s-ar putea să nu mai fie prea riscante pentru a fi luate în considerare. De aici, îngrijorarea mea că următorii ani vor fi cei mai periculoși dintre cei pe care i-am trăit vreodată.

EXACT DIN CAUZĂ CĂ URMĂTORII ANI VOR FI ATÂT DE PERICULOȘI TREBUIE SĂ PREGĂTIM, SĂ ARTICULĂM ȘI SĂ IMPLEMENTĂM O STRATEGIE PENTRU A TRATA CU UNIUNEA SOVIETICĂ ASTFEL ÎNCÂT SĂ EVITĂM RĂZBOIUL. SENSUL ACESTEI STRATEGII, PE SCURT, TREBUIE SĂ FIE: LE INTERZICEM SOVIETICILOR O SOLUȚIE EXTERNĂ PENTRU PROBLEMA LOR. Logica este următoarea:

Uniunea Sovietică este ultimul imperiu al lumii și, după 67 de ani de comunism, a intrat în faza terminală. Nu trebuie să mai fim surprinși sau alarmați sau ușurați de acest lucru mai mult decât de un apus de soare la sfârșitul zilei; este pur și simplu inevitabil, iar alegerea pe care trebuie să o facem nu ține de acceptarea situației, ci de cum ar fi cel mai bine să reacționăm. Singura întrebare operațională se referă la rata decăderii.

Noi nu vom face nimic pentru a încerca să „doborâm" regimul sovietic. Mai direct spus, nu ne vom duce peste ei să-i bombardăm. Orice efort de acest fel, din partea oricărei țări, ar fi periculos de stupid. Nu ne vom angaja într-o astfel de activitate și vom împiedica pe oricine altcineva care ar încerca. Vom lăsa ca rata declinului Uniunii Sovietice să fie gestionată de cel mai puternic aliat al nostru: Istoria.

De asemenea, nu vom face niciun effort pentru a împiedica decăderea regimului sovietic. Este ușor de văzut de ce, în următorii ani, sovieticii vor încerca să obțină asistență masivă,

financiară și tehnică, din Occident. Dar noi și aliații noștri am învățat, pe calea cea grea, că sovieticii folosesc orice ajutor le oferim nu pentru a îmbunătăți standardul de viață al țării ci, mai degrabă, pentru a construi și instala arme suplimentare. Nu îi împrumuți unui om bani – indiferent de dobândă – dacă știi din experiență că, în loc să-și hrănească familia, el va cumpăra mai degrabă o pușcă și va jefui chiar banca ta. Lăsând deoparte bunul-simț și moralitatea – iar bancherii sunt cunoscuți pentru asta –, acest tip de afacere este prost din punct de vedere financiar. Profitul mic este mai mult decât anulat de cheltuielile cu asigurarea suplimentară împotriva furturilor și măsurile fizice de securitate. Când oficialii sovietici vor veni să ceară ajutor economic și tehnologic, trebuie să-i refuzăm ferm și politicos. Și trebuie să-i împiedicăm să fure ceea ce își doresc.

Speranța noastră este că liderii sovietici își vor folosi abilitățile și energiile considerabile pentru a-și reforma sistemul. Noi și aliații noștri nu ne dorim nimic altceva mai mult decât o Uniune Sovietică sigură, prosperă, liberă. Dacă Moscova va arăta fie și cel mai mic semn că merge în această direcție, noi și aliații noștri trebuie să îi ajutăm și îi vom ajuta în orice fel putem. Într-adevăr, ne dorim să negociem serios cu Uniunea Sovietică o întreagă gamă de subiecte controversate – reducerea armamentelor, desigur, dar și acorduri economice, științifice, tehnologice și de mediu care ar putea contribui la îmbunătățirea standardelor de viață și ar reduce riscul de război în întreaga lume.

Îngrijorarea noastră este că liderii sovietici nu vor dori, sau nu vor putea, să aplice reforme fundamentale. Și dacă nu le pot aplica sau nu vor să le aplice, păcat! Declinul unui imperiu nu este niciodată un lucru foarte plăcut pentru cei care trăiesc în interiorul granițelor sale și le dorim tuturor popoarelor sovietice mult noroc când vor trece prin dificila perioadă în care vor face față transformării actualei structuri politice în altceva – ceva ce sperăm și ne rugăm să le fie de mai mare ajutor decât ceea ce au acum.

Scopul nostru este să fim absolut siguri că în niciun moment din următorii ani liderii sovietici nu vor ajunge la concluzia că se pot salva cumva distrugându-ne pe noi. Asta înseamnă nu numai să ne protejăm de cărămizile care vor cădea. Este simplu. Trebuie să anticipăm genul de acțiuni agresive la care ar putea fi tentat să recurgă un imperiu în destrămare și care, dacă ar reuși, ar putea fie să inverseze sensul declinului, fie să îl încetinească. Și trebuie să stabilim un set de condiții în care, dacă sovieticii ar fi tentați, să sfârșească prin a respinge măsurile respective, pentru că nu ar funcționa. Seamănă puțin cu stabilirea condițiilor în care, într-un anumit cartier, un pierde-vară care intră pe fereastra bucătăriei și vede o bancnotă de 20 de dolari pe masă decide, în cele din urmă, să o lase acolo unde e, de teamă că nu va scăpa. Poate că, în timp, l-am putea determina pe acel pierde-vară să bată politicos la ușă și să întrebe dacă nu s-ar găsi ceva de lucru și pentru el.

În mod evident, vom avea nevoie de o apărare puternică pentru ca această strategie să funcționeze. Mai exact, vom avea nevoie să îi împiedicăm pe sovietici să blocheze accesul la petrol sau alte materii prime pe care noi și aliații noștri le importăm din țările Lumii a Treia – cum încearcă să facă acum în Golful Persic și în sudul Africii. Trebuie să rezistăm în continuare eforturilor sovietice de a pune mâna pe țări fragile și de a le transforme astfel în baze pentru reexportul de revoluție – cum încearcă să facă acum în America Centrală. Trebuie să fim suficient de puternici pentru a-i împiedica pe sovietici să creeze disensiuni politice între noi și aliații noștri – așa cum încearcă să facă acum în Europa Occidentală. Și, cu orice preț, trebuie să fim atât de puternici din punct de vedere defensiv, încât, chiar și în cele mai proaste momente ale lor, liderii sovietici să nu fie tentați să își lase rachetele să zboare în niciun fel de pariu disperat și de ultim moment pentru a distruge pe toată lumea, în speranța că vor reuși să controleze epava.

O strategie care să-i împiedice pe sovietici să obțină soluții externe pentru problemele lor va genera sprijin pentru o apărare puternică, deoarece oferă singurul lucru pe care oamenii

îl cer, pe bună-dreptate, în schimbul oricărui sacrificiu: speranța. Aduceți-vă aminte că, reușind să-i convingă pe oameni că imperiul sovietic va dura veșnic, *rețeaua de propagandă a Moscovei a convins* oamenii și că rivalitatea SUA-URSS este o componentă permanentă a vieții pe Pământ. Aceasta, în schimb, a dus la o percepție tot mai puternică a faptului că toate *cheltuielile noastre de apărare nu duc nicăieri*. Ei cheltuie, noi cheltuim, armele devin tot mai mortale, iar ciclul continuă la nesfârșit; și cresc inevitabil șansele să se întâmple ceva îngrozitor, dacă nu intenționat, atunci accidental. Această perspectivă este atât de sincer și deprimant de înfricoșătoare, încât tot mai multă lume nu vrea să se confrunte cu ea și, în schimb, este atrasă de scheme nebunești și uneori periculoase despre care li se spune că ar putea cumva să întrerupă acest ciclu. În această categorie aș include și ideea că un moratoriu nuclear și diferitele propuneri care se învârt în jurul acestuia, într-o formă sau alta, ar putea duce la dezarmarea unilaterală. În disperare, oamenii uită lecția pe care Paul Nitze și Dean Acheson au dat-o atât de elocvent în 1950, în faimosul lor memoriu NSC-68: „În istorie nu a supraviețuit niciun popor care a crezut că își poate apăra libertatea devenind inofensiv pentru inamici". Această strategie de a nu le permite sovieticilor să obțină o soluție externă pentru problema lor va susține și chiar va genera sprijin pentru o apărare puternică – nu numai în rândurile americanilor, ci și ale aliaților noștri –, deoarece sugerează că, dacă mai putem rezista puțin, nevoia pentru un astfel de sacrificiu se va reduce.

Rețineți că eu schițez aici o strategie, nu o politică. Scopul ei este să servească drept ghid pentru formularea unor politici specifice și ca fundament pentru politicile pe care le alegem. Trebuie să intrăm în negocieri ASAT (armament antisatelit – n.n.) cu sovieticii? Trebuie să încercăm să obținem un summit? Trebuie să introducem o nouă propunere START la masa negocierilor la Geneva? Trebuie să le vindem cereale? Cum să tratăm alunecările spre stânga din Surinam și Guyana? Nicio strategie nu poate – și nu trebuie – să dicteze răspunsuri la întrebări ca acestea. Prea mult va depinde – și trebuie să depindă – de *circumstanțele*

de moment și de nevoile și *interesele noastre naționale* din acel moment. O strategie de a le refuza sovieticilor o soluție externă pentru problema lor este o acțiune pe termen lung, cu suișuri și coborâșuri inevitabile și chiar utile pe parcurs. Flexibilitatea nu este un antonim al puterii, ci mai degrabă sursa ei.

Pentru ajustarea acestei strategii prin luptele de politică ce vor urma în mod inevitabil, nimic nu este mai important decât o cunoaștere precisă a stadiului de pregătire al sovieticilor și, chiar și mai important, a stării lor de spirit. În esență, trebuie să aducem această țară și diversele ei elite într-un fel de sistem de monitorizare de terapie intensivă. Trebuie *să facem mai mult chiar decât facem acum – și asta este deja mult* – pentru a urmări dezvoltarea și amplasarea de arme și trupe, starea economiei sovietice și perspectivele pentru știința și tehnologia sovietice. Și, într-o măsură în care nu am mai făcut-o niciodată și nu am avut nevoie niciodată, trebuie să urmărim starea elitelor sovietice – lideri politici, căpetenii industriale, personalități militare, oameni de știință, toți membrii intelighenției sovietice. Pentru că, în definitiv, starea de spirit a acestor oameni – gradul lor de pesimism și opiniile lor despre perspectivele țării – ne vor avertiza dacă Uniunea Sovietică se pregătește pentru reforme majore, se îndreaptă către o decizie periculoasă de tipul „acum ori niciodată” sau pur și simplu renunță și își acceptă scufundarea în istorie. În același timp, trebuie să fim siguri că aceste elite sovietice ne înțeleg mai bine decât ne-au înțeles până acum – *puterea noastră militară*, desigur, dar, și mai important, puterea voinței noastre de a supraviețui ca popor liber și disponibilitatea noastră de a le oferi sprijin numai dacă vor înceta să ne amenințe supraviețuirea.

Permiteți-mi să vă ofer câteva indicații despre posibilele reacții. Am testat propunerea de strategie pe câteva zeci de personalități politice, ziariști, specialiști în probleme ale Uniunii Sovietice și prieteni și apropiați cu cunoștințe de afaceri publice. Pacifiștii profesioniști resping propunerea de strategie deoarece implică în continuare niveluri ridicate de cheltuieli pentru apărare, oferă un argument pentru actualele eforturi din

America Centrală, încurajează sprijinul pentru Inițiativa de Apărare Strategică și, în general, indică o cale către o lume post-sovietică în care SUA ar rămâne singura superputere. Militariștii profesioniști resping strategia propusă de mine motivând – chiar așa! – că pacifiștii profesioniști o vor considera ca o adevărată mană cerească. Așa cum o văd militariștii, această percepție a Uniunii Sovietice drept imperiu în declin le va oferi pacifiștilor muniția retorică necesară pentru a împiedica multe dintre inițiativele noastre actuale. „Pentru numele lui Dumnezeu, haide să nu întărâtăm și mai mult un urs rănit. Este periculos, așa că haideți să ne retragem și să nu facem nimic – nimic – din ceea ce ursul ar putea să considere drept amenințare”, vor spune pacifiștii. Sau așa se tem militariștii. Opinia mea este că militariștii și pacifiștii au aceleași dispute de atât de mult timp și au devenit atât de pricepuți la argumentele taberei adverse încât aceste reacții negative sunt un răspuns instinctiv la ceva nou. Pe de altă parte, există o școală de gândire care susține că o strategie căreia i se opun cu aceeași vehemență extremiștii din ambele părți ale spectrului politic este probabil corectă.

Din această strategie pe termen lung va rezulta și un beneficiu imediat. Va contribui la potolirea uneia dintre cele mai înverșunate și agresive dezbateri care a avut vreodată loc în rândurile americanilor și aliaților noștri, una care, mă tem, va destrăma cu timpul textura societăților noastre. De o parte sunt aceia dintre noi care își doresc pacea atât de mult încât sunt dispuși să plătească orice preț pentru ea. De cealaltă parte, sunt aceia dintre noi care își doresc pacea la fel de mult, dar consideră că pacea fără libertate ar fi intolerabilă și, pe termen lung, instabilă într-un mod violent. Cu strategia pe care am schițat-o aici, această dezbatere se va stinge încetul cu încetul, pe măsură ce oamenii vor începe să înțeleagă că nu trebuie să aleagă. Va fi pace. Și vom fi și liberi.

Herbert E. Meyer

(SURSA: Herbert E. Meyer, *What Should We Do About The Russians*, National Intelligence Council, 28 iunie 1984, la http://www.foia.cia.gov)

2. John Browne (Membru al Parlamentului britanic, deputat de Winchester, Anglia), *Dl. Gorbaciov – un Kennedy la Kremlin?,* 20 mai 1985

Impresii despre personalitatea, stilul și posibila sa influență asupra relațiilor dintre Blocul Răsăritean și Occident

De decenii, Uniunea Sovietică a fost condusă de oameni șterși, care s-au pitit, în mod conștient, după un zid de secrete. În martie 1985, se pare că s-a renunțat la această imagine. Un nou tip de conducător a fost ales – un conducător care, deși deloc mare la stat, are o prezență impunătoare – un om cu o privire pătrunzătoare și cu un zâmbet, cu toate acestea, binevoitor, care transmite încredere și forță interioară. Acest om este Mihail Sergheevici Gorbaciov, a cărui semnătură se află pe fotografia (a se vedea mai sus) care-l arată așezat la biroul lui Lenin din Clerkenwell, Londra, în decembrie 1984. El reprezintă o nouă generație de lideri sovietici. Aduce cu sine o combinație proaspătă de loialitate profundă față de Partidul Comunist și o abilitate de conducere evidentă. Deși este un produs clar al sistemului sovietic, Domnul Gorbaciov nu numai că emană încredere de sine, dar are și un stil personal charismatic, care se poate dovedi a fi de mare folos Uniunii Sovietice. Din nefericire, ceea ce avantajează Uniunea Sovietică poate fi o mai mare provocare pentru Occident. Pentru o mai bună înțelegere a noii conduceri sovietice trebuie să speculăm cum a fost selectat un asemenea om pentru o poziție atât de înaltă în cadrul Partidului Comunist și să evaluăm impactul pe care conducerea sa l-ar putea avea asupra relațiilor între Est și Vest.

În decembrie 1984, Dl. Gorbaciov, împreună cu soția domniei sale, Raisa, s-a aflat în fruntea unei înalte delegații în vizită în Marea Britanie. În timpul șederii delegației la Londra, ca oaspeți ai Parlamentului britanic, am fost invitat nu numai să fac parte din comitetul de primire, ci și să însoțesc delegația de-a lungul vizitei. I-am însoțit în vizita la editura lui Lenin din Clerkenwell,

la British Museum și la Camera Comunelor. Aceste vizite au reprezentat un prilej deosebit de a-i observa îndeaproape pe soții Gorbaciov, de a le asculta întrebările și de a le observa reacțiile față de diferite afirmații și evenimente.

Această apropiere neobișnuită de soții Gorbaciov mi-a lăsat impresia personală că Dl. Gorbaciov este atât de charismatic încât, dacă sistemul comunist ar permite așa ceva, Dl. și Dna. Gorbaciov ar putea foarte bine deveni echivalentul sovietic al cuplului Jack și Jacqueline Kennedy. Cu toate acestea, țin să subliniez că Dl. Gorbaciov este un comunist dur și dedicat, iar politicile sale ar fi fundamental diferite față de cele ale regretatului Președinte Kennedy. Aceasta e doar părerea mea personală, izvorâtă dintr-o apropiere de soții Gorbaciov de lungă durată, neobișnuit de relaxată și în varii circumstanțe.

Este evident că, pentru a ajunge la vârsta de 54 de ani până la vârful sistemului Partidului Comunist, Dl. Gorbaciov a muncit foarte mult, folosindu-și ambiția și excepționala competență și eleganță politică. Însă ambiția și competența pot stârni sentimente de gelozie și suspiciune. Astfel de sentimente sunt cu atât mai puternice în cadrul sistemului comunist sovietic, unde loialitatea față de mai-marii partidului, față de dogmele și tradițiile acestuia este fundamentală pentru a avansa. Dl. Gorbaciov trebuie să fi dat dovadă de multă răbdare și de o deosebită loialitate față de partid, din moment ce a fost promovat atât de rapid în aceste condiții.

Urmărindu-i discursurile, prezentările și răspunsurile, Dl. Gorbaciov este în mod evident un om politic bine cizelat, abil și în pas cu vremurile. Nu e nici pe departe un „conducător iubit al poporului” cu rădăcini în comunitatea agrară sau militară. Este unul dintre primii reprezentanți ai generației de politicieni sovietici „crescuți” pentru a intra pe scena internațională.

Din primele momente ale întâlnirii cu Domnul Gorbaciov a devenit limpede că este inteligent, iscoditor și ager. Nu numai că a pus constant întrebări, dar a ascultat de asemenea meticulos și atent răspunsurile. Această calitate are implicații politice impotante prin faptul că oamenii presupun că oricine este sincer

interesat în ceea ce au de spus este probabil demn de respectul lor. Aceste calități, împreună cu zâmbetul său reținut, dar totuși căluros, îl fac atractiv și cât se poate de fascinant. Cu toate acestea, poate fi extrem de ferm când își folosește vocea, ochii străpungători și chiar gesturile, pentru a sublinia ceva.

Am observat un exemplu viu al acestor două extreme ale expresivității. Pilda a apărut când l-am întrebat de ce Uniunea Sovietică încurajează și finanțează în continuare terorismul în America Latină. Mi-a răspuns, în timp ce m-a bătut în mod repetat pe umăr, chiar înainte ca interpretul să traducă întrebarea mea. Aceasta mi-a creat impresia clară că, probabil, înțelege engleza. M-a întrebat dacă i-aș considera pe coloniștii care au luptat în Războiul American de Independență teroriști sau luptători pentru libertate. Întreaga sa expresie s-a schimbat abrupt apoi, când m-a atins încet pe încheietura mâinii spunând „dar desigur ne opunem total teroriștilor izolați precum cei care l-au ucis pe Dr. Morro în Italia".

Exemplul de mai sus nu-i evidențiază doar capacitatea vastă de exprimare, ci și cunoștințele de istorie occidentală. Aceste cunoștințe au ieșit din nou la iveală când a pus sub semnul întrebării demonstrația de la British Museum. Când am menționat că în Marea Britanie oamenii au un grad mare de libertate, Dl. Gorbaciov a răspuns: „Ceea ce spuneți dumneavoastră, Dle Browne, și adevărul sunt două lucruri distincte. Până și Lordul Byron a fost nevoit să părăsească Anglia din cauza lipsei de libertate". Și-a manifestat curiozitatea și interesul și când l-a întrebat pe un custode de la British Museum ceva despre niște monede saxone pe care rușii le înapoiaseră Marii Britanii în secolul al XIX-lea. Era foarte entuziasmat să afle dacă existaseră legături comerciale între cele două țări încă din acele timpuri.

Curiozitatea Dlui Gorbaciov în timpul vizitei pare să aibă două scopuri: în primul rând, e dornic să învețe de la Occident ce ar putea fi adaptat la sistemul comunist și, în al doilea rând, nu pierde nicio ocazie să pună la îndoială orice dovezi i se prezintă. Această din urmă calitate e de importanță majoră pentru orice

lider, deoarece inspiră mai mult respect și loialitate din partea subordonaților și îi reconfirmă eficacitatea ca administrator.

Se pare că setea nestăvilită și deschiderea către noi cunoștințe a Dlui Gorbaciov nu e ceva obișnuit printre liderii sovietici. De obicei, înalții oficiali ai Partidului Comunist evită să dea chiar și cea mai mică impresie că ar avea vreo lacună, dorind să dea de înțeles că ar fi atotștiutori. Pe de altă parte, felul în care Dl. Gorbaciov se arată cu adevărat interesat s-ar putea dovedi una dintre cele mai eficiente unelte politice ale sale. Această curiozitate nu aduce cu sine doar o multitudine de informații noi într-o societate în care informația este supusă unei cenzuri drastice, ci îi va aduce mai mult sprijin atât din partea superiorilor, cât și a subordonaților. De curând, în timpul unei vizite la Moscova, avea programat un ceai în apartamentul unei familii obișnuite de muncitori. Examinând ceașca oferită, a observat că avea sigla guvernului și, prin urmare, fusese adusă de consilierii săi pentru a-i crea impresia falsă că nivelul de trai al clasei muncitoare moscovite se îmbunătățise. Se pare că Dl. Gorbaciov a plecat imediat, înfuriat de descoperirea înșelăciunii. Un astfel de incident trebuie să-i fi atras admirația gazdelor și respectul subordonaților.

Dl. Gorbaciov nu e dornic numai să afle cât mai multe despre trecut, ci și să învețe despre obiceiurile și procedurile existente în Occident. S-a abătut spontan de la programul stabilit, preferând să viziteze întâi Catedrala Sf. Paul, în loc de mormântul lui Marx, și apoi să privească reședința oficială a Prim-Ministrului din Downing Street nr. 10. Aceste schimbări de program denotă o aparentă dorință a domniei sale de a-și contura o impresie la prima mână, subiectivă, despre Marea Britanie. Ceea ce mi-a întărit impresia că Dl. Gorbaciov dorește să se familiarizeze cu uneltele fundamentale ale succesului din lumea occidentală și să le selecteze, să le adapteze și să le integreze pentru a le folosi în Uniunea Sovietică. Abordarea aceasta s-ar putea dovedi a fi fundamental diferită de cea a Țarului Petru cel Mare care, la întoarcerea din vizite în Occident, a încercat să impună poporului rus obiceiuri pe care le admira la occidentali în loc să le integreze.

Dl. Gorbaciov s-a arătat extrem de sensibil atât față de ideile care contraziceau principiile comuniste, cât și față de aluziile la potențialele slăbiciuni ale sistemului sovietic. De exemplu, la British Museum, unde i s-au arătat morminte antice egiptene, a părut deranjat când i s-a explicat că doar numele celor de viță nobilă erau cioplite în piatră. Acest obicei egiptean elitist contravine principiului meritocrației din sistemul sovietic. Disconfortul vădit al Dlui Gorbaciov poate fi atribuit originilor sale modeste, de fiu al unui țăran din Stavropol, de unde s-a ridicat, pătrunzând în vârful conducerii țării sale la vârsta de 54 de ani. A ajuns unde este astăzi devansând concurența acerbă, prin forțe proprii. O altă situație în care s-a manifestat această sensibilitate a fost reacția domniei sale la răspunsul pe care i l-am dat la o întrebare cu privire la locurile din Camera Comunelor. Am menționat că avem bănci, iar nu locuri individuale, și – chiar și așa – cu băncile pline până la refuz, tot nu au loc decât circa 500 dintre cei 650 de membri. Am explicat și că băncile, spre deosebire de locurile individuale, conferă un anume dinamism Camerei, care devine astfel „Teatrul Viu al Politicii Britanice". S-a arătat neîncrezător. Dând un exemplu, i-am explicat că dânsul și Dna. Gorbaciov se aflau în acel moment în fața primei bănci de sub arcadă, pe partea opoziției. Am povestit că, în mod tradițional, banca era ocupată de aripa de stânga a Partidului Socialist, dar că, după desprinderea unei aripi de dreapta, care a format Partidul Social-Democrat, au loc confruntări fizice pentru ocuparea unui loc pe bancă.

Am mai explicat și cum acest comportament pare copilăresc în ochii privitorului neavizat, însă e o reprezentare teatrală a dilemei cu care se confruntă alegătorii de orientare socialistă, care nu știu dacă să voteze cu aripa de stânga sau cu cea de dreapta a partidului. Pe Dl. Gorbaciov l-a deranjat afirmația mea cum că socialiștii ar avea vreo dilemă politică, cum a fost cea de la începuturile Uniunii Sovietice între bolșevici și menșevici, acum scoasă de sovietici din cărțile de istorie. S-a întors către restul delegației, spunând: „Ceea ce tocmai ne-a relatat Dl. Browne ilustrează perfect uriașa ipocrizie a politicii britanice.

Aleg 650 de parlamentari, dar îi primesc în sală doar pe jumătate dintre ei!”

Conducerea sovietică e în esență pragmatică, acesta e un fapt bine cunoscut. A fost interesant să observ maniera ostentativă în care se manifestă acest spirit de conducere în timpul primei recepții la Hotelul Claridges. Cum îi însoțisem pe soții Gorbaciov mare parte a primei zile, am fost rugat să le prezint alți membri ai Parlamentului în timpul recepției. Prezentările au decurs în maniera obișnuită pentru oaspeți și parlamentari. E totuși interesant de menționat că, la prezentările deputaților socialiști, în general, s-a depășit titulatura obișnuită de tipul „permiteți-mi să vi-l prezint pe Dl. A, parlamentar de X”. În general au insistat să se prezinte drept „reprezentantul socialiștilor din X”, probabil pentru a câștiga simpatia liderului comunist și a soției sale. Soții Gorbaciov, însă, plimbându-se liber printre invitați, i-au ignorat cu desăvârșire pe acei parlamentari care încălcaseră protocolul prezentărilor, socializând cu alți oaspeți. Se poate să fi fost o indicație a faptului că sovieticii considerau – pe baza rezultatelor recentelor alegeri generale și a sondajelor de opinie conform cărora Partidul Socialist ajunsese la un minim istoric – că Partidul Conservator avea să rămână la putere în Marea Britanie în viitorul apropiat. Așadar, era mai important să-și stabilească legături cu conservatorii decât cu socialiștii.

În ciuda dorinței aparente a Dlui Gorbaciov de a arăta, ocazional, că delegația sa era una foarte democratică, iar dânsul se considera mai degrabă primul între egali, era evident că exercita o mare autoritate, fapt vizibil în felul în care îl tratau tovarășii săi. În timpul sesiunii de întrebări și răspunsuri de la Comisia pentru Afaceri Externe din Camera Comunelor, am stat lângă un general rus foarte amabil, dar obosit, în zona rezervată delegației sovietice. Generalul părea că abia reușește să nu adoarmă când a fost rugat de un consilier să meargă până la Dl. Gorbaciov. Câteva cuvinte șoptite la ureche și generalul a revenit la locul dumnealui transpirând și a început să ia foarte multe notițe! E clar că Dl. Gorbaciov nu tolerează prefăcătoria sau trândăvia în rândul personalului.

A fost, de asemenea, impresionant cum Dl. Gorbaciov a răspuns la întrebări neconvenite în prealabil din partea membrilor Comisiei pentru Afaceri Externe cu privire la subiecte sensibile cum ar fi persecutarea evreilor și creștinilor în Uniunea Sovietică și politica sovietică în Afganistan și Orientul Mijlociu. Au fost numeroase relatări, greșite, după părerea mea, cum că Dl. Gorbaciov și-ar fi pierdut cumpătul. Deși e adevărat că a ridicat tonul, nu s-a răstit. E drept că a răspuns ușor iritat la astfel de întrebări, dar n-a fost niciun moment nepoliticos. Este, de asemenea, adevărat că a dat răspunsuri evazive, însă s-a eschivat abil, întorcând povara persecuției religioase către interlocutor, aducând în discuție acuzațiile de persecuție religioasă din Irlanda de Nord. Pe scurt, a răspuns la întrebări cu o iscusință demnă de un versat om politic occidental. Și mai impresionant e faptul că a răspuns cu fermitate și convingere – genul de convingere specific oamenilor în poziții de autoritate. Această convingere m-a făcut să cred la acea vreme că Dl. Gorbaciov era deja liderul *de facto* al Uniunii Sovietice, aflate sub comanda lui Cernenko, foarte bolnav. Eram convins că era pe punctul de a fi ales, dacă nu cumva fusese deja ales să-i succeadă lui Cernenko.

Programul Dlui Gorbaciov și al delegației sale în timpul vizitei la Londra a fost destul de aglomerat, genul de program care ar fi solicitat la maximum orice lider de delegație, atât fizic cât și psihic. Dl. Gorbaciov și-a îndeplinit rolul de lider al delegației cu mult entuziasm, vorbind atât de mult în timpul dineurilor oficiuale, încât abia dacă se atingea de mâncare. Îi era atât de foame încât se pare că se întorcea la ambasada sovietică să mănânce. Am fost profund impresionat de felul în care a făcut față, atât fizic, cât și psihic. Pe lângă forma fizică bună, s-ar putea spune că are o minte puternică și ageră.

Pe lângă puterea fizică și psihică evidentă în timpul vizitei la Londra, am simțit că Dl. Gorbaciov posedă o forță interioară deosebită, bazată pe convingere, control și încredere. În această privință, sunt de acord cu remarca Dnei prim-ministru Thatcher, care a afirmat că poate lucra cu Dl. Gorbaciov.

Sistemul comunist tinde să descurajeze manifestările individualiste, creativitatea și adaptabilitatea. Consider că, datorită acestei forțe interioare, Dl. Gorbaciov va avea ocazia să se folosească de aceste calități neobișnuite pentru Uniunea Sovietică. De la moartea lui Stalin, poate doar cu excepția lui Hrușciov, conducerea sovietică a fost în mod bizar lipsită de asemenea calități.

Punând în balanță tenacitatea și pragmatismul Dlui Gorbaciov, am remarcat o parte profund umană în caracterul său. Acest element de umanitate într-un lider este adesea unul din cele mai importante ingrediente ale farmecului personal. Liderul este umanizat și, totuși, în sine, diferit.

Fotografia de mai sus îl portretizează pe Dl. Gorbaciov în picioare, cu soția în planul secundar, în fața biroului lui Lenin de la editura acestuia din cartierul londonez Clerkenwell. De la acest birou a pornit gândirea comunistă timpurie. Având privilegiul de a fi una din puținele persoane care au avut acces în birou, am vrut să văd cât de profund mișcat a fost Dl. Gorbaciov, potențial lider al lumii comuniste, de prezența în biroul lui Lenin.

A fost de asemenea interesant de remarcat cât de afectat și de stânjenit s-a simțit în timpul demonstrației celor trei studenți într-una din sălile de la British Museum. Aceștia s-au apropiat cu repeziciune până la aproximativ trei metri de Dl. Gorbaciov și de delegația sovietică, strigându-i cuvinte dure și numindu-l criminal și ucigaș. Dl. Gorbaciov s-a înroșit puternic și a părut profund șocat de situație.

În ciuda momentelor tensionate, am remarcat că Dl. Gorbaciov are un simț al umorului ascuțit și subtil, în presă fiind citate numeroase exemple. Întâmplarea care m-a amuzat cel mai tare s-a petrecut în partea dedicată istoriei saxone la British Museum. Custodele tocmai terminase de vorbit despre regele Alfred cel Mare, încheind cu observația că „problema e că școlarii englezi rețin un singur lucru despre regele Alfred cel Mare și anume că a ars plăcintele”. Într-o clipită, Dl. Gorbaciov a răspuns: „Se pare că nu trebuia să faci mare lucru ca să devii celebru în vremurile acelea”.

Întâmplarea de mai sus mi-a întărit convingerea că Dl. Gorbaciov este un personaj și o personalitate demnă de luat în seamă. Este cu atât mai remarcabil faptul că aceste calități au ieșit la lumină în ciuda stereotipului sever promovat de sistemul Partidului Comunist.

Impresia publicului occidental cu privire la soțiile liderilor sovietici e că sunt femei masive, anoste și deloc implicate în cariera politică a soților lor. Soția Dlui Gorbaciov, Raisa, s-a dovedit a fi la polul opus al acestui stereotip. Este educată, are un doctorat, e inteligentă și atrăgătoare. Mai mult, după standardele sovietice, s-ar putea spune că e de-a dreptul cochetă. Mi s-a părut o femeie foarte inteligentă și echilibrată. Și dumneaei are un simț al umorului deosebit. Când custodele departamentului egiptean de la British Museum s-a scuzat că vizita ne poartă înapoi în timp, Dna. Gorbaciov a răspuns că „într-un muzeu nu se poate călători decât în trecut". Mi s-a părut foarte interesant și remarcabil cum, în timpul întâlnirii Dlui Gorbaciov cu Comisia pentru Afaceri Externe, Dna. Gorbaciov părea foarte interesată și conștientă de ce se petrecea. Cred că e deosebit de interesată de cariera soțului și, am impresia, se ocupă în mod direct de ținuta lui. Metaforic vorbind, stă alături de el, nu în planul secundar. Pe scurt, este o soție profesionistă de lider politic și împreună formează o echipă formidabilă și impresionantă.

E de asemenea interesant de remarcat că soții Gorbaciov sunt interesați de cultură, mergând la spectacole de balet în calitate de simpli cetățeni. Dl. Gorbaciov a spus despre reprezentația operei *Cosi fan Tutte* că a fost un exemplu excelent de interpretare a muzicii lui Mozart. E posibil ca această aplecare pentru cultură și artă să rezoneze cu *intelighenția* Uniunii Sovietice, o parte a societății care, începând din 1917, s-a opus aproape în totalitate conducerii sovietice. Este așadar posibil ca Dl. și Dna. Gorbaciov să creeze o punte de influență politică între conducerea sovietică și intelectuali. Cu timpul, aceasta i-ar putea aduce Dlui Gorbaciov un aliat politic de nădejde, dacă situația va fi gestionată adecvat.

După cum am spus și mai devreme, Dl. Gorbaciov nu este un liberal –este un comunist convins și un produs al școlii comuniste, față de care e sigur că are loialități profunde. Cu toate acestea, spre deosebire de predecesorii săi, cu excepția lui Hrușciov și a lui Stalin, Dl. Gorbaciov are, după părerea mea, charismă – o charismă de tip occidental, precum și abilitatea și dispoziția de a se folosi demass-media din Vest, cu precădere de televiziune.

Evaluând trăsăturile de caracter ale Dlui și Dnei Gorbaciov, e greu de imaginat ce calități ar fi putut avea în plus cuplul prezidențial Jack și Jacqueline Kennedy. Cred că e absolut rezonabil să ne gândim că Dl. și Dna. Gorbaciov, dacă le va permite sistemul politic, ar putea deveni echivalentul sovietic al echipei Kennedy și, în consecință, ar avea un impact major asupra întregii lumi. Apariția unui lider charismatic la Moscova ar putea avea un efect foarte benefic pentru Uniunea Sovietică. În aceeași măsură, ar putea crea provocări mai mari pentru liderii occidentali. În pofida avantajelor pe care le-ar aduce, pare ciudat că nomenclatura Partidului Comunist, prin definiție conservatoare, l-a numit pe Dl. Gorbaciov în poziția de secretar al partidului.

Cum anume este ales liderul sovietic știu probabil foarte puțini oameni chiar și în interiorul Uniunii Sovietice. Se pare că acesta e nominalizat de o mână de membri importanți din Biroul Politic al partidului și poate, uneori, chiar și de liderul în funcție, și trebuie să fie acceptat atât de cercurile înalte ale Comitetului Central, cât și de elita sovietică sau nomenclatură.

Este binecunoscut faptul că *nomenklatura* a fost creată de Stalin pentru a conduce Uniunea Republicilor Sovietice în locul aristocrației țariste și a corpului funcționarilor publici, lichidat în mare parte de Stalin. În schimbul loialității, acestei elite i se acordau numeroase privilegii, inclusiv magazine speciale etc. Pentru a-și asigura în continuare devotamentul lor, Stalin i-a supus doar parțial Marii Terori. Nomenclaturiștii care-și amintesc teroarea stalinistă manifestă o puternică lipsă de încredere și frică față de orice lider prea charismatic și deci puternic și în afara mașinăriei de partid. E interesant să observăm, în trecere,

că atunci când Hrușciov a început să-și dezvolte propria formă de charismă, a fost imediat îndepărtat de la conducere, foarte probabil din cauza acestei frici instinctive a nomenclaturiștilor. Nomenclatura se bucură de foarte multe privilegii, așadar este direct interesată să-și păstreze poziția în cadrul sistemului sovietic. Desigur, în nomenclatură se regăsesc mare parte din cadrele militare sovietice, iar păstrarea statutului ține de menținerea cheltuielilor militare masive și, deci, de menținerea unei permanente stări de alertă față de o eventuală invazie. Invazia tătară, care a subjugat Rusia timp de 250 de ani; invazia lui Napoleon din 1812; și nu în ultimul rând invazia lui Hitler în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sunt evenimente istorice care susțin acest argument.

Mai mult, un alt argument al armatei sovietice este acela că Rusia e încercuită de puterile aliate occidentale, de la Canada și Statele Unite peste Polul Nord la Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO); la Organizația Tratatului Central (CENTO), acum dizolvată; la *Organizația Tratatului Asiei de Sud-Est* (SEATO), acum dizolvată; până la bazele americane din Extremul Orient. Așadar, elita sovietică e condiționată atât de frică, cât și de privilegii, să susțină menținerea actualul *status quo* – o situație de care membrii acestei elite sunt direct interesați. E firesc să susțină alegerea unui „membru de comitet" în poziția de lider și ar privi cu suspiciune un lider individualist, mai ales dacă e și charismatic. Mai mult, cei mai de seamă membri ai nomenclaturii, anume cei din Biroul Politic, tind să aleagă lideri fără nicio particularitate și care, practic, nu se deosebesc cu nimic de ei înșiși.

Cum se face, deci, că acei câțiva membri ai Comitetului Central, care au probabil puterea de decizie asupra conducerii, au ales drept secretar de partid un om atât de diferit de conceptul de lider care trebuie să primească acceptul nomenclaturii sovietice și de care depinde întreaga Uniune Sovietică? Cred că se datorează faptului că, deși precauți, liderii sovietici sunt în esență pragmatici și înțeleg că Uniunea Sovietică traversează o perioadă de criză economică, socială și militară. Înțeleg că sunt

puși la zid și schimbarea nu este doar necesară, ci și de dorit dacă vor să-și mențină viziunea asupra Uniunii Sovietice și nivelul de trai al majorității nomenclaturiștilor.

Impresia generală este că economia Uniunii Sovietice se află în stagnare. Atât conducerea fabricilor cât și muncitorii sunt lipsiți de motivație pentru a produce eficient, iar specula e la putere. Armata sovietică a dovedit o gravă incapacitate de a aplica în producție și utilizare efectivă cercetarea și dezvoltarea de tehnologii avansate. Aceasta este una din cele mai mari griji ale sovieticilor cu privire la Inițiativa Strategică de Apărare propusă de președintele Reagan. Mai mult, alocarea unei capacități enorme de producție domeniului militar a dus la o insuficiență cronică gravă în producția de bunuri de consum.

Liderii sovietici sunt cu siguranță conștienți de faptul că rămân foarte repede în urmă într-un domeniu esențial al revoluției tehnologice – cursa pentru noua generație de calculatoare. Această cursă a tehnologiei computerelor nu doar că întrece orice imaginație a lumii a treia, ci și mărește distanța în așa-zisa lume dezvoltată dintre puterile tehnologice de primă mână și cele de mâna a doua. Este evident că Statele Unite și Japonia concurează cu succes în această cursă, iar Uniunea Sovietică s-ar putea alătura Europei în „lumea a doua", nemaiputând fi considerată o superputere. Acest aspect al tehnologiei computerizate și impactul oricărui grad de acceptare a computerelor personale au implicații majore într-un stat totalitar, în care controlul asupra informației și cenzura constituie ingrediente vitale ale puterii. Așa cum puterea Bisericii Catolice în Europa a scăzut odată cu apariția tiparului, puterea unui guvern totalitar, cum este cel al Uniunii Sovietice, poate fi considerabil erodată prin acceptarea computerelor personale, care ar permite unei bune părți din populație să primească și să transmită un volum atât de mare de informații încât devine foarte greu, dacă nu chiar imposibil, de cenzurat.

Liderii sovietici nu sunt amenințați doar de provocarea tehnologică venită dinspre America cea relativ „pasivă", ci au de

înfruntat și o nouă provocare economică din partea vecinilor de la sud-est, China potențial „agresivă".

În timpul vizitei mele la Hong Kong, în octombrie 1983, atmosfera era una de pesimism, majoritatea considerând că va fi imposibil pentru Marea Britanie, sub conducerea prim-ministrului Margaret Thatcher, să semneze un tratat cu China comunistă care să fie acceptabil pentru chinezii din Hong Kong. În orice caz, s-a ajuns la o înțelegere. Acum, se pare că chinezii nu încearcă să extindă modelul comunist în Hong Kong ci, dimpotrivă, aduc modelul capitalist în China. Președintele Deng Xiaoping pare să conducă în China o revoluție la fel de semnificativă ca aceea din Rusia din 1917. El încurajează dreptul de proprietate limitat, descentralizarea și stimulente capitaliste pentru profit. O astfel de schimbare în dogma partidului trebuie să fie o mare provocare pentru orice lider comunist. Totuși, președintele Deng Xiaoping are trei mari avantaje față de sovietici. În primul rând, revoluția comunistă din China s-a petrecut relativ recent, iar țara e mai susceptibilă să reaprindă scânteia capitalistă și chiar să primească înapoi cetățenii calificați care au emigrat și sunt încă în putere de muncă. În al doilea rând, chinezii sunt mai muncitori decât rușii. În al treilea rând, președintele Deng Xiaoping se poate aștepta la mai puțină rezistență din partea nomenclaturii clădite de Mao Zedong, căci majoritatea nomenclaturiștilor au fost lichidați sau neutralizați în timpul revoluției culturale.

Efectele reformelor lui Deng se fac deja simțite. În zonele rurale s-a introdus un nou „sistem al răspunderii" și s-a introdus agricultura privată (pe parcele de maximum 60-70 de hectare). Veniturile din mediul rural au crescut cu peste 250% începând cu 1978 și China a înregistrat cea mai mare creștere economică din lume în 1984.

Noi sloganuri precum „caută să te-mbogățești" le-au înlocuit pe cele vechi precum „mai bine buruieni socialiste decât răsaduri capitaliste".

Uniunea Sovietică are de înfruntat acum provocarea economică directă din partea Chinei comuniste, care deja discută

despre propria navetă spațială lansată cu rachete Ariane. Sovieticii mai trebuie să accepte faptul că noua economie chineză de tip capitalist s-ar putea dovedi foarte de succes din perspectiva lumii a treia. Un asemenea succes relativ ar putea amenința, în sens strategic, influența crucială a URSS.

Liderii sovietici se mai confruntă și cu o societate în care corupția, trândăvia și beția ating proporții covârșitoare. În același timp, există un curent de opinie care pretinde mai multe produse de consum disponibile în magazine. O economie reală în stagnare sau în scădere pune și mai mare presiune pe Uniunea Sovietică și pe speranțele acesteia de a menține echilibrul militar și de a-și păstra statutul de superputere.

Rapoartele venite din Afganistan menționează numere mari de răniți și dezertori din rândurile armatei sovietice. Deși e posibil ca aceste rapoarte să fie exagerate, fără îndoială că trebuie să provoace îngrijorări serioase pentru conducerea sovietică, în special din cauza populației islamiste numeroase. Mai mult, odată cu amplasarea cu succes a rachetelor de croazieră și Pershing de către NATO și lansarea Inițiativei Strategice de Apărare de către președintele Reagan, sovieticii se confruntă cu noi cereri pentru cheltuieli militare importante, pentru a menține actualul echilibru militar. Nu numai că e improbabil ca economia sovietică să poată susține o asemenea creștere de cheltuieli, dar sovieticii sigur sunt conștienți de propriile limitări în tehnologia computerizată și relativa incapacitate de a pune în practică cercetările în domeniul producției avansate de armament bazate pe computer.

Acest domeniu al tehnologiei computerizate e esențial pentru sistemele moderne de armament. Aici este interesant să notăm importanța accesului larg la computere personale. Păstrarea puterii într-un stat totalitar depinde în mare măsură de cenzura la scară largă și controlul informației. Accesul publicului larg la computere personale într-un stat totalitar ar eroda dramatic puterea guvernului de a controla informația. Asta înseamnă că, dacă sovieticii avansează în domeniul tehnologiei până într-acolo încât să permită utilizarea computerelor personale la scară

largă, ar produce vulnerabilități majore în cadrul sistemului actual de putere.

Confruntați cu această situație de criză internă, consider că înalții oficiali sovietici au simțit că se impune o schimbare în Uniunea Sovietică pentru ca această să rămână o superputere. Au fost nevoiți să aleagă ca lider un om care să nu fie doar de încredere, ci și destul de inteligent cât să înțeleagă problemele fundamentale cu care se confruntă Uniunea Sovietică și capabil să le rezolve. Și mai important, și totodată riscant, cred că a fost să aleagă un lider capabil să convingă elita sovietică nu doar de necesitatea, ci și de oportunitatea schimbării.

Născut pe 2 martie 1931, într-o familie de țărani din satul Privolnoe din regiunea Stavropol din Caucazul de Nord, Dl. Mihail Sergheevici Gorbaciov a fost evacuat între 1946 și 1950, lucrând la o uzină mecanizată de tractoare lângă Marea Caspică. Această slujbă trebuie să-i fi oferit o experiență profundă asupra economiei sovietice, la nivelul cel mai de bază.

Apoi a studiat dreptul la Universitatea de Stat din Moscova, înscriindu-se în Partidul Comunist în 1952. După terminarea facultății în 1955, a fost numit Prim-Secretar al organizației orășenești Komsomol din Stavropol (organizația de tineret a partidului). Este o perioadă interesantă, la doi ani de la moartea lui Stalin și cu un an înainte ca Hrușciov să denunțe cultul personalității lui Stalin în 1956. Este așadar dificil de stabilit dacă afinitățile politice timpurii ale Dlui Gorbaciov erau puternic staliniste sau ceva mai moderate. La 31 de ani urmează studii pentru o diplomă în agronomie. La 35 de ani își asumă responsabilitatea creșterii producției agricole în regiunea Stavropol, o zonă cu teren destul de fertil, care i-a adus recolte bogate într-o perioadă în care agricultura rusă n-o ducea prea bine. La 39 de ani este numit Prim-Secretar al comitetului regional Stavropol. În 1978 este trimis la Moscova, unde este numit responsabil pentru agricultura sovietică, ca secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist. În această funcție se dovedește a fi un adevărat „supraviețuitor politic” căci, deși are parte de o serie de recolte dezastruoase în timpul mandatului, atât de slabe încât

guvernul renunță să mai publice statistici agricole, eșecul nu este pus pe seama sa, ci pe seama vremii nefavorabile. Deși Dl. Gorbaciov nu era în postura de a implementa schimbări fundamentale la acea vreme, era într-o poziție bună pentru a observa și evident era destul de inteligent să înțeleagă procesele care stăteau la baza „mașinăriei" agricole și care nu funcționau. Cu siguranță a remarcat problemele agriculturii colectivizate. A avut ocazia să observe îndeaproape ce trebuia făcut pentru a eficientiza agricultura sovietică. În 1979 e promovat ca membru supleant în Biroul Politic, iar în octombrie 1980, la nici 50 de ani, devine cel mai tânăr membru cu drepturi depline.

Unele voci susțin că încercarea Dlui Gorbaciov de a înfăptui reforme agrare în timpul embargoului american asupra cerealelor face din el un „liberal" după standardele sovietice. Această afirmație este dificil de dovedit.

În fond, Dl. Gorbaciov e un produs al Partidului Comunist. E evident că a stat la locul lui și a rezistat tentației de a-și submina superiorii. Din experiențele trecute și cum se întâmplă în cadrul majorității sistemelor politice, promovarea nu se face doar pe criterii de competență și loialitate. Prieteniile și norocul sunt de asemenea elemente esențiale. Primii și poate cei mai importanți susținători ai Dlui Gorbaciov au fost Fiodor Kulakov și Mihail Suslov. La fel ca Dl. Gorbaciov, ambii deținuseră postul de secretar de partid la Stavropol. Stavropolul e o stațiune. Așadar, Dl. Gorbaciov trebuia să întrețină și a avut ocazia să impresioneze numeroși membri de seamă din Biroul Politic care-și petreceau vacanțele în regiune. Dl. Gorbaciov i-a succedat lui Kulakov la Stavropol și apoi la Moscova. În 1978, Dl. Kulakov moare subit. Acest eveniment norocos îl propulsează pe Dl. Gorbaciov. Se pare că Dl. Suslov, care a avut un rol important în promovarea lui Andropov în poziția de lider sovietic, a fost un alt important susținător al Dlui Gorbaciov. Dl. Suslov fusese însărcinat să asigure continuitatea purității ideologice marxist-leniniste a Partidului Comunist. Printre sarcinile sale era și aceea de a recruta tineri comuniști loiali pentru partid, pe care să-i formeze în propria sa manieră. Aflat la Moscova, Dl. Gorbaciov se

împrietenește cu Mareșalul Ustinov. Sub conducerea lui Iuri Andropov (fost șef al KGB), e promovat de la agricultură într-o funcție de răspundere pentru supravegherea întregii economii sovietice. (Cred că e posibil ca Dl. Andropov să-l fi numit pe Dl. Gorbaciov drept succesor, însă facțiunea pro-Gorbaciov din cadrul Biroului Politic nu avea destulă influență la momentul morții lui Andropov pentru a-i face respectată dorința. Este posibil ca, în încercarea de a câștiga timp pentru a-și consolida poziția în cadrul Biroului Politic, facțiunea pro-Gorbaciov să fi susținut numirea lui Cernenko, a cărui stare gravă de sănătate a fost inițial făcută publică de către Dr. David Owen, membru al Parlamentului. Pentru orice eventualitate, Dl. Cernenko, grav bolnav, îi deleagă tot mai multe responsabilități, iar înainte de decesul Dlui Cernenko, Dl. Gorbaciov este adesea văzut în compania Dlui Gromîko (de la care se presupune că primea informații și sfaturi.) Părerea mea este că facțiunea pro-Gorbaciov din cadrul Biroului Politic a reușit să-l nominalizeze și chiar să-l aleagă în mod neoficial ca Secretar al Partidului încă dinainte de moartea Dlui Cernenko. Este posibil și chiar probabil ca, la momentul vizitei la Londra din decembrie 1984, Dl Gorbaciov să fi fost „directorul executiv" al Uniunii Sovietice sub „conducerea" Dlui Cernenko, aflat pe moarte.

Fiind nevoită să aleagă un lider care să distragă atenția de la o criză iminentă, crema elitei sovietice trebuia să aleagă un om care să fie nu doar capabil, ci și devotat ideologiei și doctrinei politice. În același timp, acest lider trebuia să reprezinte și un „motor" al schimbării, căci, indiferent cât de neplăcută, schimbarea era văzută probabil drept ceva absolut necesar. Așadar, noul lider trebuia să fie capabil să comunice și să convingă restul nomenclaturii de necesitatea și oportunitatea schimbării.

Alegându-l pe Dl. Gorbaciov, consider că liderii sovietici și-au asumat un risc calculat. Dl. Gorbaciov era nu doar un politician abil, energic și devotat, ci o adevărată forță a schimbării și potențial charismatic ceea ce, în luptele interne din Partidul Comunist... [ilizibil în original, n.n.], ceea ce însemna că orice pas greșit avea să-i urmărească multă vreme. De aceeea cred că au

menținut neocupate celelalte două funcții importante, cea de șef de stat și cea de șef al consiliului de apărare, format din cinci membri.

În urma vizitei Dlui Gorbaciov la Londra, în decembrie 1984, și a deteriorării stării de sănătate a Dlui Cernenko, s-au întețit speculațiile conform cărora Dl. Gorbaciov ar putea fi luat în considerare pentru conducerea Uniunii Sovietice. Am afirmat în cadrul a numeroase prezentări, în America și în Anglia, că eu cred că Dl. Gorbaciov fusese deja ales și era deja liderul *de facto* al Uniunii Sovietice sub „conducerea" lui Cernenko. M-am convins de acest lucru nu doar din observațiile mele personale în legătură cu Dl. Gorbaciov, pe care am încercat să le expun mai sus, și necesitatea cronică a unei forme de schimbare în mașinăria politică a Uniunii Sovietice, ci și dintr-o serie de manifestări pe care le-am remarcat în timpul vizitei soților Gorbaciov la Londra înainte de Crăciun.

Mi s-a părut neobișnuit ca o întâlnire atât de importantă cu delegația rusă să aibă loc la nivel de Parlament, și nu la nivel de Guvern. Sovieticii au dat dovadă de o precauție neobișnuită, ca și cum ar fi vrut să se asigure și împotriva celui mai mic risc. În al doilea rând, spre deosebire de majoritatea delegațiilor parlamentare din blocul comunist, unde adevăratul lider se află în poziția a doua sau a treia, Dl. Gorbaciov s-a remarcat ca fiind liderul delegației de la bun început. Felul în care era tratat de ceilalți membri ai delegației și reacțiile acestora la cererile sale mi-au lăsat impresia unei personalități aflate într-o poziție importantă și care reflectă o mare putere. Autoritatea cu care a vorbit și încrederea cu care a răspuns la întrebări neașteptate și potențial stânjenitoare din partea Comisiei pentru Afaceri Externe și a altor oficiali mi-au lăsat impresia că nu se afla în postura de candidat pentru putere, ci deja deținea frâiele puterii. În sfârșit, anunțul decesului Mareșalului Ustinov nu a fost făcut, ca de obicei, la Moscova, prin *Pravda* sau *Tass*, ci de însuși Gorbaciov, aflat la Edinburgh. Acest fapt părea să arate că Dl. Gorbaciov se afla deja într-o poziție de putere și mi-a confirmat multe din observațiile culese în timpul vizitei sale la Londra.

După moartea Dlui Cernenko, am remarcat cu uimire cât de rapid și fără incidente s-a realizat succesiunea, ceea ce din nou m-a făcut să cred că Dl. Gorbaciov fusese ales dinainte. Această convingere mi-a fost întărită și mai mult când funeraliile lui Cernenko nu au determinat nici amânarea negocierilor de la Geneva privind armamentul și nicio modificare a caracterului acestora. Deși tonul general al negocierilor nu s-a schimbat prea mult față de discuțiile precedente, și anume ambele mari puteri s-au învârtit în jurul cozii fără a aduce propuneri noi, majore și serioase, consider că stilul de negociere al părții sovietice a început să reflecte un stil marca Gorbaciov. Acest stil e foarte diferit de abordarea sovietică din trecut, când negociatorii sovietici treceau pe lângă ziariști fără vreo urmă de expresie pe față și fără să facă vreun comentariu. La Geneva, negociatorii sovietici nu numai că s-au lăsat fotografiați de presa occidentală, dar au și stat de vorbă și au glumit cu ziariștii – în mod clar o nouă abordare și încă una care prinde în Occident.

Discursul Dlui Gorbaciov la funeraliile Dlui Cernenko a fost mai mult decât un omagiu adus unui vechi tovarăș. A fost mai degrabă un discurs despre starea națiunii, în care a îndemnat poporul sovietic să se ridice și să muncească, avertizând că nu e timp de pierdut. Se pare că un muncitor comunist s-ar fi îngrijorat întrucâtva și ar fi întrebat dacă muncitorii vor fi obligați să muncească mai mult acum că Dl. Gorbaciov venise la putere. În ultimele câteva luni, în presa occidentală au apărut numeroase articole despre Dl. Gorbaciov și chiar despre familia acestuia, inclusiv despre fiica și nepoata sa.

Din ce am auzit că ar fi spus despre familia sa în timpul vizitei la Londra, era de așteptat ca aceasta să nu rămână pentru multă vreme într-un con de umbră. Acest lucru a început să se întâmple și e o schimbare radicală față de atitudinea discretă pe care o aveau foștii lideri sovietici în privința familiei. Cred că deschiderea Dlui Gorbaciov va aduce o notă de umanitate imaginii sale publice, ceea ce ar putea să-l ajute în bătălia tot mai aprigă pentru simpatia lumii a treia și a celor din democrațiile industrializate.

De când a preluat puterea, se pare că Dl. Gorbaciov s-a grăbit să-și numească protejații în poziții de autoritate și a început să-și consolideze o bază de putere personală. Mai mult, nu s-a sfiit și chiar a fost neobișnuit de cinstit vorbind despre corupția, alcoolismul și trândăveala din Uniunea Sovietică. Și mai mult, numeroasele sale apariții în presa occidentală de la preluarea funcției mă fac să cred că acea charismă pe care sunt convins că o are nu va trece neobservată pentru mult timp.

Cred cu tărie că stilul de conducere charismatic al Dlui Gorbaciov va avea o influență majoră atât în interiorul, cât și în exteriorul Uniunii Sovietice.

În Uniunea Sovietică, el ar putea deveni primul lider care reușește mai degrabă să-i convingă, decât să-i forțeze pe muncitori să lucreze. Astfel muncitorii ar lucra mai eficient. Acest lucru ar trebui să aibă un impact major asupra economiei sovietice și asupra capacității URSS de a-și meține statutul de mare putere, impresionând și păstrând alianțele cu mare parte din lumea a treia, precum și de a menține echilibrul militar cu Occidentul – sau poate ar trebui să spun superioritatea militară. În plus, Dl. Gorbaciov va trebui să convingă majoritatea nomenclaturii sovietice, în care armata este foarte bine reprezentată, nu doar de necesitatea, ci și de avantajele și nevoia urgentă de a accepta măcar unele schimbări economice importante. De aici e posibil să asistăm la o mai mare flexibilitate nu numai în ceea ce privește comerțul, ci și în domeniul negocierilor militare și politice. E puțin probabil să fie o dovadă a unei slăbiciuni a poziției Uniunii Sovietice ori vreo schimbare în scopurile sale fundamentale, însă va deschide calea pentru numeroase oportunități de afaceri între comercianții și politicienii occidentali și blocul sovietic. De exemplu, cel mai probabil vor exista oportunități majore în domeniul comercial și cel al finanțării de proiecte, inclusiv investiții masive pe piețele de capital occidentale.

Dl. Gorbaciov s-ar putea dovedi a fi primul lider sovietic capabil să se folosească de presa occidentală pentru a vorbi peste capetele negociatorilor sau politicienilor occidentali, adresându-se direct popoarelor occidentale. O astfel de abordare va fi

însă cu sens unic, căci liderii occidentali nu vor avea același grad de acces la presa sovietică să se adreseze direct populațiilor din blocul comunist. Cu ajutorul televiziunii, mai ales, e posibil ca Dl. Gorbaciov să fie văzut ca un model de lider și o inspirație pentru mișcări precum Campania pentru Dezarmarea Nucleară, Mișcarea Anti-nucleară și alte forțe clandestine și anti-democratice de care democrațiile occidentale nu duc lipsă și pe care trebuie să le combată pe plan intern.

De asemenea, Dl. Gorbaciov și-ar putea folosi puterea personală de convingere în mod direct asupra liderilor occidentali. Se prea poate să folosească și cele mai mici diferențe de opinie care pot apărea între aliații occidentali cu privire la subiecte precum programul Inițiativei Strategice de Apărare, transferul de tehnologie avansată în domeniul comercial și ramificațiile politice ale găzduirii sistemelor sau bazelor militare americane etc.

E interesant, observând lupta pentru putere dintre Est și Vest, să comparăm punctele forte și punctele slabe fundamentale ale statelor totalitare, cum este Uniunea Sovietică, și ale statelor democratice, cum sunt Statele Unite. Punctul forte al statului totalitar e capacitatea de a susține conflicte armate în lipsa vreunei amenințări directe asupra teritoriului său. Punctul slab este incapacitatea de a genera avuție. Punctul forte al unei democrații, ca de exemplu Statele Unite, este capacitatea de a genera creștere economică, iar punctul slab, mai ales de la momentul Vietnam, este incapacitatea de a menține operațiuni militare în apărarea libertății și a altor democrații când nu există amenințări directe la adresa teritoriului Statelor Unite. Ar trebui să învățam această lecție și să fim mereu conștienți de ea. E preferabil pentru noi să ne folosim de puterea economică mai degrabă decât să riscăm să ne găsim într-o poziție din start inferioară, unde trebuie să folosim puterea militară pe termen scurt.

Sunt slabe șanse ca scopurile fundamentale ale sovieticilor să se schimbe sub conducerea Dlui Gorbaciov, însă abordarea s-a schimbat și sunt convins că va continua să se schimbe. Duse sunt vremurile ursului sălbatic, lăsând loc unei noi imagini a Uniunii Sovietice – responsabilă, rezonabilă și de încredere. (Cei de

părere contrară amintesc de recentul incident în care maiorul american Nicholson a fost împușcat de un soldat rus. Personal, consider că acel incident a fost o regretabilă eroare, la fel ca și doborârea zborului KAL 007 din 1983, care a pricinuit multă jenă în rândurile ierahiei sovietice). Afacerile murdare ale sovieticilor vor fi preluate din ce în ce mai mult de state surogat precum Vietnamul de Nord, Cuba, Germania de Est etc. Metaforic vorbind, consider că, deși ciocanul va fi păstrat la îndemână în caz de nevoie, va fi înlocuit de secera ascuțită. Cu toate acestea, fundalul va rămâne neschimbat – roșu, culoarea sângelui, roșu sovietic. Noi, cei din Occident, nu trebuie să uităm.

Deși imaginea sa publică poate părea atrăgătoare și asemănătoare celei a regretatului președinte Kennedy, e imposibil ca ținuta sa activă, politică, să treacă drept una liberală.

N-am sugerat niciodată că politicile Dlui Gorbaciov ar fi liberale sau în orice fel asemănătoare celor ale regretatului președinte Kennedy. Cu toate acestea, observând trăsăturile fizice, psihice și personale ale Dlui și Dnei Gorbaciov, mă întreb ce aveau în plus președintele și prima doamnă Kennedy. Uitându-mă la impactul pe care Dl. Gorbaciov îl are deja în Occident și abilitatea cu care continuă să se folosească de presa occidentală, sunt tot mai convins că prima mea impresie a fost cea corectă. De pildă, s-a mai văzut vreun lider sovietic care să organizeze plimbări prin Uniunea Sovietică? Cât de des au apărut până acum în presa occidentală fotografii ale soțiilor liderilor sovietici, ca să nici nu mai vorbim de fiice și nepoate? Dacă și când Dl. Gorbaciov va vorbi în cadrul Adunării Națiunilor Unite în toamna anului 1985, sunt convins că se va vedea tot mai bine efectul a ceea ce încerc să descriu. Multă lume, în special în Statele Unite, va vedea cu propriii ochi că Dl. Gorbaciov are o charismă de sorginte occidentală. Cu timpul, se va vedea cum, pe lângă abilitate, șarm și fermitate, are o forță interioară care face din el un inamic cumplit. Ar putea fi bine pentru blocul comunist dar periculos pentru Occident. Căci Dl. Gorbaciov are un mare potențial de a fermeca și liniști liderii occidentali și opinia

publică. E capabilsă-i facă pe aliați să-și scadă bugetele de apărare cu miliarde de dolari doar cu vorba bună.

Luna trecută am avut onoarea de a-l întâlni pe președintele Reagan. Este posibil ca în viitorul apropiat președintele Reagan și Dl. Gorbaciov să participe la un summit al marilor puteri. Cei mai mulți dintre noi speră ca o asemenea întâlnire să ducă la realizări însemnate. În realitate, o realizare majoră e improbabilă, iar bătălia principală între lideri va fi una verbală pentru stabilirea credibilității personale în ochii și inimile lumii.

În așteptarea unui posibil summit unde personalitatea ar putea juca un rol fundamental, e interesant să facem o comparație între cei doi lideri. După părerea mea, amândoi sunt impunători din punct de vedere fizic. Despre Dl. Gorbaciov am vorbit deja. Președintele Reagan mi s-a părut și mai impunător în persoană decât socotisem din aparițiile televizate și văzându-l de la distanță când a ținut un discurs în Parlamentul Britanic. De asemenea, e într-o formă fizică deosebită pentru vârsta sa, mai ales dacă ne gândim că nu demult a fost victima unei tentative de asasinat.

Amândoi par să emane o forță interioară. După mine, forța președintelui Reagan pare să vină, ca și cea a lui Margaret Thatcher, din convingerea fermă că luptă pentru o cauză dreaptă. Forța Dlui Gorbaciov îmi pare că vine dintr-o încredere deosebită în forțele proprii și în experiență.

Amândoi sunt vorbitori excelenți. Dl. Gorbaciov însă e o figură nouă, ceea ce este o știre în sine.

Amândoi au șarm. Șarmul președintelui Reagan e remarcabil și pare să fie perfect autentic și din suflet. Al Dlui Gorbaciov, în schimb, e cerebral și foate controlat și calculat.

Această ultimă observație poate părea neserioasă, însă e foarte probabil ca această trăsătură să facă parte din acea calitate nedefinită numită charismă și cu siguranță poate juca un rol foarte important în imaginile televizate în lupta pentru simpatie și adepți. Cred că președintele Reagan trebuie să fie conștient, în timpul transmisiei televizate a oricărei întâlniri de la summit, că există riscul ca Dl. Gorbaciov să-l atragă într-o

situație în care ambii lideri să pară că se înțeleg foarte bine în fața camerelor de luat vederi. Într-o astfel de situație, controlul și agerimea Dlui Gorbaciov poate fi devastatoare, dacă președintele american este prins pe picior greșit, știrbindu-i astfel din crediblitate.

Consider de asemenea că e foarte important locul în care ar avea loc un summit. Presa americană e de obicei mai favorabilă președintelui când acesta se află în străinătate. Sfatul meu către Dl. Președinte e că – dacă va fi de acord cu organizarea unui summit – acesta ar trebui să aibă loc pe teritoriu neutru, în afara Statelor Unite.

În încheiere, consider că Dl. Gorbaciov reprezintă într-adevăr un potențial echivalent al lui Kennedy la Kremlin. Părerea mea este că, în ciuda constrângerilor sistemului partidului Comunist, ar putea avea un impact major asupra politicii sovietice. Mulți nu vor fi de acord cu această afirmație, a cărei corectitudine rămâne să fie stabilită de istorie. Dar, dacă am dreptate, noi cei din Occident avem motive de îngrijorare. Dl. Gorbaciov ar putea rămâne la Kremlin vreme îndelungată, devenind din ce în ce mai puternic. E posibil ca lumea occidentală să se confrunte cu un nou set de provocări complexe, pe care trebuie să le înfruntăm cu tot mai multă creativitate, unitate și curaj. De pildă, lupta pentru simpatia opiniei publice în țările nealiniate și în democrațiile occidentale s-ar putea intensifica în moduri noi și subtile. Decizia de a organiza și modul de desfășurare al unui summit al superputerilor va fi de importanță capitală.

Oamenii politici din democrațiile occidentale se vor confrunta cu provocări din ce în ce mai sofisticate din partea Dlui Gorbaciov, atât în propriile țări cât și în afara granițelor.

POST SCRIPTUM – 2 iulie 1985

Anunțul de astăzi privind alegerea Dlui Andrei Gromîko în funcția de președinte al Uniunii Sovietice[385] e cel puțin interesant. În articolul principal (atașat), am arătat că Dl. Gorbaciov nu a fost numit în funcția de președinte ori de șef al comitetului de apărare, iar numirile în aceste două funcții vor fi de importanță capitală în analiza succesului inițial al Dlui Gorbaciov.

Consider că Dl. Gromîko va fi acceptat ca om de stat pe plan internațional cu o vastă experiență și cunoștințe în domeniul relațiilor internaționale. Cred că această numire va conferi valoare președinției Uniunii Sovietice și că Dl. Gromîko va continua să se implice în politica externă. Ar trebui de asemenea amintit că Dl. Gromîko este văzut ca un susținător puternic al Dlui Gorbaciov, la fel și succesorul său la Minsterul de Externe, Dl. Eduard Șevardnadze. Dacă privim aceste aceste numiri în contextul înlăturării, în cursul zilei de ieri, a rivalului Dlui Gorbaciov, Dl. Grigori Romanov, cred că se poate vorbi despre întărirea puterii Dlui Gorbaciov în cercurile cele mai înalte ale Uniunii Sovietice.

Personal, cred că există un element de subtilitate în consolidarea puterii Dlui Gorbaciov în aceea că nu a cerut să fie numit în cea mai înaltă funcție, cea de președinte, iar astfel, deși și-a consolidat puterea, lasă impresia de modestie, reducând riscul unor posibile gelozii și animozități.

E clar că Dl. Eduard Șevardnadze, în vârstă de 57 de ani, e un politician pe modelul Gorbaciov: energic și vorbăreț, cu un tipar de carieră asemănător cu cel al Dlui Gorbaciov. Poziția sa de lider al Partidului Comunist Georgian demonstrează loialitatea sa față de partid.

---

385 Gorbaciov a avut grijă ca Gromîko să fie numit președinte al Prezidiului Sovietului Suprem (președinte sovietic), o funcție ceremonială care nu conferea putere reală deținătorului, ci doar un soi de prestanță. În 1988, Gromîko s-a retras, iar Gorbaciov a preluat el însuși conducerea respectivei instituții (**n.n.**).

Cred că numirile Dlor Gromîko și Șevardnadze nu doar măresc baza puterii personale a Dlui Gorbaciov, ci sunt și dovada presiunii de a aduce un suflu nou politicii externe sovietice, o nouă abordare în care Uniunea Sovietică se va erija într-o putere responsabilă, rezonabilă și de încredere, în timp ce scopurile sale fundamentale rămân neschimbate. E posibil ca politica externă sovietică să se concentreze mai mult pe afacerile blocului sovietic decât pe o strategie internațională agresivă. Cred că Dl. Șevardnadze va reprezenta acest stil nou și potențial seducător al politicii sovietice, în timp ce Dl. Gromîko va menține scopurile strategice fundamentale din poziția de președinte.

În încheiere, mă bucur să văd că summitul dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică propus pentru 19-21 noiembrie va avea loc, după cum speram, pe teritoriu neutru, în afara Statelor Unite, anume la Geneva. Cred că asta va fi în avantajul președintelui Statelor Unite.

JOHN BROWNE

(SURSA: John Browne, *Mr. Gorbachev – A Kennedy in the Kremlin?*, 20 mai 1985, The Reagan Files, la http://www.thereaganfiles.com)

3. Agenția Centrală de Informații, *Gorbaciov, agentul schimbării*, 27 iunie 1985

Directorul Agenției Centrale de Informații
Washington, DC, 20505
27 iunie 1985

Stimate Domnule Președinte, puteți găsi aceasta drept o lectură potrivită în timpul zborului. Este un tablou bun al stilului, obiectivelor și metodelor de acțiune ale lui Gorbaciov, așa cum s-au manifestat în primele 100 de zile de conducere. Veți simpatiza luarea în colimator a masivului aparat birocratic.

[CENZURAT]
Cu stimă,
William J. Casey

Dlui Președinte
Casa Albă
Washington, DC, 20500

TOATE DOCUMENTELE ATAȘATE
Original – Președinte [CENZURAT]
1– DCI
1– DDCI
1– DDI
1– D/SOVA
1– Dosar ER

Autorizat pentru difuzare de către CIA
Data: ianuarie 2011

SECRET [CENZURAT]

SECRET [CENZURAT]
Agenția Centrală de Informații
Direcția Informații
IUNIE 1985

Gorbaciov, agentul schimbării

Rezumat

În primele 100 de zile la conducere, Gorbaciov s-a dovedit a fi cel mai agresiv și mai activ lider sovietic de la Hrușciov încoace. E dispus să ia decizii controversate și chiar nepopulare – precum campania anti-alcool – și să rupă tradiția de până acum, permițându-și să critice acțiunile colegilor săi din Biroul Politic. [CENZURAT]

A lansat provocări pe subiecte controversate precum alocarea investițiilor, marea reformă din administrație și eliminarea oficialilor incompetenți și corupți din sistem. Persistența declarațiilor sale nu prea lasă loc de compromis sau retragere. [CENZURAT]

Gorbaciov mizează pe faptul că un atac la adresa corupției și lipsei de eficiență, și nu o reformă radicală, va schimba situația internă. Deși un astfel de plan nu e lipsit de riscuri, nu trebuie să-i fie subestimate șansele de reușită. Deși abordarea sa e una controversată, are perspective bune pe termen scurt. Spre deosebire de liderii dinaintea sa, a reușit deja să-și consolideze o bază de sprijin în cadrul Biroului Politic și a Secretariatului. De asemenea, poate conta pe sprijin din partea oficialilor din eșalonul mediu al sistemului birocratic, care au fost nemulțumiți de stagnarea din epoca Brejnev. Și publicul larg a reacționat favorabil față de stilul său, judecând după reacția inţială, filtrată prin surse occidentale. Agresivitatea sa a pus opoziția în defensivă. Adversarii săi, probabil, așteaptă să-l prindă pe picior greșit. [CENZURAT]

Acest document a fost redactat de [CENZURAT] de la Biroul de Analiză Sovietică.

Pentru orice comentarii și întrebări, adresați-vă Șefului [CENZURAT]

Autorizat pentru difuzare
Data: 18 nov 2008

Stilul lui Gorbaciov

Gorbaciov a adoptat un stil complet diferit de cel al predecesorilor săi, care s-au purtat cu mănuși cu birocrații și au avut mereu o atitudine precaută față de schimbare. Brejnev și Cernenko și-au exprimat îngrijorarea față de deteriorarea mediului economic și a stării de spirit în țară, însă nu erau pregătiți să înfrunte birocrația aflată în calea soluțiilor. Atitudinea plină de solicitudine a lui Brejnev față de birocrație i-a șubrezit puterea pe măsură ce funcționarii au început să se creadă angajați pe viață. Andropov a încercat să distrugă acest șablon, însă a fost împiedicat de starea sa precară de sănătate și de prezența adepților lui Brejnev, printre care Cernenko și premierul Tihonov. Învățând din experiența lui Andropov, Gorbaciov a creat în mod conștient o stare de urgență și și-a făcut clare intențiile de a rezolva problemele. [CENZURAT]

Stilul populist al lui Gorbaciov nu a mai fost văzut de pe vremea incursiunilor lui Hrușciov în rândul publicului și ale săpunelilor administrate birocraților:

-- A vizitat fabrici din Moscova și Leningrad și a găsit diverse ocazii să se apropie de muncitori, pentru a-și șlefui imaginea de om al poporului. Televiziunea sovietică a ilustrat cu prisosință abordarea sa prietenească în relația cu cetățenii simpli.

-- Își administrează cu mare atenție relațiile cu publicul. [CENZURAT]

-- Gorbaciov și-a adus și soția, Raisa, în lumina reflectoarelor, aceasta având apariții în presa sovietică și la televiziune, [CENZURAT]

Deși aceste trăsături fac din Gorbaciov un om politic sovietic neconvențional, stilul său de conducere e evidențiat mai ales de maniera directă în care înfruntă problemele interne cronice. Gorbaciov consideră probabil că este nevoie de o abordare agresivă pentru a evita piedicile întâmpinate de Andropov. Mulți oficiali sovietici s-au plâns de abateri și corupție sub conducerea lui Brejnev și s-au simțit descurajați când inițiativele lui

Andropov au pierdut avântul inițial din cauza sănătății sale precare. Aceștia sunt posibili susținători ai reformelor lui Gorbaciov:

-- A instituit măsuri severe pentru a combate problema alcoolismului, [CENZURAT]

-- Și-a criticat public colegii din Biroul Politic în timpul vizitei la Leningrad, calificând drept inadecvată recenta decizie a acestora privind alocarea de parcele de teren în proprietate privată și respingând obiecțiile ridicate de aceștia.

-- A criticat direct miniștri pentru lipsa de inovație, lene și proastă administrare și a sugerat că aceștia vor fi demiși. A criticat atitudinea de complacere a birocrației de partid față de corupție, cerând promovarea unor oficiali tineri și competenți la toate nivelurile. Deși această retorică nu e în sine una nouă, el și-a exprimat clar intenția de a-și susține afirmațiile prin fapte, demițând o serie de oficiali de nivel mediu.

-- [CENZURAT]

Gorbaciov a arătat clar faptul că el consideră că politicile sale sunt justificate de problemele externe și interne în creștere cu care se confruntă URSS:

-- Și-a împânzit discursurile cu un limbaj care evocă imaginea unei crize, și sugerează că URSS se găsește acum într-un punct de cotitură. [CENZURAT] ...El a decis să facă apel la conștiința națională rusească și să impună un control strict asupra ordinii și disciplinei.

-- La Plenara Comitetului Central din aprilie, a fost foarte critic la adresa relaxării economice din timpul lui Brejnev și a lipsei de respect față de deciziile luate de conducere.

-- În discursul său de la conferința S&T (Știință și Tehnologie, n.n.), la începutul lunii iunie, a avertizat că o creștere economică accelerată este un imperativ, ca urmare a necesității de a menține nivelurile actuale de consum în paralel cu investițiile în domeniul apărării, reclamate de prezentele tensiuni internaționale.

[CENZURAT]

Consolidarea puterii

Gorbaciov se folosește de metode tradiționale pentru a-și consolida puterea, promovându-și aliații în funcții importante de conducere, însă o face cu o repeziciune mai mare decât predecesorii săi. Se preconizează și alte schimbări:

-- Promovându-și trei susținători ca membri cu drepturi depline în Biroul Politic, în aprilie, a obținut probabil o majoritate de lucru pe majoritatea temelor.

-- Desemnându-l pe Egor Ligaciov -- unul dintre cei trei promovați -- pe postul neoficial de „al doilea secretar”, și-a izolat principalul adversar, secretarul Grigori Romanov, care a devenit aproape invizibil din punct de vedere politic. [CENZURAT]

-- Șeful KGB, Cebrikov, -- de asemenea promovat -- pare a fi un alt aliat de nădejde, oferindu-i Secretarului General un important avantaj în exercitarea presiunilor politice asupra potențialilor săi oponenți din Biroul Politic, majoritatea atinși de corupție.

-- Gorbaciov și-a numit și unul din protejații mai tineri la conducerea departamentului de supraveghere a numirilor de personal, consolidându-și mai departe controlul asupra politicilor de personal și pregătind terenul pentru eventuale schimbări majore de personal înaintea viitorului Congres al partidului, care va avea loc în februarie anul viitor. Înlocuirea adversarilor din eșaloanele birocratice se petrece într-un ritm alert. A demis deja un vice-premier și trei miniștri, numind nouă șefi regionali de partid și trei noi șefi de departamente în cadrul Comitetului Central. [CENZURAT]

Strategia internă

Folosindu-și poziția politică solidă, prioritatea numărul unu a lui Gorbaciov este de a-și promova programul economic intern. În timp ce unii oficiali sovietici au arătat că înclină să apeleze la metode pragmatice, inclusiv aceea de a recurge la inițiativa privată, declarațiile și acțiunile sale subliniază predilecția pentru păstrarea sistemului economic actual și hotărârea de a-i îmbunătăți funcționarea. Recunoscând gravitatea problemelor

economice, Gorbaciov se arată optimist că, împreună cu echipa sa, va reuși să stopeze risipa, să întărească disciplina, să îmbunătățească producția, cantitativ și calitativ, și să accelereze creșterea economică. Deși se declară mândru de realizările istorice ale planificării centralizate, a criticat dur rezultatele recente ale acesteia și a cerut schimbări „revoluționare" în funcționarea sistemului. [CENZURAT]

Prima sa prioritate e limitarea risipei și întărirea disciplinei, în special în rândul administratorilor:

-- Gorbaciov a dat ca exemplu de risipă pierderea a 20% din recolte. Cifrele publicate în presa sovietică arată că pierderile cu timpul de lucru s-au redus cu 20% în urma campaniei de disciplină inițiate de Andropov, iar președintele partidului ucrainean, Șcerbițki, a anunțat recent că acea campanie a permis economii de câteva sute de milioane de ruble. Gorbaciov speră să economisească cel puțin la fel de mult.

-- Oficiali sovietici susțin că Gorbaciov a reînsuflețit campania de disciplină a lui Andropov.[CENZURAT]Gorbaciov a reluat verificarea documentelor și lupta împotriva alcoolismului și trândăviei, amenințând să-i demită pe directorii care nu au rezolvat astfel de probleme în rândurile muncitorilor.

-- Discursurile sale arată că va extinde eforturile anterioare de a corela nivelul salariilor cu productivitatea, atât pentru muncitori, cât și pentru șefi, recompensând meritele deosebite și penalizând sau chiar reținând în totalitate salariile celor care nu au performanțe. [CENZURAT]

Plecând de la o mai bună disciplină a muncii și eficiență administrativă, speranțele lui Gorbaciov de îmbunătățire a perspectivelor de creștere economică pe termen lung implică modernizarea structurilor existente, investiții mai mari în tehnologie și reutilarea fabricilor existente. Deși efectele unei astfel de abordări nu se vor face simțite imediat, a retras planul cincinal pentru 1986-1990 pentru a fi ajustat pe baza creșterii productivității și nu a resurselor. Concret:

-- A cerut creșterea investițiilor în modernizarea fabricilor de la o treime la jumătate din totalul investițiilor* și dublarea

investițiilor și producției în sectorul construcțiilor de mașini. A cerut chiar și amânarea unor noi proiecte de construcție, ca o recunoaștere neobișnuită a existenței unei mari probleme în sectorul de construcții al Uniunii Sovietice. Modul în care pune accent mai degrabă pe conservare decât pe creșterea producției de materii prime arată un interes crescând în acest domeniu.[CENZURAT]

* Birocrații sovietici, atât cei din ministere cât și cei din partid, au cerut în mod tradițional proiecte noi de construcție. Astfel de proiecte au fost acordate în stânga și-n dreapta, pentru a servi clientela politică. În discursul său de la conferința de știință și tehnică, Gorbaciov a criticat această abordare și a insistat asupra concentrării investițiilor către proiectele care au mai mare nevoie.

Pe lângă asta, a fost mai puțin explicit cu privire la alte initiative economice, însă declarațiile sale sugerează că ar putea intenționa să promoveze politici și mai controversate care să afecteze influența birocrației:

-- Declarațiile sale publice sugerează că intenționeză să comaseze ministere, pe care să le degreveze, împreună cu Comitetul de Stat pentru Planificare al URSS (Gosplan), de povara deciziilor administrative de zi cu zi.

-- Vrea să acorde mai multă autonomie directorilor de fabrici și e posibil să insiste pentru reducerea indicatorilor dictați de la centru.

-- I-a criticat pe membrii structurilor intermediare din administrație care împiedică initiativa, sugerând că ar trebui simplificate ori eliminate. Scopul său este de a elimina o parte din uriașul aparat birocratic care, după cum s-a plâns în discursul de la conferința de știință și tehnică, implementează deciziile Comitetului Central în așa fel încât până la urmă „nu mai rămâne nimic din principiile inițiale”.

--Ar putea susține legalizarea anumitor părți din „economia secundară” și ar putea permite extinderea limitată a rolului agriculturii private, în ciuda eventualei opoziții ideologice. A

făcut aluzii la asta în discursul de la Leningrad, din mai. Gorbaciov pare să considere că unele mici concesii – cum ar fi tolerarea mecanicilor privați sau acordarea accesului la grădini de vară pentru locuitorii din orașe – ar putea îmbunătăți calitatea vieții fără a submina sistemul sau a declanșa o luptă ideologică cu ideologii puritani din elitele care se opun în mod tradițional unor astfel de măsuri.

Politica externă

Impactul lui Gorbaciov asupra politicii externe a fost până acum mai mult de natură stilistică. Nu a dezvăluit vreo agendă la fel de urgentă ca aceea internă, de a accelera creșterea economică. O parte din inițiativele sale – ca de exemplu moratoriul INF (*Intermediate-Range Nuclear Forces* – Forțe nucleare cu rază medie) – sunt moștenite de la predecesorii săi. Scopul său imediat pare să fi fost să arate atât aliaților cât și rivalilor că la Kremlin se află un nou lider, puternic și activ. În ciuda presiunii afacerilor interne, Gorbaciov a primit un flux constant de vizite ale unor lideri europeni și din Lumea a Treia. S-a dovedit a fi mai activ decât predecesorii săi și se pare că va începe în curând un program încărcat de diplomație personală și vizite în străinătate. Are programată o vizită la Paris în octombrie, unde se va întâlni cu Mitterrand, și e posibil să meargă în India anul acesta. [CENZURAT]

Deși nu a lansat nicio inițiativă nouă în relația cu Statele Unite, și-a pus deja amprenta pe politica sovietică. Se pare că a aprobat revenirea la masa negocierilor de la Geneva chiar dinainte de moartea lui Cernenko, în martie. A îmblânzit condițiile puse de sovietici în vederea unui summit cu Președintele Reagan la scurt timp după preluarea funcției. De atunci, se pare că a aprobat recenta extindere a schimburilor bilaterale și a avut întâlniri cu mai multe delegații americane.[CENZURAT]

În declarațiile publice și discuții private, însă, Gorbaciov e clar interesat să proiecteze [CENZURAT] o imagine dură și instransigentă în străinătate și să convingă autoritățile americane că relațiile bilaterale se vor îmbunătăți numai dacă politica americană

se va schimba. E evident că nici el, nici colegii săi nu cred într-o îmbunătățire rapidă a relațiilor:

-- Diverse surse susțin că Gorbaciov se va strădui să-și creeze o imagine de om puternic, nu împăciuitor.

-- [CENZURAT]

-- [CENZURAT]

-- În discuțiile cu oaspeții americani s-a arătat deranjat de încercările acestora de a aduce în discuție problematica drepturilor omului, insistând ca Statele Unite să nu încerce să-l „ducă cu zăhărelul", adăugând că liderii sovietici vor fi deschiși la astfel de discuții odată ce Statele Unite încep să trateze URSS ca pe un partener egal.

-- Decizia mai recentă a Moscovei de a se lăsa cu greu convinsă să accepte un summit corespunde acestei strategii. [CENZURAT] -- ...susțin că Gorbaciov va intensifica eforturile sovietice de a interveni în relațiile dintre Statele Unite și aliații lor. Deja s-a exprimat public cu privire la „comunitatea de interese" dintre URSS și Europa Occidentală, s-a întâlnit cu o serie de lideri europeni și a dat de înțeles că Moscova ar fi pregătită să stabilească legături politice cu Comunitatea Europeană:

-- [CENZURAT]

Gorbaciov a adoptat o poziție dură și în cadrul Pactului de la Varșovia, ceea ce se pare că a produs îngrijorare în rândul regimurilor mai apropiate de stilul Brejnev, cum e Cehoslovacia. În declarațiile sale publice, a insistat asupra nevoii de unitate și asupra unei integrări economice mai bune în cadrul blocului comunist. [CENZURAT] ...a(u) susținut că atitudinea dură a lui Gorbaciov n-ar fi doar un semnal către Occident, ci și un avertisment către aliați că nu e de glumit cu el. [CENZURAT]

Primele acțiuni ale lui Gorbaciov indică de asemenea un puternic sprijin față de aliații din Afganistan și America Centrală:

-- Forțele sovietice din Afganistan continuă campania militară mai agresivă începută anul trecut.

-- S-a întâlnit cu liderul din Nicaragua, Ortega, la doar câteva zile după ce Congresul Statelor Unite a respins cererea inițială a Președintelui de susținere a forțelor separatiste Contras, și a

promis creșterea livrărilor de țiței pentru a ajuta la întărirea regimului. [CENZURAT]

Opoziție față de forța teribilă a lui Gorbaciov?

Opoziția față de Gorbaciov este deocamdată dezorganizată. Vechea gardă din Biroul Politic – cum sunt premierul Tihonov, liderul de la Moscova al partidului, Grișin, sau președinții de republici Șcerbițki și Kunaev -- se află probabil în defensivă în urma acuzațiilor de conducere defectuoasă și corupție în cadrul organizațiilor lor. Secretarul Romanov, un posibil reprezentant al opoziției, a fost izolat odată cu schimbările de personal ordonate de Gorbaciov și probabil nu mai reprezintă vreun pericol. [CENZURAT]

În consecință, celor amenințați de Gorbaciov la nivelul Comitetului Central le lipsește un purtător de cuvânt. Deși și-ar putea manifesta opoziția amânând punerea în aplicare a noilor politici, e posibil să-i poată îndepărta dacă nu se conformează. Mulți reprezentanți rămași din timpul regimului lui Brejnev ar prefera probabil să se retragă decât să lupte. [CENZURAT]

În ciuda poziției sale puternice, Gorbaciov nu are încă mână liberă în totalitate. Inițiativele sale pot fi încă tergiversate de către alți membri din Biroul Politic. Unii independenți sau chiar aliați s-ar putea împotrivi unor aspecte ale stilului liber al lui Gorbaciov. Mai mult, există semnale că inițiativele lui Gorbaciov au fost deja atenuate sau au întâmpinat rezistență:

-- Din declarațiile de la Leningrad, reiese că Biroul Politic i-a respins propunerile mai ample privind extinderea parcelelor pentru grădini, evident pe motiv că o asemenea inițiativă ar însemna chiar încurajarea întreprinzătorilor privați.

-- Există semnale că programarea summitului SUA – Uniunea Sovietică s-ar fi împotmolit în politicile de conducere.

-- [CENZURAT]

-- [CENZURAT]

Relatările din presa sovietică cu privire la discursurile lui Gorbaciov sugerează că politicile sale întâmpină o oarecare rezistență la nivel înalt:

--Varianta discursului lui Gorbaciov de la Leningrad apărută în presă diminuează criticile la adresa deciziei Biroului Politic privind extinderea parcelelor în proprietate privată.

-- Versiunile tipărite nu conțin nici aluziile la sprijinul personal al lui Gorbaciov pentru inițiative de reformă economică.

-- În unele ocazii, presa a publicat discursurile sale complete abia după câteva zile. [CENZURAT]

Cu toate acestea, puterea poziției lui Gorbaciov sugerează că detractorii săi vor avea de așteptat până să facă un pas greșit sau să meargă prea departe cu vreun subiect controversat pentru a le da ocazia să se unească împotriva lui. Adevăratul test ar putea fi momentul în care vor începe să se vadă rezultatele succesului ori eșecului programului său. [CENZURAT]

Poate reuși Gorbaciov ce n-a reușit Hrușciov?

Eforturile lui Gorbaciov de a eficientiza sistemul reprezintă în continuare un pariu riscant, în ciuda dezorganizării opoziției. Hrușciov, de exemplu, a reușit să țină opoziția în defensivă timp de aproape zece ani, prin restructurări și campanii nesfârșite, însă în cele din urmă și-a îndepărat propriii susținători. Abordarea lui Hrușciov a fost atât de haotică, încât deseori birocrații nu înțelegeau ce anume aștepta de la ei. [CENZURAT]

Conștient de greșelile lui Hrușciov, semnalele lui Gorbaciov vor fi cu siguranță mult mai clare și mai consecvente. Cu toate acestea, o parte din aceste semnale clare au șanse să întâmpine rezistență. Strategia de investiții a lui Gorbaciov i-ar putea crea cele mai multe probleme cu birocrația. Alocarea investițiilor este strâns legată de puterea funcționărimii, care poate împărți proiectele pe criterii politice, ca recompensă pentru loialitate.

Reducând drastic fondurile pentru investiții în anumite sectoare și cerând o nouă abordare a administrării, abordarea lui Gorbaciov ar putea îndepărta o parte din birocrați, de a căror suținere depinde implementarea politicilor. Deși se poate folosi de demiteri și numiri pentru a impune disciplină, o astfel de

abordare -- după cum a văzut și Hrușciov -- poate avea costuri în termeni de producție și sprijin politic. [CENZURAT]

Și încercarea lui Gorbaciov de a accelera creșterea economică se poate întoarce împotriva sa. Eforturile de a restructura fabricile existente pot duce la o scădere a producției, în condițiile în care el speră într-o revenire a economiei la randamente mai mari. Deși prognoza de creștere de patru la sută pentru următorul plan cincinal nu e tocmai de neatins, îi pune pe directori în postura de a alege între producție mai mare și reînnoirea echipamentelor din fabrici. Schimbările majore de priorități ar putea, de asemenea, crea blocaje și probleme în economie. De exemplu, mutarea resurselor de la industria extractivă -- într-un moment în care producția de cărbune și țiței e în scădere -- către producția de echipamente mai eficiente din punct de vedere energetic ar putea accentua un dezechilibru pe termen scurt în sectorul energetic. [CENZURAT]

Gorbaciov va trebui să-și calibreze politicile cu atenție pentru a evita capcanele unui sistem în care accentuarea priorităților într-un anumit domeniu înseamnă adesea delăsare în alte domenii. Nici perspectivele reorientării radicale a directorilor către calitate în loc de cantitate nu sunt încurajatoare, fiind o abordare contrară celei din ultimii 55 de ani. Însă experiența lui Andropov a demonstrat că eforturile concertate asupra disciplinei administrative -- susținută de amenințarea pierderii locului de muncă -- poate avea efecte benefice. [CENZURAT]

Perspective viitoare

Date fiind retorica urgenței și agenda ambițioasă adoptate până acum, Gorbaciov va fi presat să arate progrese continue, altfel riscând o coalizare a adversarilor împotriva sa. [CENZURAT]

Consolidarea puterii. E foarte probabil ca Gorbaciov să fie ales Președinte la ședința de săptămâna viitoare a Sovietului Suprem. E de asemenea posibil să-și promoveze alți aliați în funcții de conducere la plenara dinaintea ședinței Sovietului Suprem. E aproape sigur că Gorbaciov va folosi prilejul

campaniei electorale dinaintea congresului partidului de anul viitor pentru a înlocui mulți lideri regionali și guvernamentali rămași în funcții din era Brejnev. Funcția secretarului de partid Romanov, cândva adversarul principal al lui Gorbaciov, se clatină deja, iar o recentă campanie împotriva sa, menită să dezvăluie legăturile cu adversarii lui Gorbaciov, pare să-i pregătească îndepărtarea din funcție. [CENZURAT]

Gorbaciov va continua să îndepărteze din birocrația economică membri marcanți din vechea gardă a lui Brejnev. Miniștrii pe care i-a criticat la conferința de știință și tehnică vor fi cu siguranță demiși. Atacurile lui Gorbaciov la adresa miniștrilor au slăbit poziția premierului Tihonov, iar acesta ar putea fi ușor îndepărtat chiar și înainte de congres. Retragerea de la șefia Gosplan a lui Baibakov, un simbol al rezistenței la schimbare din epoca lui Brejnev, ar reprezenta un mesaj puternic către birocrație. [CENZURAT]

<u>Agenda internă.</u> Pentru a transmite o nouă atitudine, Gorbaciov ar putea amâna tradiționala vacanță de vară, ocupându-se de redactarea planului cincinal și a programului partidului înaintea congresului. Proiectul de program ar putea fi prezentat în următorul plen și cu siguranță se va axa pe temele propuse de el cu privire la întărirea disciplinei și progresul tehnologic. Când proiectul de program economic va fi făcut public, va reflecta, cu siguranță, cerințele sale de creștere economică mai mare și o nouă strategie pentru investiții. [CENZURAT]

Ar putea face, de asemenea, noi incursiuni în afara Moscovei pentru a-și demonstra autoritatea și activismul. Momentan se află în vizită la Kiev, capitala Ucrainei, și ar putea face o vizită undeva în Siberia pentru o mai mare expunere. S-ar putea folosi de aceste vizite pentru a-și menține presiunea retorică la adresa birocrației. [CENZURAT]

<u>Politica externă</u>. Vom vedea probabil un impact tot mai mare al lui Gorbaciov asupra politicii externe. Influența lui Gromîko va scădea și mai mult față de vârful atins în timpul regimului Cernenko. O întâlnire cu președintele Reagan i-ar șlefui și mai

mult imaginea de lider de stat și nu putem exclude varianta ca Moscova să organizeze un summit cât de curând. [CENZURAT]

Activismul său ar putea fi reflectat și în încercări mai îndrăznețe de a exercita presiune asupra actualei politici a Statelor Unite. Am putea asista, de exemplu, la încercări mai abile de a atrage sprijinul Japoniei prin exploatarea fricțiunilor pe plan comercial dintre Washington și Tokyo sau la un gest simbolic față de Beijing, menit să pună bețe în roate relațiilor sino-americane. Sunt posibile, de asemenea, și noi inițiative menite să submineze cooperarea dintre membrii NATO cu privire la Inițiativa Strategică de Apărare și la restricțiile impuse de comitetul de coordonare al controlului multilateral al exporturilor (COCOM). [CENZURAT]

CASETĂ

Posibile piedici în calea lui Gorbaciov

Adversarii vor căuta permanent ocazii să-i taie avântul lui Gorbaciov. Un semnal timpuriu al dificultăților politice ar fi eșecul de a obține președinția. Deși pot exista numeroase motive pentru care un secretar general ar amâna asumarea președinției -- Andropov ar fi un exemplu -- Gorbaciov va trebui să ia în considerare consecințele pierderii avântului politic, mai ales după ce a creat o legătură clară între funcția de secretar general și cea de președinte, prin nominalizarea lui Cernenko în funcția de șef al statului anul trecut. [CENZURAT]

-- [CENZURAT] Una peste alta, însă, Gorbaciov ar fi probabil mai avantajat dacă ar deține ambele funcții, ceea ce i-ar facilita implicarea în întâlnirile la nivel înalt cu alți șefi de stat. [CENZURAT]

Un alt indicator al opoziției față de Gorbaciov ar fi publicarea cu întârziere a planului cincinal sau a programului partidului sau lipsa din documente a unor noi abordări de politici economice sau sociale. În cazul în care Gorbaciov nu reușește să-și susțină declarațiile ambițioase demițând miniștrii pe care i-a criticat, acest lucru va fi interpretat în URSS ca un eșec. A făcut un subiect important din schimbările de personal, iar eșecul de a face

schimbări în primele eșaloane ale partidului și ministerelor ar însemna o lipsă de sprijin din partea colegilor săi din Biroul Politic.[CENZURAT]

SFÂRȘITUL CASETEI

(SURSA: Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Gorbachev, the New Broom*, iunie 1985, la http://www.foia.cia.gov)

4. Agenția Centrală de Informații, Estimarea Națională de Securitate – Politica sovietică față de Europa Răsăriteană în timpul lui Gorbaciov, mai 1988

Estimarea Națională de Securitate – NIE 11/ 12-9-88

Politica sovietică față de Europa Răsăriteană în timpul lui Gorbaciov

(informații disponibile până la data de 26 mai 1988 au fost utilizate

pentru pregătirea acestui document, ce a fost aprobat la acea dată de către Consiliul Director Național)

Implicații pentru Statele Unite

ANEXĂ: OFICIALI SOVIETICI RESPONSABILI PENTRU EUROPA DE EST

Argumente cheie

Politicile Secretarului General Gorbaciov au sporit potențialul de instabilitate în Europa de Est, dar au determinat și extinderea zonei de experimentare și diversificare, permițând noi posibilități pentru o reformă evolutivă în regiune.

Gorbaciov a stabilit o agendă ambițioasă pentru Europa de Est. Scopurile sale vizează asigurarea ajutorului est-european pentru planul sovietic de modernizare, promovarea unor obiective sovietice de politică externă mai largi, printr-o coordonare mai strânsă a Pactului de la Varșovia, și stimularea unui proces mai intens de regenerare economică și politică în regiune. Conștient de diversitatea regiunii, el a stabilit planuri de reformă mai degrabă generale decât detaliate. Dar se confruntă totodată și cu realitățile est-europene – probleme economice severe, conduceri îmbătrânite și nemulțumiri sociale crescânde – care intră în conflict cu obiectivele sovietice.

Politica sovietică din timpul lui Gorbaciov a încercat să echilibreze obiectivele concurente de încurajare a schimbării și promovare a stabilității. DeșiGorbaciov a evitat strategia foarte riscantă de forțare a schimbării în aceste sisteme politice fragile, continua presiune sovietică precum și exemplul programului sovietic de reformă au introdus noi tensiuni în regiune.

Creșterea diversității, acutizarea conflictului

Pentru următorii trei până la cinci ani, Europa de Est va fi marcată de o creștere a diversității, ca răspuns la presiunile reformei, închegarea unei abordări privitoare la Vest și gestionarea relațiilor cu Moscova:

Din punct de vedere economic, Europa de Est nu poate furniza ceea ce își dorește Gorbaciov. Pe măsură ce crește

decalajul dintre obiective și rezultate, este posibil ca Gorbaciov să exercite o presiune mai puternică asupra aliaților săi, astfel încât să creeze legături economice mai puternice, să îmbunătățească performanța și să implementeze reforme economice la nivel național.

În timp ce recenta schimbare de conducere din Ungaria este probabil mai aproape de preferințele lui Gorbaciov pentru Europa de Est, este posibil ca eventualele succesiuni în alte părți să nu conducă la apariția acelor lideri dinamici și inovatori de care Gorbaciov are nevoie pentru a-și atinge țelurile mai ambițioase în regiune. În consecință, presiunile pentru schimbare vor continua să se axeze pe regimurile mai puțin dotate și, în câteva cazuri, nedispuse să acționeze.

În acest mod, abordarea lui Gorbaciov poate atinge numai un progres evolutiv spre o reîntinerire politică și spre o performanță economică îmbunătățită în Europa de Est. Continuată și probabil intensificată, presiunea sovietică va conduce la conflicte mai acute atât în interiorul societăților est-europene, cât și între Moscova și aliații săi.

Posibile provocări la adresa controlului sovietic

Presiunile contradictorii provenind de la Moscova, împreună cu gravele dileme economice și politice din Europa de Est, pot genera numeroase provocări pentru interesele sovietice. Trei scenarii extreme sunt posibile:

Revoltă populară în Polonia, România sau Ungaria, implicând o împotrivire largă față de supremația partidului și, în cele din urmă, față de controlul sovietic.

Reformă rapidă în Ungaria sau Polonia, mergând mult înaintea agendei lui Gorbaciov și, în final, amenințând să erodeze controlul partidului.

Reacții negative conservatoare, implicând repudierea deschisă a politicilor sovietice de către liderii ortodocși din Germania de Est, România sau din altă parte.

Dintre acestea, revolta populară este cea mai probabilă eventualitate. Gorbaciov se va aștepta ca aliații săi să acționeze

decisiv pentru a încheia orice violență politică ori tulburare majoră. Într-adevăr, liderii est-europeni sunt cel puțin la fel de conștienți de nevoia de precauție ca și Gorbaciov și au la dispoziția lor forțe puternice de securitate, care și-au demonstrat eficiența în oprirea agitațiilor. Dacă evenimentele scapă de sub controlul lor și trec dincolo de limitele toleranței sovietice, factorul extrem de control alschimbărilor din Europa de Est va fi forța Uniunii Sovietice:

Gorbaciov întâmpină constrângeri mai mari decât predecesorii săi referitoare la o intervenție militară în Europa de Est; politica sa externă și agenda pentru controlul armamentelor, ca și mare parte din programul său intern, vor fi amenințate.

Un regim de tipul Dubček va avea acum o libertate mai mare de a implementa reformele decât în 1968 și intervenția sovietică pentru oprirea lui va fi problematică.

In extremis, totuși, nu există niciun motiv de îndoială privind dorința lui de a interveni pentru a menține dominația partidului și influența sovietică decisivă în regiune.

Implicații pentru Statele Unite

Atitudinea lui Gorbaciov vizavi de diversificare și experimentare a extins limitele imaginabile în Europa de Est, prezentând noi oportunități pentru politicile Statelor Unite și ale Occidentului:

Dilemele economice și nevoia de tehnologie de vârf vor conferi forță apelurilor Statelor Unite pentru reforme interne de tipul celor deja legitimate de Moscova.

Politica europeană activă a lui Gorbaciov și, în general, perioada de relații mai dinamice între Est și Vest vor oferi noi oportunități pentru Occident să implice chiar și regimurile mai conservatoare din Europa de Est.

În același timp, politicile lui Gorbaciov vor face dificil decoordonat politicile occidentale în vederea asigurării securității europene. Diferitele abordări din Vest vor face mai complicată atingerea consensului politic de către guvernele occidentale în tratarea cu Moscova și aliații săi și, totodată, va fi

mai dificil pentru NATO să mențină un consens privind securitatea.

Politicile lui Gorbaciov pot pune totodată în discuție câteva dintre prezumțiile pe care se bazează politica de diferențiere a Statelor Unite, în ceea ce privește obiectivele complementare americane privind diversitatea și liberalizarea, care sunt tot mai divergente. Acele regimuri care au abordări opuse față de cea a lui Gorbaciov au totodată tendința de a fi cele mai ortodoxe și mai represive, iar ungurii și polonezii reformatori sunt acum foarte familiarizați cu linia sovietică. În practică, totuși, abilitatea noastră de a influența alternativele majore – reformă sau reducerea cheltuielilor, criză sau stabilitate – vor rămâne limitate; noi putem cel mult să încurajăm mișcările evolutive către liberalizare internă și către o mai mare independență față de tutela sovietică.

Discuție

1. De la începutul epocii Hrușciov nu s-a mai înregistrat un impact atât de profund asupra Europei de Est, precum cel al noilor reforme din URSS promovate de către Secretarul General Mihail Gorbaciov. Aceste noi viziuni provenite dinspre Moscova, precum și dilemele politice și economice interne, au apărut într-o eră a incertitudinii – și, foarte probabil, a schimbărilor importante – în Europa de Est. Odată cu iminenta înlocuire a unei generații întregi de lideri din regiune, politica sovietică din următorii 3-5 ani are potențialul de a fi decisivă în determinarea sferei de aplicare și a direcției schimbării și, eventual, a stabilității Imperiului Sovietic.[386]

2. Pentru Gorbaciov, ca și pentru predecesorii săi, Europa de Est este de o importanță deosebită: reprezintă „un tampon”, atât

---

[386] Acest document examinează relațiile dintre Uniunea Sovietică și cei șase aliați ai săi din cadrul Pactului de la Varșovia – Germania de Est, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, România și Bulgaria – în următorii 3-5 ani. Se concentrează mai degrabă pe impactul și consecințele politicilor sovietice asupra întregii regiuni, decât asupra unor analize detaliate ale fiecărei țări în parte (în original, **n.n.**).

militar, cât și ideologic, între URSS și Occident, o bază de proiectare a puterii și influenței sovietice în Europa, o cale comercială și de transfer tehnologic dinspre Vest, dar și un pilon extern cheie pentru însuși sistemul sovietic. URSS continuă să exercite o influență decisivă asupra regiunii prin intermediul unei rețele complexe de legăturipolitice, economice, militare și de securitate, și, fără îndoială, nu va ezita să folosească în ultimă instanță forța armată în vederea menținerii partidului unic la conducere, precum și a poziției sale în regiune.

3. Cu toate acestea, Europa de Est este, în același timp, o zonă caracterizată de instabilitate cronică, criză recurentă și diversitate crescândă; sarcinile conducerii alianței sovietice au devenit din ce în ce mai importante. Lideri sovietici succesivi au urmărit atât coeziunea, cât și viabilitatea Europei de Est, însă au eșuat în a le atinge simultan. Gorbaciov, deși conștient de nevoia de stabilitate, a înclinat către o agendă a schimbării și a reformei în interesul viabilității regimului. Câțiva demnitari veterani est-europeni aseamănă situația din prezent cu campania de destalinizare a lui Hrușciov și revoltele din Ungaria și Polonia anului 1956, exprimându-și temerea că reforma sovietică va dezlănțui în Europa de Est presiuni potențial incontrolabile în favoarea schimbării.

Europa de Est la mijlocul anilor ’80

4. Noua conducere sovietică a lui Gorbaciov a moștenit o Europă de Est a cărei tăcere aparentă era provocată de existența unor serioase probleme care au ieșit treptat la suprafață. Provocarea venită din partea Solidarității în Polonia a fost depășită cu succes prin impunerea Legii Marțiale în decembrie 1981, iar regimul Jaruzelski a făcut un progres în sensul reinstaurării controlului Partidului și neutralizării opoziției interne. Cu toate acestea, pe teritoriul Europei de Est exista un climat instabil, generat de probleme economice severe, nemulțumire socială crescândă și stagnare politică la nivelul gerontocrației.

5. *Economii în declin*. La momentul preluării puterii de către Gorbaciov, în 1985, Europa de Est înregistrase aproape un

deceniu de declin economic și stagnare. Criza financiară de la nivel regional a începutului anilor '80 a contribuit la sfârșitul unei ere de relaxare economică între Est și Vest: comerțul cu Vestul a scăzut considerabil, noi împrumuturi erau acordate cu dificultate, iar mai multe regimuri est-europene se vedeau nevoite să desfășoare negocieri extinse privind refinanțarea cu creditorii vestici. Nici relațiile comerciale cu URSS nu erau cu mult mai bune, având în vedere că prețul petrolului în Uniunea Sovietică atinsese un nou maxim între 1982 și 1983, reflectând tardiv povara creșterilor pe piața mondială dintre 1978 și 1979 (pe măsură ce mecanismul de calcul al mediei pe 5 ani pentru exporturile de petrol sovietic s-a aliniat la nivelul ratelor mondiale).

6. Aceste răsturnări de situație s-au reflectat puternic în standardele de viață ale est-europenilor, aceștia confruntându-se cu imense datorii externe și performanțe economice tot mai scăzute. În România și Polonia, lipsa energiei și a produselor alimentare de bază a ridicat problema instabilității politice create pe fond economic; în alte părți, situația nu a fost la fel de dezastruoasă, însă a rămas acută. Eșecul respectării promisiunilor de îmbunătățire a standardelor de viață – elementul central al strategiilor regimurilor anilor '70 – a discreditat și mai mult legitimitatea politică și a adâncit alienarea societății. Investițiile reduse și încetinirea revoluției științifice și tehnologice au slăbit, de asemenea, competitivitatea Europei de Est pe piețele mondiale, contribuind la sporirea „ipotecării" viitorului economic al regiunii.

7. *Conduceri îmbătrânite*. La declinul Europei de Est se adaugă stagnarea și imobilitatea conducerilor de partid îmbătrânite. Până în 1987, media de vârstă a celor mai importanți 6 lideri de partid era de peste 70 de ani, cu o activitate de peste 2 decenii. Numai generalul polonez Jaruzelski, relativ tânăr la 64 de ani, și liderul de partid al Republicii Democrate Germane, Erich Honecker, încă în putere la 75 de ani, păreau capabili de o conducere energică; majoritatea celorlalți aveau sănătatea șubredă, activând în sisteme de leadership private complet de

idei inovatoare. Aceștia nu puteau reprezenta oameni capabili să facă față problemelor politice dificile ale anilor '80.

8. Stagnarea politică a Europei de Est s-a accentuat pe parcursul mai multor ani de slăbiciune a Moscovei, întinzându-se de la ultimii ani ai erei Brejnev până la perioada Iuri Andropov și Konstantin Cernenko. Succesiunea a 3 conducători sovietici pe parcursul a tot atâtor ani – cuplată cu semnale politice mixte – a acutizat incertitudinile și a complicat dilemele succesiunii în Europa de Est. Absența unei conduceri sovietice clare și decisive a contribuit, de asemenea, la o perioadă de ezitare în Europa de Est, pe măsură ce fiecare regim a început să improvizeze abordări proprii, chiar și pe marginea unor chestiuni sensibile de politică externă.

9. *Provocări la adresa Conducerii Sovietice*. Eroziunea ideologică în Europa de Est – accelerată de reprimarea Solidarității în Polonia – a făcut loc apariției unor noi grupuri sociale independente și, în special, a unei renașteri a conștiinței naționale în regiune. În unele cazuri, regimurile au răspuns prin încercarea de a trezi sentimente pur naționaliste, ca în cazul însușirii de către regimul Honecker a lui Martin Luther, Frederic cel Mare, precum și a altora, ca precursori ai statului est-german. În alte cazuri, politica oficială s-a axat pe un naționalism exclusivist, șovinist: regimul bulgar a condus o campanie de asimilare brutală a minorității turce, iar președintele român, Ceaușescu, a înăsprit represiunea împotriva minorității maghiare din Transilvania.

10. Și mai îngrijorătoare, din perspectiva Moscovei, au fost noile semnale de autoafirmare națională în rândul aliaților, mai cu seamă în perioada ce a urmat amplasării Armelor Nucleare cu Rază Medie de Acțiune în Vestul Europei, la sfârșitul lui 1983 și începutul lui 1984.Îngrijorarea Europei Răsăritene cu privire la abandonarea de către sovietici a discuțiilor referitoare la dezarmare de la Geneva, în 1983, a trădat temeri mai profunde privind răcirea relațiilor cu Vestul. În toamna anului 1984, s-a manifestat o oarecare divizare a opiniilor în cadrul Pactului de la Varșovia – regimurile sovietic și cehoslovac militau pentru o

atitudine mai fermă și pentru închiderea căilor de comunicare, în timp ce est-germanii, ungurii și românii susțineau îmbunătățirea relațiilor cu Vestul și subliniau importanța statelor mici în promovarea detensionării acestor relații.

11. Pentru cele mai multe regimuri est-europene, cultivarea acestei destinderi în Europa încetase să fie doar un deziderat; devenise un element esențial al strategiilor lor economice și politice. Aceasta se plia, de asemenea, pe presiunile în creștere provenite de la populație, pentru exprimare și conștientizare națională, dar și pentru afirmarea „europenității" statelor din regiune. Spre deosebire de revoluțiile anilor 1956, 1968 și 1980-1981, aceste tendințe nu amenințau direct supremația sovietică în regiune, dar țintea către o extindere a orizonturilor diversității în planul stabilității economice și sociale. Acestea, împreună cu intensificarea problemelor interne, s-au adăugat la ampla dezordine manifestată în imperiul est-european al Moscovei.

Politicile lui Gorbaciov privitoare la Europa de Est

12. Ca și în alte părți, abordarea inițială a lui Gorbaciov privind Europa de Est a reprezentat o extensie a unei ample agende interne și de control a înarmărilor:

În plan intern, Gorbaciov a căutat să revitalizeze puterea și prestigiul sovietic prin „restructurare" economică (*perestroika*) și o campanie de „deschidere" (*glasnost*) atent coordonată, gândită pentru a întări o economie înapoiată, pentru a combate rezistența birocratică și pentru a aduce un nou suflu societății în ansamblu.

În plan extern, Gorbaciov avea nevoie de un răgaz în confruntarea dintre Est și Vest și epuizanta competiție a înarmărilor cu Statele Unite. A urmărit, de asemenea, să înlocuiască rigida percepție ideologică a lumii moștenită de la predecesorii săi cu o urmărire mai sofisticată a intereselor sovietice regionale, îndeosebi în Europa de Vest și Asia de Est.

13. În ceea ce privește Europa de Est, Gorbaciov nu avea, probabil, o concepție complet definită asupra problemelor cu care aceasta se confrunta, iar în plan intern nu dispunea de un plan

de acțiune clar și detaliat. Îmbunătățirea performanțelor economice reprezenta o prioritate – în scopul transformării Europei de Est dintr-un factor de secătuire a resurselor sovietice într-un avantaj în vederea modernizării URSS și pentru promovarea viabilității politice și economice. Gorbaciov privea cu vădit dispreț conducerile inflexibile de la Praga, Sofia și București, care reflectau corupția, ineficiența și dogmatismul ultimilor ani ai erei Brejnev. Dat fiind programul său ambițios de politică externă, solicita, de asemenea, o disciplină reînnoită și o mai bună coordonare între est-europeni:

În urmărirea acestor obiective, Gorbaciov trebuia să impună schimbarea asupra est-europenilor, mai ales în cazul politicii economice, dar avea nevoie, de asemenea, și de stabilitate în regiune, pentru a nu periclita prioritățile în plan intern.

Deși Gorbaciov nu era înclinat să se aventureze într-o strategie cu risc maxim, considera periculoasă o stagnare continuă, și, ca atare, era mai pregătit decât orice alt lider sovietic de la Hrușciov încoace să încurajeze diversitatea și experimentarea, ca soluții pentru viabilitatea pe termen lung în regiune.

Și, desigur, abordările sovietice față de Europa Răsăriteană nu îi aparțineau în totalitate lui Gorbaciov. Ca și în cazul politicii interne, acesta trebuia să țină cont și de punctele de vedere ale altor demnitari sovietici cheie. (Vezi anexa.)

14. *Coordonarea politicii externe și de securitate.* Prima sarcină a lui Gorbaciov a fost să reafirme o conducere fermă a politicii externe a Pactului de la Varșovia și să aducă îmbunătățiri sistemului de coordonare, în vederea sprijinirii vastei sale agende de control a armamentelor. A reușit acest lucru printr-o serie de summituri ale Pactului de la Varșovia – șase în primii doi ani de conducere – și printr-o practică asemănătoare funcționării unui consiliu, în care est-europenii erau informați înainte și după inițiativele majore de politică externă sovietice. Mai important, repoziționarea accentului de pe confruntare pe dialog în privința controlului înarmării a ajutat la reducerea temerilor est-europenilor că ar putea fi prinși în mijlocul unor tensiuni crescânde, facilitând o convergență naturală între abordările

URSS și cele ale Europei Răsăritene în materia problemelor Est-Vest.

15. Ambițioasa agendă de politică externă a lui Gorbaciov prevedea un rol mult mai important și pentru est-europeni. Jaruzelski și Honecker au efectuat vizite timpurii în China, în vederea reinstaurării legăturilor normale interstatale și între partide, în timp ce alte guverne est-europene au început să analizeze perspectivele normalizării relațiilor cu Israelul. Unii – mai ales polonezii șiest-germanii –au lansat noi propuneri pentru controlul armamentelor și pentru alte chestiuni legate de securitate, iar vizita lui Honecker la Bonn a reprezentat un exemplu de politică mai activă a RDG față de Occident.

16. În lumina intensificării activității diplomatice est-europene, nu e de mirare faptul că Gorbaciov a pus foarte mare accent pe coordonare și disciplină în cadrul consiliilor Pactului de la Varșovia. Reînnoirea Pactului însuși a fost instructivă. Cu termenul inițial de expirare în mai 1985, românii și, nu numai, au exprimat dorința unor modificări aduse textului – o diluare a obligațiilor reciproce de apărare și prevederi mai precise pentru eventuala dizolvare a Pactului – și faptul că doreau o prelungire de numai 10 ani. În cadrul evenimentului, Pactul a fost reînnoit fără a i se aduce nicio schimbare; iar Gorbaciov, aflat de numai două luni la conducere, a reușit o manifestare impresionantă a unității (din câte se pare, Gorbaciov a inițiat acest acord în momentul funeraliilor lui Cernenko – practic prima lui zi de muncă – însă cu prețul unor noi livrări de energie în schimbul acordului lui Ceaușescu). Gorbaciov și-a îndreptat atenția, de asemenea, către extinderea infrastructurii Pactului de la Varșovia. În mai 1987, au fost create două noi organisme ale Pactului, în vederea coordonării pozițiilor URSS și ale Europei de Est pe tema controlului dezarmării și supravegherii vizitelor și contactelor externe ale Europei de Est.[387]

[387] Acestea sunt Grupul multilateral pentru schimb de informații curente și Comisia specială pentru probleme de dezarmare.

Întâlniri multilaterale, la nivel înalt, ale liderilor politici sovietici și est-europeni 1985 – 1987

Data	Locația	Evenimentul	Agenda
Martie 1985	Moscova	Funeraliile lui Cernenko	
Mai 1985	Varșovia	Aniversarea a 30 de ani de existență a Pactului de la Varșovia	Reînnoirea Pactului de la Varșovia
Octombrie 1985	Sofia	Întâlnirea Comitetului Politic Consultativ al Pactului de la Varșovia (CPC)	Propuneri asupra controlului armamentelor înaintea summitului de la Geneva
Noiembrie 1985	Praga	Ad-hoc	De-briefing informal pe tema summitului SUA-URSS de la Geneva
Iunie 1986	Budapesta	CPC	„Apelul Budapestei" pentru reducerea armamentului nuclear tactic
Noiembrie 1986	Moscova	Întâlnire ad-hoc a liderilor de partid CAER (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc)	Programul „CAER 2000" pentru cooperare științifică și tehnologică
Mai 1987	Berlinul de Est	CPC	Reducerea forțelor convenționale; doctrină militară; „noua ordine economică internațională"
Decembrie 1987	Berlinul de Est	Ad-hoc	De-briefing pe tema Summitului SUA-URSS din Washington

17. În același timp, totuși, Gorbaciov s-a folosit de organismele consultative ale Blocului mai mult pentru discuții substanțiale privind politicile, decât pentru aprobarea ritualică a unor rezoluții deja pregătite. Influența sovietică rămâne dominantă, dar accentul pe care Gorbaciov îl pune în ultimul timp pe consultare și pe construirea consensului reflectă faptul că a înțeles că est-europenii au propriile legături externe, extinse și utile, și că o abordare sovietică eficientă față de Occident trebuie să țină cont de aceste realități. Odată ce se adoptă o poziție comună, Gorbaciov insistă asupra unei discipline a alianței, și chiar și loialilor bulgari le-a fost atrasă atenția că nu au aprobat cu suficient entuziasm inițiativele privind controlul sovietic al armamentelor. Gorbaciov i-a instruit pe polonezi să reformuleze „Planul Jaruzelski" pentru reducerea armamentelor în Europa Centrală, jucând totodată un rol important în controlul ritmului și planificării dezvoltării relațiilor inter-germane.

18. *Presiunea economică*. A doua mare temă de pe agenda lui Gorbaciov a fost reprezentată de conectarea economiilor est-europene la mecanismul sovietic de modernizare. Atât prin relațiile bilaterale, cât și prin intermediul CAER (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc), Gorbaciov a acționat pentru a redresa deficitele comerciale ale Europei de Est ce datau încă din anii 1970, menținând livrările de petrol sovietic la același nivel ca la începutul anilor 1980 și solicitând creșterea importurilor de bunuri de calitate superioară din Europa de Est, în particular bunuri de consum și mașini și echipamente de înaltă tehnologie. Polonezilor, românilor și ungurilor (ce înregistrau un grad foarte mare de îndatorare) le-a fost impusă reducerea dependenței economice față de Occident; regimurile bulgar și cehoslovac au fost sfătuite să își revitalizeze economiile stagnante și să își îmbunătățească performanțele. Totodată, toate țările au fost forțate să se alăture „Programului Cuprinzător" condus de sovietici pentru cooperare tehnico-științifică până în 2000 – „CAER 2000", pe scurt – prin întreprinderi mixte și coordonarea producției în domeniul tehnologiei de vârf:

Pentru a întări aceste critici dure, Gorbaciov a creat noi inspecții de control a calității și a oferit mesaje directe și ferme către liderii est-europeni.

Gorbaciov a făcut personal lobby pentru o rapidă implementare a programului CAER 2000 la finalul lui 1985 și, astfel, a forțat înaintarea CAER către o nouă agendă.

Totodată, el a făcut presiuni pentru noi înțelegeri bilaterale de cooperare tehnico-științifică și a asigurat o nouă legislație în țările est-europene pentru a facilita co-producția în întreprinderile mixte.

19. Actuala conduită a relațiilor economice dintre sovietici și est-europeni, din timpul primilor doi ani ai conducerii lui Gorbaciov, a dezvăluit un nivel mai redus al schimbării decât cel promis de retorica inițială. Într-adevăr, deficitul comercial al statelor est-europene în relația cu Moscova a crescut brusc în 1986 la 2,6 miliarde de ruble – cel mai mare deficit comercial anual înregistrat din 1981 încoace. Deși comerțul pentru 1987 a fost aproape echilibrat, tendințele favorabile s-au datorat mai ales unui declin în valoarea petrolului sovietic, decât unor exporturi est-europene mai mari. Liderii est-europeni veterani au tergiversat performanța exporturilor, ca șiprocesul de „restructurare" internă.

20. Est-europenii au fost extrem de precauți cu privire la atragerea lor în întreprinderile mixte din domeniul tehnologiilor de vârf finanțate (și dominate) de către sovietici, iar rezistența lor a fost evidentă în elaborarea programului CAER 2000. Datorându-și puterea industrială și accesul unic la tehnologia occidentală prin comerțul „intra-german", Republica Democrată Germană a fost participantul cheie est-european; însă germanii de est, la fel ca și ungurii și românii, au fost destul de reticenți în a-și primejdui propriile relații comerciale atent cultivate cu Occidentul, pentru a susține agenda internă a lui Gorbaciov. Diferențele dintre sovietici și europenii de est au fost vizibile la summitul convocat în grabă, în noiembrie 1986, la Moscova, privitor la integrarea CAER, care a produs doar un consens minimal asupra următorului nivel de cooperare tehnico-

științifică. Chiar și planificatorii sovietici au admis că obiectivele CAER 2000 erau prea optimiste.

21. *Dileme legate de succesiune*. Aceste frustrări au evidențiat o dilemă de bază a lui Gorbaciov, și anume: cum să împărtășească propriul său dinamism țărilor din Europa de Est fără o masivă schimbare a conducerii osificate din Praga, Sofia și din alte părți. Gorbaciov a recunoscut sincer, totuși, că orice încercare directă de a provoca o succesiune în Europa Răsăriteană ar implica riscuri majore. În consecință, eforturile sovietice au fost mai ales indirecte, axate pe stimularea elitelor conducătoare, prin lansarea unor idei reformiste și prin exemplul inovațiilor interne ale Moscovei. Aceste eforturi urmăreau orientarea dezbaterilor interne de partid către agenda preferată de Gorbaciov și, astfel, schimbarea contextului și accelerarea ritmului manevrelor care preced succesiunea.

22. O asemenea presiune a fost vizibilă în mai 1987, când ministrul de Externe sovietic Șevardnadze a vizitat Budapesta, pentru a exprima nemulțumirea lui Gorbaciov față de amânarea reformelor economice de către conducerea ungară. O lună mai târziu, Karóly Grósz, cunoscut ca fiind un administrator capabil și energic, a fost numit prim-ministru al Ungariei, iar în iulie, după o scurtă vizită a lui Grósz la Moscova, conducerea ungară a dezvăluit un set de reforme economice și măsuri de austeritate îndelung discutate și amânate. Un an mai târziu, evoluția procesului a cunoscut o turnură decisivă:

La o conferință specială a partidului, din mai 1988, Grósz a fost numit Secretar General al partidului, în locul lui János Kádár, cel care se aflase la conducerea partidului încă din 1956.

Cei mai mulți dintre protejații lui Kádár au fost și ei eliminați de la conducerea la vârf, fiind înlocuiți de un grup de tineri oficiali, puternic reformiști.

Deși inițiativa pentru aceste decizii a aparținut, probabil, Ungariei, presiunea sovietică a forțat cu siguranță viteza și direcția schimbării.

23. Chiar și fără apelurile sovietice pentru schimbare în Europa de Est, efectul demonstrativ al abordărilor interne ale lui

Gorbaciov a cauzat schimbarea. Însăși existența unui lider sovietic cu o minte reformatoare, alături de critica sa față de gestionarea defectuoasă a sistemului din timpul lui Brejnev, a condus la discreditarea autorității și a coeziunii regimurilor est-europene „mai ortodoxe”. Iar noua legitimitate acordată „restructurării” economice și „deschiderii” politice amenință cu răspândirea unor așteptări sporite pentru o schimbare rapidă. Aceste atitudini nu au fost nicăieri mai vizibile ca în Cehoslovacia, unde aparenta apărare a ideilor reformatoare și chiar disidente a transmis unde de șoc conducerii divizate. Aceste presiuni, dar și starea precară de sănătate a liderului partidului Gustáv Husák, au condus la demisia sa bruscă în decembrie 1987.

24. Evoluția cehoslovacă a menținut determinarea lui Gorbaciov de a promova schimbarea, fără a amenința stabilitatea. Printr-o puternică, mai mult indirectă, presiune asupra conducerii divizate de la Praga, Gorbaciov s-a asigurat de eliminarea lui Husák – personificarea conservatorismului de tip Brejnev – acceptând un succesor mai sigur, de tipul lui Cernenko, în persoana lui Miloš Jakeš. Într-adevăr, presiunea sovietică pentru schimbare nu ar fi reușit dacă Gorbaciov ar fi încercat să susțină un succesor reformist într-o conducere încă de tip conservator. În consecință, Jakeš a fost o alegere de compromis pentru Moscova, ca și pentru Praga; succesiunea cehoslovacă a subliniat limitele politicii sovietice în atitudinea față de regimurile conservatoare din Europa de Est.

Succesiunea ungară

Karóly Grósz

Vârsta 57 de ani;

Secretar General al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar din 22 mai 1988;

Premier din iunie 1987;

Membru al Biroului Politic din 1985;

Congresul partidului i-a dat un mandat pentru implementareaschimbărilor politice și economice;

Angajament pentru reformă economică nedemonstrat, rezultate limitate în calitate de premier;

Respectat de liderii comunității de afaceri ca o persoană dinamică și viguroasă, capabilă să ia decizii dificile;

Secretarul partidului din Budapesta, 1984-1987.

János Kádár

Vârsta 76 de ani;

Secretar General al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar până în 1988;

Înlocuit ca lider al partidului, membru al Biroului Politic la acea dată;

După revoluția din 1956, a creat un consens social bazat pe consum și relații relaxate între oameni și partid;

Abilitatea de a-i convinge pe sovietici de loialitatea și stabilitatea Ungariei a contribuit la o conducere îndelungată;

În ultimul timp, văzut ca un impediment pentru progresul economic și politic, din cauza refuzului de a extinde reformele din anii 1970;

Nivel de energie în scădere, probleme medicale crescânde.

Succesiunea cehoslovacă

Demisia, din decembrie 1987, a lui Gustáv Husák din calitate de lider al partidului cehoslovac (menținând totuși președinția onorifică a statului), a venit în întâmpinarea unei campanii sovietice îndelungate de a grăbi aplicarea agendei lui Gorbaciov în Praga; presiunile rezultate au încurajat, fără îndoială, conducerea cehoslovacă să ia măsuri împotriva lui Gustáv Husák. Succesorul său, Miloš Jakeš, a făcut o serie de recomandări conducerii partidului:

Jakeš purta moștenirea „normalizării" post-1968, fiind printre conspiratorii anti-Dubček și conducătorul epurării din 1969-1970 a membrilor de partid asociați cu Primăvara de la Praga.

A fost secretar de partid pentru probleme economice din 1981 și a părut că s-a alăturat elementelor pragmatice din partid

ce favorizau reformele economice, accentuând totuși faptul că schimbarea economică trebuie să aibă loc sub controlul strict al partidului.

Promovarea lui Jakeš – cu greu o undă verde pentru reformă – va ajuta regimul să meargă spre întârziata schimbare economică și reîntinerire politică, deja sugerată de schimbările din aprilie 1988 din secretariatul Comitetului Central. Jakeš, ferm și loial Moscovei, va fi mai receptiv față de apelurile sovietice pentru o performanță economică sporită, o cooperare mai apropiată în companiile mixte sponsorizate de sovietici în domeniile înaltei tehnologii și pentru „restructurarea" internă. Este posibil ca el să supravegheze și schimbări ulterioare în conducerea partidului, încă dominat de relicvele perioadei de „normalizare" din 1969-1970, și marcat de dezechilibrul etnic prin supra-reprezentarea cehilor în pozițiile de conducere ale regimului.

Aceste schimbări nu vor reprezenta probabil scânteia unei mișcări populare și nici nu vor conduce la reforme de liberalizare semnificative în Cehoslovacia. Dar ele pot vesti o mult-așteptată schimbare în politica economică și pot încuraja grupurile de opoziție să devină mai active, numai pentru a testa limitele toleranței sub regimul lui Miloš Jakeš.

Miloš Jakeš

Vârsta 66 de ani;

Lider al partidului din 17 decembrie 1987;

Secretar al Comitetului Central al Partidului, 1977-1987, responsabil pentru agricultură până în 1981, pentru economie până în aprilie 1988;

Membru al Prezidiului din 1981;

A participat la Înalta Școală de Partid din Moscova (1955-1958), probabil vorbitor fluent de rusă;

Ceh.

Gustáv Husák

Vârsta 75 de ani;

Președinte din 1975;

Lider al partidului 1969-1987;

Demisionează din poziția de șef al partidului, dar rămâne membru al Prezidiului;

A suferit o operație de cataractă, suferă în continuare de probleme de vedere, stare de sănătate în degradare;

Cunoscut ca fiind un băutor împătimit;

Slovac.

Schimbarea la vârf din Cehoslovacia indică limitele a ceea ce poate realiza politica sovietică privitoare la regimurile mai conservatoare din Europa Răsăriteană.

25. Decalajul dintre obiectivele finale ale lui Gorbaciov – așa cum au fost ele prezentate în numeroasele discursuri și documente – și politicile reale pe care le-a promovat reflectă contradicția fundamentală dintre dorința lui pentru schimbare și imperativele menținerii controlului partidului în Europa de Est:

Gorbaciov și-a propus o agendă ambițioasă pentru Europa de Est, agendă care are în vedere multe dintre problemele regionale, dar nu este nici suficient de amplă și nici destul de profundă pentru a remedia slăbiciunile fundamentale ale sistemului;

A extins domeniul experimentărilor permise pentru regimurile reformiste, cum ar fi cel din Ungaria, și a reușit să orienteze regimurile mai conservatoare pe calea îndelung amânatelor reforme, încă timide;

Pe parcursul acestui proces, el a accentuat divizarea dintre conducerile est-europene și a trezit un amestec de speranțe și temeri populare în legătură cu iminenta schimbare. Aceste direcții, împreună cu severele probleme economice, au crescut nesiguranța în regiune și potențialul de criză.

Privire de ansamblu: Creșterea diversității, acutizarea conflictului

26. Politica sovietică pentru Europa de Est va continua, probabil, în direcția liniilor deja stabilite sub conducerea lui Gorbaciov. Elementele sale cheie vor fi:

În cadrul controlului strict al partidului, *aprobarea diversității și a experimentării* ca măsuri cheie pentru viabilitatea politică și economică;

Continua *presiune pentru reformă*, fără dictarea unor măsuri specifice sau solicitarea unei imitări a practicilor sovietice;

Insistența asupra *coordonării politicii externe*, prin care est-europenilor le este permis un spațiu mai mare de manevră, cu condiția să rămână, totuși, aproape de orientările generale stabilite de Moscova;

Presiunea accentuată pentru *o performanță economică est-europeană crescută* și o extindere a cooperării în domeniul înaltei tehnologii;

Eforturi pe termen mai lung pentru *întărirea legăturilor instituționale*, alături de tehnici combinate de management care facilitează controlul și influența sovietice printr-un sistem participativ de tipul „oferi-și-primești".

27. Aceste ample orientări ale politicii sovietice vor rămâne în vigoare atâta timp cât poziția lui Gorbaciov la nivel intern este asigurată, iar Europa de Est rămâne pasivă. O schimbare majoră în Moscova va modifica în mod vizibil ecuația:

Înlăturarea lui Gorbaciov ar scurta drumul reformelor sovietice și ar ridica incertitudini în Europa de Est, în măsura în care ar apărea un nou regim. Eliminarea sa din politică ar transmite un nou semnal către regimurile divizate din Europa deEst – de data aceasta unul anti-reformist – și ar submina autoritatea sovietică, cel puțin temporar.

Austeritatea la nivelul Moscovei (cu Gorbaciov încă în funcție) ar întări liderii ortodocși existenți în Europa de Est, fără a opri în totalitate presiunea pentru schimbare. Vizibila lipsă de unitate în Kremlin ar polariza mai departe Europa de Est, conservatorii

căutând să restaureze *status quo*-ul anterior, iar reformiștii continuând să pluseze pentru schimbare.

Reforme sovietice mai îndrăznețe – un rezultat, probabil, al nevoii lui Gorbaciov de a doborî rezistența birocratică prin politici radicale și schimbări de personal – ar destabiliza și mai mult Europa de Est și ar tensiona relațiile cu Moscova. Creșterea presiunii în regimurile est-europene le-ar determina pe unele dintre acestea să implementeze reforme covârșitoare sau să ducă la îndepărtarea liderilor existenți.

28. Gorbaciov a jucat până acum un joc politic abil, retrăgându-se atunci când era necesar și adunând sprijin pentru următorul pas înainte. Deși șansele unei contestări interne au crescut, Gorbaciov pare să dețină controlul și e înclinat să-și ducă ferm mai departe agenda de reforme.

29.*Creșterea diversității*. Pentru următorii trei până la cinci ani, perspectiva în Europa de Est este una de creștere a diversității – ca răspuns la presiunea reformelor, crearea legăturilor cu Vestul și gestionarea relațiilor cu Moscova. Diverse propuneri est-europene de control al armamentelor și abordările economice de tip occidental vor contribui la atingerea anumitor obiective sovietice, dar ele vor complica totodată responsabilitățile managementului aliat și vor contraveni acțiunilor comune de care este nevoie pentru cooperarea științifico-tehnologică. Mai mult decât atât, în viziunea generală a lui Gorbaciov, diversitatea nu este un scop în sine, ci mai degrabă un instrument pentru regenerare politică și economică. Aceste obiective nu sunt vizibile în Europa de Est și, cu excepția Ungariei, ele probabil nici nu vor fi urmărite în mod serios.

30. *Glasnost* și *Perestroika* vor continua să producă rezultate mixte. Cu excepția schimbărilor de conducere, România și Germania de Est vor continua să reziste presiunilor reformiste; Bulgaria va continua să experimenteze marginal, dar va păși șovăielnic spre o adevărată „restructurare". Noua conducere cehoslovacă a lui Jakeš va accelera schimbarea economică, dar adevărata mișcare către reforma economică și politică rămâne

un proiect de viitor. Ungaria și Polonia ar putea fi mai interesante:

Numirea lui Grósz – un conducător dur, încrezător, capabil să își asume riscuri, în genul lui Gorbaciov – ca Secretar General al Partidului din Ungaria și promovarea la conducere a susținătorilor unei reforme reale marchează un punct de cotitură important. Noua conducere va fi probabil mai agresivă în urgentarea reformelor politice și economice, dar va întâmpina probleme serioase – inclusiv muncitori nemulțumiți de austeritate, intelectuali care cer mai multă libertate și o economie stagnantă și împovărată de o datorie externă considerabilă. Eșecul de a dezvolta un program de reformă mai radical și mai eficient va contribui pe viitor la creșterea tensiunilor.

Bineînțeles, cu aprobarea sovietică, Generalul Jarulezski a consolidat deja o orientare mai degrabă neortodoxă și cazonă a conducerii partidului, înclinată spre acordarea unui nou statut legal Bisericii Catolice și propunând reforme economice care, cel puțin pe hârtie, merg chiar mai departe decât cele ale Moscovei. Situația economică dezastruoasă și nemulțumirea socială – așa cum s-a demonstrat prin recentele valuri de greve – pun la îndoială realizarea cu succes a reformelor, dar urgența problemelor interne poate conduce regimul spre dialogul social pe care l-a refuzat până acum.

31. În politica externă, regimurile din Europa de Est au motive să fie mulțumite de angajamentul abil al lui Gorbaciov față de Occident și de creșterea propriului spațiu de manevră. Atât timp cât Moscova menține o abordare conciliantă față de Vest, politicile sovieticilor și est-europenilor vor rămâne în general asemănătoare. În același timp, încurajarea lui Gorbaciov pentru un rol mai activ pentru est-europeni va crește șansele unui conflict de interese deschis în cadrul discuțiilor din CSCE (Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa) și în alte forumuri pan-europene. Va crește totodată riscul apariției unor probleme pentru Moscova, rezultate din polemicile româno-maghiare sau din încălcarea drepturilor omului în regiunea Europei de Est. Prin urmare, coordonarea politicii externe va

necesita un sistem de management mai abil, iar Gorbaciov va avea nevoie să conducă regimurile cehoslovac și bulgar spre o diplomație mai activă, totodată restrângând aspirația spre independență a românilor, ungurilor, polonezilor și est-germanilor.

32. În același timp, realitățile est-europene vor limita parametrii unor posibile inițiative sovietice. Gorbaciov nu va trebui doar să evalueze consecințele politicilor sovietice asupra stabilității politice în Europa de Est, dar și să ia în considerare percepțiile și reacțiile posibile ale liderilor est-europeni. Este puțin probabil ca viziunile acestora să îl oprească să promoveze politicile pe care el le consideră esențiale pentru interesele sovietice, dar, în probleme posibil destabilizatoare, cum ar fi relațiile dintre germani, opțiunile sale vor fi limitate. Într-adevăr, campania lui Gorbaciov pentru o „casă europeană” comună, prin creșterea cooperării inter-europene, implică un grad de autonomie națională în Europa de Est, mai mare decât ar putea încuviința el însuși sau orice alt lider sovietic. Moscova va considera din ce în ce mai dificil să își promoveze aceste idei în Occident, fără a crea noi divizări în Europa de Est. (Zidul Berlinului va rămâne în picioare, indiferent ce avantaje tactice ar vedea Gorbaciov prin înlăturarea sa).

Tabel 1
Europa de Est: Cifre Estimative ale Datoriei, 1987-1990[388]
Milioane dolari

	1987	1988	1989	1990
Bulgaria				
Datoria brută	4954	5121	5375	5730
Datoria netă[389]	3531	3598	3745	3986
Rata datoriei de stat[390] (procent)	36,7	36,4	37,1	38,4
Cehoslovacia				
Datoria brută	4714	4940	5150	5335
Datoria netă	3497	3723	3933	4118
Rata datoriei de stat (procent)	15,3	15,8	16,4	16,7
Germania de Est				
Datoria brută	16775	16573	16447	16423
Datoria netă	8862	8660	8534	8510
Rata datoriei de stat (procent)	41,0	38,7	36,1	33,8
Ungaria				
Datoria brută	15314	16684	18084	19502
Datoria netă	13414	14784	16184	17602
Rata datoriei de stat (procent)	54,1	53,4	54,9	57,1

388 Ultima actualizare: 14 ianuarie 1988.
389 Cifrele folosite în calcularea datoriei nete nu includ rezervele de aur.
390 Rata datoriei de stat este calculată folosind următoarea formulă: dobânzi + rambursări pe termen mediu și lung/ exporturi totale + comerț invizibil. Rata datoriei de stat pentru Polonia este calculată folosind valoarea dobânzii datorate, nu valoarea plătită.

Polonia				
Datoria brută	34570	35937	37417	38908
Datoria netă	32850	34117	35497	36888
Rata datoriei de stat (procent)	73,9	74,0	64,2	74,5
România				
Datoria brută	4214	3324	2679	2053
Datoria netă	3632	2490	1593	967
Rata datoriei de stat (procent)	34,5	21,5	16,3	14,5

Tabel 2

Privire de ansamblu asupra Europei de Est: Creșterea Anuală Medie pe perioada unui cincinal[391]

(%) procente

	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90[392]
Bulgaria				
PNB Total	4,7	1,0	0,8	1,0
Investiții fixe brute	6,4	-9,1	-1,1	2,5
Consum personal	3,9	1,6	2,1	1,0
Cehoslovacia				
PNB Total	3,4	2,2	1,1	1,0
Investiții fixe brute	6,5	-0,3	-1,2	1,0
Consum personal	2,7	1,5	1,1	1,0

[391] Ultima actualizare: 12 ianuarie 1988.

[392] Estimările pentru perioada 1986-1990 s-au bazat pe analiza tendințelor actuale, rezultatele modelelor econometrice și consultările cu experții naționali.

Germania de Est				
PNB Total	3,5	2,3	1,7	2,0
Investiții fixe brute	1,5	1,7	-10,0	2,0
Consum personal	3,8	2,0	1,2	1,5
Ungaria				
PNB Total	3,3	2,0	0,7	1,0
Investiții fixe brute	2,3	0,3	-5,2	1,0
Consum personal	3,2	2,2	0,4	0,5
Polonia				
PNB Total	6,5	0,7	0,6	2,0
Investiții fixe brute	14,4	-2,9	-4,9	1,5
Consum personal	5,6	2,4	-0,2	1,5
România				
PNB Total	6,7	3,9	1,8	2,0
Investiții fixe brute	10,4	6,9	-2,2	2,0
Consum personal	5,1	4,7	0,2	1,0

33. *Relații economice încordate*. Europa de Est nu poate furniza ceea ce își dorește Gorbaciov: îmbunătățiri semnificative în performanța comercială, în special în domeniul înaltei tehnologii. Polonia și Ungaria vor rămâne fără fonduri, cu datorii uriașe pentru viitor, iar Germania de Est și Bulgaria se vor confrunta, la rândul lor, cu probleme privind datoriile. Economia românească, secătuită de plățile către creditorii occidentali,va rămâne devastată câțiva ani de acum înainte, iar baza industrială și tehnologică a Cehoslovaciei se va învechi după ani de neglijare. Pretutindeni în regiune, ratele de creștere preconizate și fondurile alocate pentru investiții vor fi suspendate, lăsând

economiile est-europene numai cu o capacitate limitată de sprijinire a motorului sovietic de modernizare. Cel mai probabil, nici est-europenii nu își vor periclita relațiile economice cu Vestul și nici nu se vor hazarda la reducerea continuă a standardelor de viață interne de dragul agendei economice a lui Gorbaciov.

34. Deocamdată, presiunile economice ale lui Gorbaciov – similare cu cele ale liderilor sovietici precedenți – au produs puține rezultate tangibile în afara anumitor domenii, cum ar fi mașinile unelte. Planurile comerciale externe pentru 1986-1990 sunt în contradicție cu obiectivele principale ale lui Gorbaciov, reclamând o creștere anuală medie de numai 5 procente în comerțul dintre URSS și Europa de Est – cea mai scăzută creștere în comerțul planificat din ultimii 15 ani. În mod similar, cele mai multe dintre obiectivele tehnice ale CAER 2000 sunt de neatins – numai o mână de întreprinderi mixte au fost create și accentul pe „legături directe" între companii a rămas afectat de impedimentele economice și birocratice, care au creat frustrări asupra celor ocupați cu planificarea în URSS încă de la început. Mai mult decât atât, condițiile de schimb dintre URSS și est-europeni au început să se întoarcă împotriva Moscovei, ca urmare a faptului că mecanismul pe cinci ani pentru prețul petrolului sovietic a ajuns din urmă prețurile aflate oricum în declin de pe piața mondială. Dacă prețul petrolului în lume va rămâne aproape stabil pentru următorii câțiva ani – sau chiar dacă va crește întrucâtva – datoria în ruble a est-europenilor va începe să dispară, slăbind în continuare puterea de negociere a Moscovei.

35. Gorbaciov se va confrunta cu un decalaj sporit între obiectivele sale economice și rezultate în următorii trei până la cinci ani, chiar în momentul în care planurile sale de modernizare internă ar necesita o creștere semnificativă în consumul din Europa de Est și un progres vizibil în programul CAER 2000. Urmând traiectoria politicilor sale interne, Gorbaciov și-a dat seama că obiectivele sale în relațiile economice dintre URSS și est-europeni nu pot fi atinse fără reforme sistemice economice și instituționale. La întâlnirea din octombrie 1987 a prim-

miniștrilor din CAER, sovieticii au readus în discuție unele dintre problemele fundamentale menționate anterior chiar și de est-europeni: lipsa unei monede convertibile, nepotrivirea dintre legăturile directe între firme și absența unui sistem rațional de stabilire a prețurilor. Iar Gorbaciov își va da seama, dacă nu a realizat deja, că reforma procedurilor comerciale interne ale CAER este zadarnică fără reforme structurale profunde în sistemele economice interne.

36. Astfel, dilema promovării schimbării fără a provoca instabilitate în Europa Estică va deveni din ce în ce mai acută. Înfruntând o nevoie aproape sigură de creștere a ritmului reformei interne, Gorbaciov va spori probabil presiunea față de est-europeni pentru introducerea *perestroikăi* și a reformelor economice, chiar și cu un impact sau intensitate mai mici decât în URSS.

37. *Scenarii de succesiune*. Schimbările de conducere în Europa de Est prezintă atât riscuri cât și oportunități pentru Gorbaciov. Pe de o parte, este din ce în ce mai clar că schimbarea pe care Gorbaciov o dorește nu va avea loc în timpul actualei generații de lideri. Perspectiva plecării câtorva lideri veterani îi oferă lui Gorbaciov o oportunitate nesperată de a influența selectarea unor conduceri de partid mai energice și mai inovatoare. Pe de altă parte, câțiva dintre succesorii est-europeni – unii dintre ei pe cale a fi numiți – implică riscuri pentru stabilitatea politică și, deci, pentru agenda generală a lui Gorbaciov.

38. Succesiunea din Ungaria din mai 1988 a modificat dramatic conducerea la vârf și a sporit așteptările populare pentru reformă, însă prezentele măsuri de austeritate vor amplifica probabil tensiunile interne. Nici procesul de succesiune nu este complet: schimbări de conducere viitoare, incluzând numirea unui nou prim-ministru, sunt încă în plan. Și în Cehoslovacia, înlocuirea lui Husák cu Jakeš este doar începutul unei schimbări în întreaga conducere post-1968, la aceasta adăugându-se nevoie de echilibrare a proporției dintre cehi și

slovaci. În alte părți, succesiunile iminente par să fie la fel de tensionate:

Jivkov s-a aflat la conducere mai mult de trei decenii; plecarea sa va avea reverberații asupra întregului aparat bulgar;

Cu șapte membri ai Biroului Politic cu vârste peste 70 de ani, partidul din Germania de Est va întâmpina o schimbare majoră a liderilor încă rămași din generația din timpul războiului.

Succesiunea post-Ceaușescu în România va aduce cu sine incertitudini considerabile în conducerea extrem de personalizată și ar putea aduce rivalitate între Est și Vest, ca urmare a încercărilor Moscovei de a-și crește influența asupra următorului regim.

39. Responsabilitatea lui Gorbaciov va fi să gestioneze câteva dintre tranzițiile la nivel de conducere, probabil simultan, să se asigure că succesori preferați, sau cel puțin acceptabili, sunt numiți și că autoritatea regimului se păstrează în timpul acestui proces. Abilitatea sa de a face acest lucru va depinde de succesul cu care se va apăra de forțele conservatoare din propria sa conducere. Opțiunile și constrângerile cu care se va confrunta în Europa de Est sunt clare:

Va avea nevoie să lucreze cu conducerile la vârf existente; preferințele sovietice vor fi importante, dar nu decisive;

Va exista o listă scurtă de trei până la cinci nume în fiecare partid, cu o vechime ce le conferă un drept pentru această sarcină;

Excluzând clanul Ceaușescu, aproape toate aceste nume posedă un minimum de aptitudini (experiență și încredere).

Exceptând Ungaria, nimeni nu a demonstrat dinamismul pe care Gorbaciov l-ar fi dorit, deși câțiva au avut idei reformatoare.

În timp ce succesiunea din Ungaria se va situa mai aproape de preferințele lui Gorbaciov pentru Europa de Est, viitoarele schimbări de conducere din alte zone nu vor produce liderii dinamici și inovatori de care are nevoie Gorbaciov pentru a-și atinge țelurile mai ambițioase din regiune, ca întreg. El va trebui, probabil, să-și impună o serie de lideri de tranziție și apoi să

lucreze pentru a asigura pregătirea unei noi generații de conducători cu vederi reformatoare.

40. Această abordare precaută și graduală are avantajul minimizării discontinuităților inerente în rândul succesiunilor est-europene. Dacă este gestionată cu prudență, ar putea, de asemenea, să faciliteze eventualul transfer de putere către o nouă și modernă generație de lideri. Însă va mai trece timp până când va genera liderii dinamici și inovatori de care Gorbaciov are nevoie pentru a-și atinge țelurile economice și politice mai ambițioase din Europa de Est. Înseamnă, totodată, și că acesta își va direcționa presiunile reformiste către conduceri slab pregătite și, în unele cazuri, reticente să acționeze.

41. *Acutizarea conflictului.* Așadar, Gorbaciov poate, în cel mai bun caz, să obțină un progres de tip evolutiv în cadrul „reîmprospătării" politice și îmbunătățirii performanței economice în Europa de Est. Dar reformele avute în vedere pentru moment nu vor rezolva problemele politice și economice adânc înrădăcinate în acea zonă. Pe măsură ce decalajul dintre obiective și rezultate se adâncește, Gorbaciov va fi nevoit să militeze mai agresiv pentru schimbări profunde, ca precondiție necesară pentru revitalizare economică și politică. În acest scop, va fi necesară o atentă calibrare a politicii sovietice: el va trebui să insiste suficient de mult pentru a obține rezultate tangibile, dar nu într-atât încât să provoace o instabilitate care ar putea pune în pericol întregul sistem. Riscul unor calcule eronate va crește.

42. Gorbaciov a generat deja o serie de tendințe destabilizatoare în Europa de Est prin critica deschisă față de eșecurile din trecut ale socialismului, presiunea economică sporită asupra aliaților și, mai ales, efectul demonstrativ al programului său de reformă internă. Acutizarea conflictului este probabilă, chiar și în cazul în care Gorbaciov nu va spori presiunea asupra aliaților săi. Pe măsură ce dinamica reformei sovietice continuă, presiunile pentru schimbare asupra regimurilor din Europa de Est vor fi din ce în ce mai puternice.

43. Aceste presiuni divergente, împreună cu problemele economice severe și incertitudinile legate de conducere, vor acutiza

neliniștile populare din Europa de Est. În Polonia, recentele măsuri de austeritate au condus deja la numeroase greve, proteste și demonstrații; Ungaria și România se confruntă, de asemenea, cu o stare de nemulțumire în permanentă creștere. Se va manifesta o intensificare a activismului împotriva regimului, cauzat de climatul de „deschidere" și o mai mare dispoziție de a testa limitele toleranței acestuia. Organizațiile pentru protecția drepturilor omului, religioase, pacifiste, de mediu și altele – deja active în cea mai mare parte a Europei de Est – vor deveni din ce în ce mai agresive. Modelul de cooperare între disidenții Ungariei, Cehiei și Poloniei este probabil ca, de asemenea, să se extindă.

44. Aceste evoluții luate individual nu vor periclita conducerea Partidului, însă împreună vor conduce la:

Slăbirea autorității regimului;

Subminarea perspectivelor de refacere economică;

Constituirea unei baze pentru provocări mai serioase.

Posibile provocări la adresa controlului sovietic

45. Există cel puțin trei scenarii extreme posibile care ar putea reprezenta serioase provocări la adresa controlului sovietic asupra Europei de Est.

46. Revoluția ungară din 1956, Primăvara de la Praga din 1968 și revoluția socială poloneză din 1980-1981 (împreună cu multe alte revolte mai mici) sunt dovada incontestabilă a instabilității inerente zonei de influență a Moscovei în Europa Răsăriteană. Deși au avut dinamici diferite, toate au dus la amenințarea generalizată a supremației partidului și controlului sovietic în regiune. Iar fiecare dintre ele a condus la criză – prin aceasta înțelegând, în contextul est-european, o realitate sau o iminentă probabilitate a intervenției militare.

47. Cu toate acestea, sprijinul lui Gorbaciov față de reformă și experimentare implică o definiție sovietică mai liberală pentru conceptul de „criză". Reforma în vederea liberalizării (precum cea îmbrățișată de conducerea cehoslovacă în 1968) poate să nu

mai conducă atât de repede și de automat la o „criză” în ochii Moscovei.

48. *Revolte populare*. Câțiva dintre indicatorii uzuali ai instabilității – nemulțumire cu privire la standardele de viață, conducere slabă și divizată, neliniște socială – sunt evidenți în unele state, iar toate se confruntă cu presiuni venind dinspre Moscova. Noi șocuri – măsuri severe de austeritate, decesul sau înlăturarea vreunui lider de partid sau apariția unei opoziții organizate și curajoase – pot cauza instabilitate serioasă aproape oriunde, îndeosebi în state precum Polonia, România și Ungaria:

Probabilitatea unor revoluții multiple și simultane este cea mai mare din ultimii 30 de ani. La sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90, toate țările Europei de Est se confruntă cu probleme asemănătoare: economii stagnante, succesiuni la conducere și presiuni reformiste din partea Moscovei.

La fel ca în trecut, scenariile posibile diferă, totuși, de la o țară la alta. Numai în România există amenințarea reală a violenței generalizate; în celelalte părți, probabilitatea cea mai mare ar fi cea a unei contestări organizate a autorității regimului. (În Polonia, însă, acest ultim scenariu ar putea conduce, de asemenea, la un ciclu al represiunii și violenței).

România: Criză iminentă?

Potențialul pentru o criză amenințătoare la adresa regimului este în creștere în România, țara cea mai puțin afectată de politicile lui Gorbaciov și cea mai sfidătoare la adresa criticilor. Problemele României sunt domestice, din cauza măsurilor severe de austeritate ale regimului Ceaușescu și politicilor interne draconice.

O revoltă majoră în Brașov, implicând un număr estimat între 5000 și 10 000 de protestatari, în noiembrie 1987, a fost cea mai vizibilă manifestare a nemulțumirii publice ascendente, care a generat greve generalizate, demonstrații și acte de sabotaj. Până acum, nemulțumirile au rămas izolate și localizate: nu există opoziție organizată, iar forțele de Securitate sunt bine echipate

pentru a suprima protestele – cu provizii de alimente, dar și cu bastoane.

Evidentă este, de asemenea, creșterea agitației în cadrul ierarhiei de partid în sine. Dezamăgirea cadrelor – alimentată de protestele populare și de transformarea partidului în „țapul ispășitor” pentru eșecurile economice ale lui Ceaușescu – l-a izolat. Critica publică a lui Gorbaciov față de stilul de guvernare al lui Ceaușescu și larga cunoașterea a problemelor medicale ale lui Ceaușescu accelerează această tendință, pe măsură ce funcționarii din întregul sistem încearcă să se distanțeze de el, pentru a evita să devină victime ale curățeniei post-Ceaușescu. Nemulțumirea în cadrul partidului a fost difuză până în prezent, iar îndepărtarea de către Ceaușescu a unor personaje-cheie a oprit apariția unui factor de opoziție.

Aceste presiuni economice și politice se adaugă situației interne tot mai volatile, oricum, mai multe scenarii posibile ar putea conduce la o revoltă pe scară largă:

– *Decesul lui Ceaușescu sau incapacitatea*. Ceaușescu suferă de cancer de prostată și a slăbit vizibil în ultimul an (deși își menține un program aglomerat). Dacă el va deceda în timpul mandatului, va fi, probabil, înlocuit de un colectiv care ar include-o pe soția sa Elena, și pe alți loiali; un astfel de regim ar fi, probabil, implicat rapid într-o luptă extinsă pentru succesiune.

– *O lovitură de palat*. Cel mai probabil scenariu al crizei ar consta în creșterea nemulțumirii populare, stimulând și mai mult insatisfacția în cadrul partidului și creând premisele pentru înlăturarea lui Ceaușescu. El va fi, probabil, urmat de un colectiv de figuri aflate în prezent în cadrul conducerii partidului; Elena și restul clanului ar fi măturați împreună cu Ceaușescu.

– *O explozie a nemulțumirii populare*. Izbucniri simultane de protest ar putea declanșa o revoltă mai extinsă, copleșind resursele Securității și ducând la destrămarea ordinii publice. Cvasianarhia care ar rezulta ar putea duce la confiscarea puterii de către militari.

Pozițiile sovietice

Atât timp cât România nu va cădea într-o dezordine completă, Moscova ar avea, probabil, mai mult de câștigat decât de pierdut într-un scenariu de criză. O conducere post-Ceaușescu ar oferi oportunități pentru restabilirea influenței pierdute; iar realitățile geopolitice și economice ale României vor reprezenta constrângeri severe pentru orice regim succesor în București.

Intervenția militară nu ar fi nici măcar o eventualitate plauzibilă, cu excepția cazului în care ar exista semne de anarhie incipientă în România sau semne ale apariției unei conduceri care să amenințe cu retragerea României din Pactul de la Varșovia. Niciuna nu este probabilă.

Impactul în Europa de Est

Cu excepția invaziei sovietice, evenimentele din România nu ar avea repercusiuni majore în altă parte. Și nici nu ar afecta agenda mai largă a lui Gorbaciov, în care o criză românească nu ar fi legată de politicile sovietice sau de tactici de presiune; într-adevăr, o criză provocată de proastă guvernare a lui Ceaușescu ar întări argumentul lui Gorbaciov că stabilitatea reclamă o revigorare economică și politică. Cu toate acestea:

– relațiile româno-maghiare ar fi grav tensionate în cazul în care violența internă în România s-ar transforma în violență etnică îndreptată împotriva minorității maghiare din Transilvania.

–și Iugoslavia ar fi implicată, în cazul vărsării de sânge sau de haos din România, care ar genera un exod al românilor în căutarea unui refugiu în străinătate prin Iugoslavia.

49. Pentru Gorbaciov, o posibilă revoluție în Europa de Est constituie cea mai mare amenințare externă la adresa programului de reformă sovietic și a continuității sale în funcție. În ciuda toleranței sporite manifestate față de experimentare, se va aștepta ca aliații lui să ia atitudine rapid și decisiv pentru a pune capăt oricărei violențe politice sau tuburări majore. Într-adevăr, liderii est-europeni sunt la fel de conștienți precum Gorbaciov de nevoia de vigilență, având la dispoziție forțe de securitate eficiente pentru a înăbuși revoltele. În eventualitatea

în care evenimentele ar depăși capacitățile liderilor locali, nu există niciun motiv de îndoială că el nu va lua măsurile necesare, incluzând aici și intervenția militară, în scopul menținerii supremației Partidului și a autorității sovietice în regiune. Ca și predecesorii săi, Gorbaciov ar epuiza toate celelalte opțiuni înaintea recurgerii la forța armată. Într-adevăr, se confruntă cu provocări mai mari:

O invazie sovietică într-una din țările blocului ar produce pagube ireparabile imaginii sale în Occident și ar submina întregul edificiu al politicii sale externe.

O revoltă în Europa de Est, mai ales una cauzată de presiunea reformelor lui Gorbaciov, ar amenința poziția sa internă. Aceasta s-ar adăuga presiunii politice interne pentru înlăturarea sa de la putere și pentru reducerea programului său de reformă.

50.*Reforme rapide*. Gorbaciov a extins limitele acceptabile ale reformei. Îndeosebi în Ungaria și în Polonia, planurile de reformă vehiculate merg mult înaintea agendei de la Moscova, iar acum Ungaria are o nouă echipă de conducere care cuprinde reformiști radicali, cum ar fi Imre Pozsgay, liderul Frontului Popular Patriotic din Ungaria. Deși Grósz are înclinații mai conservatoare decât nou-veniții, el este orientat către acțiune și dorește să profite de unele oportunități pentru a aduce partidul pe calea procesului de reformă. În lumina declinului economic, a alianței dintre disidenți și a presiunilor în jurul pachetului de reforme, el ar putea fi atras de Biroul său Politic către soluții mai radicale pentru problemele Ungariei. Având în vedere soarta mișcărilor de reformă anterioare, ar putea exista critici puternice, atât ale elitelor cât și ale populației, față de atacurile directe la adresa supremației partidului și a sistemului de alianțe sovietic. Dacă trecutul Europei de Est poate fi pilduitor, totuși, o mișcare de reformă autentică în Ungaria sau altundeva ar înclina inevitabil către autodeterminare și autonomie națională.

51. Un astfel de scenariu ar fi deosebit de promițător pentru Europa de Est, dar și problematic pentru Moscova, mai ales dacă s-ar menține disciplina publică. Nu ar exista o anarhie incipientă pentru a facilita reprimarea sovietică, un număr mic de colabo-

ratori pro-sovietici la care să se poată apela și niciun eveniment important care să stimuleze Moscova să ia măsuri imediate și decisive. Până când Gorbaciov va decide că evenimentele au mers prea departe, el ar putea întâmpina o conducere reformistă relativ unită și o populație disciplinată și determinată; costurile unei intervenții ar fi mult mai mari decât în cazul unei instabilități interne serioase. Gorbaciov ar avea de ales între a suprima o mișcare autentică de reformă – inspirată de propriile apeluri pentru *glasnost* și *perestroika* – și încurajarea cel puțin parțială a erodării sistemului de control sovietic. Alegerea lui – fără îndoială neprevăzută – va avea de oscilat între ideea de schimbare și provocările percepute la adresa influenței URSS în zonă.

52. *Reacții negative conservatoare.* Presiunea lui Gorbaciov pentru reformă ar putea duce la o și mai puternică și mai deschisă sfidare din partea liderilor ortodocși din Berlinul de Est, București sau din alte zone. Principalul ideolog din Praga, Vasil Bilak, a respins public aplicabilitatea reformelor lui Gorbaciov în Cehoslovacia, iar presa oficială din Germania de Est a respins, la rândul său, în mod regulat, cel puțin indirect, programul de reformă sovietic. Dacă viitoarele presiuni ale URSS vor crea noi clivaje care să influențeze direct siguranța poziției elitei conservatoare est-europene și dacăviitoarele luări de atitudine ale lui Elțîn vor întări în Europa de Est credința că poziția lui Gorbaciov nu mai prezintă stabilitate, radicalii ar putea deveni în mod deschis mai agresivi.

3. Dacă, de exemplu, diviziunile percepute la nivelul Kremlinului ar încuraja anumiți lideri est-europeni să adopte platforme puternic antireformiste, efectele negative asupra autorității lui Gorbaciov s-ar amplifica. El ar trebui probabil să-i reducă la tăcere pe Jivkov și pe Jakeš, dar capacitatea lui de a îndepărta efectele unui val de opoziție condus de Honecker sau Ceaușescu ar fi limitată, mai ales dacă aceștia sau alți opozanți și-ar uni forțele (într-adevăr, Gorbaciov l-a criticat deja pe Ceaușescu pentru încercarea lui de a crea o „alianță antireformă” cu Honecker):

Un astfel de scenariu ar fi interactiv – ar necesita aprobarea tacită a opozanților interni ai lui Gorbaciov, care, la rândul lor, s-ar simți mai confortabil cu o reacție negativă est-europeană.

Dacă ar avea loc un eveniment neprevăzut, mai puțin amenințător și mai puțin probabil, ar reprezenta fără îndoială o provocare majoră pentru autoritatea lui Gorbaciov și pentru politicile din Blocul sovietic. Pentru a înlătura pagube irecuperabile pentru ambele părți, el ar trebui să forțeze o aplanare în Europa de Est – probabil prin apelul la demisiile unora dintre cei mai fervenți critici ai săi.

54. *Perspective de viitor și scenarii*. Chiar dacă niciunul dintre aceste scenarii extreme nu e foarte probabil în viitorul apropiat, probabilitatea lor va spori în următorii trei până la cinci ani. Mai mult decât atât, aceste evoluții nu trebuie să se manifeste ca atare, însă nici nu se exclud reciproc. Pe scurt, dintre aceste scenarii extreme, există posibilitatea ca, undeva în Europa de Est, să apară o nouă mișcare pro-reformistă mai îndrăzneață, o nouă relație tensionată la nivelul publicului sau o rezistență mai deschisă pentru agenda de reforme promovată de Moscova. Am putea constata existența celor trei la un loc.

Implicații pentru Statele Unite

55. În mod cert, Europa de Est intră într-o perioadă de schimbare. Aceasta devine mai vizibilă într-un număr tot mai mare de țări – și pe mai multe paliere – acum mai mult decât oricând în perioada post-stalinistă. Parcursul următorilor trei până la cinci ani va determina probabil configurarea vieții politice în regiune pentru generația următoare:

În orizontul de timp avut în vedere de prezenta *Estimare*, acest parcurs nu va conduce la destrămarea imperiului moscovit din Europa de Est și nici nu va diminua amenințarea militară a Pactului de la Varșovia.

O criză în Europa de Est ar submina coeziunea Pactului, cel puțin temporar, dar ar conduce aproape sigur la represiuni (cu sau fără intervenție sovietică), anulând orice concesii făcute anterior.

În afara evoluțiilor extreme, aria schimbărilor avute în vedere în regiune s-a extins considerabil, iar probabilitatea unei creșteri a diversității și a unui conflict mai acut va crea noi oportunități pentru legăturile dintre Occident și Europa de Est.

56. Agenda promovată de Gorbaciov, o agendă de reforme, deschidere și experiment este congruentă cu țelurile Statelor Unite de a promova pluralismul în Europa de Est și o independență sporită față de Moscova. Această ultimă parte a procesului nu este ceea ce își dorește Gorbaciov, bineînțeles, dar, pentru a încuraja schimbarea drept cheie a dinamismului și unei viabilități sporite, el a consfințit diversitatea și limitele acceptabile la nivelul Europei de Est.

57. Politicile lui Gorbaciov pun totodată problema unora dintre premisele pe care se bazează politica de diferențiere a Statelor Unite, prin aceea că țelurile pereche ale liberalizării și independenței față de Moscova intră în conflict din ce în ce mai mult în Europa de Est. Aceste regimuri care vin în contradicție cel mai mult cu viziunea lui Gorbaciov au tendința să fie și cele mai conservatoare și mai represive. În schimb, țările relativ deschise, precum Polonia și Ungaria, care au beneficiat de tratament favorabil din partea Statelor Unite, sunt acum puse în acord cu Moscova.

58. Aceste contradicții în politica SUA vor deveni cu atât mai acute cu cât Gorbaciov rămâne la putere, iar dinamica reformelor sovietice continuă. Totuși, abilitatea noastră de a influența alternativele majore – reforma sau austeritatea, criza sau stabilitatea – va rămâne într-adevăr limitată; noi putem cel mult să promovăm o schimbare marginală favorabilă:

Politicile lui Gorbaciov au creat noi oportunități de încurajare din partea Occidentului pentru implementarea unor reforme liberale de către regimurile dispuse către acestea, precum cele din Ungaria sau din Polonia. Pentru alții, Statele Unite ar putea avea alte pârghii de promovare a diversității, chiar dacă perspectivele de reformă sunt îndepărtate.

Politica SUA se confruntă cu dilema referitoare la faptul că segmente mari din societățile est-europene nu sunt dispuse să

accepte austeritatea pe care o implică implementarea reformelor economice. Iar regimurile nu sunt dispuse să riște reformele politice pentru a obține acceptarea măsurilor economice dure.

Politica Statelor Unite față de Europa de Est

Extrase din NSDD (National Security Decision Directive) 54, 2 septembrie 1982

„Scopul principal pe termen lung al Statelor Unite privind Europa de Est este să [CENZURAT]; să faciliteze eventuala sa reintegrare în comunitatea europeană a națiunilor... Statele Unite... pot avea un impact important în regiune, cu condiția ca acestea să continue să își diferențieze politicile față de Uniunea Sovietică și față de țările Pactului de la Varșovia din Europa de Est, astfel încât să încurajeze diversitatea prin măsuri economice și politice adaptate țărilor în mod individual ...”

„Diferențierea va viza:

Încurajarea unor orientări mai liberale în regiune.

Promovarea drepturilor omului și a celor civile în țările est-europene.

Consolidarea orientării pro-occidentale a popoarelor acestora.

Diminuarea dependenței economice și politice a acestora față de URSS și facilitarea asocierii lor cu națiunile libere din Europa de Vest.

[CENZURAT]

Încurajarea dezvoltării unei economii private orientate către piață, a unei activități sindicale libere etc...”

„În implementarea politicilor sale, SUA își vor calibra măsurileastfel încât să discrimineze pozitiv guvernele care:

Arată o independență relativă față de URSS în edificarea politicii externe, măsurată prin gradul în care rezistă asocierii cu obiectivele politicii externe sovietice și sprijinirea sau abținerea de la blocarea obiectivelor Occidentului; sau

Arată o liberalizare internă relativ sporită, manifestată prin dorința de a respecta drepturile omului recunoscute

internațional și de a urma un grad sporit de pluralism și de descentralizare, inclusiv o economie de piață...”

59. Politicile lui Gorbaciov vor pune în dificultate abordările occidentale față de securitatea europeană. Pentru regimul de la Bonn, ideea unor relații mai strânse cu vecinii din Est a readus în atenție vechi ambiții pentru un rol sporit în Europa Centrală. Fiind îngrijorați de tendința apropierii de Est manifestată de regimul de la Bonn, dar și suspicioși în privința scopurilor lui Gorbaciov, francezii au luat inițiativa de a rezista în fața unui nou val de destindere politică europeană:

din cauza acestor diferențe, guvernele vest-europene vor întâmpina dificultăți în ajungerea la un consens politic în ceea ce privește Moscova și aliații săi. Mai mult decât atât, aceste diferențe vor îngreuna încercările NATO de a păstra un consens legat de securitate.

Cu toate acestea, politicile divergente ale Occidentului față de Europa de Est creează presiuni care promovează diversitatea, împiedică integrarea în CAER și lezează disciplina politicii externe a Pactului de la Varșovia.

60. *Influențarea Europei de Est.* Statele Unite au urmat întotdeauna o dublă politică în Europa de Est, comunicând direct atât cu populația est-europeană, cât și cu guvernele respective. Aceste căi directe de comunicare vor avea o importanță majoră, deoarece se creează noi oportunități și apar noi curente de idei:

Transmisiile internaționale – în principal prin Radio Europa Liberă, dar și prin alte radiouri din Occident – vor fi un important mijloc de informare pentru publicul din Europa de Est în ce privește reformele sovietice, dar și pentru a exercita presiune în mod indirect asupra regimurilor est-europene.

Va exista o mai mare oportunitate pentru dezvoltarea contactelor între Est și Vest: acele regimuri care au implementat deja politici cu o oarecare deschidere vor avea mai mult spațiu de manevră pentru a le extinde, iar celelalte vor fi determinate de către Moscova și proprii lor cetățeni să urmeze aceeași direcție. Astfel de contacte (ce variază de la schimburi științifice la dialoguri la nivel academic și programe interpersonale) vor

ajuta la promovarea diversității, consolidarea presiunii din partea publicului și a elitelor pentru reforma pe plan intern și vor veni în ajutorul funcționarilor care pot avea roluri-cheie în regimurile succesoare.

61. Vor exista întotdeauna noi oportunități pentru implicarea Europei de Vest în regimurile est-europene. Acestea se vor datora în principal:

Dilemelor de tip economic ce constrâng mai multe guverne din Europa de Est să accepte condiții considerate de neagreat în trecut, în schimbul obținerii unor credite din Vest.

Cerințelor de înaltă tehnologie care pun presiune asupra est-europenilor pentru a facilita crearea de contacte directe cu firme și organizații economice internaționale.

Campaniei lui Gorbaciov pentru „Casa Comună Europeană", care îi forțează pe cei din Europa de Est să ia parte la o diplomație mai activă și care reflectă sensibilitatea față de acuzațiile referitoare la nerespectarea drepturilor omului.

Climatului general de reformă și „deschidere" care oferă oportunități pentru a face cunoscute în Europa de Est subiecte tabu și care duc la adoptarea unor reforme pe plan intern de tipul celor deja adoptate de Moscova.

62. Regimurile est-europene vor continua să fie prudente în ce privește propunerile venite din Vest, care s-ar putea confrunta cu controlul exercitat de regim sau cu prerogativele sovietice asupra politicii externe și de securitate. Totuși, sunt șanse ca ele să fie mai receptive decât în trecut la propunerile Statelor Unite pentru cooperare antiteroristă și împotriva narcoticelor, extinderea contactelor dintre Est și Vest și chiar în privința îmbunătățirilor în sfera drepturilor omului.

Procesul CSCE oferă un nou forum pentru activitate diplomatică est-europeană separată, dacă nu chiar independentă (la fel ca în cazul propunerii privind minoritățile naționale susținute de Ungaria și Canada). Astfel de progrese arată că este într-adevăr o nevoie mai mare pentru implicarea Vestului în Europa de Est în ce privește problemele cheie între Est și Vest. Se

vor promova astfel o mai mare diversitate, cât și un nivel sporit de independență în regiune.

Un posibil acord între CAER și Comunitatea Europeană, împreună cu o viitoare conferință CSCE pe relații economice între Est și Vest, ar complica eforturile Statelor Unite de a controla transferul de tehnologie, dar ar aduce și oportunități pentru a încuraja implicarea Europei de Est în politici comerciale externe și de reformă pe plan intern.

S-ar dezvolta noi oportunități pentru crearea unui adevărat dialog de securitate, în special dacă s-ar organiza o nouă serie de dezbateri având ca subiect reducerea forțelor convenționale, în scopul avansării pe calea diplomației est-europene.

În ceea ce privește liberalizarea pe plan intern, convergența, oarecum ironică, a apelurilor SUA și URSS pentru reformă politică și economică, ar încuraja extinderea cooperării economice.

63.*Influențarea comportamentului sovietic.* Dacă tendința prevăzută de Gorbaciov ar duce la o revoltă spontană sau la o reformă cuprinzătoare în Europa de Est, atunci ultimul factor de control va fi reprezentat de limitele toleranței sovietice. Gorbaciov va întâmpina serioase piedici în calea intervenției în Europa de Est, în special cu scopul de a reprima o mișcare reformistă. Gorbaciov și membrii Biroului Politic nu par a ezita să treacă la acțiuni vitale pentru interesele sovietice, dar Statele Unite și aliații lor sunt capabili să schimbe riscul anticipat prin augmentarea prețului pe care Moscova va trebui sa îl plătească. Dimensiuneaunei intervenții dure sovietice ar putea fi influențată de capacitatea Statelor Unite de a transmite cu claritate efectele pe care acest comportament sovietic l-ar avea asupra agendei vaste a relațiilor SUA – URSS.

ANEXĂ

OFICIALI SOVIETICI RESPONSABILI PENTRU EUROPA DE EST

Relații în cadrul Partidului

Mihail Gorbaciov
Secretar General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (din martie 1985)

Până în momentul în care a devenit Secretar General în martie 1985, Gorbaciov întâlnise deja toți liderii de partid est-europeni și discutase și cu unii dintre principalii lor locțiitori. În noiembrie 1969 a făcut parte dintr-o delegație în Cehoslovacia. După ce a devenit secretar pentru agricultură al Partidului Comunist în 1978, s-a întors în Cehoslovacia (aprilie 1979). Gorbaciov a vizitat Ungaria în octombrie 1983 și Bulgaria în septembrie 1984 și aproape sigur s-a întâlnit cu liderii acestora și cu alții în Moscova în timpul reuniunii anuale a CAER din luna iunie a fiecărui an, precum și la alte reuniuni. A fost implicat în găzduirea fiecărui lider de partid politic din Europa de Est la începutul anilor 1980.

La funeraliile lui Cernenko, din martie 1985, liderii de partid ai statelor membre ale Pactului de la Varșovia au fost primii demnitari străini cu care s-a întâlnit Gorbaciov. Începând din acel moment, el a vizitat fiecare țară est-europeană cel puțin o dată, cu excepția Albaniei, și s-a întâlnit la Moscova cu oficiali din Europa de Est de 39 de ori.

Egor Ligaciov
Membru al Biroului Politic și secretar al Comitetul Central (din 1985)

Ca „secretar II” neoficial, Ligaciov, în vârstă de 67 de ani, este responsabil cu supravegherea politicii externe; în prezent [1988] prezidează Comisia Supremă Sovietică pentru Afaceri Externe. Nu a vizitat frecvent țările est-europene, dar, în 1987, a călătorit de două ori în Ungaria și a vizitat și Polonia în 1984. În ciuda

reputației sale de principal conservator în Biroul Politic sovietic, Ligaciov a lăudat reformele economice din Ungaria, sugerând în mod ferm faptul că Budapesta nu trebuie să imite politicile economice și structurile sovietice. Abordarea sa prudentă față de reformele interne din Uniunea Sovietică sugerează totuși că el ar fi precaut și față de o schimbare majoră în Europa de Est.

Aleksandr Iakovlev

Membru al Biroului Politic (din iunie 1987) și secretar, Comitetul Central (din martie 1986)

Iakovlev, în vârstă de 64 de ani, este unul dintre cei mai apropiați consilieri ai lui Gorbaciov pe teme de politică externă și o figură influentă a mecanismului sovietic de elaborare a politicilor față de Europa de Est. El a condus delegația sovietică în ianuarie 1987 la întâlnirea din Varșovia a Secretariatelor Internaționale din Blocul Socialist, unde a susținut noi tehnici media pentru a promova agresiv un concept socialist ce viza democratizarea și drepturile omului. Un susținător principal al reformei, Iakovlev a îndemnat la o politică europeană mai sofisticată și a accentuat nevoia pentru mai multă flexibilitate în dezvoltarea socialistă, ceea ce sugerează că este relativ deschis diversității interne în țările Blocului. El s-a întâlnit frecvent cu delegații est-europene, iar în 1987 a călătorit în Polonia și Germania de Est.

Vadim Medvedev

Șef, Departamentul de Legătură cu Partidele Comuniste și ale Muncitorilor din Țările Socialiste („Relații în cadrul Blocului"); și secretar, Comitetul Central (din martie 1986)

Deși Medvedev, un susținător al reformei economice, nu a lucrat pe problemele Europei de Est, scrierile sale au subliniat faptul că teoria economică socialistă trebuie să apeleze atât la modelul sovietic, cât și la experiențele altor țări din Bloc. Medvedev, în vârstă de 59 de ani, a condus câteva delegații în țările din Blocul sovietic și l-a însoțit pe Gorbaciov într-o călătorie în Ungaria, în iunie 1986. El susține diversitatea în

privința măsurilor economice și politice din regimurile din Europa de Est, cu rezerva că toleranța sovietică va depinde de abilitatea acestora de a contribui la modernizarea economiei sovietice.

Relații Diplomatice

Eduard Șevardnadze
Ministru de Externe

Din momentul în care a devenit ministru de externe în iunie 1985, Șevardnadze, în vârstă de 60 de ani, a călătorit frecvent în Europa de Est, vizitând toți miniștrii de externe est-europeni în capitalele lor și participând în mod regulat la întâlnirile miniștrilor de externe din Pactul de la Varșovia. Ultimul an a fost cu siguranță cel mai activ al lui Șevardnadze, în care aproape jumătate din cele 20 de vizite ale sale în străinătate au fost efectuate în țări din Europa de Est. În timpul vizitei din iunie 1987 de la Budapesta, se spune că a forțat înaintarea Ungariei pe calea reformei economice,exprimându-și nemulțumirea față de relațiile bilaterale în domeniul economic, științific și tehnic. În octombrie 1986, Șevardnadze a vizitat România, iar în luna martie a aceluiași an a făcut o vizită în Polonia. El a devenit din ce în ce mai mult un susținător fățiș al reformei și al „noii gândiri" din politica externă sovietică.

Relații Economice

Nikolai Rîjkov
Președinte, Consiliul de Miniștri al URSS; membru al Biroului Politic (din 1985)

Premierul Rîjkov, în vârstă de 58 de ani, coordonează legăturile economice dintre guvernele Uniunii Sovietice și cele ale Europei de Est. Un susținător puternic al reformelor economice interne, el a încurajat prim-miniștrii din CAER să sprijine schimbările din cadrul operațiunilor comerciale din CAER. În timpul unei întâlniri din 1987 cu omologii săi est-europeni, Rîjkov a recomandat reforme valutare intra-CAER,

contacte directe între întreprinderi, companii mixte și o nouă schemă de organizare a CAER. Ca răspuns față de opoziția câtorva lideri est-europeni față de descentralizarea limitată a managementului planificat, Rîjkov a atenționat că acele țări care nu doresc să participe la aceste schimbări n-ar trebui să stea în calea celorlalte.

Relații Militare

Viktor Kulikov

Șeful Marelui Stat Major (din 1971), Comandantul Suprem al Forțelor Armate Unite ale Pactului de la Varșovia (din ianuarie 1977)

Un comandant abil, mareșalul Kulikov, în vârstă de 67 de ani, este al treilea om în ierarhia militară sovietică. El exercită o influență politică puternică în Europa de Est și, prin tactici de convingere și intimidare, a impus respectarea politicilor Moscovei, în special în probleme operaționale și în planificarea impunerii legii marțiale în Polonia în 1981. Deși oficialii Statelor Unite au fost impresionați în repetate rânduri de Kulikov, [CENZURAT] se crede că se va retrage în curând. Liderii de la Kremlin par să-l considere pe Kulikov, care susține cu destul de multă precauție programul lui Gorbaciov de revizuire doctrinară, drept o piedică în fața schimbărilor majore din domeniul apărării.

(SURSA: Central Intelligence Agency, *National Intelligence Estimate – NIE 11/12-9-88, Soviet Policy Toward Eastern Europe under Gorbachev*, mai 1988, în Benjamin B. Fischer (ed.), „At Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991”, Washington, DC, Central Intelligence Agency, 1999, pp. 151-177)

INDICE

LISTA FOTO

Foto 1: „Discuție la gura sobei”. Președintele american Ronald Reagan și liderul sovietic Mihail Gorbaciov, în cadrul primei întâlniri bilaterale, Geneva, 19 noiembrie 1985. Sursa: Ronald Reagan Presidential Library

Foto 2: Ronald Reagan și Mihail Gorbaciov discută în timpul summitului din Geneva, 20 noiembrie 1985. Sursa: Ronald Reagan Presidential Library

Foto 3: Ronald Reagan și Mihail Gorbaciov, summitul de la Reykjavik, Islanda, 12 octombrie 1986. Sursa: Ronald Reagan Presidential Library

Foto 4 : Ronald Reagan și Mihail Gorbaciov, în timpul summitului de la Washington, 10 decembrie 1987. Sursa: Ronald Reagan Presidential Library

Foto 5: Ronald Reagan și Mihail Gorbaciov, Piața Roșie, Moscova, 31 mai 1988. Sursa: Ronald Reagan Presidential Library

Foto 6: Președintele american George H.W. Bush și liderul sovietic Mihail Gorbaciov, întâlnirea de la Malta, 2 decembrie 1989. Sursa: George Bush Library

BIBLIOGRAFIE

ARHIVE DIGITALE

– Central Intelligence Agency, Declassified Documents.

– Digital Archive, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, DC.

– George Bush Presidential Library and Museum, Texas A&M University, United States.

– The National Security Archives, Gelman Library, George Washington University, Washington, DC.

– The Open Society Archives (OSA), Central European University, Budapest, Hungary.

– The Reagan Files.

DOCUMENTE PUBLICATE

– ANDERSON, Annelise, ANDERSON, Martin, SKINNER, Kiron K., *Reagan, In His Own Hand: The Writings of Ronald Reagan that Reveal His Revolutionary Vision for America*, New York, Touchstone, 2001.

– ANTON, Mioara (ed.), *România și Tratatul de la Varșovia. Conferințele miniștrilor Afacerilor Externe și ale adjuncților lor (1966-1991)*, București, Editura Alpha MDN, 2009.

– BETEA, Lavinia, *Ultima vizită a lui Nicolae Ceaușescu la Moscova. Stenograma discuției dintre Nicolae Ceaușescu și M.S. Gorbaciov din 4 decembrie 1989 (I)*, în „Sfera Politicii", nr. 142/ 2009.

– BLANTON, Thomas S., SAVRANSKAYA, Svetlana, ZUBOK, Vladislav Martinovich (eds.), *Masterpieces of History: The Peaceful End of the Cold War in Eastern Europe*, 1989, Budapest, Central European University, 2010.

– BUTLER, Susan (ed.), *My Dear Mr. Stalin. Corespondența completă dintre Franklin D. Roosevelt și Joseph V. Stalin*,București, Editura Historia, 2006.

– DREW, S. Nelson, *NSC-68: Forging the Strategy of Containment*, Washington, DC, National Defense University Press, 1996.

– FISCHER, Benjamin B. (ed.), *At Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991*, Washington, DC, Central Intelligence Agency, 1999.

– HAMILTON, Shane, PHILLIPS, Sarah T., *The Kitchen Debate and Cold War Consumer Politics: A Brief History with Documents*, Bedford, St. Martin's, 2014.

– THE WHITE HOUSE, *National Security Strategy of the United States*, Washington, DC, ianuarie 1987.

– THE WHITE HOUSE, *National Security Strategy of the United States*, Washington, DC, ianuarie 1988.

– THE WHITE HOUSE, *National Security Strategy of the United States*, Washington, DC, martie 1990.

THE WHITE HOUSE, *National Security Strategy of the United States*, Washington, DC, august 1991.

MEMORIALISTICĂ

– BAKER, James A. III, *The Politics of Diplomacy: Revolution, War, and Peace, 1989-1992*, New York, G.P. Putnam's Sons, 1995.

– BUSH, George, SCOWCROFT, Brent, *A World Transformed*, New York, Alfred A. Knopf, 1998.

– DOBCZANSKY, Markian (ed.), *The Fifteenth Anniversary of the End of the Soviet Union: Recollections and Perspectives*, Washington, DC, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2006.

– GATES, Robert M., *From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*, New York, Simon & Schuster, 2006.

– GORBACHEV, Mikhail Sergeevich, *Memoirs*, New York, Doubleday, 1996.

– GORBACIOV, Mihail Sergheevici, *Amintiri. Viața mea înainte și după perestroika*, București, Editura Litera, 2013.

– GORBACIOV, Mihail Sergheevici, *Memorii*, București, Nemira, 1994.

– PALAZCHENKO, Pavel, *My Years with Gorbachev and Shevardnadze. The Memoir of a Soviet Interpreter*, The Pennsylvania State University, The Pennsylvania State University Press, 1997.

– REAGAN, Ronald Wilson, *An American Life: An Autobiography*, New York, Simon & Schuster,2011.

– REAGAN, Ronald, BRINKLEY, Douglas (ed.), *The Reagan Diaries Unabridged*, vol. 1, New York,Harper Collins, 2009.

LUCRĂRI

– ÅSLUND, Anders, *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*, Washington, DC, Peterson Institute for International Economics, 2007.

– BESCHLOSS, Michael R., TALBOTT, Strobe, *La cele mai înalte niveluri. Relatare din culisele puterii referitoare la sfârșitul Războiului Rece*, Iași, Editura Elit, [1994].

– BOIA, Lucian, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, Humanitas, 2013.

– BROWN, Archie, *The Gorbachev Factor*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1996.

– BRZEZINSKI, Zbigniew, *A doua șansă. Trei președinți și criza superputerii americane*, București, Editura Antet, [2008], p. 48.

– BRZEZINSKI, Zbigniew, *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geostrategice*, București, Univers Enciclopedic, 2000.

– BRZEZINSKI, Zbigniew, *Triada geostrategică. Conviețuirea cu China, Europa, Rusia*, București, Historia, 2006.

– CALVOCORESSI, Peter, *Politica Mondială după 1945*, București, Allfa, 2000.

– CARRÈRE D'ENCAUSSE,Hélène, *Imperiul Spulberat. Revolta națiunilor în URSS*, București, Editura Remember, 1993.

– CHUNG, Hilary, *In the Party Spirit. Socialist Realism and Literary Practice in the Soviet Union, East Germany and China*, Amsterdam, Rodopi B.V.Editions, 1996.

– CIOROIANU, Adrian, *Geopolitica Matrioșkăi. Rusia postsovietică în noua ordine mondială*, București, Curtea Veche Publishing, 2009.

– CLARKE, Gordan M., *The 1982 Israeli War in Lebanon: Implications for Modern Conventional Warfare*, Washington, DC, The National War College, National Defense University, aprilie 1983.

– CONSTANTINIU, Laurențiu, *Uniunea Sovietică între obsesia securității și insecurității*, București, Editura Corint, 2010.

– DESAI, Padma, *Perestroika in Perspective: The Design and Dilemmas of Soviet Reform*, Londra, IB Tauris & Co Ltd, 1989.

– DE VITO, Joseph A., *The Interpersonal Communication Book*, New York, Harper & Row, 1986.

– DIAMOND, John, *The CIA and the Culture of Failure: US Intelligence from the End of the Cold War to the Invasion of Iraq*, Stanford, California, Stanford University Press, 2008.

– DINU, Mihai, *Fundamentele comunicării interpersonale*, București, Editura Bic All, 2004.

– DJUVARA, Neagu, *Războiul de șaptezeci și șapte de ani și premisele hegemoniei americane (1914-1991). Eseu de istorie-politologie*, București, Humanitas, 2008.

– DURANDIN, Catherine, *CIA în război*, București, Editura Incitatus, 2003.

– DURANDIN, Catherine, *Statele Unite ale Americii, mare putere europeană*, Chișinău, Editura Cartier, 2007.

– DUROSELLE, Jean-Baptiste și KASPI, André, *Istoria relațiilor internaționale. 1948 – până în zilele noastre*, vol. II, București, Editura Științelor Sociale și Politice, 2006.

– FONTAINE, André, *Istoria Războiului Rece*, vol. I, București, Editura Militară, 1992.

– FURET, François, *Trecutul unei istorii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, București, Humanitas, 1996.

– GADDIS, John Lewis, *Războiul Rece*, București, Rao International Publishing Company, 2009.

– GADDIS, John Lewis, *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, Oxford, New York, Oxford University Press,2005.

– GARTHOFF, Raymond L., *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*, Washington, DC, The Brookings Institution, 1994.

– GARTHOFF, Raymond L., *The Great Transition. American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, Washington, DC, The Brookings Institution, 1994.

– GUZZINI, Stefano, *Realism și relații internaționale*, Iași, Institutul European, 2000.

– HALOȘA, B.M., *Blocul agresiv al Atlanticului de Nord*, București, Editura Militară, 1963.

– HLIHOR, Constantin, *Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. Considerații teoretice și metodologice*, București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005.

– HLIHOR, Constantin, HLIHOR, Ecaterina, *Comunicarea în conflictele internaționale. Secolul XX și începutul secolului XXI*, București, Editura Comunicare.ro, 2010.

– HUDSON, Valerie M., *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, Lanham, Rowman & Littlefield, 2014.

– INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI TEORIE MILITARĂ, *Războiul din Golf. Studiu politico-militar*, București, Editura Militară, 1991.

– JERVIS, Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1976.

– JOHNSON, Thomas R., *American Cryptology during the Cold War, 1945-1989*, Book III: *Retrenchment and Reform, 1972-1980*, Center for Cryptologic History, National Security Agency, 1998.

– JUDT, Tony, *Europa iluziilor*, Iași, Polirom, 2000.

– KAGARLITSKY, Boris, *The Disintegration of the Monolith*, Londra, Verso, 1992.

– KISSINGER, Henry, *Are nevoie America de o politică externă? Către diplomația secolului XXI*, [București], Incitatus, 2002.

– KISSINGER, Henry, *Diplomația*, București, Editura All, 1998.

– LEFFLER, Melvyn P., *For the Soul of Mankind: The United States, The Soviet Union, and the Cold War*, New York, Hill and Wang, 2007.

– LÉVESQUE, Jacques, *The Enigma of 1989. The USSR, and the Liberation ofEastern Europe*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1997.

– LORRAIN, Pierre, *Incredibila alianță Rusia-Statele Unite*, București, Editura Științelor Sociale și Politice, [2002].

– MC CAULEY, Martin, *Rusia, America și Războiul Rece. 1949-1991*, Iași, Polirom, 1999.

– MELINESCU, Nicolae, *O viziune despre televiziune*, București, Master Print Super Off Set, 2013.

– MORGENTHAU, Hans J., *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Iași, Editura Polirom, 2007.

– NIȚU, Ionel, *Analiza de intelligence. O abordare din perspectiva teoriilor schimbării*, București, Editura RAO, 2012.

– OBERDORFER, Don, *From the Cold War to a New Era. The United States and the Soviet Union, 1983-1991*, Baltimore and London, Johns Hopkins University Press, 1998.

– PLOKHY, Serhii, *The Last Empire. The Final Days of the Soviet Union*, London, Oneworld Publications, 2014.

– POP, Adrian, *Originile și tipologia revoluțiilor est-europene*, București, Editura Enciclopedică, 2010.

– REARDEN, Steven L., *Council Of War. A History ofthe Joint Chiefs of Staff 1942-1991*, Washington, DC, National Defense University Press, 2012.

– REIMAN, Tonya, *Limbajul trupului. Cum să ai succes atât în planul profesional, cât și în cel personal*, București, Curtea Veche, 2010.

– RICHELSON, Jeffrey T., *Un secol de spionaj. Serviciile de informații în secolul XX*, București, Humanitas, 2000.

– SCHMITT, Gary J., SHULSKY, Abram N., *Războiul tăcut. Introducere în universul informațiilor secrete*, Iași, Polirom, 2008.

– SCHRAD, Mark Lawrence, *Vodka Politics: Alcohol, Autocracy, and the Secret History of the Russian State*, Oxford, New York, Oxford University Press,2014.

– SCURTU, Ioan, *Revoluția Română din 1989 în context internațional*, București, Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate, 2009.

– SEBESTYEN, Victor, *1989. Prăbușirea imperiului sovietic*, București, Litera Internațional, 2009.

– SHIMKO, Keith L., *Images and Arms Control: Perceptions of the Soviet Union in the Reagan Administration*, The University of Michigan, The University of Michigan Press, 1991.

– SKINNER, Kiron K. (Editor) *Turning Points in Ending the Cold War*, Stanford, Calif., Hoover Press, 2007.

– SOULET, Jean-François, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Polirom, 1998.

– STÜRMER, Michael, *Putin și noua Rusie*, București, Litera Internațional, 2014.

– SUVOROV, Victor, *O să vă îngropăm! Cronica măreţului deceniu*, Iași, Polirom, 2012.

– TĂNASE, Stelian, *Istoria căderii regimurilor comuniste: miracolul revoluției*, București, Humanitas, 2009.

– VLĂDUȚESCU, Ștefan, ZAMFIR, Dumitru, *Percepția și audiopercepția. O abordare cognitiv-constructiv-operațională*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2003.

– WEINER, Tim, *CIA – o istorie secretă*, București, Litera Internațional, 2011.

– WILENTZ, Sean, *The Age of Reagan. A History, 1974-2008*, New York, Harper Collins, 2008.

– WOHLFORTH, William C. (ed.), *Cold War Endgame: Oral History, Analysis, Debates*, The Pennsylvania State University, The Pennsylvania State University Press, 2003.

– ZUBOK, Vladislav M., *A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2007.

STUDII ȘI ARTICOLE

– ABRAHAM, Florin, *Colapsul regimurilor comuniste între „eveniment inevitabil” și „hazard istoric”*, în CORNEANU, Constantin, POP, Adrian (ed.), „Prăbușirea Imperiului Sovietic.

«Lecții» în retrospectivă”, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.

– AIROLDI, Edoardo M., FIENBERG, Stephen E., SKINNER, Kiron K., *Whose Ideas? Whose Words? Authorship of Ronald Reagan's Radio Addresses*, în „Political Science & Politics”, nr. 3/ iulie 2007.

– ALMOND, Mark, *1989 fără Gorbaciov. Ce s-ar fi întâmplat dacă nu s-ar fi prăbușit comunismul?*, în FERGUSON, Niall (coordonator), „Istorie virtuală. Evoluții alternative și ipoteze contrafactuale”, Iași, Polirom, 2013.

– ARON, Leon, *Tot ceea ce credeai despre dispariția Uniunii Sovietice este greșit*, în „Foreign Policy România”, nr. 23, iulie/ august 2011.

– ARONOFF, Yael S., *In like a Lamb, out like a Lion: The Political Conversion of Jimmy Carter*, în „Political Science Quarterly”, vol. 121, nr. 3, (vara) 2006.

– BENCE, Gyorgy și LIPSET, Seymour Martin, *Anticipations of the Failure of Communism*, în „Theory and Society”, vol. 23, nr. 2/ aprilie 1994.

– BUGA, Vasile, *Din enigmele puciului de la Moscova din august 1991*, în CORNEANU, Constantin, POP, Adrian, (ed.), „Prăbușirea Imperiului Sovietic. «Lecții» în retrospectivă”, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.

– CORNEANU, Constantin, *Operațiunea „Farewell” și demantelarea Uniunii Sovietice*, în CORNEANU, Constantin, POP, Adrian (ed.), „Prăbușirea Imperiului Sovietic. «Lecții» în retrospectivă”, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.

– DUJMOVIC, Nick, *Ronald Reagan, Intelligence, William Casey, And CIA: A Reappraisal*, în „Ronald Reagan, Intelligence and the End of the Cold War”, Center for the Study ofIntelligence, The Ronald Reagan Presidential Library, 2 noiembrie 2011.

– FARNHAM, Barbara, *Reagan and the Gorbachev Revolution: Perceiving the End of Threat*, în „Political Science Quarterly”, vol. 116, nr. 2, vara 2001.

– FISCHER, Benjamin B., *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare*, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, septembrie 1997.

– FRAZIER, Robert, *Kennan, „Universalism," and the Truman Doctrine*, în „Journal of Cold War Studies", vol. 11, nr. 2, primăvara 2009.

– GELMAN, Harry, *Soviet-American Mutual Perceptions in the 1980s – How Far Have We Come, and How Far Are We Going*, The RAND Corporation, noiembrie 1988.

– HAAS, Mark L., *The United States and the End of the Cold War: Reactions to Shifts in Soviet Power, Policies, or Domestic Politics?*, în „International Organization", vol. 61, nr. 1/ 2007.

– HUDSON, Valerie M., *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis*, în SMITH, Steve; HADFIELD, Amelia; DUNNE, Timothy, „Foreign Policy: Theories, Actors, Cases", Oxford, New York, Oxford University Press, 2008.

– JACKSON, William D., *Soviet Reassessment of Ronald Reagan 1985-1988*, în „Political Science Quarterly", vol. 113, nr. 4/ iarna 1998-1999.

– JERVIS, Robert, *Why Intelligence and Policymakers Clash*, în „Political Science Quarterly", volumul 125, nr. 2/ vara 2010.

– KENGOR, Paul, *Predicting the Soviet Collapse*, în „National Review", 14 iulie 2011.

– KOLAKOWSKI, Leszek, *Printre patetice ruine*, în TISMĂNEANU, Vladimir (coordonator), „Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor", Iași, Polirom, 1999.

– KRAMER, Mark, *The Demise of the Soviet Bloc*, în TISMĂNEANU, Vladimir și IACOB, Bogdan C. (eds.), „The End and the Beginning: The Revolutions of 1989 and the Resurgence of History", Budapest, Central European University Press, 2012.

– KRAMER, Mark, *What Happened to the Soviet Union? How and Why American Sovietologists Were Caught by Surprise* by Christopher I. Xenakis – Review, în „Political Science Quarterly", vol. 118, nr. 4, iarna, 2003/ 2004.

– LARRABEE, F. Stephen, *The New Soviet Approach to Europe*, în „Proceedings of the Academy of Political Science”, vol. 38, nr. 1 (The New Europe: Revolution in East-West Relations), 1991.

– MASTNY, Vojtech, *How Able Was „Able Archer”? Nuclear Trigger and Intelligence in Perspective*, în „Journal of Cold War Studies”, vol. 11, nr. 1, (iarna) 2009.

– MASTNY, Vojtech, *NATO in the Beholder's Eye: Soviet Perceptions and Policies, 1949-56*, Washington, DC, Woodrow Wilson International Center For Scholars, martie 2002.

– NARINSKI, Mihail, *Liderii sovietici și reunificarea germană*, în „Magazin Istoric”, nr. 4 (553)/ aprilie 2013.

– NJØLSTAD, Olav, *The Collapse of Superpower Detente, 1975-1980*, în LEFFLER, Melvyn P., WESTAD, Odd Arne (editori), „The Cambridge History of the Cold War”, vol. 3 – „Endings”, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

– PURCĂRUȘ, Alexandru, *A doua (mini)criză cubaneză*, în „Istorie și civilizație”, nr. 10/ iulie 2010.

– PURCĂRUȘ, Alexandru, *Moscova versus NATO, de la Stalin la Medvedev și Putin*, în BUȘE, Constantin, CÂNDEA, Ionel, „Studii de istorie”, vol. 3, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăila, 2014.

– RICHMOND, Yale, *The 1959 Kitchen Debate*, în „Russian Life”, iulie/ august 2009.

– RUSSETT, Bruce, *Doves, Hawks, and US Public Opinion*, în „Political Science Quarterly”, vol. 105, nr. 4, iarna, 1990-1991.

– SAUNDERS, Chris, ONSLOW, Sue, *The Cold War and Southern Africa, 1976-1990*, în LEFFLER, Melvyn P., WESTAD, Odd Arne (editori), „The Cambridge History of the Cold War”, vol. 3 – „Endings”, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

– SMITH, Tom W., *The Polls: American Attitudes Toward the Soviet Union and Communism*, în „The Public Opinion Quarterly”, vol. 47, nr. 2, (vara) 1983.

– SNIDER, Don M., *The National Security Strategy: Documenting Strategic Vision*, Strategic Studies Institute, US Army War College, 15 martie 1995.

– SOREANU, Mircea, *NATO în timpul Războiului Rece*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 1-2/ 2009.

– VÂRLAN, Manuela, *Evaluare psihologică la distanță a liderilor în gestionarea crizelor*, în DOBRE, Cristian, „Psihologie militară – în slujba interesului național", București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", 2013.

– WHITEHOUSE, F. Douglas, *Coping with Alternative Soviet Futures: A Case Study in Strategic Planning*, în SMITH, Perry M., ALLEN, Jerrold P., STEWART II, John H., WHITEHOUSE, F. Douglas, „Creating Strategic Vision. Long-Range Planning for National Security",Washington, DC, National Defense University Press, 1987.

– WILSON, Jeanne L., *Colour Revolutions: The View From Moscow and Beijing*, în „Journal of Communist Studies and Transition Politics", vol. 25, 2-3/ iunie 2009.

– WOEHREL, Steven, *Ukraine's Orange Revolution and US Policy*, Congressional Research Service, The Library of Congress, 1 aprilie 2005.

– ZLOBIN, Nikolai, *Humor as Political Protest*, în „Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization", vol. 4, nr. 2/ primăvara 1996.

INSTRUMENTE DE LUCRU

– DUȚU, Alesandru, *Revoluția din decembrie 1989. Cronologie*, Craiova, Editura Sitech, 2010.

– PARISH, Thomas, *Enciclopedia Războiului Rece*, București, Univers Enciclopedic, 2002.

– SCHWARTZ, Richard Alan, *Encyclopedia of the Persian Gulf War*, Jefferson, NC, McFarland & Company, 1998.

PRESĂ

– GORDON, Michael R., *Russians' Test Called Breach of Missile Pact*, în „The New York Times", 29 iulie 2014, p. A1.

– RULE, Sheila, *Evolution in Europe. Gorbachev Gets Nobel Peace Prize For Foreign Police Achievements*, „The New York Times", 16 octombrie 1990, p. A1 și p. A12.

DEPEȘE ALE AGENȚIILOR DE PRESĂ

– AFP.

– BBC.

– RIA Novosti.

– REUTERS.